De Revisor. Halfjaarboek voor nieuwe literatuur 2-3

bron
De Revisor. Halfjaarboek voor nieuwe literatuur 2-3. Em. Querido, Amsterdam 2011

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_rev002201101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. de Revisor

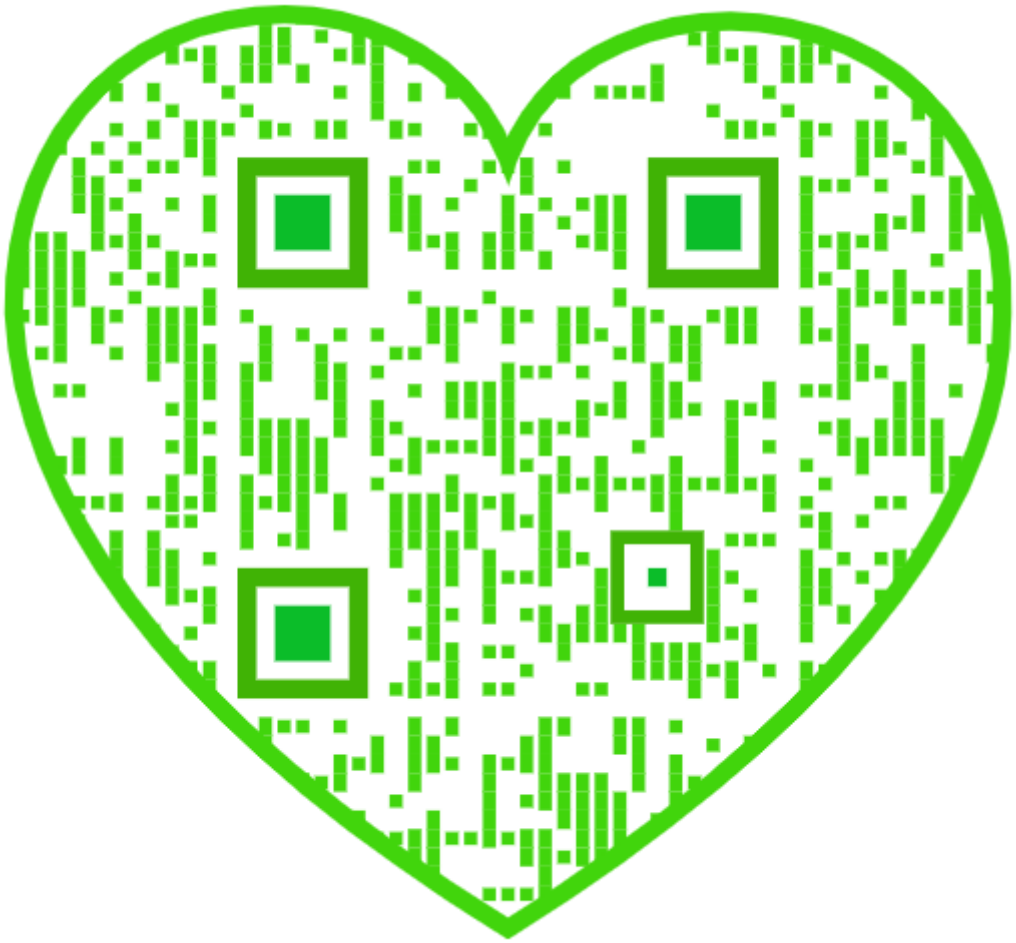

[2011/2]

Daan Stoffelsen
Mijn kind

1

Het begint altijd met vragen. Bij mij tenminste. Ik weet niet of dat betekent dat ik een fase overgeslagen heb, of juist de rest van de wereld, maar vragen bepalen me, ze drijven me. Wat literatuur is, dat is er zo een, wat goed is, een andere, waarom ik, een derde. Misschien is twijfels een beter woord.

Het mag bij vragen blijven, wat mij betreft. Dat de nieuwe verschijningsvorm van dit drie decennia oude tijdschrift zonder verantwoording of inleiding zou gaan, betreurde ik dan ook niet. Wij, de nieuwe redactie, waren niet van het manifest. Maar er waren wel antwoorden op de presentatie van het eerste nummer. Toen opende Gustaaf Peek de avond met een gedreven toespraak, die hij zo afsloot:

> Dit geloven we: wie goed leest, leeft beter. De wereld heeft schrijvers nodig die elke mogelijke gedachte kunnen vangen, en lezers die al die stemmen kunnen wegen. *De Revisor* erkent deze noodzaak. En het genot. Het pure plezier dat het juiste woord kan veroorzaken.
> Doe het maar eens, besta maar eens zonder taal.
> *De Revisor* zoekt naar schoonheid en moed en toewijding en kunst.
> We vragen lezers ons te vergezellen op deze tocht.

Ja, dat willen wij. Maar wat willen we precies? Hoe dan? En in welke zin zijn we daarin anders dan al die andere tijdschriften die het beste

zoeken, hun best doen en hun lezers keer op keer voeden met hoogwaardige literatuur, met proza, poëzie en essayistiek van hoge kwaliteit? En wie zijn wij om dat te willen?

Het klinkt als een minderwaardigheidscomplex, maar ik geloof niet dat het minderwaardig is, wel complex. Recensenten vroegen ons om duiding, om beginselverklaringen, principes en voorwoorden, ik heb slechts een wedervraag, en een tijdelijk antwoord. Een persoonlijk antwoord, voor nu.

2

Wij waren niet van het manifest, schreef ik, maar ik bedoel: *ik* was niet van het manifest. Een *manifestatio*, dat is Latijn voor (1) een bekendmaking, een openbaring. Een (2) verschijning ook, en (3) duidelijkheid. Jezus manifesteerde zich. Ik heb niets bekend te maken, en wat ik bekend te maken heb is niet van belang of al bekend. Ik heb niets te openbaren.

En als ik het eens doe, dan sla ik bijna direct weer aan het twijfelen. Ik las een boek, ik schreef erover, leverde mijn recensie in, ging iets anders lezen, en nu, nu het stuk in de krant staat, weet ik dat ik heel andere dingen had moeten zeggen. Mijn perspectief is veranderd, en doet dat continu, van alle zekerheden die ik heb, bouw ik de helft simultaan op, de andere af. Het enige overstijgende, vaste is die twijfel.

Verklaart dat mijn allergische reactie op de betweters? Ik zou Alessandro Baricco's *De barbaren* maar eens moeten lezen, werd mij gezegd. En inderdaad, er zit wat in, in zijn analyse van de verplatting van de wereld. Als de boekenwereld een ei is, dan is rond het klassiek literaire eigeel veel eiwit. Maar die *toon*:

> Zullen we proberen te begrijpen waaruit dat eiwit bestaat?
> Ik heb er wel een idee van. Het eiwit bestaat uit boeken die geen boeken zijn. Het merendeel van de mensen die vandaag de dag

> boeken kopen, zijn geen lezers. Als je het zo hoort, klinkt het als het gebruikelijke gezeur van de conservatieveling die hoofdschuddend blijk geeft van zijn afkeuring (in feite is het de vertaling van de slogan ‘de mensen lezen niet meer’). Maar ik wil je vragen om de zaak op een intelligente manier te benaderen...

Ik ben de kamer al uit gelopen. Het is een redeneertrant die zich boven het publiek stelt, baadt in zijn eigen gelijk, geniet van zijn gelijk, het doet zonder argumenten, en alles op een toon alsof ik een kind ben.

3

Was ik nog een kind toen ik afstudeerde? Mijn scriptie ging over Orestes' wraak op zijn moeder in drie Griekse tragedies, over karaktertekening en handeling, en even was ik mijn eerbied voor het Grieks en mijn nervositeit om te schrijven kwijt. Ik schreef door. Het werd een toneelstuk voor de studievereniging, met Orestes als hoofdpersoon. Niet die van Aischylos, niet de ridder, recht-door-zee, zeker, vastgeroest in een religieus kader dat weliswaar niet zijn eigen gelijk was, maar toch loodzwaar. Die van Euripides werd het, de twijfelende, het mietje, met dit verschil, dat mijn Orestes bléét twijfelen, en niemand vermoordde - tot algemene, hoopte ik, hilariteit.

Het is opgevoerd, er is gelachen. Mijn eerbied en nervositeit zijn teruggekomen.

(Is het bekennen van bescheidenheid ook een manifestatie?)

4

Verklaart die eigen onzekerheid ook mijn ergernis over de zelfverzekerde inleidingen van oudere nummers van dit tijdschrift? Ik heb er wel een idee van. Toen ging het nog met de ondertitel *Letterkundig tijdschrift voor Nederland en Vlaanderen*, wat ooit een neutrale en juiste term was, maar inmiddels een academische bijklank heeft. Mijn beste vrienden zijn letterkundigen, en ik kom graag in universitaire

bibliotheken, maar de term brengt kasten vol onaangeroerde boeken, oud stof en de echo's van te lege collegezalen met zich mee. Letterkundig, dat is plichtmatig, dogmatisch en weinig levendig. Als ik dan de vorige redactie zie reageren op een aanval door De Contrabas op moralistische standpunten, dan zie ik vooral de stelligheid, de vooringenomenheid:

> Zonder cynisme kunnen we stellen dat literatuur ons heilig is - uiteraard in het volle besef van de vooronderstellingen van die uitspraak (wat is literatuur? wat is heilig?). De redactie neemt elke keer een tamelijk elitair en tot nu toe onaangevochten standpunt in over wat ‘literatuur’ is.

En niet het voorbehoud.

Noodzaak, schoonheid, moed, toewijding, en heiligheid - grote woorden, lege plaatsen, naar eigen inzicht in te vullen. Literatuur met een Orestes zonder vuile handen, of, als we Jezus er niet buiten willen laten, literatuur als de graalmythe.

5

Ik heb geen bezwaar tegen die mythe, wel tegen zulke vooronderstellingen, tegen de zekerheid en de doelgerichtheid. Ik heb bezwaar tegen de pretentie, tegen de vooringenomenheid, tegen de mythologisering van literatuur lezen en schrijven. In de praktische uitvoering van onze redactionele taken zijn de redactieleden van *De Revisor* van het paard gestapt. Bloedvlekken op het hoofse kostuum, ogen op de grond, niet op de hemel gericht, gaan we met grote stappen door de modder, op zoek naar zandkastelen en veldboeketten.

Dat is niet volgens plan, en niet naar een programma, dat is een plaatsvervanger voor een antwoord.

Het verhoudt zich niet tot elitair of onbevochten, het is stap voor stap persoonlijk.

6

Toen mij een tijdje geleden gevraagd werd waar ik over zou schrijven in dit nummer van *De Revisor*, zei ik: onbevangenheid. Ik wilde een lofrede schrijven op de naïviteit, op de open blik, en het gebrek aan frons en brom bij mijn collega's is een belangrijke reden dat ik dit stuk ondanks twijfels schrijf.

Hun houding is misschien te verklaren uit het feit dat dit een redactie is van jonge vaders (en mijzelf), mannen die dagelijks zien dat het bestaat, het alles voor het eerst leven en lezen. Alles, zonder ‘alsof”, geen metafoor, geen romantisch ideaal.

Want voor volwassen mannen die boekenkasten verstouwd hebben en niet zelden de marges en de schutbladen volgeklad hebben met verdiepende aantekeningen, dwarsverbanden, intertekstualiteit, inzichten in hun eigen genialiteit, voor mensen die met het potlood in de hand boeken lezen na de krant en met de radio aan, een zoveelste dag, weer een jaar verder, vandaag beter weer, vanmiddag trekken de wolken weg, maximumtemperatuur 22 graden in het binnenland, welk binnenland, volgende pagina, voor zulke lezers is onbevangenheid een godsonmogelijkheid, een mythe. Geen ridder, maar een kind - dat is de mythe waaromheen dit essay geschreven zou worden. Ja, meneer Baricco, ik wíl een kind zijn.

7

Ik ben een kind geweest, maar hoe, waar, wanneer, ik herinner het me niet meer. Gelukkig zijn er foto's en verhalen, en er zijn boeken. Heel veel boeken. Willy Vandersteen was er, en Hergé, meneer Dick Laan en Annie M.G. Schmidt, P. Nowell en Tonke Dragt, Thea Beckman en Aidan Chambers. Alles door elkaar, alles is goed, niets is genoeg, het kind als omnivoor, als Koekiemonster dat altijd nog wel een koekje lust, het vorige al vergeten is als hij het volgende ziet, al was het maar omdat ze bij hem altijd net de ingang tot de slokdarm missen.

Ik ken de omslagen, herken de namen, nog een enkel verhaal, maar hoe het nu ook weer zat met Tiuri en die *Brief voor de koning*? Alleen hierom al kijk ik ernaar uit ook een jonge vader te worden, om een reden te hebben om te herlezen. Wie heeft dat ook weer gezegd, dat herlezen herinneren is?

Wie niet?

8

Zonder herinneren is er niets, zonder vergeten zijn er geen vragen. Mijn kinderboeken leende ik bij een christelijke openbare bibliotheek en als in een dorp het algemene zo bepaald wordt door het bijzondere, dan ontkom je bijna niet aan schoolgaan op een protestants-christelijke basisschool. Daar begon elke maandagochtend met het opzeggen van een uit het hoofd geleerde psalm. Ik had daar een uiterst effectieve methode voor: twaalf maal uittypen, zo doorstond ik elke overhoring. De angst daarvoor - en voor het nog vreselijkere, het moeten opzingen, voor in de klas -, die herinner ik me, maar de psalmen niet.

Hoe zou dat Nicolaas Matsier vergaan zijn, die bovendien nog gelovig en kerkelijk was? Hij is op een gegeven moment niet meer naar de kerk gegaan, heeft klassieke talen gestudeerd, was redactielid van dit tijdschrift, herlas het Oude, en onlangs het Nieuwe Testament. Zonder angst of last, onbevangen herlas hij. Bijvoorbeeld de parabel van de barmhartige Samaritaan, een geschiedenis die als geen andere Jezus' lessen illustreert. Een wetsgeleerde ‘wilde zich rechtvaardigen en vroeg aan Jezus: “Wie is mijn naaste?”’ Matsier: ‘Goeie vraag natuurlijk.’

> Ons aller reactie op dit verhaal heeft, als ik het goed zie, iets uitermate bedrieglijks. We kunnen er namelijk niet meer onderuit om deze geschiedenis te lezen met een soort van makkelijke instemming - hierop reageer je met een: ‘Tuurlijk, zo moet dat.’ Of we ook echt van onze fiets zouden stappen, of uit onze auto komen,

> dat is natuurlijk vers twee. Maar we gaan stilzwijgend en eigenlijk zonder nadenken akkoord met het hier impliciet geformuleerde idee van de naaste als Iemand Zomaar. Iemand met wie je niet al een relatie onderhoudt.

Stilzwijgend ervan uit gaan, zonder nadenken, dat is zonder cynisme, maar ook zonder enig besef. Dat is psalmen leren door ze te herhalen. Aan dát kind denk ik niet met weemoed terug.

Matsier daarentegen herleest, herinnert, maar blijkt ook iets vergeten: de last van levensbepaling die de tekst meedraagt. Matsier behoudt de gretigheid, de gedrevenheid méér te lezen in wat je leest, de nieuwsgierigheid komt aan de oppervlakte. Hij leest fris.

9

Gretigheid, nieuwsgierigheid, lezen, vergeten, opnieuw, fris - dit mythische kind wordt steeds minder mens. Hoe kan dit superwezen, deze logische optelsom, nog onbevangen zijn, het weet alles al, of althans, het kan alles al. Het wordt steeds minder mij, er blijven steeds minder vragen over.

Ik voel me meer thuis bij de schrijvers die goede vragen stellen, de twijfelaars. Sinds drie decennia valt er weinig meer te lezen van de Vlaamse schrijver Alstein (pseudoniem van Marc van Alstein, auteur van onder andere de roman *Het uitzicht op de wereld*) dan, eens per tien jaar, een bundel notities. Tot verhalen en anekdotes uitgewerkte dagboekaantekeningen die niet zozeer autobiografisch als wel onderzoekend zijn. De laatste bundel stamt uit 2005, *De vermiste wereld*. Ook die *Notities 1997-2003* - de ondertitel - ondersteunen zijn vragen: literatuur, kwaliteit, ik.

> Ze is in Marokko geboren. In een van haar verhalen schrijft ze dat de hemel purper kleurt, en dat de mensen dan op hun hoede moeten zijn, want de hemel is aan het boeten voor een menselijke fout, ofwel eentje die al is begaan, ofwel eentje die geduldig op zijn ge-

> boorte wacht. Vandaar al dat purper. Buig maar nederig het hoofd.
> [...]
> Er is die ene wereld die onder de andere glijdt, onder onze te westerse wereld, onder zelfvoldaanheid die enkele millimeters wordt opgeheven. Er is, voor wie nu aandachtig wil lezen en kijken, een ander uitzicht op de wereld mogelijk, een glimp van vergeten magie, symbolen, angsten, en van een mythisch denken dat we allang verleerd zijn. En ik leer. Wie zijn in onze westerse maatschappij die dwazen die de eigen cultuur te allen prijze willen afschermen, haar 'zuiver' willen houden, als verrijking ligt in het zoveel mogelijk omgaan met zoveel mogelijk andere culturen? Vensters kunnen nooit wijd genoeg openstaan. Dat is goed voor de ziel; angst eet zielen op.

Er is bewondering, dat mag je onbevangen noemen. En er is nederigheid. Maar er is ook analyse, er is duiding. Letterkunde!

> Maar het purper. Of dat in de *Magrebh*-cultuur een sacrale betekenis heeft? De studente die het verhaal heeft geschreven kijkt me licht verwonderd aan (licht beledigd?), en ze zegt dat ze het purper uit haar jeugd kent, uit de nonnenschool, Sint-Agnes in Antwerpen. Dat de priester daar tijdens de misvieringen in de advent altijd een purperen kazuifel droeg.
> Natuurlijk schaam ik me diep. Ik moet nog veel leren. Dat iemand 'een allochtoon' noemen kan kwetsen bijvoorbeeld. We zijn toch allemaal Belgen? Dat de omschrijving 'een allochtone literatuur' een belediging kan zijn. Er is toch alleen maar literatuur? En dan het purper. Ik moet nog heel veel leren.

Had onzekerheid Alstein geholpen? Of is het juist onbevangenheid die hem in de val liet lopen? Zelf duidt hij het als vooringenomenheid, maar het is een open blik die hem doet bewonderen, een open blik die hem zichzelf doet relativeren. En eenmaal op de toppen van bewondering, van zo hoog, is het mooi vallen. En het opstaan, traan laten, verdergaan, zo stoer zie ik mijn kind toch graag.

10

Wie is het kind? Is het een lezer of een schrijver? Of is het de lezer die schrijft? En is dit dan de oorzaak van de constante stroom van saaie, lichte, verveelde, slecht geschreven debuten? ‘Het merendeel van de mensen die vandaag de dag boeken schrijven, zijn geen lezers.’ Is het daarom dat ik Matsier en Alstein kan waarderen? Omdat zij juist wel gelezen hebben?

Terug naar de ik die net geen kind meer was. Terwijl ik die scriptie schreef, en dat toneelstuk, schreef ik al recensies op een site die door studenten gevuld werd. We lieten ons voorstaan op de frisheid van lezers met een beperkte leesgeschiedenis, en keken met ontzag naar de mannen en vrouwen die de kranten vulden. *Ik* keek met ontzag. Als we ontdekkingen deden als Matsier, dan bij toeval, onopgemerkt, als we vielen als Alstein, dan niet hard, want de afstand tot de grond was klein.

We waren geen persoonlijkheden, helden, mannen die voor hun woorden konden staan, we wisten tot op het laatst niet of we toe moesten slaan. Waarom we op een paard door een uitgestrekt woud reden - geen idee. Die kinderlijke onbevangenheid wekt wel enige weemoed in me op.

Want je kunt nog eens een schrijver ontdekken als je niets gelezen hebt. Iemand die wel heel veel gelezen heeft, en geschreven, en toch nog iets van de twijfel en de lol weet te behouden, zo iemand, die verdient bewondering.

> Ook al ben ik er me ten zeerste van bewust dat alles wat ooit in deze taal werd geschreven een combinatie is van zesentwintig letters en de leegte daaromheen. Zoals alles wat bestaat een combinatie is van tweeënnegentig atomen; het heelal, God en het klavier waarop ik deze woorden tik en sprookjes, mijn beste behoren nu eenmaal tot een van de mogelijke vliegende tapijten. Mijn geluk en mijn strijd liggen in dat tikken besloten, in het ordenen van

> atomen, want dinges is een wezenlijke drijfveer. Daar zijn ze weer, de grote woorden, de systemen, de religieuze begrippen, de regels. Ze worden afgebroken in versprekingen - de hoofdpersoon van *Het gebied van Nevski* van *Revisor*-debutant Bart Koubaa lijdt aan afasie -, verwarringen, een spel met taal dat persoonlijkheid heeft, persoonlijkheid die de tekst niet verdrukt.

11

Het tikken gaat door, mijn geluk en mijn strijd, nieuwsgierig naar meer, gretig te weten en te lezen, verlangend naar spel met woorden en boeken. Ik weet dat de nieuwe woorden even abstract zijn als de oude, maar het zijn *mijn* lege woorden, voor *mijn* lege kind. Belangrijker: ik weet dat de graal besmeurd is, dat het verhaal eindigt met moedermoord (en ben ik nu de moeder of het kind?), en misschien ben ik juist daarom niet alleen gedreven, maar twijfel ik ook. Wat is het doel? Wat moet het slot zijn? Wantrouw ik daarom beginselverklaringen, programma's, goede bedoelingen en verantwoordingen?

Stort me ergens in, schrijver, en laat me er niet meer uitkomen.

> Eerst, in de wieg, zijn de dingen niet gescheiden, en dus ook de mensen niet, alles is alles, dat alles is donker en dan weer licht, het lacht soms, het praat, het zweeft heen en weer, het is ver weg, dan weer dichtbij, heel dichtbij, het ruikt, het maakt geluid, het is warm, dan weer koud, het is zacht, dan weer hard, soms kun je het pakken en vasthouden, erop zuigen, eruit drinken, de tiet! de tiet! de tiet! Alles is de tiet... als alles nog alles is, ben je alles en iedereen, van ík heb je geen weet, anderen bestaan niet, en dat duurt en dat duurt [...], op een dag struikel je over het uitgestoken been van een ander, het pantser valt weg, je bent niet alles meer, je bent alleen nog maar jezelf, je staat op een berg in de volle wind, je wordt opnieuw geboren, tegelijk met de anderen, van nu af aan is iedereen anders, is alles anders, je bent niet iedereen meer, je bent een ik, je krijgt een zelf met wie je het goed moet zien te vin-

> den en dat kan alleen als de anderen een beetje meewerken, want zonder de anderen lukt dat niet... zodra ik dat goed in de gaten kreeg, begon ik te pas en te onpas te blozen, zelfs als ik alleen was en terugkeek op hoe ik me in gezelschap gedragen had en me afvroeg wat ze van me vonden, de anderen... (Herman Franke, *Zoek op liefde*)

12

Mijn kind ziet dat de keizer geen kleren aanheeft, maar schaamt zich in gezelschap van meisjes over zijn eigen blote niksie. Mijn kind moet nog heel veel leren, maar hij leest alsof zijn leven ervan afhangt. Mijn kind vangt gedachten als kikkervisjes en vlinders. Mijn kind valt, hij staat op. Mijn kind heeft plezier. Mijn kind stelt goede vragen, natuurlijk, hij bewondert, hij is eigenwijs, en niet te beroerd om op zijn bek te gaan. Want dinges is een wezenlijke drijfveer. Mijn kind wil timmerman worden, en astronaut, en hordeloper, zoon en moeder en ridder, en terwijl hij het speelt weet hij dat hij het niet is. Mijn kind bestaat niet, maar hij groeit - ongericht en hopelijk een leven lang.

Gerbrand Bakker
De leeuwerik

De man liep op een kale, vlakke heuvel, in een onafzienbaar varenveld. Het pad voor hem was zichtbaar tot waar het iets begon te slingeren. De dagen ervoor had hij elke dag in een ander landschap gelopen. Bos, weilanden met bomen, mijlen langs de oever van een rivier. Hij was alleen. Dat gaf niet. Hij had water en brood, dikke sokken, goeie schoenen en na een mijl of wat een hoofd met losse gedachten, een onwillekeurig van dit op dat komen, waardoor hij zich ongemerkt weer een mijl of wat verder bevond. Als hij geen water en brood had gehad - zo meende hij toen hij een paar keer diep in- en uitademde - zou hij zelfs van de lucht kunnen leven. Zo stonden de zaken ervoor. Het was er leeg, de zon scheen, maar er waren ook wolken. In de verte verscheen iets, mogelijk een koe. Of een groot schaap, een gedrongen boom.

Het was een jongen. Hij liep op een ander pad, een pad dat de man niet kon zien door de varens die kniehoog stonden. Nu eens leek de jongen van hem weg te lopen, dan weer kwam hij dichterbij. Het was een jongen met precies de juiste muts, het goeie jack, een dure broek. Hij liep. *Erken me*, dacht de man, toen ze dichter bij elkaar kwamen. Dat was een vreemde gedachte, zeker omdat hij al mijlenlang ongemerkt van dit op dat was gekomen, geen varen had gezien, geen vogel had gehoord. De man keek even naar de lucht, daar was ook iets mee. Blauw, wolken, eten. *Erken me*. Niet alleen een vreemde, ook een dwingende gedachte. In het Engels, al dagenlang sprak en leefde hij in die taal. *Acknowledge me*. De jongen liep, verwijderde zich weer iets van de man. De man dacht: hij gaat me toch zeker wel groeten, de jongen die als een koe of schaap, een gedrongen boom aan de horizon was verschenen? De jongen liep, was

nu vlakbij. Kijken, iets zien, deed hij niet. Er steeg een leeuwerik op, schuin achter hem, hij leek het niet te horen. *Erken me*. De man dacht het, en nog eens dacht hij het. De man wist: hij moet een keer kijken. Inmiddels voelde hij in zijn lijf, in het bloed dat door zijn borstkas stroomde, een hunkering die als het woord *yearning* in zijn gedachten aankwam. Het onzichtbare pad kwam niet in de buurt van het pad waarop de man liep, anders was er geen reden voor twee paden in de varenvlakte, maar dichtbij genoeg om die muts, dat jack, die broek - alsof de stof speciaal voor de jongen gemaakt was - te zien.

De jongen liep, de man zag de omtrek van zijn gezicht. De man stond inmiddels stil, verzette zijn voeten. Heel langzaam draaide hij met de jongen mee. Hij gaat omkijken, dacht de man. Terwijl de leeuwerik begon te dalen, het volstrekt stil werd, verdween de jongen stapsgewijs achter een verhoging in het varenveld. Eerst waren zijn benen weg, daarna zijn romp en ten slotte zijn perfecte muts.

Alleen was de man weer. Met zijn water en brood, dikke sokken en goeie schoenen, en steeds nog het woord *yearning* in zijn hoofd, in zijn borst. De leeuwerik steeg en daalde, steeg en daalde, alsof hij aan het jubelen was; alsof het elke dag zomer zou zijn, en nooit eens herfst of winter, de varens bruin, de wind onstuimig, jaargetijden waarin mensen en dieren hunkeren naar warme huid of vacht, zoete geuren, helder water.

Martijn den Ouden
Zes gedichten

als het hagelt is de hemel van glas

al het vee dat niet op stal staat
bijt gaten in gras en klaveren

na een dag of twee
hangt het goed
weer
zacht te drogen

de hemel van was
de buik van steen

krachtig kraakt zijn arm de kuierlatten
slaat spaanders in mijn akker

uit de rug van de tocht
ontvouwt zich de waaier
met de degens
met het mes

gebogen tegen de hemel
slaat de arm andermaal in de akker

mijn mond
gespaard
blaft naar het geweld

met schuim op muil en schouders
ben ik een hond nu die zich kaal krabt
kwaadaardig haart in je reinste klei

krachtig splijt de arm
met het mes
de koele adem van het vee

de jonge vrouw in het gras ruikt naar dier
ik stap af om te aaien

met de geur van dier aan mijn handen stap ik weer op
leg af
een tocht waarvan ik weet dat hij zinloos is
*zin*loos *zin*loos

met mijn gedachten juist op orde zakt een glazen toren ineen
breekt het gejank van kinderen los

ik stap af om te kijken
aan mijn handen de geur van dier

vuur een serenade in het oor van de zee
dat eeuwig gerommel met de schelpen
vuur een blikken wagentje in het gezicht van de maan

ben je ziek zeetje
we zijn toch vrienden zeetje

pluk stuivers uit het zand
verzin iets om je huur te betalen

een sloopkogel suist zo zeeachtig

weet jij van muren en sloopkogels
me zeetje

hermetisch
kut
raam

het geeft niet dat je scheef kijkt
blauwe ballonnen in de hemel geven altijd prijs in Duitsland

tijger je lijf door je huis poe
blijf naakt en laag
- een kat mag graag naar zakkend water in de plantenbakken luisteren

blaas meel van je klauwen
zeem je tegelmuur
soldeer verhalen

je bent al bij hoofdstuk 11

ondertussen in de strandtent schopt Lena mij in de buik
zij ziet mij aan voor Zorro
- hij die een herfst lang met haar was
op herten overging

in de bossen
zijn beesten bloedend achterlaat -

Zorro is een goede vriend
we begrijpen elkaar
ik sta niet achter zijn daden

in een blauw geschilderd café aan zee staan glazen op tafel
verduisterd onder herenhoeden

de rode mond wil zes liter water

twee bloedende herten
struiken die aan de rotsen bloeien

Elke Geurts
Terug naar huis

‘Is er wel iemand bij wie ze op dit tijdstip terechtkan?’ zegt de nachtverpleegkundige. Mijn vader, Leo, staat in het midden van de hal en staart over het mens heen naar de draadglasdeuren. Zolang de gang daarachter maar leeg blijft.

‘Is er iemand, meneer Van der Poelgeest?’

‘Ze heeft de huissleutels,’ zegt Leo. ‘Dat is voldoende.’

In dit licht zie ik dat ik hem weken geleden al had moeten bijknippen. Achter de brillenglazen valt zijn pony in zijn ogen. Leo's haar heeft een vreemde valling, kaarsrecht naar voren, de structuur ervan is dik en stug, en het laat zich nauwelijks dwingen, maar dat is een uitdaging voor iemand die de kappersopleiding doet. Het ziet er nu extra beroerd uit omdat er helemaal geen *hair shaper* in zit. Niets. Ik doe 's ochtends de fixatie. Maar sinds de baby schiet dat er soms bij in.

‘Het is haar zusje, meneer Van der Poelgeest.’

‘Erica is bijna zestien,’ zegt Leo.

Toen ik mijn zusjes dikke, donkere bos voor het eerst zag, herkende ik de structuur ervan meteen. En de valling. Al was het nog nesthaar. Ik denk dat het bij hen zo naar voren valt, omdat hun kruinen veel verder naar achteren liggen dan bij normale mensen. Mijn moeder, Erna, is kruinloos en ik ook. We hebben aardige krullen, maar wie iets beter kijkt, de professional, of wie naar de kappersschool gaat, ziet onze hoofdhuid erdoorheen schemeren en de schilfers die loslaten. Ik moet ons haar elke dag föhnen om de lege plekken te vullen. Om volume te creëren.

‘Meneer Van der Poelgeest,’ zegt het mens. En nog een keer.

‘Erica is heel zelfstandig.’

‘Ze heeft nu iemand nodig, meneer.’

De stem van het mens klinkt niet om aan te horen zo serieus, met dat gemeneer steeds, dat ik moeite moet doen om niet te lachen. En dan die strokop erbij.

‘Wij hebben niemand nodig,’ zeg ik. ‘Wij Poelgeesten.’

‘Zelfstandigheid heeft bij ons de hoogste prioriteit,’ zegt Leo.

Ze komt op me af lopen. Hoe langer ik naar het mens in haar witte uniform kijk, hoe vermoeider ze eruit begint te zien, hoe meer vlekken er in haar gezicht en hals tevoorschijn komen en nu transformeert ze hier, voor mijn neus, ook nog in een bonte koe. Ik houd het niet langer.

‘Ze kan in shock zijn,’ zegt ze.

‘Ik ben niet in shock!’ Ja, ik zal misschien in shock raken als ik de rest van de nacht nog tegen deze koeienkop aan moet kijken. Het is ook maar het beste dat ik ga. Ze buigt zich naar me toe, haar koeienogen op mij gericht, en ik krijg ontzettend de slappe lach. Het idee dat ze, als ze dadelijk haar mond opendoet, ook nog zal gaan loeien.

Ze zegt: ‘Weet je nog waar je vandaan kwam?’

‘Kun je nog meer dieren?’

‘Even serieus. Weet je nog waar de spoedeisende hulp zit? Daar zullen ze een taxi voor je bellen.’

‘Ik ben serieus. Ik hou meer van honden.’

Ik val bijna van de rij aan elkaar gemonteerde, oranje ziekenhuisstoeltjes. Terwijl het helemaal niet om te lachen is. Dit. En ook nog eens allemaal mijn schuld.

‘U hoeft zich over Erica geen zorgen te maken,’ zegt Leo, ‘zij vindt de weg wel.’

‘Mevrouw Van der Poelgeest?’ zegt het mens.

‘Laat haar met rust, ja,’ zeg ik.

Erna, mijn moeder, zit op de rij stoelen tegenover me onophoudelijk aan de muizen van haar hand te knagen. Ze heeft nog geen woord gezegd. Maar goed ook. Niemand anders zou haar rare brabbeltaaltje hebben kunnen verstaan. Met haar achterwerk neemt ze twee zittingen in beslag, maar haar hoofdje neemt nauwelijks plek in. Ter compensatie. Omdat ze voor mij hetzelfde vreesden, hebben

die lui van het consultatiebureau de groei van mijn schedelomtrek jarenlang scherp in de gaten gehouden. Het had niet veel gescheeld of mijn schedel moest worden opengezaagd om mijn hersenen de ruimte te geven, maar precies op tijd, de zaagtanden stonden al in mijn hoofdhuid, boog de curve af. Toch nog de goede kant op. Mijn hoofd begon met groeien. Al moeten de contouren ervan nog steeds ergens op de onderste ondergrens schommelen.

Ik denk dat ze het beter wel hadden kunnen doen. Als ze hier, in mijn hersenpan, niet zo opgepropt hadden gezeten met z'n allen, had ik meer overzicht gehad. Mijn hersens vreten elkaar aan, als beesten in de bio-industrie.

Dan hadden we nu niet in de wachtruimte van het Academisch Medisch Centrum gezeten, om drie uur 's nachts. Met aan de ene kant de liftdeuren naar het leven en aan de andere kant de glazen deuren waarachter kinderen op sterven liggen. Mijn ouders hebben het recht om hier te blijven maar er is geen plek voor dríé extra mensen en nee, ik mag absoluut niet op deze stoeltjes overnachten. Dat is nu eenmaal het protocol en als het protocol niet nageleefd wordt, zou het een zootje worden en dat willen we niet. We zijn hier namelijk wel op de afdeling voor doodzieke kinderen.

‘Doodziek?’ zeg ik.

‘Doodziek,’ zegt het mens. ‘Doodziek, Erica.’

Al vanaf het eerste moment dat ik haar zag, haat ik haar.

Ik heb mijn zusje nog maar net overgeleverd aan het personeel, of nou ja, zij hebben haar bij de ingang van de spoedeisende hulp zonder iets te zeggen uit mijn handen gegrist, ik ben de taxi nog niet uit of ik zie mezelf door lange ziekenhuisgangen hollen, achter de witte troepen aan, het mortuarium voorbij, lift in, lift uit, alsof mijn zusje ineens hun eigendom is geworden, en ergens helemaal bovenin leggen ze haar vast aan apparaten, slangen en zakjes, ze knippen haar nieuwe zonnetjespyjama doormidden en het rompertje ook, ze scheuren de luier van haar billen en drukken een naald in het onderruggetje, ik zie hoe die vadsige kinderarts - met zijn jas nog aan - het botte ijzer op het heiligbeen van mijn zusje zet en duwt, met zijn

hele gewicht duwt hij, waarop mijn zusje weer begint te kotsen en te kotsen, al komt er niets meer uit, ik herhaal haar naam - die ik bedacht heb - en probeer in haar ogen te kijken maar die draaien steeds weg, en dan doet ze niets meer, het bellen begint, de artsen rennen van links naar rechts, haar naam gonst overal, en ik zit hier maar en ik zie verpleegkundigen dingen naar elkaar seinen, ik zie de naar buiten gedraaide voetzooltjes van mijn zusje, en meteen de gipsen afdrukken ervan op mijn nachtkastje, als aandenken, naast een geplastificeerd plukje haar, en ik zit hier maar in het oog van de orkaan, met de neuzen van mijn All Stars naar buiten gekeerd, met mijn doorschijnende krulhaar, anderhalf uur geleden bestond er op de wereld alleen een hangerige baby waarmee ik voor de zekerheid eventjes langs de avonddokter fietste, omdat ik zelf zo graag wilde slapen, anderhalf uur geleden vervloekte ik mijn zusje nog gewoon, nu zit ik hier en beweegt ze dus niet meer, en alle apparatuur om ons heen piept, haar bed piept, de hele ruimte piept, golft en licht steeds verder op, totdat ze de baby - zonder op of om te kijken - van mij weg beginnen te rollen, de kamer door, de gang op, ik hoor iemand haar naam schreeuwen, haar geweldige naam, steeds harder en harder, en het duurt best lang voor ik in het geschreeuw mijn eigen stem herken.

Het mens staat ineens recht voor mijn neus. Ze heeft haar jas nog aan. Wallen. Futloos haar. Gespleten punten. Daarom haat ik haar meteen.

‘Laat me erdoor,’ zeg ik.

Ze verspert de doorgang, terwijl achter haar mijn zusje in een wolk van artsen verdwijnt. Ze zou *bodybuilder* shampoo moeten gebruiken om het weer een beetje tot leven te brengen en daarna *dynamite rebuilder extra strong*. De meest intensieve haarherstelbehandeling die er bestaat. Maar dan nog zou ik haar haten.

‘Mijn zusje.’

‘Ik weet het allemaal. Baby Van der Poelgeest. Ze brengen haar naar de afdeling radiologie.’

‘Summer is haar naam,’ zeg ik. ‘Summer van der Poelgeest. Mooi toch?’

Ze pakt mijn arm.

‘Laat me los.’

‘Kalm maar.’

‘Ik moet naar haar toe.’

‘Ze krijgt nu een MRI-scan. Daar mag niemand bij zijn. Het is gevaarlijke straling.’

‘Waarom krijgt ze dat?’

‘Om abcessen uit te sluiten.’

Ze zet me in een bloedheet kamertje en trekt de deur dicht. Ze geeft me een bekertje lauw water. Ik haat ook haar uitpuilende ogen en de manier waarop ze haar jas uittrekt, hoe ze naar de wasbak loopt en de kraan opendraait om haar handen te wassen. Alsof deze avond routine is, alsof mijn zusje en haar abcessen routine zijn.

Het mens blijft haar handen maar insmeren met desinfecterende gel, terwijl op datzelfde moment ergens in dit gebouw een meisje - nog geen meter lang, nog geen jaar oud - in een scanner wordt geschoven. Als een opbakbroodje. Met voetjes waar nog nooit op is gelopen, van hetzelfde materiaal als ik, mijn zusje. Misschien gaat ze op dit moment al wel het vriesvak in. Baby Van der Poelgeest. Deurtje dicht. Begin- en einddatum erop. Poppetje gezien. Nooit meer kiekeboe. En even verderop zit de schuldige slokjes lauw water te drinken.

‘Waar zijn jullie ouders?’

Ik denk dat ik haar om die vraag nog het meest haat. Ik moet er meteen van huilen. Leo en Erna weten van niets, of misschien intussen al wel, het schiet me ineens te binnen dat ergens iemand in de afgelopen uren iets over hen heeft gezegd, maar ik weet niet meer wie dat was en wat er is besproken. Ik weet alleen dat ik zelf niet over die twee begonnen ben. Het is al erg genoeg zo.

Ik huil denk ik omdat ik daarvoor nog hoopte dat ik 's ochtends met mijn zusje thuis zou komen, alsof er niets gebeurd was. Als ze maar niet steeds spuugt, als ze maar iets meer toonbaar is en een beetje levendiger. Dan zou ik dit allemaal gemakkelijk hebben kunnen vergeten, daar ben ik goed in, dingen vergeten. Ze in eerste instantie niet eens onthouden. Vanwege mijn kleinhoofdigheid. Maar

waarschijnlijk huil ik omdat ik ook wel begrijp dat als zo'n mens ineens over mijn ouders begint, het wel echt heel slecht moet gaan met de baby. En de hond is ook al een tijdje dood.

Het eerste wat mensen mij altijd vragen als ze mijn ouders gezien hebben, is hoe het in godsnaam mogelijk is dat zij ooit bij elkaar zijn gekomen.

'Twee zulke verschillende mensen, met zulke verschillende manieren van denken.' Al heeft Erna helemaal geen manier van denken.

'Hoe bestaat het dat er tussen die twee een vonk is overgeslagen?'

'Dat is het raadsel van de liefde.' Het is mijn standaardantwoord. Want hoe moet ik dat nou weten? Ik was er toch niet bij toen Leo en Erna elkaar ontmoetten. Dat kan mijn schuld tenminste niet zijn. Leo, toen nog student taalwetenschappen, trok zestien jaar geleden op zijn fiets langs dorpjes aan de rafelrand van Nederland en toen hij ergens in een supermarkt Erna hoorde praten, dacht hij dat hij met de vakkenvulster van de Troefmarkt een heel nieuwe taal had ontdekt, of een alweer verdwijnende taal, in elk geval nog door niemand in kaart gebracht, en hij zag voor zich hoe hij de geschiedenis in zou gaan als de redder én de ontdekker ervan.

'Toen ik haar voor het eerst hoorde praten, dacht ik dat het Oppersorbisch was,' zegt Leo altijd. 'Hoe je moeder mij in die supermarkt de weg naar de pitloze, groene druiven vertelde. Ik was dit idioom nog nooit in het wild tegengekomen. Dit moest de bedreigde taal zijn. Het was in elk geval een minderheidstaal en het had absoluut verwantschap met het Oppersorbisch. De tranen sprongen in mijn ogen. In het begin vond ik alles prachtig, wat ze ook zei. Het was allemaal even mysterieus.'

'In het begin ja.' Hier onderbreek ik zijn verhaal meestal. 'En toen kwam ik. En toen zat je aan het mysterie vast. De ellende.'

'Op zo'n moment is het in feite je verantwoordelijkheid of je leven,' zegt mijn vader dan altijd. 'Maar wil een taal gezond blijven dan moet hij door kinderen worden gesproken.'

Dus hij koos voor mij.

Ik lig nog steeds gestrekt over het rijtje stoelen te schudden van het lachen. Het mens heeft op het liftknopje gedrukt. Ergens beneden komt er beweging in de zaak.

'Kalm maar, Erica.' Ze trekt me aan mijn arm omhoog.

'Het is zowat stro,' zeg ik. 'Doe je wel iets aan *haircare?* Dat is heel belangrijk.'

'Je mag trots op jezelf zijn,' zegt ze. 'Je had geen halfuur later hier moeten arriveren.'

'Je haar is bijna dood.' Leo's grote missie is dode talen nieuw leven inblazen en ik heb een beetje hetzelfde met dood haar. Al weet ik best dat dat er niet zoveel toe doet in de wereld.

'Je bent een geweldige grote zus.'

'Laat me los.'

'En jíj laat je zusje nu los, goed? Jij gaat thuis even slapen. En dan kom je morgen gewoon weer hier terug.'

Ze zegt ook nog dat mijn zusje hier in goede handen is, in betere handen kan ze niet zijn. We kunnen nu met z'n allen toch niets anders doen dan afwachten of de antibiotica aan gaat slaan en hoe ze erop zal reageren. De bacterie die haar hoofd in is gekropen, wordt in het laboratorium op kweek gezet.

'We moeten wachten tot er een beestje uit is gegroeid,' zegt ze. 'Om te kijken wat voor beestje het precies is. Zodat we hem gericht kunnen gaan bestrijden.'

'Een beestje?'

'Ja, een beestje,' zegt ze. 'We dragen allemaal beestjes met ons mee, dat is verder normaal, maar dat ze ons hoofd binnen dringen is niet normaal.'

'Hebben ze ook pootjes?'

'Eh nee, geen pootjes,' zegt ze.

'Maar hoe...'

'Eh, volgens mij glijden ze,' zegt ze.

Terwijl het mens haar goede hoop uitspreekt dat mijn zusje deze nacht rustig door zal slapen, dat slaap nu het belangrijkste is wat er bestaat, voor mij trouwens ook, en ze me ervan verzekert dat ze echt meteen zal bellen als er ook maar iets in haar situatie verandert, zie

ik de beestjes een voor een het hoofd van mijn zusje in glijden en ik heb er niets aan gedaan om ze tegen te houden.

De liftdeuren schuiven open en ik stap in.

'Nou, dan ga ik maar,' zeg ik tegen mijn ouders. 'Bal, bal, hè?'

De gang waar Leo onafgebroken naar staart, ligt er nog steeds verlaten bij. Dat is goed. Geen leven in de gang, betekent dat iedereen ademt. Erna kluift haar handen af als karbonaadjes. Regel één in deze wereld: onze moeder nooit storen als ze bezig is.

'Welterusten dan maar, hè? Wel echt bellen, hè? Hou jullie taai, hè? Sorry. Voor alles.' Ik zwaai naar hen, mijn hand open- en dichtknijpend, zoals mijn zusje zwaait.

Als ik wegga, steekt ze één arm in de lucht en begint haar handje open te maken en dicht te knijpen, almaar open en dicht. Ze lacht hard.

'Dag, dag,' zeg ik dan.

'Bal, bal,' zegt zij. Mijn zusje heeft voor alles in de wereld nog maar één woord.

Als ik dan even later, met mijn fiets in mijn hand, stilsta om door de erker naar binnen te gluren, zit ze nog op de vloer van onze woonkamer te zwaaien. Met haar gezicht naar de dichte deur toe gedraaid. En als ze me per ongeluk voor het raam ziet staan, barst ze in huilen uit.

Zoals gisteren. De tranen stroomden over haar wangen, achteraf gezien waren die toen al abnormaal rood. Ze stak allebei haar armen naar mij uit. Maar in de spiegeling van het glas fatsoeneerde ik mijn haar nog snel. Ik kneedde volume in mijn krullen, zoals je je dekbed opschudt om lucht tussen de veertjes te houden. Het duurde lang, ik kreeg er haast geen lucht in, omdat ik een *bad hair day* had. Daarna draaide ik me om en fietste weg. Zodra ik de hoek van de straat om was, vergat ik haar totaal en haar wangen. Ik dacht aan de Duitse jongen die in het Vondelpark op mij zou wachten. Ik dacht vooral aan mijn bad hair day en dat ik in de *Cosmo* gelezen had dat bad hair days nadelig zijn voor je mentale gezondheid. Het is wetenschappelijk aangetoond dat ze een negatief effect op je eigenwaarde hebben.

De liftdeuren zijn al aan het dichtgaan als Erna plotseling haar handen uit haar mond haalt. Ze kijkt naar me en knijpt haar dikke, natte vingers open en dicht, open en dicht. Van haar lippen lees ik: ‘Bal, bal.’ Maar waarschijnlijk verzin ik dat.

Dan zak ik in één keer weg. Het leven in.

Ik volg de bordjes SPOEDEISENDE HULP in een spookachtig, half verlicht gebied. Een uitgestorven labyrint van ziekenhuisgangen. Dat is alleen maar goed. Deuren die zich openen en ook weer vanzelf achter mij sluiten. Overal dat geurtje. Ik ken het alleen van chemische kleurspoelingen.

In de taxi krab ik de restjes van mijn zusjes braaksel van mijn hand. De teller draait. De kale chauffeur steekt een sigaret op. Ik had hem meteen herkend, van de heenweg. Aan de vorm van zijn schedel. Ik was bang dat hij me nu niet mee zou willen nemen, vanwege de kots op zijn achterbank.

‘Waar moet je naartoe?’ vraagt hij alleen maar.

‘Terug naar huis,’ zeg ik. ‘Weet u nog?’

‘Hoe moet ik dat weten?’ zegt hij.

‘Mijn zusje is doodziek zeggen ze.’

‘Elk mens heeft zo z'n eigen problemen,’ zegt hij. ‘Daar moet je de ander niet mee lastig vallen. Waar gaan we heen?’

‘Sorry,’ zeg ik. En: ‘Let niet op mijn haar. U dacht zeker: heb je dat meisje met dat haar weer?’

‘Adres,’ zegt hij, ‘is dat nou zo moeilijk? A-dres.’

We draaien de snelweg op, maar goed dat ik de gordels omgedaan heb. Met mijn vinger volg ik de contouren van de vieze vlek naast mij. Het bewijs dat ze hier net was. Traanogen van de rook. Ik bevoel mijn haar. Het kan zo niet langer. Dit is al de derde dag op een rij. Misschien moet ik me opsluiten tot deze dagen voorbij zijn. Misschien moet ik me kaalscheren.

Bart Koubaa
De stok

Ik heb de stok gevonden op mijn veertiende. Ik had me voor het eerst geschoren, er hing wat geronnen bloed onder mijn lip. Denk ik. Het kan ook iets anders geweest zijn. Ik ga er niet over discussiëren. Er was iets onder mijn lip dat aan geronnen bloed deed denken. Dat weet ik zeker. Ik zag de stok liggen, raapte hem op en rook eraan. Sindsdien draag ik hem bij me tot het tijd is om hem weg te gooien. Als ik de stok met al mijn krachten heb weggeslingerd of voor mijn voeten heb laten vallen, raap ik hem weer op. Zo laat ik mij leiden door de stok. Door mijn stok, want de stok is van mij. Toch spreek ik over de stok en niet over mijn stok. De stok is alleszins duidelijker, redelijker zou ik kunnen zeggen, of nog beter: onpartijdiger. Iemand anders zou aan de stok niets hebben. Iemand anders zou zeggen: 'Kijk een stok,' meer niet. Misschien zou hij hem niet eens opmerken. Ik heb hem wel gezien op mijn veertiende. Ik had me voor het eerst geschoren, ik had een afspraak in de bunker, maar onderweg vond ik de stok, slingerde hem weg en zocht hem tussen de herfstbladeren. Toen ik de stok voor de tweede keer opraapte wist ik dat het mijn stok was. Veertien jaar had ik erover gedaan om hem te vinden en toen ik me geschoren had en naar het bos was gerend, lag hij daar zomaar voor het oprapen: de stok.

Er waren twee mogelijkheden: de stok laten liggen of hem weggooien. Ik gooide de stok weg. Ik ben nu tweeënveertig, dat wil zeggen dat ik de stok al achtentwintig jaar gooi en opraap. Soms duurt het maar een paar minuten vooraleer ik de stok weer weggooi nadat ik hem heb opgeraapt, soms maanden, soms een paar jaar. Er zijn momenten dat ik een stunt moet uithalen om de stok weer te kunnen bemachtigen. Ik ben op containerschepen beland, in slecht

verlichte tunnels en op verborgen keienstranden. Ik ben over muren geklommen, heb ijsberen zien sterven en ben gevlucht voor zwermen muggen. Eén keer belandde de stok op een goederentrein en ben ik vanaf een brug op een wagon gesprongen als een voortvluchtige. Ik heb een hardloopwedstrijd gewonnen door de stok. Ik heb de medaille naar mijn zuster laten opsturen. Ik werd geslagen en voor dood achtergelaten door mannen en vrouwen, gebeten door zoogdieren. Ik werd opgepakt en opgesloten. Ik smokkelde de stok mee de gevangenis in. Ik heb er de dagen van mijn wachttijd niet in gekerfd. Het was geen wachttijd, maar iets anders, een mogelijkheid, een kans misschien. Ik heb de stok nooit hoeven zoeken, maar één keer ben ik hem bijna kwijtgeraakt. Bijna. Ik was toen wachter en fotografeerde elke verdachte beweging voor de muur waarop glas en prikkeldraad glinsterden in de kille winterzon. Vanuit mijn standpunt zou 'achter de muur' correcter zijn, maar moeilijker te begrijpen. Die opdracht als wachter betaalde niet slecht. Ik had ook weinig keuze. Ik zocht werk en er werden wachters gezocht. Zodoende. Ik kreeg een persoonlijke kast in de toren. In die kast bewaarde ik de stok. Toen ik een paar uur op een veldbed had geslapen, waren de kasten vervangen door andere. Mijn nieuwe kast was leeg. Friedmann had de stok in zijn kast gedaan. Sindsdien waak ik er met nog groter zorg over. Kort na het voorval met de kast gooide ik de stok vanaf de toren in de sneeuw. Ik trok mijn jas aan en liep naar beneden. Larssen nam zijn geweer van de schouder toen ik de stok opraapte. Ik heb de stok tegen zijn berenmuts geflikkerd. 'Jij kunt de vrijheid niet aan,' riep hij, toen ik de stok had opgeraapt en hem als een granaat had weggeslingerd, 'jij hebt bevelen nodig. Ook daarboven, met je fototoestel, ben je een soldaat, een zestigste van een seconde, meer tijd krijg je niet, hoor je me rotzak, een zestigste van een seconde.'

Na een paar worpen viel de stok in café De Zwarte Zwaan, waar ik roereieren, worst en witte bonen bestelde die ik met een halve liter donker bier wegspoelde. Een kerel met een zeer voorspelbare das, die ik nog nooit in het café gezien had, wilde weten waar ik de stok vandaan had. Ik nam de stok van tafel en ging erop zitten. 'Hoeveel

moet je hebben voor die stok van je?' vroeg hij zonder me aan te kijken. Ik zei hem dat de stok niet te koop was. Maar hij bleef aandringen, begon over de harde winter en het kleine aanbod hout in de stad. Ik merkte het litteken ter hoogte van zijn adamsappel op. Toen er een lok haar voor zijn donkere ogen viel, keek ik terug in mijn lege bord. Ik bestelde nog een keer hetzelfde en hij trok zijn jas aan, zette zijn muts op en liep naar buiten. Ik wilde mijn bestelling ongedaan maken, maar was te laat en werkte de tweede portie eieren, worst en witte bonen naar binnen. Het bier liet ik staan. Nadat ik afgerekend had en aanstalten maakte om de stok weg te gooien, daagde de man met het litteken weer in de deuropening op. Ik liet de stok vallen en zette er mijn voet op. 'Ik zal je stok heus niet stelen,' lachte hij en hij bukte zich om de stok van de grond te rapen, maar ik verzette mijn voet geen millimeter. 'Ik wil je alleen maar helpen,' zuchtte hij terwijl hij de stok onder mijn voet vandaan probeerde te trekken. Hij moest opgeven, liep rood aan van de inspanning. Nadat hij wat sneeuw van zijn broek en jas had geklopt, viste hij een visitekaartje uit zijn binnenzak. 'Voor het geval je je zou bedenken,' en hij reikte me het kaartje aan. Ik verroerde geen vin, keek hem deze keer streng aan. Hij schraapte zijn keel, knikte kort en verdween, de kraag van zijn jas stevig dichtgeknepen. Ik raapte de stok op. Het kaartje liet ik op de stenen vloer van De Zwarte Zwaan liggen.

Ik heb de stok altijd weggegooid met de ernst waarmee ik als kind stokken weggooide. Ik heb het spel altijd overtuigend gespeeld, heilig in sommige gevallen, zeker toen ik door koude gedwongen werd planken uit de romp van een visserssloep te breken en de stok te beschermen tegen oplaaiende vlammen en de gretige handen van de geheime dienst. De stok was mijn redding. De stok en de kracht in mijn armen die getraind waren tijdens het armpje drukken met mijn vader en later tijdens de turnlessen op de middelbare school. Zelfs nu trek ik me dagelijks op aan een ijzeren staaf, schouderbreedte, vingers van me af. Als ik geen ijzeren staaf vind, trek ik me op aan een tak van een boom. Het is geen kwestie van stad of bos, want ook in wat er overblijft van het bos kun je een ijzeren staaf vinden. Ik weet er een te hangen, maar u begrijpt dat ik u niet kan zeggen waar

dat is. Ik zou het ook niet kunnen zeggen, niet uit schrik voor de geheime politie, niet uit kinderachtigheid, maar uit onwetendheid: de stok brengt me ergens en verplaatst me, zonder dat ik coördinaten opschrijf, laat staan onthoud. Heb ik al gezegd dat ik de stok nooit achter mij gooi, dat ik nooit met gesloten ogen gooi? Ik gooi de stok al achtentwintig jaar voor me uit, zoals gezegd soms tegen een muur, soms erover, dat hangt af van mijn kracht, soms van mijn handigheid. Meestal onbewust. Nee, altijd gooi ik de stok zonder echte wil. Nee, niet zonder echte wil, maar zonder wil: ik gooi de stok. Ook vandaag zal ik mijn longen volzuigen met deze kille nevel en met open ogen de stok over de rivier werpen. Niet als een boemerang, niet als een zandzak, maar als een stok. En als die stok in de rivier valt, zal ik hem volgen langs de met riet begroeide oever tot aan de sluis of de waterval of de zee. Ik zal mijn schoenen uittrekken en het water doorwaden, dag en nacht. Ik zou er geen problemen mee hebben een kajak van de oever te trekken om de stok te kunnen volgen en in open zee zou ik niet ingaan op het aanbod van een touwladder langs de boeg van een vissersboot of een olietankschip. Toch niet vooraleer ik de stok in mijn handen zou hebben. Als ik de stok eenmaal uit zee gevist heb, zou ik wel aan boord kunnen gaan van zo'n boot, met de stok tussen mijn tanden geklemd desnoods. En dan aan boord: heerlijk warme dekens en soep, want hoe je het wendt of keert: ik ben ook maar een mens. Dat moet je erbij nemen, bij die stok: er moet brood op de plank komen. Maar ik ben geen hoer en de stok blijft bij mij. De man in De Zwarte Zwaan is niet de enige die de stok van me wil kopen. Er zijn er nog meer die me de stok willen ontfutselen, ook aan boord van vissersboten en olietankers. De meesten willen hem niet omdat ze niet weten wat ermee aan te vangen. Of omdat ze er geen plaats voor hebben, zoals Friedmann die de stok tijdelijk in zijn kast voor me had bewaard. Of Larssen die de stok onbezonnen van a naar b naar c en d zou gooien om ervan af te zijn, en zo uiteindelijk ter plaatse zou blijven trappelen. Hij is nog jong en jaloers en verkiest de bom nog boven de onderlinge overeenkomst. Hij wil schieten, geen blabla, geen leugens. Dat zal binnen een paar jaar anders worden. Dat kan binnen

een paar jaar anders worden, als hij op zijn ogen vertrouwt en niet op zijn oren.

Ik heb genoeg aan mijn gelijk. Jaren geleden zou ik in discussie zijn gegaan met schlemielen die naar aanzien streven en hun ideeën willen opdringen. Ik was toen nog machteloos en zou me verlaagd hebben tot roepen en schelden en hen met de stok het zwijgen hebben opgelegd. Nu maak ik me met een glimlach uit de voeten, de stok achterna. Door de jaren heen is de stok in waarde gestegen. Ik heb aanbiedingen gekregen van mannen en vrouwen die de stok van me wilden overnemen. Een industrieel bood me een huis met een badkamer aan en een stuk grond om groenten te kweken. Hij wilde zelfs een man of vrouw voor me betalen die me een halfjaar zou helpen met het huishouden en de tuin, maar ik raap de visitekaartjes niet meer op. De paar dollars die ik gevonden heb, heb ik begraven. Vraag me niet waar. Het rook er waarschijnlijk naar mos en vochtige bladeren en ik heb een paar wormen in de aarde zien kronkelen, maar herten of everzwijnen waren er niet, ook geen uilen en valken. Een marter misschien, een groene specht? Wel stonden er vliegenzwammen en wat men er ook over beweert, ik eet ze zonder enige moeite rauw, zoals de slakken die ik tussen zilte rotsen vind. Ik kan ook uren op bladeren kauwen, soms op gras. Er is niemand die me dat verbiedt. Het liefst eet ik soep van makreel en kreeften die ik zelf vang. Ze nemen het me soms kwalijk dat ik soep maak, soms makreelsoep, soms kreeftensoep, soms een combinatie. ‘Hij heeft weer kreeftensoep gemaakt,’ zie ik ze dan fluisteren. ‘Wat denkt hij wel, dat hij alles mag en kan? En wij dan? Krijgen wij soep van makreel en kreeften? Aardappelen, bleekselderij en ajuinen, meer zit er voor ons niet in.’ Dan lach ik in mijn vuistje. Vroeger liet ik een paar boeren, maar nu laat de achterklap me koud. Larssen wordt ook door die roddel gedefinieerd, zoals de meeste wachters, behalve Friedmann, dat is een geval apart. Hij had de stok voor zichzelf kunnen houden, maar wilde zijn vrije wil niet opgeven door te blijven geloven in de Voorzitter. Hij is ook snel moe. Zou Friedmann nog onder de levenden zijn: ouder dan ik en de grootste moeite met trappen lopen? Rookt meer dan dertig sigaretten per dag en drinkt nooit

water. Alleen koffie en andere dranken, maar nooit water. Hij wist me te vertellen dat de stok van een notelaar kwam en dat de kolven van onze geweren van datzelfde notenhout waren vervaardigd. Hij vroeg of ik onder een boom had liggen slapen. Mij interesseert de afkomst van de stok niet, alleen wat ik ermee kan doen. Ik was op weg naar de bunker en heb de stok opgeraapt. Ik had me voor het eerst geschoren. Nu scheer ik me niet meer.

Ik heb de stok een keer als grap in mijn baard gestoken, dat was nadat ik Marta had gezien. Ik liet de stok zomaar op de punt van mijn schoen vallen toen ik haar de was zag ophangen. Ik raapte de stok op en stak hem in mijn baard. Ze schrok en begon te schreeuwen toen ze me achter zich zag staan. Ik wilde haar niet laten schrikken, maar toch schrok ze. Het begon te sneeuwen en ik hielp haar met de lakens en haar ondergoed. Ik hing een broekje en een bh aan de stok in mijn baard en toen verscheen een glimlach op haar gezicht. Ze trok me mee naar een schuurtje. Het was de eerste keer in acht jaar dat de stok niet mijn richting heeft bepaald. Ik haalde de stok uit mijn baard en bleef. Ik hakte hout en maakte soep. Zij warmde water voor een bad, sloeg een handdoek rond mijn hals en zeepte mijn gezicht in. Haar handen deden me de stok vergeten. Ze vroeg ook nooit naar de stok. Ik had hem op mijn borst gebonden en als we in bed lagen legde ik hem onder het hoofdkussen, gevuld met ganzenveren van de ganzen die me iedere ochtend veel te vroeg wakker maakten met hun gesnater. Ik sliep verschrikkelijk slecht door die ganzen en toen ik op een ochtend de stok onder het kussen vandaan nam en er een gans mee afroste, voelde ik dat het tijd was om op te krassen. Zonder afscheid te nemen van Marta gooide ik de bebloede stok zo ver mogelijk. Wat haatte ik toen de stok, wat wilde ik hem graag in de vlammen gooien en met de as een kruis op mijn borst tekenen. Maar het ging over en nu kan ik over Marta spreken zoals ik over de makreel en de slakken spreek en het gras dat in de lente mijn ontbloot bovenlijf en gevouwen handen kriebelt. Want zelfs al is de sneeuw eeuwig, het gras is het ook en in de lente toont het zich en vangt het de stok met liefde op... Je hoort hem niet eens vallen en er komen kwikstaartjes op de stok zitten zingen en paren. Dan lig ik

in het gras met een halm tussen mijn lippen aan de bunker te denken, aan de vrijheid en de gelijkheid en de broederlijkheid die we in witte letters op de dikke vochtige muren hadden geschilderd en die nu misschien met mos en schimmel bedekt zijn, of tot een gemeenschappelijke aardappelkelder werden verbouwd. Misschien is de bunker opgeblazen of is hij een monument geworden met daarop een beeld van de Voorzitter die een fakkel vasthoudt. In Marta's bad droomde ik dat de Voorzitter de stok vasthield in plaats van een fakkel tot de ganzen begonnen te gakkeren. Marta vond me te mager en zei dat ik door melk zou aansterken, maar ik hou niet van melk, het woord alleen doet me walgen. Ik heb het haar nochtans verschillende keren gezegd toen ze in de pot stond te roeren. Het was een samenspel van warme melk en slapeloze nachten dat me van haar verwijderd heeft, en de spelletjes die ze soms tot in de vroege uren op de computer zat te spelen, en de hond, maar vooral de melk. Op een ochtend wilde ze mijn geschoren gezicht met hondenmelk inwrijven. Honden zijn sukkels die stokken altijd terugbrengen. Aan Marta's navel mogen ze likken, maar van de stok moeten ze afblijven. In bed heb ik die verregende hond tussen mij en Marta verdragen. Ook toen ik besloot om de gans aan te pakken heb ik hem niet van de dekens geschopt. Ik gebruik niet graag geweld. Ik laat me niet graag leiden door de omstandigheden. Ik drijf liever op een meer, met mijn kleren aan desnoods. De laatste keer dat ik geweld gebruikt heb, was in een stal, of aan boord van een vliegtuig, ik weet het niet meer, het was altijd onder tijdsdruk. Ik kijk liever naar de voorbijdrijvende wolken of naar de lucht zonder wolken of naar Marta's handen, al ben ik ontelbare worpen van haar verwijderd. Ontelbaar en onmetelijk... Wat heeft het voor zin te meten en te tellen? Larssen en Friedmann kunnen goed tellen en Radek en de vreemde Jankovitsj en de nog vreemdere Lombardi en Glatzer, die nooit een woord zeiden maar cijfers en getallen aaneenregen met een doorzettingsvermogen waarmee ik ijsberen zag jagen. Ik dacht aan Marta toen ik de stok opraapte en een beer zag stuiptrekken, volledig ondervoed, drijvend op een ijsschots niet groter dan Marta's keukentje. Ik denk niet dat Marta ooit ijsberen heeft gezien. Ik heb haar er ook niet over

horen vertellen, of mezelf er iets over horen zeggen, niet dat ik me bewust ben tenminste. Misschien heb ik in mijn dromen over ijsberen verteld, misschien niet. Het is volgens mij niet de reden waarom ik aan Marta dacht toen de stok in de helblauwe baai belandde en ik de ijsbeer zag sterven. Ik dacht aan Marta, dat is zeker, maar ook aan mezelf. Zo wilde ik ook sterven. Niet zoals mijn ouders, geblinddoekt voor een put. Ik was toen zeven, zes nog maar en mijn zuster negen. Er was toen nog geen sprake van de stok, wel van de Voorzitter. Als de stok in de buurt van de Voorzitter valt, zal ik het niet nalaten hem in zijn gezicht te gooien met al mijn arm- en schouder- en borstkracht, want biceps alleen zijn niet voldoende om met kracht te kunnen gooien. Het gaat ook om de schouder en de borst, en het is de kunst om tijdens het molenwieken met de arm de stok op het juiste moment los te laten. Daarbij speelt de plaatsing van de voeten geen onbelangrijke rol. En de ademhaling en de manier waarop je de stok vasthoudt. Het lijkt gemakkelijk en dat is het ook, maar het vereist een basistechniek die ik waarschijnlijk van mijn vader geleerd heb tijdens het gooien met stenen en ballen en later een granaat. Ik ben sowieso een gooier ondanks de tegenwind. Maar ik geef niet op. Ik heb nog een heel leven voor mij, met of zonder stok.

Mischa Andriessen

'Jullie zitten geramd, maar ik?'
Over ego, wereld, poëzie

I

Een oudere man in een donker, double-breasted pak. Lefdoek in de borstzak. De pochet dusdanig gevouwen dat centimeters boven de zoom van de zak een kartelrand uitsteekt - zo doet die aan een wit kroontje denken. De rug is recht, de armen hangen stijf maar vinnig aan weerszijden van het lichaam neer. De brede das is met zorg geknoopt. Alles is strak, gesteven en gestreken, plooiloos. De enige vouwen die we zien, zien we op het gezicht van de man. Het hoofd iets naar links, de ogen streng en vol argwaan gericht op wie toekijkt. Lippen samengeknepen tot een trek van bitse verlegenheid. Het lijkt of de man in de houding staat, en elk moment kan salueren. Achter hem schilderijen, de leuning van een stoel of een bank. Een staatsieportret, geen snapshot. Dat hij ons met zijn pose buitensluit of zelfs afstoot, is geen toeval, maar zorgvuldig uitgedachte opzet.

II

Frederick Seidel (fragment)

Ik leef een leven van luiheid en luxe
Als een haas zonder een bot die slaapt in een paté.
Ik ontmoette een man die zo neerslachtig was
Dat hij zich nooit aan- en nooit uitkleedde.

Hij leefde een leven van luiheid en luxe.
Hij borg zijn leven weg in poëzie,
Als een haas vlucht hij nog voor een geweer in een paté weg
Hij praatte niet veel over zichzelf want er was niet veel te zeggen.

III

Een andere foto, andere dichter ook. Een man staat buiten, overschaduwd door imposante bomen (al is dat een kwestie van perspectief). Aan een van de takken is een lamp gehangen die een fel schijnsel werpt op een deel van het gezicht en de borst van de man. We zien krulletjes, glimmende pretogen achter een donker brilmontuur. De man draagt een open overhemd, geblokt en wat te ruim; een gekreukt T-shirt met een opdruk, niet te lezen. Ook deze man schreef een gedicht dat als titel zijn eigen naam draagt:

Tonnus Oosterhoff

‘Je bent zo integer, zo bescheiden.’
‘Voor mijn plezier!’
Het is een genoegen
Tonnus Oosterhoff te zijn.
‘Ik zou het ook wel willen.’
Jawel, maar dat gaat niet!

Dat gaat niet.

IV

Dit zijn twee heel verschillende mannen. Dat zal duidelijk zijn. Toch delen ze een en ander. In ieder geval dat ze dichter zijn en ten minste een gedicht geschreven hebben dat hun eigen naam als titel draagt. Mogelijk hebben ze nog veel meer gemeen, houden ze beiden van wildpaté met een vruchtencompote, van koppige wijn, van regenwater in een wielspoor, van 's zomers wegsoezen op een tuinstoel, van buiten lopen als het hard waait en iedereen de tram neemt, van wandelen terwijl voorbijgangers hun naam fluisteren.

Of dat zo is, weten we niet. Het valt uit de gedichten, die toch zelfportretten lijken te zijn, niet op te maken. We zien Seidel eerder een glas dure wijn in het licht houden en walsen om de geur op te snuiven en de benen als een fijne regen traag over het glas te zien

stromen. Zoals we ons Oosterhoff beter buiten kunnen voorstellen, misschien zelfs wel hout hakkend in dat geblokte hemd. Komen die aannames voort uit de gedichten? Hooguit enigszins. Met zekerheid dragen de foto's meer bij aan die vooringenomen verbeelding, maar foto's zijn dan ook beelden. We nemen ze letterlijk over, zonder tussenstap, zonder eigen inspanning: probeer Seidel maar eens op zijn knieën in de modder van een verregende landweg te zien. Als het al lukt, is de kans groot dat hij nog altijd zijn pak met het opzichtige lefdoekje draagt.

V

Elk zelfbeeld, elk ego is een constructie. Dat moet een open deur zijn. Minstens zo voor de hand ligt dat we minimaal enige invloed op het beeld van ons zelf willen uitoefenen. Zelfs als het idee van beide portretten voor honderd procent door de fotografen ervan is uitgedacht, zal het zijn voorgelegd aan de auteurs, die er lang of kort over hebben nagedacht en toen met wel of geen bedenkingen akkoord zijn gegaan.

Komt het door de kortaangebonden onverzettelijkheid van dat woord ‘ik’ (of het Engelse ‘I’ - een woord dat al helemaal geen polonaise aan het dunne lijf lijkt te dulden), komt het door de dwingelandij van dat magere woord dat klinkt als een zweepslag, dat we het zo graag willen kneden en naar onze eigen hand zetten?

Dat is niet alleen iets voor schrijvers. Wees eerlijk, wie denkt niet als hij het woord ‘ik’ leest ook maar even aan zichzelf? Gebruik ‘ik’ in een gedicht en op zijn minst voor even vloeien auteur en lezer in elkaar over tot het moment aanbreekt dat de herkenning verdwijnt en beiden terugkeren naar hun eigen beeld.

VI

Hoeveel ‘ik’ kan een gedicht eigenlijk verdragen? Met name in Amerika zijn er veel dichters die geloven dat er niet te veel ‘ik’ in een gedicht kan zitten. Sinds Walt Whitman mogen de poëtische ontboezemingen vele pagina's beslaan om dan in een volgend gedicht ge-

woon weer opnieuw te beginnen met het uit de doeken doen van een net weer even ander ‘ik’. Whitman eigende zich behalve het recht om het telkens maar over zichzelf te hebben, ook het privilege toe om zich te mogen tegenspreken.

VII

Er zijn echter ook dichters die zeggen dat een gedicht helemaal geen ‘ik’ kan velen. Zoals de Duitse dichter Gottfried Benn (1886-1956) die zichzelf naast het gebruik van alle kleuren met uitzondering van blauw, ook het gebruik van het woord ‘ik’ in zijn poëzie verbood. In een essay over Benn noemde de Belgische schrijver Willy Roggeman het ‘ik’ de houtworm van het gedicht, die het gedicht van binnenuit uitholt.

Was die uitholling van het gedicht reden voor Benn om van ‘ik’ af te zien, bij de hierboven geciteerde gedichten lijkt precies dat de reden te zijn om het woord te nemen. De verwarring van de vraag of het ‘ik’ samenvalt met de schrijver is voor Benn problematisch. Voor Seidel en Oosterhoff is ze dat waarschijnlijk niet minder en uitgerekend daarom is het voor hen zulk boeiend materiaal. In de door en door geconstrueerde poëzie van Seidel, en in de speelse, anarchistische gedichten van Oosterhoff doorziet de lezer ook meteen het spel (hoe ernstig dat ook gespeeld moge zijn). In Oosterhoffs gedicht brengt het ‘ik’ een geestig soort sabotage teweeg. De lezer gaat er welhaast automatisch vanuit dat degene die zegt: ‘Ik zou het ook wel willen’ niet Tonnus Oosterhoff is, maar die mogelijke lezing biedt het gedicht wel waardoor het ineens schizofreen en behalve grappig ook wrang wordt. Trouwens, zo gek is die gedachte niet. De meeste dichters komen hun studeerkamers ook dikwijls uit en worden dan niet zelden aangesproken vanuit het beeld dat de buitenwacht van hen heeft. Misschien is Tonnus Oosterhoff een onhebbelijke vent die vindt dat geen enkele schrijver in zijn schaduw kan staan en zijn de genoemde integriteit en bescheidenheid ficties, die tot leven zijn gebracht door een auteursfoto waarop hij hooguit half te zien is.

VIII

Anders dan bij proza is de poëzielezer doorgaans niet geneigd de in een gedicht opererende personages ook meteen als zodanig te beschouwen. Er mist een constructielaag. Waar in proza de lezer geleidelijk aan moet gaan geloven dat het ‘ik’ samenvalt met de schrijver, hemzelf ofwel allebei, worden in poëzie figuren zonder introductie voorgeleid. Neem dit gedicht van Robert Creeley:

Ik ken een man

Zoals ik zei tegen mijn
vriend, omdat ik
altijd praat, - Jan zei

ik, dat was niet zijn
naam, het duister om-
ringt ons wat

kunnen wij daartegen
doen, of anders zullen we &
waarom niet, een verrekt grote auto kopen

rij, zei hij, in
godsnaam, kijk
uit waar je heen gaat.

Wat moeten we met een ‘ik’ die zegt dat hij een man kent en die vervolgens een vriend (die man?) met de verkeerde naam aanspreekt, iets wat die vriend ook gewoon over zijn kant laat gaan; die grijpt pas in als er gedagdroomd wordt over een grote auto terwijl ze blijkbaar al rijden. Als in die paar regels die de lezer in een gedicht vergund zijn de gegeven informatie onbetrouwbaar of op zijn minst verwarrend blijkt, wat is dan de waarde van die informatie? Wat doet zo'n ‘ik’ in onze wereld, hoe verhoudt hij zich ertoe?

‘Wat nu? vergeet je mij?’
IX

‘Leven, dat doen de bedienden wel voor ons.’ Die uitspraak van Auguste Villiers de l'Isle-Adam is waarschijnlijk wel het summum van decadentie en wereldafkerigheid. Een typisch negentiende-eeuwse uitlating ook. Voor menigeen was desinteresse destijds de enig denkbare reactie op het vooruitgangsdenken dat vorm kreeg in industrialisatie en democratisering. Terwijl de wereld werd voorbereid op een gelijke verdeling van wat tot dan toe slechts het voorrecht van een bovenlaag van de samenleving was geweest, zag een enkeling geen andere uitweg dan zich in die wereld afwezig te maken. Zich te omringen met schoonheid in weerwil van het vuile volk op de smotsige straten; zich met het verhevene en niet met het banale in te laten. Esthetiek werd meer nog dan een toevluchtsoord een roeping, reden waarom de wegens onzedelijkheid aangeklaagde Oscar Wilde ook toen het nog kon niet de benen naar het buitenland nam, maar zich als martelaar uiteindelijk lijdzaam liet opsluiten voor het geloof in al wat mooi is, in een gevangenis die zijn idee van vulgariteit waarschijnlijk ver te boven ging.

De berooide Wilde stierf in 1900. Tijden veranderden. Een lang verblijf in de ivoren toren was de dichter niet vergund. Overigens was het niet zelden de dichter zelf die ramen en deuren opengooide, naar buiten rende. Aberraties en gruwelijke fantasieën waren de decadenten en symbolisten niet vreemd geweest, maar hun werkterrein was de eigen psyche en niet een kankerbarak zoals die door de jonge Duitse arts en dichter Gottfried Benn beschreven werd. We schrijven 1912, het is nog maar even voor in heel Europa dichters zich vrijwillig laten opnemen in de rotten van het leger. De Eerste Wereldoorlog werd volop bejubeld ofwel betreurd, maar besproken werd hij.

X

Wat moeten dichters met de wereld? Die vraag wordt sindsdien herhaaldelijk gesteld, waarbij niet zelden en terecht wordt gezegd dat die vraag moet worden omgekeerd: wat heeft de wereld met poëzie te schaften?

XI

Die vraag zou mogelijk eenvoudiger te beantwoorden zijn als de poëzie niet vergeven was van ego en ‘ik’. Zoals de meeste kunstenaars kunnen de meeste dichters zich de wereld niet voorstellen zonder hun werk. De ideale maatschappij laat zich nog wel uitdenken als het ‘ik’ even op het klembord wordt geplaatst, maar als dat er eenmaal in moeten worden geplakt, ontstaat het probleem.

XII

Een dichter die daar bij uitstek mee heeft geworsteld, is Vladimir Majakovski. Hij werd van tandeloze straatschooier dandy. Een individualist die het collectief bezong - op eigen initiatief - en toch in zijn gedichten ten leste weer terugkeerde tot wat hem werkelijk bezighield: zichzelf.

Het duidelijkst komt het dichterlijk dilemma tussen ‘ik’ en wereld tot uiting in de twee poèma's waar Majakovski tijdens de Eerste Wereldoorlog aan werkte: ‘Oorlog en heelal’ en ‘Mens een ding’. Marko Fondse, de Nederlandse vertaler van Majakovski, schreef in een nawoord:

> *Mens* is allereerst een hartekreet van een vertwijfelde die het tegenover de wereld niet bolwerken kan en zijn positie in de wereld als uitzichtloos ervaart. Het is dan ook doortrokken van het diepe pessimisme van iemand die inziet dat hij het onmogelijke wil en dus de nederlaag zal lijden.
> *Oorlog en heelal* is het werk van iemand die zich geconfronteerd met de misère van de eerste wereldoorlog, niet kan en mag overgeven aan persoonlijk leed en die uit gewoon menselijk fatsoen weet dat hij ‘er wat aan moet doen’. En dat ‘er wat aan doen’ komt in de eerste plaats neer op een diepgaand gewetensonderzoek, schuldbelijdenis, boetedoening en katharsis en tenslotte de profetie van een nieuwe aarde en een nieuwe mensheid.
> *Oorlog en heelal* en *Mens* staan als het ware haaks op elkaar [...]

Een van Majakovski's vroegste gedichten was een vierluik met de titel ‘Ik’. Zijn eerste toneelstuk heet *Vladimir Majakovski, een tragedie*. In ‘Mens een ding’ hebben de hoofdstukken titels als: ‘De geboorte van Majakovski’, ‘Het leven van Majakovski’, ‘De Majakovski-passies’, ‘Majakovski's hemelvaart’, ‘Majakovski in de hemel’, ‘De wederkomst van Majakovski’ en ‘Majakovski tot de eeuwen’.

Als de dichter na een lang verblijf in de hemel terugkeert op aarde vraagt hij de weg:

- ‘Pardon meneer,
Is dit de Zjoekovskistraat?’

Hij staart me aan
Zoals een kind naar een geraamte staart,
Met zúlke ogen
en probeert me te ontsnappen.

- ‘Dit hier heet Majakovskistraat,
al duizend jaar.’

In dat andere poèma, ‘Oorlog en heelal’, mag Majakovski dan voornemens zijn geweest zich weg te cijferen voor het grotere ideaal, híj is degene die de heraut van het nieuwe moet zijn:

En hij,
de vrije mens,
die ik verkondig,
schallend,
gelooft het
op mijn woord,
gelooft mij -
komen
zal hij!

XIII

Het is lang zoeken naar een foto waarop Majakovski lacht.

In de roes der dingen
XIV

Ook Gottfried Benn staat niet vaak lachend afgebeeld. Waar Majakovski's poëzie overladen is met ‘ik’ stond Benn zich het gebruik van dat alledaagse woord niet toe. Ook als hij het toch duidelijk over zichzelf had:

Eenzamer nooit -

Eenzamer nooit dan in augustus:
vervullingsuur -, overal op het land
het rode vuur, de gouden brand,
maar je tuinen of hun lust geblust is.

De luchten zacht, de meren licht,
gave akkers, schitterend kalme,
maar waar zijn zege en zegepalmen
uit het rijk dat jij vertegenwoordigt?

Waar alles op zijn eigen geluk feest
en blikken wisselt en ook ringen
in de geur van wijn, in de roes der dingen -:
dien jij het tegen geluk, de geest.

Cruciaal in dit gedicht is de laatste regel van de tweede strofe, waarvan de tweeslachtigheid helaas onvertaalbaar is: ‘aus dem von dir vertretenen Reich?’ ‘Vertreten’ betekent representeren, vertegenwoordigen, maar ook verstappen. Benn alludeert hier op zijn grote dwaling; zijn kortstondige omarming van de nazi's in 1933, maar spreekt over ‘jij’.

XV

Majakovski en Benn zijn twee voorbeelden uit een lange lijst van dichters die zich met politiek inlieten, discutabele keuzes maakten en daardoor behalve op hun poëtisch talent, ook telkenmale op hun toenmalige houding ten opzichte van de samenleving worden beoordeeld. De consequenties van hun maatschappelijke opstelling zijn duidelijk zichtbaar in twee foto's.

Er is de foto van Benns dodenmasker waar op het ronde, vlezige gezicht het begin van een glimlach doorbreekt: eindelijk rust.

Er is de lang onbekend gebleven foto van Majakovski. Genomen in zijn appartement kort nadat hij zich daar op 12 april 1930 met een pistool in de borst had geschoten. Dood. Het is een afschuwelijke foto. Het lichaam is levenloos maar toont nog in alles een jachtige onvrede. Het bebloede en smoezelig uitziende witte jasje en de zwarte vlinderstrik geven de dode de uitstraling van een slecht acteur. Zo dood - met die van pijn wijd open mond, de linkerhand zo ontzettend wit als, ja als een lijk - zo doods hoef je de dood niet te verbeelden. De werkelijkheid brengt meestal belabberd theater voort.

XVI

Wie de geschiedenis niet kent, is gedoemd haar te herhalen. Elke generatie heeft het recht om in haar eigen sloten en greppels te lopen. Beide is waar. De tijden veranderen en soms lijkt het of ze terug veranderen. Politiek opportunisme maakt momenteel ideeën salonfähig die tot voor kort voor elk beschaafd mens abject waren. Niet wie de samenleving splijt zoals Rutte, Wilders en Verhagen, maar wie haar bijeen wil houden, wordt belachelijk gemaakt.

Het is evident, er is op dit moment zoveel gaande dat de kunst letterlijk uit de krant wordt weggedrukt; wie gaat een poëziebundel bespreken als de halve Arabische wereld... in brand staat, wilde ik schrijven, daar begint het gedonder al weer, wil je eens iets over politiek zeggen, uit je je meteen in clichés.

XVII

Twee jaar terug verscheen de poëziebloemlezing *Ik ben een bijl*. Samengesteld door Erik Jan Harmens, die zijn selectie liet voorafgaan door een manifest waarin het leeuwendeel van de zinnen begint met ‘ik’:

> Ik wil poëzie die op geen enkele manier vrijblijvend is. Ik wil poëzie die zich aan iets committeert. Ik wil poëzie die zich op zijn minst aan zichzelf committeert.
> Ik wil poëzie die klaarblijkelijk geschreven móést. Ik wil geen poëzie waarover de regisseur de schouders ophaalt. Ik wil poëzie waarvan de maker er niet eens zoveel toe doet. Ik wil geen poëzie die ertoe doet omdat ze door een vrouw is geschreven of door een vluchteling of door een autist of door een Marokkaan of door een maker van succesvolle Nederlandse films.
> Ik wil poëzie die zijn maker bij momenten de vinger geeft. Ik wil poëzie die nergens op lijkt. Ik wil poëzie die niet op poëzie wil lijken. Ik wil poëzie waarvan mensen zeggen: ja hoor eens, dát is geen poëzie.
> Ik wil dat poëzie een reflectie is van de tijd waarin ze is geschreven. Ik wil dat de moord op Pim Fortuyn en de moord op Theo van Gogh, het online slachten van immigranten op ouwejongenskrentenblog GeenStijl en de rechtdoorzeeë duim omlaag in de richting van Ayaan Hirsi Ali, de hartproblemen van de directeuren van Fortis, de brandende banlieues van Parijs, het nekschot voor de rennende Braziliaan in de Londense metro, de olie op de kust van Galicië, de overtreffende trap van vaderliefde in een kelder in Oostenrijk, de ingebeelde kanker van mensen die in de nabijheid van een zendmast wonen, het fenomeen dat een substantieel percentage van de werkende bevolking de dag begint met glazig door een voorruit staren in een niet bewegende rij auto's, het faillissement van IJsland, de Keulse bibliotheek die de grond in zakt als

> gevolg van de aanleg van een metrolijn, de eerste zwarte president van
> Amerika en de eerste man met waterstofgeperoxideerd haar die kans maakt
> premier van Nederland te worden, de horizon vol windmolens en de klacht
> onder mannen dat een Saab meer en meer op een Renault begint te lijken,
> ik wil dat dat allemaal een stem krijgt in de woorden van dichters.

Ferme taal en toch ook niet. De Saab die steeds meer op een Renault begint te lijken. Ook als het menens is, wil de dichter blijkbaar geestig zijn. Of zoals Maarten Inghels in zijn nieuwe bundel treffend de angel uit veel hedendaagse maatschappelijke betrokkenheid haalt:

> [...] Al onze aanklachten hanteren het ironieteken als vluchtheuvel.

XVIII

We willen iets, we moeten iets. Ik moet iets. 'Jullie zitten geramd, maar ik [...]' schreef Majakovski, en Tonnus Oosterhoff dichtte:

> Een toekomst veranderlijk als de wind op de hoek is er geen.

En als er iemand zou komen die kon vliegen, dan zouden we op diegene stemmen.

In een recentelijk in tijdschrift *Het Liegend Konijn* gepubliceerd gedicht maakt Oosterhoff het dilemma van de dichter die zich met de wereld moet bemoeien pijnlijk duidelijk:

> Je bent vergeefs op aarde, bourgeois dichter, je leeft voor niets
> met je argwanend gemompel. Omdat niemand luistert meen
> jij dat je respect verdient. Je vindt: 'Ik mag
> eerbied vragen.' Waarom? Waarom mag jij dat?
> Niemand verwaardigt zich een antwoord,
> de bedelaar spuugt op de grond.
> Meneer mag ik u iets vragen. Nee? Eikel.

Overbodig zijn, boventallig, overtollig zijn
en dit weten en toch leven, een buikje hebben. Kun je niet tellen?
Je twaalf lezers, je veertien belachelijke lezers.
Ze zijn als jij. Als jij... wilt? Nee, als jij. Dienen voor
niets deugen; ze stemmen met je in
als je zingt in de lege kerk,
de kerk met de galm, de douchecel
als je het enige preekt wat je weet:
'Vlakbij de waarheid is niemand depressief.'
Omdat de waarheid zo meevalt? Nee, daarom niet.
Maar omdat de waarheid
slijpt aandachtig de punt van zijn pijl.

[...]

Half één, nachtkrabbel al. Ik leg
voor vandaag het dichterschap af.
Nu ik na het tandenpoetsen gorgel en daarna
onder het uitstoten van zeehondgeluiden
ritmisch op mijn lul sta te wijzen
die uit mijn pyjamabroek hangt,
lijk ik in niets op mijzelf.

XIX

We zijn terug bij af. Elk 'ik', elk ego is een constructie die maar moet zien of ie het houdt als het soortelijk gewicht van de wereld erop begint te drukken. Het is verleidelijk om net als Frederick Seidel de dandy uit te hangen. Je duurste pakken aan te trekken en link uit te kijken voor de vlekken die straatvuil maakt. Maar Seidel is ook niet gek natuurlijk. Zijn 'ik' zit in zijn gedichten op Italiaanse terrassen en drinkt daar wijn. Daarmee is dat 'ik' echter niet los van de wereld. Zo eindigt Seidels gedicht 'Italy' met de verontrustende uitroep: 'Islam is coming'. Heeft de dichter wel in de hand of en zo ja hoe hij zich kan verhouden tot de wereld? Dat kordate woord 'ik' staat zo weer op het klembord en staat daar mogelijk nog als de tekst al is

opgeslagen en verstuurd. Je zou denken dat het overal tussen kan en toch paste het nergens. ‘Ik’ lijkt in niets op zichzelf, ogenschijnlijk is het veel en veel dapperder dan het in werkelijkheid kan zijn.

XX

Nu zoeken naar een foto die alles bewijst.

Vertalingen: Frederick Seidel (MA), Robert Creeley (MA) Vladimir Majakovski (Marko Fondse) Gottfried Benn (Huub Beurskens)

Euf Lindeboom
Gedichten

Volluk!

volluk
iemand thuis
ik ben tante Dut
schimmel en/of zwam
lichaam voor uw woning
ieder idee is volledig
sleutel in slot
huisdier in huiskamer
ik wil populair wetenschappelijk zijn

ik leef verborgen voor de leek
in een koel huis
vol oude littekens
verdeel het huis
onder weke mannen
(de bezitter is bezetter)
beïnvloed dan mijn leefwijze
jij moet
op mijn tenen staan
met behulp van
ijzer en beton en
een grote toevoer
van water en zand

doe ik het zelf
kleine-handjesdingen
in elkaar zetten
werken volgens plan
gerimpeld of gevouwen
of ga ik nu
naar de schuur
in het waterdal

wat ik (als thuismens) moet weten
verzamel niet:
- te veel handen die klussen
- foto's van muren aan muren
- afval in huis

ik ben gewoon oversekst
werp mijn muiltjes weg
door het uitkijkraampje
zoek een verbergplaats
in mijn tuin met boom
ga op houthakkerstocht
zeg: groei, kinderen, groei dan
opwinding komt in de volle schuit

Laat heel laat

man, ze kijken naar je
zo begon het
herkennen ze mij
willen ze meer over mij weten
over mijn eetgewoontes
over mijn decoratieve gebruik
kom wat dichterbij
ik, de meester van de lucht
zit nooit op de top van Mount Everest

ik schrijf alles op
want I oor in en het andere uit
maakt geen indruk
ik hum elke dag
want I fluitje van I cent
klinkt zo naar

ik heb mijn oerwoud gevonden
geef me vreemd eten
ik zal slinken
mijn lichaam zacht, bijna vloeibaar

in het gezelschap van een oude man
met een oud hemd en een dito broek
kijk ik met belangstelling
naar het ontkoppen van een insect

laat anderen mij bekijken
de experts, de wilden
niet een ieder wenst mij toe
dat mijn kluts kwijt is
laat anderen roepen
laat kijken, me bekijken
laat heel laat

Plukrecht 1

draag een lage stoel
een nieuw mens
met klein, snel hart
bezet mijn plaats
staat op plukrecht
geen misgewas

ze is dankbaar en schuw
prijst de nieuwe tijd
beklaagt de oude
werkt voor anderen
van los zand bouwt ze huisjes
op het strand

het kind liep over stenen
armelijke stenen
ze schreef op muren
- ik moet voorovervallen -

1 keer per week
als haar kamer donker was
en de lichten buiten brandden
vloog ze

wie ging op lichte voeten
wie was wat kleiner
wie commandeerde de hond
zoetigheidverkoper kom hier
maak een buiging
zeg het kan niet
een 3 hoeksverhouding met 4 personen

het kind ik
beschermd door de hitsige vader
had ik geen moeder, wel een voedster
jaja, was de baboe
madjaja haar zoon of man
slachtte kippen op het erf

Plukrecht 2

mijn voorkeur verviel
op de dag dat de boot
met fluitorkest vertrok
geluid van slaan
op de terugweg
een kleine open plaats
langs de rand
aan de andere kant
had je geen moed

we waren mannen kwijt
na het avondeten
ook het visioen en het werk
zijn in de steek gelaten
ik ga en ik leg uit
vreugde om heerlijkheid
slingert omhoog
en drukt neer
dieren halen geld op
ogen die me begluren

zingt:
breng armen
tussen benen
pak enkels vast
plaats handen
op de grond
het voortplanten
kan beginnen

je stoorde je
aan naakte bruine bengels
je bespotte in jouw taal
mijn kleine mollige handen
je vertrok 's ochtends
verslaafd aan avontuur
wachten, dacht ik, maar
mannen verdrogen in de zon

Over leven van allerlei

bim-bam-beieren
wat zegt Parijs
zet neer die stoelen
vrij dweilen en stof afnemen
fraai dat kakelbonte beest

pluk geen bloemen uit de tuin
blijf niet naar bomen kijken
nooit mogen mijn gedachten verdwalen
of mijn dieren spartelen
vervolgens
rustig buigen voor de buren
prijs mijn werk
kruip in mijn hol of bed

ik ben de meester
van deze speciale stijl
perfecte kromheid en lust
laat mijn stamboom vervolgen

is het gevallen op het achterhoofd
die houding, die stand
een dun laagje aarde
schuift over het hoofd
bedekt het hoofd
natuurlijk noem ik alle dieren

heb ik een model van het lichaam
dan is het lichaam niet meer nodig
u raadt de maker
ik, onder op het plankje

de levering van onderwaterdieren
ze vallen in de smaak
ik vind kwallen kwallen
bleke oplosmiddelen
ga aan de gang
bezaai mijn werktafel
jij bent ooggetuige

leg een wit laken
op een open plek
ik kom wat later
ik kan niet eerder
boze tongen en ingedrukte borst

kan ik iets voor je doen
het plaatsen van rapen voor deuren
planten plukken in het park
een vreugdevuur stoken
...
in de tent van de vreemde mannen
ben ik al geweest
de oudste heet Bo-Bo-Boni
hij gaf me een stukje vlees

het was niet om het mooie
maar om je huid
je lichaamslijn, je gehele huid
alle vleesachtige delen
gaf ik vorm
niet te snel
stukjes om en om wikkelen
van tevoren
kocht ik ogen
van tevoren
de mooiste groene

mijn meisje maakt plannen
een schuilplaats zoeken
met zand strooien
ze wil dingen beschermen
ze wil iets beschermen
gewone horentjes

Uni vorm

gisteren gemeenschap en
het wiegen van mijn hart
zo werd ik met cultuur geladen
naast en over de zee
woonden indrukwekkende kippen
had je me niet herkend
was ik het dubbele exemplaar
was ik een tragedie

- dan beschadigden we elkaar niet
- dan waren we stijf en doorzichtig
- dan gingen we menselijk met elkaar om

vakmensen laten van elkaar
geen stuk heel
ik mag de wereld verdrietig vinden
ik heb een groeiende belangstelling
voor eten en drinken

Et malen

eergisteren

's ochtends
ontwaakt als een ander
een krachtiger hand
voorzien van een dubbele denkwijze
- maak de muren met de grond gelijk
of de grond met de muren -
bewoog mijn lichaam naar het middelpunt
was geschikt voor zelfstudie

's middags
een beetje eenkennig
dat wil je niet weten
kijk mijn onderjurk piept
piept er onderuit
waar laat je jouw handen
laat ze
zit gewoon op een stoel
want heel de buurt kijkt

's avonds
moet ik eerst optreden met anderen
of ik lid wil worden
alweer zo'n mogelijkheid/kans
...
zoek mijn woning
gebruik thuisgekomen
binnen mijn muren altijd
het woord huis tweemaal

's nachts
een bietje slapen

gisteren

's ochtends
wakker uit een diepe slaap
in het middelpunt van mijn bezit
mijn nest
zie een overblijfsel van een man
gebruik dat woord vaker, maar anders

's middags
gingen we mussen kijken
zaadjes strooien, aten wat
een restje van het vrouwtje
kijk de houten paarden
draaiend in het rond, golvend
bewonderen de versierde glasachtige
hoofden
we waren de mussen vergeten

's avonds
watersnood is te veel aan water
broodnodig is niet altijd wat er staat
kun je nagaan
nee, ik groei niet in gezelschap
van beide ouders

's nachts
kleine plasjes plassen
niet in vaders bed
doe een vraag- en antwoordspel
over sterrenbeelden
grote beer, kleine beer, beer in het pannetje

vandaag

's morgens
loop naar beneden
wie wacht waar met een kopje thee
het kunstlichaam heb ik aan
het vlezige lichaam blijft nog even in bed

's middags
wil ik graag wat aardigs zien
wil ik graag wat onaardigs zeggen
nou, jouw mondje praat plat
en jouw oren groeien
groeien maar door en door

's avonds
ben ik thuis in huis en thuin
laat de kerels juichen
het zijn er elke dag meer
wie staat nummer 1 en pal
ga ook bewegende beelden zien
weten jullie dat de Nieuw Amsterdam
ooit de trots was van de Rotterdamse haven

's nachts
zal het gisteren worden

morgen

's morgens
zal ik onmiddellijk weten
wat ik niet geloof
heb ik de smaak te pakken
van het alledaagse leven
ga ik niet met je mee
moet op mijn woorden passen

's middags
weer zal ik kijken naar de ingang
en wachten op een eigenaar
toon jou mijn achterkant
je bent mijn rare kwibus die oh là là roept
het zijn niet mijn woorden
zal je zeggen

's avonds
bestel ik vast een droom
over een man met veervleugels
een engelachtig type
een gigantische cupido
hij kan niet lopen, huppelen wel

's nachts
zal hij bij mij spoken
en gaat alles van achter naar voor

Zo kan het ook

mijn vader was Iwanov Kapotje Plov
hij hing schilderijen op
aan spijkers van vorige bewoners
mijn vader was meneer Kor Stein
hij was ook vriend van
de rode gans
die ook vriend was
van mijn moeder

mijn moeder zong:
een bloempot met een
kak dus ja kak dus ja kak dus
een bloempot met een kak dus
zeg jongens is ie weg

Rob van Essen
Dit is wat ik je beloof

Het was april, er waaide een frisse wind, die dwars door je hoofd ging. Tot aan de horizon was de wereld haarscherp. Het water, het riet, de bomen, de weilanden - alles had verse, heldere kleuren, die net uit de kleurdoos kwamen. Ik was langs de Amstel naar Ouderkerk gefietst en reed nu aan de andere kant van de rivier terug naar Amsterdam. Over het water schoven roeiers. Hun coaches fietsten mee langs de kant, met megafoons waar ze aanwijzingen door riepen. Ik fietste tegen de wind in en voerde mijn tempo op. Ik verheugde me op de prettige vermoeidheid die ik zou voelen als ik thuis was. En opeens stokte alles. Behalve ik - ik vloog geluidloos door de lucht.

Pas toen ik neerplofte ging de tijd weer door - met een klap en met gekraak. Daarna begonnen andere geluiden. Een blikkerige stem, andere stemmen, geroep, het geluid van klotsend water, het vochtige geritsel van voetstappen door gras, het gedempte geluid van kousenvoeten op asfalt. Ik zag niets, afgewisseld met blauwe lucht en witte wolken, en boomtakken met jong blad, dons nog bijna.

En daarna hun gezichten, boven me, alsof er één gezicht was dat voortdurend van vorm veranderde, en van haarkleur, van oogkleur, van stem, van positie. Wimpers, sproeten, vochtige lippen, witte tanden, donkere neusgaten, stevige blote armen, vingers op mijn huid. En daaroverheen, nog sterker, de geuren: zweet en opwinding, warm en fris tegelijk, als zeewater waar de zon op heeft geschenen, als lichamen die hebben gewerkt, als meisjes die hebben geroeid.

Ze waren met z'n vieren, plus een stuurman die meeging in de ambulance en die ik later nooit meer heb teruggezien. Aan de overkant

van de Amstel stond hun coach door zijn megafoon te roepen, hij had het over stabiele zijligging, daar moesten ze nog steeds om lachen toen ze me die avond in het ziekenhuis kwamen opzoeken, maar zover was het toen nog niet, ze waren overal, vlak boven me, en bij alle geuren en beelden ook nog vier verschillende stemmen, eerst gejaagd, daarna rustiger. Ze stelden vragen waar ik zwijgend naar luisterde terwijl ik naar hun ogen keek, en naar hun huid, hun mond. Ik zag alles, de haartjes op hun gezicht, de snotjes in hun neusgaten.

Ik was in een scheur gereden die de volgende dag meteen is gerepareerd. (Ik weet niet meer wie me dit vertelde.) Volgens de artsen in het ziekenhuis was ik er goed vanaf gekomen, ik had alleen mijn rechterarm gebroken (weliswaar op twee plaatsen); als ik op mijn hoofd was terechtgekomen, was het een heel ander verhaal geweest. Omdat ik wat verward was toen ik binnenkwam, maakten ze foto's van mijn hoofd en mijn nek, en moest ik een nacht in het ziekenhuis blijven.

Ze kwamen met z'n vieren binnen. Ze hadden van de verpleging blijkbaar mijn naam gekregen en noemden me Loodje, alsof we elkaar al jaren kenden. (Ik heet Lodewijk en de meeste mensen noemen me Lo.) Ze waren vrolijk en vol bravoure.

Ze stonden op een rijtje naast mijn bed, sleepten met stoelen, gingen zitten, stonden weer op, wisselden van plek. Ze klonken hees, ze hadden de schorre stemmen van studentes die op de sociëteit nachtenlang boven het lawaai uit staan te schreeuwen. Jenny, Willemijn, Valerie en Dominique - ze schudden me een voor een de hand. Ze hadden zich gewassen na het roeien, ze waren schoner en lichter, en roken anders, naar shampoo, deo en zeep.

Jenny, Willemijn en Valerie studeerden rechten, Dominique deed medicijnen. Ze hadden een grote fles vers geperst vruchtensap voor me meegenomen, donkerrood sap was het. Ze moesten een beetje lachen toen ik vertelde dat ik literatuurwetenschap studeerde en bijverdiende als barkeeper in de Gamebar. Dat café kenden ze wel, ze hadden er tenminste wel eens van gehoord, dat was dat café waar

al die nerds avondenlang zaten te schaken en te dammen, als ze al geen Kolonisten van Catan of Dungeons and Dragons speelden, of hoe al die spelletjes ook mochten heten.

Ik lag bij het raam, ze vingen het laatste daglicht, ik keek naar ze. Jenny: klein en pezig, jongensachtig, met bolle bleke vissenogen en sluik zwart haar; Willemijn: rossig blond, blauwe ogen, glimlachend; Valerie: grijze ogen, gebleekt haar, fors en slordig, met de meeste tekst en de meeste spot; en tot slot Dominique, de grootste en de mooiste, met donkere krullen en groene ogen; de sproeten die ik boven me had gezien waren van haar. Het kostte me moeite om niet de hele tijd naar Dominique te staren. Ze was adembenemend. Haar schoonheid was niet afstandelijk, maar vlakbij, onder handbereik, en ze ging er met een bijna achteloze manier mee om, alsof het iets was wat ze zonder nadenken uit de kast had gehaald en aangetrokken.

Omdat ze medicijnen deed, woelde ze even door mijn haren, ‘om te kijken of ze geen barst over het hoofd hebben gezien’. Daarna klopte ze op het gips en vroeg ze of ik mijn vingers wilde strekken. Ik keek naar haar en strekte mijn vingers. ‘Ik heb geen idee, hoor,’ zei ze vrolijk, ‘maar we zijn blij dat je er zo goed van af bent gekomen, Jezus, wat maakte jij een smak zeg.’ Ik ving een flard op van haar geur, en die geur kende ik, die had ik geroken toen ik op de grond lag. Dominique was de enige die nog net zo rook als vanmiddag, alsof ze geen tijd had gehad om te douchen.

Lang nadat ze als een zwerm drukke vogels de kamer hadden verlaten (‘Dag Loodje, beterschap, we komen vast wel een keer langs in de Gamebar’) zag ik hun gezichten voor me. Ik wist hun namen nog, en welke naam bij welk gezicht hoorde. Ik voelde de plekken waar Dominique me had aangeraakt. Ze was als laatste de kamer uit gegaan en had even haar ogen samengeknepen, alsof we elkaar al jaren kenden, alsof we elkaar terug zouden zien.

Ik ging naar huis, met mijn arm in het gips. Ik leerde me met één arm aankleden en wassen, ik ging naar college en toen het gips eraf

was ging ik weer aan het werk in de Gamebar. Ik had met mijn gipsarm al een paar keer aan de andere kant van de bar gezeten en de stamgasten kenden het verhaal. Gered door vier roeisters, nou, nou - ze sloegen me niet op de schouder, daar deden ze niet zo aan, maar ze vonden het wel een mooi verhaal.

De eerste die langskwam was Jenny (klein en pezig, jongensachtig, met bolle bleke vissenogen en sluik zwart haar). Ze liep naar binnen en ging aan de bar zitten. 'Ken je me nog?' Ja, natuurlijk kende ik haar nog, al had ik de afgelopen weken vooral aan Dominique gedacht.

'Hier werk je dus.' Ze keek rond en ik keek met haar mee. Het was niet druk, hier en daar zaten wat jongens te schaken of te kaarten, maar de meeste tafels waren leeg. Alles was van kaal hout, de vloer, de wanden, de tafels en de stoelen. Er was geen muziek en de rook hing bewegingloos tussen de lampen. Ik werkte er graag. Er kwamen voornamelijk jongens tussen de twintig en de veertig, stevige jongens, met overgewicht en ringbaardjes, en T-shirts met opdruk. Ze waren aardig en zorgden nooit voor problemen. Soms vertrokken ze voor een dag naar de bossen bij Zeist of Apeldoorn, om mee te doen met grote rollenspelen waarbij ze kostuums van fantasiewezens droegen.

'Er komen hier zeker weinig vrouwen?' vroeg Jenny glimlachend. Ze legde haar ellebogen op de bar en drukte haar bovenlijf naar voren, alsof ze op het punt stond een intiem gesprek met me te beginnen. Ze droeg een dunne grijze trui. Ik vroeg wat ze wilde drinken. 'Een biertje?' Ze zei het met een vraagteken. Ik tapte een biertje voor haar.

Ze bleef hangen, vroeg hoe het ging, vertelde over de roeiclub, en toen iedereen weg was, hielp ze een beetje met opruimen. Ze pakte me vast en zoende me, ze was klein en warm, en nadat ik het café had afgesloten fietste ze met me mee naar huis.

In het smalle trappenhuis liep ze voor me uit naar boven. Ik keek naar haar billen in haar spijkerbroek. Die broek zou uit gaan, ik zou die billen zien, het leek onwaarschijnlijk en tegelijk het meest voor de hand liggend, hoe wonderlijk het ook was.

Toen ze zich op mijn bed uitkleedde bleef er van het jongensachtige weinig over. Ze had brede heupen en ronde billen, hoe had dat in die spijkerbroek gepast?

Ik was niet al te ervaren voor iemand van mijn leeftijd. Ik had een korte relatie gehad en een paar onenightstands, en over seks had altijd een bijna onzichtbare sluier van moeizaamheid gehangen. Niet alleen over de daad zelf, ook over de voorbereidingen, de hooggespannen verwachtingen en de lege momenten erna.

Met Jenny was het anders. Misschien had ik nooit het goede meisje getroffen, of de goede stemming - misschien was het vooral een kwestie van stemming. Ik voelde niet alleen opwinding, maar ook opgetogenheid. Toen we eenmaal naakt waren, ging het bijna vanzelf, hoe hard we er ook aan werkten. Gelukkig had ik nog condooms in huis; ik deed er zonder problemen een om. Ze pakte me vast en stopte me in haar, en mijn opgetogenheid wist van geen wijken. Ik wist nu waar het om ging. Ik kende het al, maar nu onderging ik het ook: het steeds sterker wordende gevoel van schrijnende honger, met de gulzige zekerheid van vrijwel absolute bevrediging. Het was alsof ik er voor het eerst van mijn leven met mijn gedachten bij was.

We lagen op elkaar uit te hijgen, en daarna naast elkaar, en toen wilde ze nog eens, op z'n hondjes, en ook dat speelde ik klaar, ik hield haar boven haar billen vast en keek hoe ik in en uit haar gleed, langzamer, met dezelfde zekerheid. Dit waren dezelfde billen als op de trap, toen ik achter haar naar boven was gelopen en alleen nog maar haar hoofd en haar handen had gezien; een goed halfuur geleden was dat geweest.

We hijgden weer uit en vielen in slaap. Na een paar uur werden we wakker. Jenny kleedde zich aan en nam vrolijk afscheid. Daarna ging ze de trap af, met de voorzichtige tred van iemand die gewend is om aan slapende buren te denken. Ik ging tevreden slapen en werd tevreden wakker. Ik rook haar nog. Het was een perfecte nacht geweest, er viel niets op af te dingen, het was precies geweest wat het was geweest.

Een paar avonden later kwam Willemijn langs in de bar. (Rossig blond haar, blauwe ogen, glimlachend.) Ze kwam laat, ik was de tap al aan het schoonmaken en de laatste gasten telden de score van hun potje Scrabble op, staande, en met hun jassen al aan, om aan te geven dat ze van goede wil waren. ‘Ik was in de buurt,’ zei ze, ‘ik dacht, hier is die kroeg van Loodje.’

Ze liep rond terwijl ik opruimde, ze keek wat voor spellen er lagen, ze zei: ‘Ik dacht dat dit soort jongens thuis zaten te gamen.’ Ik zei: ‘Ik denk dat ze hier komen omdat ze niet elke avond thuis willen zitten. Maar eigenlijk ken ik ze niet zo goed.’ Dat laatste zei ik niet eens om me van ze te distantiëren, ik kende ze inderdaad niet zo goed.

Willemijn was bedachtzamer dan Jenny, en ze wilde meer weten, over mij en mijn werk. Ook zij fietste aan het eind van de avond met me mee, maar zoenen deden we niet van tevoren, we zoenden pas toen we voor mijn deur onze fietsen op slot zetten. De hele weg door de donkere stad had ze geglimlacht, ze glimlachte zelfs onder het zoenen.

Ze liep op de trap voor me uit. Ze was groter en steviger dan Jenny, ze kloste op haar laarzen naar boven.

We dronken eerst wat, daarna zoenden we, daarna belandden we in bed. Net als bij Jenny was ook haar lichaam anders van vorm en verhouding dan ik had gedacht toen ze nog aangekleed was; haar benen waren korter, haar borsten groter, haar billen zachter. Je kunt ze met je ogen uitkleden, dacht ik, maar dan weet je nog niets. Ik beschouwde deze gedachte als een moment van inzicht.

Het was intiemer, ze wilde alleen een klein lampje aan. De rossige gloed van haar haar zette zich voort op haar lichaam. Een blozend lichaam, ik had nog nooit zoiets gezien (maar wat had ik nou wel gezien). Terwijl we elkaar vasthielden en streelden giechelde ze, met haar hoofd in het kussen, als iemand die de tijd van haar leven heeft en zich daar een beetje voor schaamt. Onder het vrijen sloot ze haar ogen en legde ze haar geopende handen naast haar hoofd, als iemand die zich overgeeft, aan iets, of aan iemand.

We vielen niet in slaap. We praatten wat, ze trok me af, ik vingerde haar, zij maakte het af terwijl ze zich over me heen boog, met haar borsten vlak boven me, onverwacht intens opeens. Ze vlijde zich over me heen nadat ze was klaargekomen. Ze bleef niet lang liggen, ze kleedde zich aan en liep nog voordat ik bij de deur was de trap af, haastig opeens, en nog steeds blozend.

De dagen daarna waren Jenny en Willemijn nauwelijks uit mijn gedachten. Het ging niet om een vergelijking, het ging om de opeenvolging, het ging erom dat ik twee keer hetzelfde had gedaan, met twee meisjes die over twee totaal verschillende lichamen beschikten, en dat het beide keren op een bijna ontzagwekkende manier geweldig geweest was. Het was hetzelfde geweest en toch niet hetzelfde. Ze roken anders, ze bewogen anders, ze voelden anders aan. En dit waren er nog maar twee, ze hadden allemáál een ander lichaam. Ik was geconfronteerd met een rijkdom waarvan ik het bestaan eigenlijk alleen als theorie had aanvaard, ook al was ik dan geen maagd meer. Er opende zich een heel nieuwe wereld en de vraag was natuurlijk waarom die wereld zich nu pas aan mij openbaarde.

Een paar dagen later begreep ik hoe het zat, toen ook Valerie de Gamebar binnen kwam lopen (grijze ogen, gebleekt haar, fors en slordig, met de meeste tekst en de meeste spot). Het had niets met mij te maken, het ging om een weddenschap.

Wat had ik dan gedacht, waarom zouden mooie meiden als Jenny en Willemijn opeens in mij geïnteresseerd zijn? Dat was geen toeval, dat was gewoon het resultaat van een dronken avond op de roeiclub. Ze hadden het over het ongeluk gehad, en hun ziekenhuisbezoek, en daarna hadden ze elkaar uitgedaagd, vind je hem leuk of zo, waarom zoek je hem dan niet op in dat nerdcafé van hem en ga met hem naar bed, of durf je dat niet, nee jíj durft dat niet, of wil je dat soms graag, nee jij dan, en toen was het een weddenschap geworden. Ik zag hun opgewonden hoofden voor me, ik hoorde hun hese stemmen en hun gelach.

Valerie liep door het café en ging aan de bar zitten. Ze zette haar

rugzak op de kruk naast haar. Daarna keek ze me breed grijnzend aan en bestelde een biertje.

Ik knikte naar haar, omdat ik even niets kon uitbrengen. Hoe zouden ze elkaar moeten bewijzen dat hun missie was geslaagd? Stiekem foto's nemen met hun telefoon? Misschien hadden ze geen bewijs nodig, natuurlijk niet, hun woord was genoeg; ze zaten samen in een boot, en uit wat Jenny en Willemijn me hadden verteld, had ik begrepen dat zoiets heel wat betekende.

Ik tapte een biertje voor Valerie. Ze keek om zich heen, stelde wat vragen, maakte wat opmerkingen (‘Hier werken en ook nog literatuurwetenschap studeren, ik weet niet of ik tegen zoveel spanning zou kunnen, hoor, hoe doe je dat?’) en becommentarieerde de stamgasten, die haar waarschijnlijk uitstekend konden verstaan maar geconcentreerd over hun spel gebogen bleven zitten.

Ze dronk haar biertje. Ik zei niet veel, ik moest die weddenschap nog verwerken, en al die onterechte hoogdravendheid die ik had gevoeld. Ik voelde me betrapt, teruggeworpen in een alledaagse werkelijkheid die ik achteraf gezien nooit had verlaten. Maar toen Valerie zich op een gegeven moment vooroverboog om in de spoelbak te kijken (geen idee wat daar te zien was, niets) en ik haar borsten zag die los in haar shirt hingen, werd ik zo opgewonden dat ik het liefst de bar had dichtgegooid om haar met me mee naar huis te nemen.

Want wat maakte het uit? Dan zou het een weddenschap zijn - wat dan nog? Waarom zou ik niet gewoon meespelen en de kans met beide handen grijpen?

Bovendien - en toen ik dit bedacht stokte mijn adem - als dit een weddenschap was, hield dat in dat ook Dominique nog zou langskomen, de grootste en de mooiste, Dominique die me had aangeraakt en bij het afscheid haar ogen even had dichtgeknepen - alsof ze toen al had geweten dat we elkaar terug zouden zien.

Valerie dronk haar glas leeg en keek me grijnzend aan, met een blik die aangaf dat we allebei wisten hoe het verder zou gaan. Toen we na sluitingstijd buiten stonden zoende ze gretig, met veel tong. Ze fietste met me mee, we parkeerden onze fietsen, we liepen de trap op, ik als eerste, dat was anders dan met Jenny en Willemijn.

Ze kwam snel ter zake en liep zonder zich van haar jas en rugzak te ontdoen naar de slaapkamer, alsof het een hotelkamer was die we samen hadden gehuurd. Haar achteloosheid werkte aanstekelijk. We kleedden ons uit, ze gooide zich achterover op het bed en trok me naar zich toe. Het was kort en hevig. Ze klemde me vast, ik keek naar haar heen en weer schokkende borsten, ik schokte zelf ook heen en weer, het was alsof ze een magneet was die onder stroom stond.

Na afloop lag ze op haar buik naast me. Toen ze opstond om naar het toilet te gaan keek ik haar na. Ze had putjes in haar bovenbenen en haar billen. Vroeger zou ik dat lelijk hebben gevonden, maar ik merkte dat het niet uitmaakte, want ik wist opeens dat het niet om volmaaktheid ging. Er was altijd wel iets mis geweest met de vrouwen met wie ik naar bed was gegaan, maar al mijn vroegere teleurstellingen over lelijke borsten of rare tanden kwamen me opeens futiel voor, letterlijk belachelijk. En het ging niet om acceptatie van onvolmaaktheden, er waren geen onvolmaaktheden. Er was een niveau waarop mooi en lelijk geen rol speelden en werden weggevaagd door opwinding, en ik begreep nu dat dat niet het laagste niveau was, maar misschien wel het hoogste.

Valerie kwam terug, plofte naast me neer en begon me af te trekken. Ze hield er al snel weer mee op, boog zich over de rand van het bed, trok haar rugzak naar zich toe en haalde er een verpakt condoom uit, en een tube glijmiddel. ‘Van achteren,’ zei ze, ‘ben je daar klaar voor?’

Ze had het over anale seks en natuurlijk was ik daar niet klaar voor, dat had ik nog nooit gedaan. Maar ze wachtte mijn antwoord niet af, ze scheurde de verpakking van het condoom los en zei: ‘Ik ga je nog harder maken.’ Deze keer gebruikte ze haar mond. Voor mij ging het nu een beetje te snel en ik vroeg me af of dit bij de weddenschap hoorde, maar tegelijkertijd voelde ik een opwindende spanning die voor een deel bestond uit angst en voor een ander deel uit een steeds sterker wordend verlangen naar het onbekende. En gelukkig was ik niet helemaal onvoorbereid, want nog niet zo lang geleden had ik voor een blok Naoorlogse Amerikaanse literatuur de Rabbit-cyclus van John Updike gelezen, en ik herinnerde me de scène uit een van

die boeken waarin Rabbit voor het eerst van zijn leven anale seks heeft, met de vrouw van een vriend van hem, tijdens een vakantie op een of ander Caribisch eiland.

Ik weet nooit zo goed wat ik moet antwoorden wanneer mensen me vragen naar het nut van literatuur, maar nu had ik er veel baat bij. Het was een zegen dat ik me aan Rabbits ervaring kon vasthouden; de herinnering aan die passage verschafte me net genoeg zekerheid om op het voorstel van Valerie in te gaan (voor zover het een voorstel was, en geen bevel). Natuurlijk, er is ook porno, maar daar zie je alleen maar dat het kan, niet hoe het is.

Want opeens was het zover. Valerie had me het condoom omgedaan en glijmiddel aangebracht, en lag op handen en knieën voor me terwijl ik op het punt stond om - dit lukt nooit, dacht ik, maar ook Rabbit had dat gedacht, herinnerde ik me, en toen ik toch verderging, ging het precies zoals ik had gelezen. Je denkt dat het niet gaat, en dan gaat het wel en word je ontzettend strak omklemd maar daarachter, achter die klem is niets, een zwarte leegte, en het verbaasde me dat het inderdaad klopte van die leegte, maar tegelijkertijd verbaasde het me dus niet, omdat ik erover gelezen had. En ik was zo onder de indruk van die lege ruimte achter haar kringspier dat ik vergat te bewegen, als een toerist die een kathedraal is binnengelopen en met open mond om zich heen kijkt.

Valerie begon een ritme aan te geven. Ik duwde mijn vingers in haar vlees. Het was intenser dan alles wat ik tot nu toe had meegemaakt. Hierbij vergeleken was wat ik tot nu toe had gedaan *sex light* geweest. Toen ik klaarkwam ontplofte de kathedraal.

Ik had het condoom weggegooid in de badkamer en lag met mijn gewassen handen onder mijn hoofd op bed, in een onmetelijke kalme ruimte, groter nog dan die kathedraal. Ik vroeg me af of ook deze ruimte kon ontploffen. Naast me lag Valerie. Ze had haar laptop uit haar rugzak gehaald en checkte haar mail. ‘Zo had je het vast nog nooit gedaan, hè?’ zei ze zonder op te kijken. Nee, zo had ik het inderdaad nog nooit gedaan, en ik voelde me verlost. Dit was een initiatie geweest. Nu was ik overal klaar voor.

Ze schoof de laptop naar me toe. ‘Hier,’ zei ze. Ik keek naar het scherm en zag een schokkerig, gruizig pornofilmpje met veel closeups van lichaamsdelen. Opeens zwenkte de camera. Het gezicht van de vrouw kwam in beeld, het was Valerie, of iemand die sterk op haar leek.

Valerie ging achter me zitten, trok me overeind en sloeg een arm om me heen, net onder mijn nek. Ze klemde me stevig tegen zich aan, zo stevig dat het pijn deed, en terwijl ze over mijn schouder naar het filmpje keek, begon ze me snel en hard af te trekken. Ik voelde haar warme adem, ze hijgde bijna net zo hard als ik, haar bovenarm klemde steeds strakker om mijn borst. Ze liet me komen en toen ze me losliet, hijgde ik op handen en knieën uit. Ze klapte de laptop dicht zonder het scherm schoon te maken en stopte hem terug in haar rugzak. Ik strekte me langzaam uit.

‘Wilde nacht voor je?’ vroeg ze, met een spottende blik over haar schouder.

Ik knikte. De diepe rust en de onmetelijke ruimte om me heen keerden terug. Het maakte me niet uit of ze naar huis ging of niet - ze kleedde zich aan en ging naar huis - en het maakte ook niet uit dat ik me nog twee keer aftrok nadat ze weg was, het was schuldeloos, bijna luchtig, iets wat moest gebeuren wilde ik nog kunnen slapen. Ik hoopte dat ik me de volgende dag rauw zou voelen, en zo voelde ik me de volgende ochtend inderdaad, maar eerder nog voelde ik me als iets wat uit een ei was gekropen en in de buitenlucht moest uitharden.

De dagen daarna liep ik rond met het idee dat ik nu eindelijk wist waar het om ging, dat ik had begrepen hoe het in elkaar stak. Iedereen kon het, iedereen was ervoor toegerust, maar tegelijk was het verbijsterend - die bijna onpersoonlijke ongeremdheid die ook zo weer kon worden opgeheven door kleren aan te trekken, afscheid te nemen en de trap af te lopen. Wat Jenny, Willemijn en Valerie me hadden laten zien, was het absurd wonderlijke van het alledaagse. En juist dat er een weddenschap aan ten grondslag lag, benadrukte dat alledaagse, het bijna banale, zonder dat het iets aan de ervaring

afdeed; de ervaring zelf onttrok zich aan elke vorm van regie, daarvoor was ze te allesomvattend. Hoe kon ik de meisjes hun weddenschap kwalijk nemen als ik die weddenschap nodig had gehad om al deze inzichten te bereiken? Ik had het gevoel dat ik een paar centimeter was gegroeid, en stond vol zelfvertrouwen achter de bar van de Gamebar. Want nu kwam Dominique.

Dominique was de mooiste, ze had me aangeraakt, ze had me herkend, ze had alles van tevoren geweten. Met Dominique zou ik in praktijk brengen wat Jenny, Willemijn en Valerie me hadden geleerd; pas met Dominique zou duidelijk worden wát ik van ze had geleerd. Het zou plechtiger zijn, een sluitstuk, een begin. Ik probeerde me er geen voorstelling van te maken, ik wilde wachten, ik wilde zoveel mogelijk bewaren voor wanneer het zover was. Misschien zou het eenmalig zijn, misschien zou er een wonder gebeuren. De tijd ging langzaam, maar ik voelde me kalm, en ook lichter, alsof de zwaartekracht minder aan me trok. Over twee, drie dagen zou het zover zijn.

Maar het duurde langer. Het duurde een week, twee weken, het duurde een maand. Telkens wanneer de cafédeur openging, keek ik vanachter de bar verwachtingsvol op. Als ik een avond niet had gewerkt, hoopte ik dat er de volgende avond een briefje van een collega zou liggen. ‘Lo, er was iemand voor je.’ Nooit trof ik zo'n briefje aan.

Maanden gingen voorbij. Ik hield nooit helemaal op met wachten. Ik studeerde af, vond een baantje in het volwassenenonderwijs en werkte regelmatig een avond in de Gamebar, omdat ik het geld goed kon gebruiken. Ik keek nog altijd op wanneer er iemand binnenkwam. Ook mijn vrije avonden bracht ik steeds vaker in de bar door. Ik zat aan de tafels en speelde mee, al was ik nergens goed in. Ik hield nog het meest van Scrabble, omdat ik vrij veel woorden ken.

De stamgasten namen me moeiteloos in hun midden op, ik geloof dat ik wel aangenaam gezelschap was. Op een bepaalde manier hield ik wel van die avonden. De roerloze rook tussen de lampen, het gemompel van de spelers, de ratelende geluiden van dobbelstenen,

de plotselinge klappen waarmee schaakklokken werden ingedrukt, het vrolijke gelach van winnaars, het verbeten gekrabbel waarmee scores werden opgeteld - het was een eeuwigdurende, onveranderlijke voorstelling, een trein naar nergens waarin je elke avond weer dezelfde passagiers treft.

Zo nu en dan werden de meisjes nog genoemd, mijn medespelers wisten nog goed dat er ooit in een paar weken tijd drie meisjes voor me waren gekomen en tot na sluitingstijd waren gebleven. Het was een kleine legende geworden die nooit werd verteld maar waaraan zo nu en dan werd gerefereerd. Zelf begon ik er nooit over, en nooit vroeg iemand: 'Wat zit je toch steeds naar de deur te kijken wanneer er iemand binnenkomt?' Op een gegeven moment veranderden de hoofdpersonen van de legende van roeimeisjes in zeilmeisjes, wat de afstand tussen mij en het verhaal op een niet onaangename manier vergrootte. Ik wist beter, ik wist zelfs waar ze roeiden, maar er was natuurlijk nooit sprake van geweest dat ik ze zou kunnen opzoeken om het overgebleven deel van de weddenschap op te eisen.

Ongemerkt kropen de jaren voorbij. Er kwam een rookverbod, waardoor de atmosfeer in het café opeens opklaarde, maar algauw werd het verbod genegeerd en vestigde de vertrouwde mist zich weer tussen de lampen. Ik speelde gestaag door, op een automatische piloot die voorkwam dat ik ergens in uitblonk. Er waren ook vrouwen onder de spelers. Niet veel, maar ze waren er wel. Zwijgzame, stevig gebouwde meisjes of sprietige vrouwen met lang haar die zich als elf verkleedden wanneer er in de bossen bij Zeist of Apeldoorn aan rollenspelen werd gedaan. Zo nu en dan viel er een van hen een tijdje voor me.

De stamgasten vroegen regelmatig of ik meeging naar zo'n dag in de bossen ('Kom op, Lo, dit moet je een keer meegemaakt hebben, je weet niet wat je mist'). De eerste paar keer had ik het afgewimpeld, maar op een mooie zomerdag zat ik in een oud Volkswagenbusje en was ik met vijf andere jongens en een hele hoop bagage op weg naar de bossen bij Zeist. Mijn medepassagiers waren kalme, joviale mannen, jongens nog eigenlijk, zonder deodorant en met

ongekamd haar. Ik kende ze al jaren, ik zou ze mijn vrienden kunnen noemen, ze zouden daar niet vreemd van opkijken.

In de bossen waren nog veel meer van dat soort mannen, die ook met Volkswagenbusjes waren gekomen. We aten wat brood en bestudeerden het spel dat die dag zou worden gespeeld. Daarna verkleedden we ons. Ik droeg een schapenvacht met leren schouderstukken, en leren sandalen. Het was een zware uitdossing. Ik was een Grundel, een dwergachtige landbouwer, en mijn enige wapen was een stok met een bolletje erop. Ik had nauwelijks een idee wat de bedoeling was, maar dat was met de spelen die ik in de Gamebar speelde niet anders. De achtergrond en de bedoeling deden er niet toe; zodra ik genoeg spelregels kende om het spel te spelen was ik tevreden.

Ik kreeg een routebeschrijving mee, die ik onder mijn schapenvacht stopte. Ik kon een eind meelopen met twee jongens die een helm droegen in de vorm van een wolvenkop. Op een gegeven moment wezen ze naar rechts en zeiden: ‘Dat is het kwadrant van de Grundels.’ Zelf gingen ze naar links, ik zag ze tussen de bomen verdwijnen.

Ik liep mijn kwadrant in. Ik geloof dat ik samen met andere Grundels een boerenleger moest vormen, maar ik kwam niemand tegen. Na een kwartier kwam ik bij een klein heideveld. Aan de rand van het veld stond een bankje, en daar ging ik op zitten. Ik keek naar de donkere bosrand aan de overkant. De zon was weg. Over de heide lag een lichte, bijna onzichtbare nevel. Ik dacht na over de afgelopen jaren.

Ik was me ervan bewust dat wat ik kalme berusting zou willen noemen, door anderen als depressie zou kunnen worden omschreven. Het was me ook niet ontgaan dat sommige stamgasten van de Gamebar me Way Down Lo waren gaan noemen - vooral wanneer ze dachten dat ik me buiten gehoorafstand bevond, wat dan weer voor ze pleitte. (Ze waren goed in woordspelingen, die spelletjesnerds, zeker als er referenties aan popmuziek in konden worden verwerkt.)

Ik bleef op het bankje zitten en staarde voor me uit. Aan het eind

van de middag werd ik gevangengenomen door een Romeinse soldaat met een geweer uit een sciencefictionfilm. Samen sjokten we terug naar de verzamelplaats. Na enig zoeken vond ik het Volkswagenbusje waarmee we gekomen waren. Toen ons groepje weer compleet was, reden we terug naar Amsterdam. De zon ging onder, de horizon was oranje. Om mij heen bespraken de mannen het spel, op enthousiaste toon, en ontspannen lachend. Ik zat zwijgend tussen ze in, ik voelde me loom en niet onprettig.

In Amsterdam gingen we met z'n allen eten in een Chinees restaurant op de Zeedijk. (Behalve in woordspelingen waren ze ook goed in het vinden van goede en goedkope restaurantjes.) Het restaurant bestond uit helverlichte kleine ruimtes die door op- en afstapjes met elkaar waren verbonden. Het was druk, bijna alle tafels waren bezet, en het eten was goed. Om mij heen werd nog steeds vrolijk over het spel gepraat. Halverwege de maaltijd stond ik op om naar het toilet te gaan. Ik liep tussen volle tafels door, nam opstapjes en afstapjes en zocht naar een bordje dat me de goede kant op zou wijzen. Opeens stond ik tegenover Valerie.

Ik herkende haar meteen, bij haar duurde het iets langer.

'Valerie,' zei ik.

Ze had nog steeds grijze ogen en gebleekt haar, maar haar gezicht was verweerder dan vroeger, alsof ze een maand tegen de wind in door de woestijn was getrokken - maar er was veel meer dan een maand verstreken, die nacht was jaren geleden.

'Lo, toch?' zei ze, na een paar ongemakkelijke seconden.

Ik knikte. Ik zag alles weer voor me. Ik was die beelden nooit vergeten, maar opeens kregen ze de kleur en diepte terug die ze in de loop der jaren blijkbaar waren kwijtgeraakt.

'Lo,' zei Valerie weer, en deze keer klonk het bijna als een conclusie. 'Uit mijn wilde jaren.'

Ze glimlachte, en daarna wierp ze even een blik over haar schouder. Misschien keek ze naar de tafel waarvan ze zojuist was opgestaan, en waaraan een gezelschap zat dat die wilde jaren niet had meegemaakt.

'Ja,' zei ik, op een lamme toon, waarin ik toch wat verbroedering

probeerde te leggen, ik wist niet eens precies waarom. ‘In de jaren van de weddenschap.’

Valerie keek me met een verbaasde frons aan. En zodra ik die blik zag werd het me duidelijk.

‘Weddenschap?’ vroeg Valerie.

Misschien wist ik het al eerder, misschien had ik het de hele tijd al geweten. Toch trof het me als een elektrische schok die al mijn lichaamswarmte meenam.

Valerie keek me lang aan, met een bewegingloze blik. ‘Ach nee,’ zei ze toen, ‘jij dacht dat wij...? Jezus. Heb je dat de hele tijd gedacht?’ Ze schudde haar hoofd, langzaam, bijna peinzend. ‘Kon je je niet voorstellen dat wij gewoon...’ Ze keek langs me heen in de verte en mompelde iets wat ik niet kon verstaan, maar wat klonk als: ach sukkel. ‘Je zag er best goed uit toen, weet je dat?’ Ze keek me weer aan en ging sneller praten, en harder. ‘Ik hoorde pas later dat die andere twee ook met je naar bed waren geweest. Die ene, hoe heette ze nou, Willemijn, ach god ja, Willemijn, die vond jou echt leuk, die had je toen eens moeten opzoeken, die had jou graag nog eens gezien, die vond het echt jammer dat ze nooit meer iets van je hoorde.’

Willemijn met haar blozende lichaam die blozend de trap af was gedaald.

‘Ze wist toch waar ik werkte,’ zei ik. Mijn stem klonk zo zacht dat ik me afvroeg of ik het wel had gezegd.

‘Jij wist toch waar wij roeiden? Moeten ze altijd naar jou toe komen?’ Valerie keek me strak aan, alsof ze in haar geheugen wilde opslaan hoe ik op dat moment voor haar stond. Even leek het alsof ze nog wat tegen me wilde zeggen, maar ze deed het niet en liep met grote passen langs me heen, ik hoorde haar hakken op de tegels tikken.

Ik liep een andere kant op. Ik dacht dat ik zou vallen, maar werd tegengehouden door Valerie, die opeens terug was en me bij een elleboog greep. ‘Een weddenschap, dacht je dat echt, en hoe dan, met ons alle vier? Ben je dan ook met Dominique...?’

‘Nee,’ zei ik, ‘op haar bleef ik wachten.’ Ik weet niet waarom ik dat tegen haar zei.

Ze keek me aan en mompelde weer iets wat ik niet goed verstond. Daarna liet ze me los.

Ik viel niet om, ik liep naar de kassa. Nadat ik mijn aandeel in de maaltijd had betaald liep ik door naar buiten, naar huis.

Het was een mooie zomeravond. Het was laat, in het oosten was de lucht al donkerblauw, maar in het westen hing nog een gelig licht tussen de huizen. De lantaarnpalen langs de grachten verlichtten de bomen van onderaf, het licht weerspiegelde in het schommelende water. De terrassen zaten vol mensen voor wie de avond nog maar net was begonnen. Ze dronken uit grote glazen en zaten in wolken van gepraat en gelach. Het was een avond vol beloften, en veel van die beloften zouden dezelfde avond nog worden ingelost. Je kon het zien in de blikken die werden uitgewisseld, je hoorde het in de stemmen en in het gelach. Dit is wat ik je beloof, zei de avond, waarom zou je langer wachten.

Peter Terrin
Je sneeuwklokje - brieven aan Christophe Vekeman

[3 april 2010]

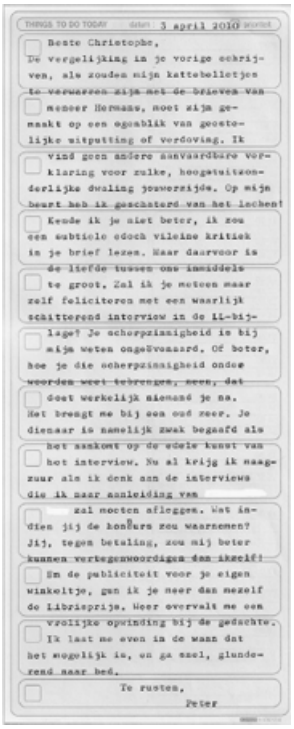

THINGS TO DO TODAY datum: 3 april 2010 prioriteit

Beste Christophe,

De vergelijking in je vorige schrijven, als zouden mijn kattebelletjes te verwarren zijn met de brieven van meneer Hermans, moet zijn gemaakt op een ogenblik van geestelijke uitputting of verdoving. Ik vind geen andere aanvaardbare verklaring voor zulke, hoogstuitzonderlijke dwaling jouwerzijds. Op mijn beurt heb ik geschaterd van het lachen!

Kende ik je niet beter, ik zou een subtiele edoch vileine kritiek in je brief lezen. Maar daarvoor is de liefde tussen ons inmiddels te groot. Zal ik je meteen maar zelf feliciteren met een waarlijk schitterend interview in de LL-bijlage? Je scherpzinnigheid is bij mijn weten ongeëvenaard. Of beter, hoe je die scherpzinnigheid onder woorden weet tebrengen, neen, dat doet werkelijk niemand je na.

Het brengt me bij een oud zeer. Je dienaar is namelijk zwak begaafd als het interview. Nu al krijg ik maagzuur als ik denk aan de interviews die ik naar aanleiding van zal moeten afleggen. Wat indien jij de honneurs zou waarnemen? Jij, tegen betaling, zou mij beter kunnen vertegenwoordigen dan ikzelf!

En de publiciteit voor je eigen winkeltje, gun ik je meer dan mezelf de Librisprijs. Weer overvalt me een vrolijke opwinding bin de gedachte.

Ik laat me even in de waan dat het mogelijk is, en ga snel, glunderend naar bed.

Te rusten,

Peter

[16 juni 2010]

Notes 16 juni 2010

Beste Christophe,

Het blijft angstaanjagend stil daar te Gent. Je hebt het vast en zeker druk, of je bent met de noorderzon vertrokken naar Texas, dat kan ook. Ik hoop voor jullie het laatste. Zelf richt ik mijn aandacht intussen onverdeeld op . Alles is in stelling gebracht, inhoudelijk zowel als logistiek. Ik geef mezelf een jaar om het op te schrijven.

Hermans in hout, het boek van Otterspeer als voorsmaakje op De biografie, is toch vooral te pruimen doordat Hermans zelf uitvoerig geciteerd wordt. Wanneer hij naar het einde Een veelbelovende jongeman gaat verklaren, en zich verliest is schema's en literair kantklossen, ja, dan denk ik: wees maar blij dat Hermans er niet meer is, of hij maakte brandhout van je boekje. Zijn enige verdienste is dat hij de aandacht vestigt op de sprankelende prozawerken van de meester. Hoe die tot stand zijn gekomen, waar hij nu precies die Pontiac heeft gekocht, je voelt me aankomen, het maakt mij geen reet uit. Het levert in het beste geval onderhoudende lectuur op, dat wel, maar de gewichtigheid ervan, stuit me enigszins tegen de borst. Ik mag hopen dat hij in zijn Biografie een beetje bij de zaak blijft, en niet zijn ‘literaire scherpzinnigheid’ laat doorschemeren! Heb jij dat boek besproken?

Of ben je visboer geworden?

Valeria vertelde me zo-even dat zij vis heeft gekocht op de markt van Herzele, en wel bij ‘vishandel Vekeman’. Nu je het romanschrijven hebt opgegeven ben je vast van plan snel rijk te worden. En vis is stinkend duur, weet ik na inspectie van het ticketje.

Ik wens je alle succes in je nieuwe leven, en groet je immer allerhartelijkst!

Peter

Multiskill

Woluwedal 106 Boulevard de la Woluwe ■ BRUXELLES 1200 BRUSSEL

Beste Christophe

Beste Christophe,

Moet je nu toch eens horen wat mij weer overkomt. Verleden dinsdag ga ik de hele middag op stap met Klaas Koppe, je kent hem. Hij zal een filmpje over deze succesauteur gaan maken. Wij naar de Berendries, te Brakel, alwaar de 3_daagse van De Panne voorbijkomt. Je begrijpt: Terrin, Vlaamse Ardennen, Voorjaarsklassiekers, Et cetera. Ik mag niet vergeten: het was snijdend koud. Na de Berendries gaan wij naar de Muur te Geraardsbergen, ik acteer het een en ander en vertel dezelfde nonsense die ik ook al in het najaar van 2009 heb verkondigd. Nog steeds, en zeker op een hoogte van llo meter, snijdend, bijtend koud. Meneer Koppe is een rustige man, die uitvoerig zijn tijd neemt om dat

ene goede shot te nemen. Dan begint het te regenen. Rond zevenen dan maar naar het bureau van de vermaarde schrijver voor wat sfeerbeelden eneen laatste briljante opmerking, waarmee ik mij zal onderscheidenvan de mindere goden. Kom, ik gooi er nog een typemachine bij, en ook mijn dochter, ik denk dus, ook aan mijn vrouwelijke fans. Succes verzekerd. Uitgeput word ik 's avonds mijn norse zelf en drink van doorstaan leed enige Primuspilsslapen... Vandaag meldt Klaas Koppe dat zijn camera niet heeft gewerkt, en vraagt, énvraagt, of hij zaterdag aanstaande weer langs mag komen. Heer,sta ons bij.

Hartelijk, Peter

PS: ik lees straks het DSL_interview.

Moet je nu toch eens horen wat mij weer overkomt. Verleden dinsdag ga ik de hele middag op stap met Klaas Koppe, je kent hem. Hij zal een filmpje over deze succesauteur gaan maken. Wij naar de Berendries, te Brakel, alwaar de 3_daagse van De Panne voorbijkomt. Je begrijpt: Terrin, Vlaamse Ardennen, Voorjaarsklassiekers, Et cetera. Ik mag niet vergeten: het was snijdend koud. Ha de Berendries gaan wij naar de Muur te Geraardsbergen, ik acteer het een en ander en vertel dezelfde nonsense die ik ook al in het najaar van 2009 heb verkondigd. Nog steeds, en zeker op een hoogte van llo meter, snijdend, bijtend koud. Meneer Koppe is een rustige man, die uitvoerig zijn tijd neemt om dat ene goede shot te nemen. Dan begint het te regenen. Rond zevenen dan maar naar het bureau van de vermaarde schrijver voor wat sfeerbeelden eneen laatste briljante opmerking, waarmee ik mij zal onderscheidenvan de mindere goden. Kom, ik gooi er nog een typemachine bij, en ook mijn dochter, ik denk dus, ook aan mijn vrouwelijke fans. Succes verzekerd. Uitgeput word ik 's avonds mijn norse zelf en drink van doorstaan leed enige Primuspilsslapen... Vandaag meldt Klaas Koppe dat zijn camera niet heeft gewerkt, en vraagt, énvraagt, of hij zaterdag aanstaande weer langs mag komen. Heer, sta ons bij.

Hartelijk, Peter

PS: ik lees straks het DSL_interview.

[Herzele, 24 november 2010]

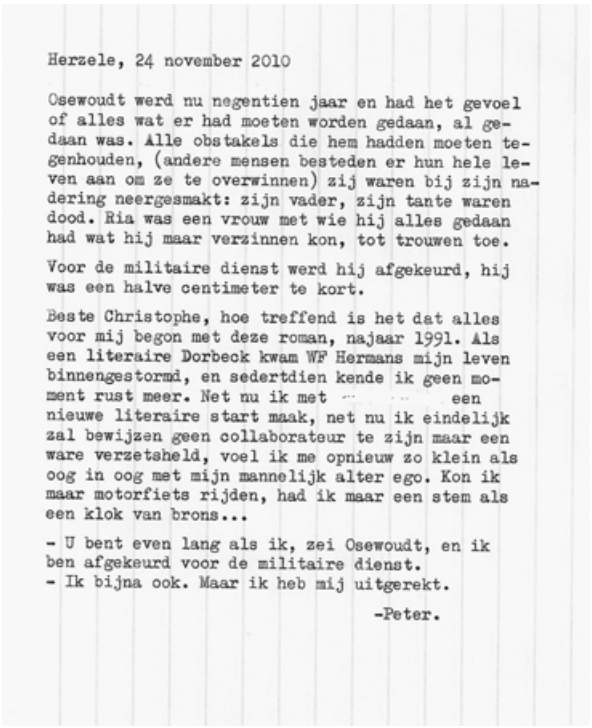

Herzele, 24 november 2010

Osewoudt werd nu negentien jaar en had het gevoel of alles wat er had moeten worden gedaan, al gedaan was. Alle obstakels die hem hadden moeten tegenhouden, (andere mensen besteden er hun hele leven aan om ze te overwinnen) zij waren bij zijn nadering neergesmakt: zijn vader, zijn tante waren dood. Ria was een vrouw met wie hij alles gedaan had wat hij maar verzinnen kon, tot trouwen toe.

Voor de militaire dienst werd hij afgekeurd, hij was een halve centimeter te kort.

Beste Christophe, hoe treffend is het dat alles voor mij begon met deze roman, najaar 1991. Als een literaire Dorbeck kwam WF Hermans mijn leven binnengestormd, en sedertdien kende ik geen moment rust meer. Net nu ik met ... ... een nieuwe literaire start maak, net nu ik eindelijk zal bewijzen geen collaborateur te zijn maar een ware verzetsheld, voel ik me opnieuw zo klein als oog in oog met mijn mannelijk alter ego. Kon ik maar motorfiets rijden, had ik maar een stem als een klok van brons...

- U bent even lang als ik, zei Osewoudt, en ik ben afgekeurd voor de militaire dienst.
- Ik bijna ook. Maar ik heb mij uitgerekt.

-Peter.

[Herzele, 9 november 2010]

Herzele, 9 november 2010

Beste Christophe,

na een middagje gezellig signeren tussen heren als Tom Lanoye, Joost vdCasteele en Yves Petry, na een gezellige maaltijd te Berchem met nog wat meer schrijvers, mocht ik des avonds om 22h aantreden op de Nachten. Bijgesloten vind je mijn 'Dingetje'. Tot mijn niet geringe verbijstering begon het talrijk opgekomen publiek na enkele paragrafen te lachen. Ik wist niet wat te beginnen en las dan maar in nog grotere ernst voor. Toen, op een gegeven moment, stel je voor, moest ik stoppen met lezen omdat niemand nog luisterde, alleen bulderlachen vulden de zaal, mijn stem kon ik niet meer horen... En ook dit, zoals ik het nu schrijf is niet om te lachen! Ik bedoel, het stukje was ernstig bedoeld. Dat heb ik dikwijls: dat mijn ernst uitgelachen wordt, mijn humor apathie opwekt. Ik stapte van het podium en de heer Verstappen stak met ontblote tanden twee duimen op, als had ik een of andere circusact tot een goed einde gebracht. Optreden, het is me een raadsel. Voor Flannery o'Connor waren bijster weinig gegadigden. De tekst is om een paar fragmenten uit A good man is hard to find geschreven, en daarom onmogelijk met jou te delen. Je tekst over Hermans was helemaal in de lijn van de Meester grandioos! Gevuld met sentimenten die één voor één ook de mijne zijn. Vanavond nog een keer naar BB. Ik hoop dat je er ook bent.

Peter.

[Herzele, 8 januari '11]

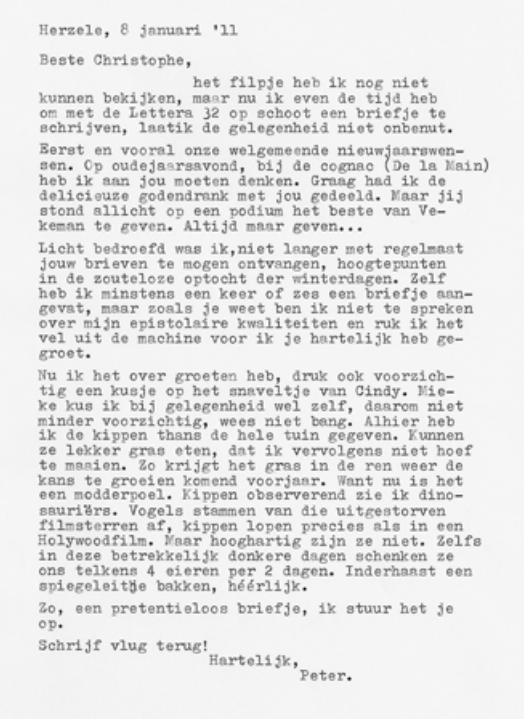

Herzele, 8 januari '11

Beste Christophe,
het filpje heb ik nog niet kunnen bekijken, maar nu ik even de tijd hete om met de Lettera 32 op schoot een briefje te schrijven, laatik de gelegenheid niet onbenut.

Eerst en vooral onze welgemeende nieuwjaarswensen. Op oudejaarsavond, bij de cognac (De la Main) heb ik aan jou moeten denken. Graag had ik de delicieuze godendrank met jou gedeeld. Maar jij stond allicht op een podium het beste van Vekeman te geven. Altijd maar geven...

Licht bedroefd was ik, niet langer met regelmaat jouw brieven te mogen ontvangen, hoogtepunten in de zouteloze optocht der winterdagen. Zelf heb ik minstens een keer of zes een briefje aangevat, maar zoals je weet ben ik niet te spreken over mijn epistolaire kwaliteiten en ruk ik het vel uit de machine voor ik je hartelijk heb gegroet.

Nu ik het over groeten heb, druk ook voorzichtig een kusje op het snaveltje van Cindy. Mieke kus ik bij gelegenheid wel zelf, daarom niet minder voorzichtig, wees niet bang. Alhier heb ik de kippen thans de hele tuin gegeven. Kunnen ze lekker gras eten, dat ik vervolgens niet hoef te maaien. Zo krijgt het gras in de ren weer de kans te groeien komend voorjaar. Want nu is het een modderpoel. Kippen observerend zie ik dinosauriërs. Vogels stammen van die uitgestorven filmsterren af, kippen lopen precies als in een Holywoodfilm. Maar hooghartig zijn ze niet. Zelfs in deze betrekkelijk donkere dagen schenken ze ons telkens 4 eieren per 2 dagen. Inderhaast een spiegeleitje bakken, héérlijk.

Zo, een pretentieloos briefje, ik stuur het je op.

Schrijf vlug terug!
Hartelijk,
Peter.

[Beste Christophe]

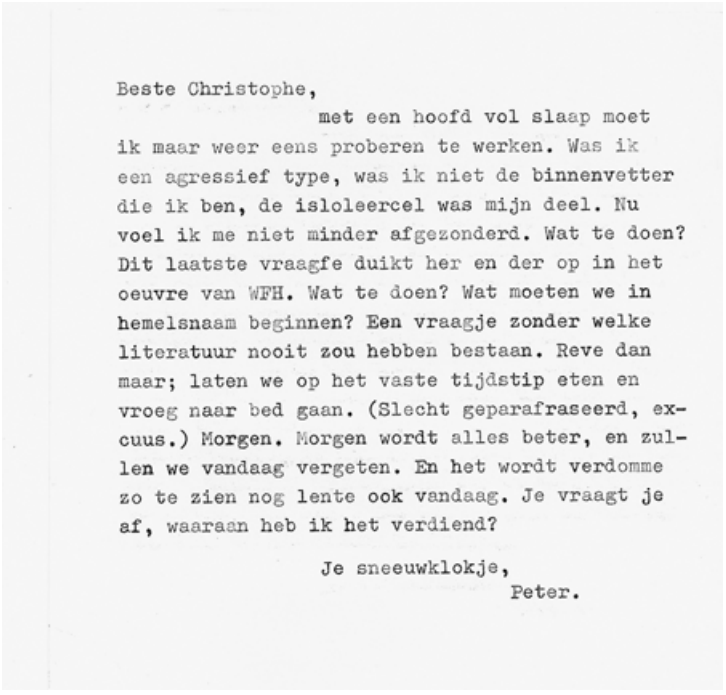

Beste Christophe,
met een hoofd vol slaap moet ik maar weer eens proberen te werken. Was ik een agressief type, was ik niet de binnenvetter die ik ben, de isloleercel was mijn deel. Nu voel ik me niet minder afgezonderd. Wat te doen? Dit laatste vraagfe duikt her en der op in het oeuvre van WFH. Wat te doen? Wat moeten we in hemelsnaam beginnen? Een vraagje zonder welke literatuur nooit zou hebben bestaan. Reve dan maar; laten we op het vaste tijdstip eten en vroeg naar bed gaan. (Slecht geparafraseerd, excuus.) Morgen. Morgen wordt alles beter, en zullen we vandaag vergeten. En het wordt verdomme zo te zien nog lente ook vandaag. Je vraagt je af, waaraan heb ik het verdiend?

Je sneeuwklokje,
Peter.

Victor Schiferli
De man van vroeger

De man van vroeger is iemand anders

De man van vroeger is iemand anders.
Hij is uitgelaten als nooit tevoren
en slaat je ferm op de schouders.

Soms omhelst hij je, kijkt je in de ogen,
zegt dat hij je het allerbeste wenst.
Je ziet iets van vocht in zijn ogen.

Dan loopt hij naar de draaitafel,
zet een plaat op, een zwelgend lied.
De wereld is verloren, zegt hij,

het is tijd voor muziek als deze.
Zoetgevooisde klanken zijn niet
aan hem besteed. Als je weggaat

slaapt hij. Hij ligt erbij als een hond,
hardop ademend, hij gaat niet weg,
hij is zichzelf: de man van vroeger.

De man van vroeger weet wat plezier is

De man van vroeger weet wat plezier is.
In de sixties, toen had je feesten.
Aan elke arm een blonde vrouw.

Als de zon al opkwam reed hij langs
de oude weg door het slapende Gooi
de stad weer in, dronken van geluk.

Sowieso was hij altijd dronken,
dat gaf allemaal nog niets. Vrijheid
was blijheid. Dat is nu voorbij.

Iedereen is zoek of belt niet meer.
De wereld is een duistere plek.
Feesten zijn magere aftreksels.

Aan de horizon lonkt het grasveld.
Geen bloemen wil hij, maar muziek.
Zijn muziek, tot iedereen neervalt.

De man van vroeger laat zijn oude huis zien

We lopen over een zanderig pad.
Stieren staren ons meewarig aan.
Om ons heen is alles halfdonker.

De man van vroeger laat zijn oude huis zien:
een houten keet, diep in het bos,
achter de voordeur een hor met gaten.

De herfst waait door de gang.
Gestapelde dozen, huisraad, kranten.
Hij weet nog exact waar alles ligt.

Hij wil dat jij er blijft slapen, dat jij
voelt hoe dat voelde, al die jaren
in een bos zonder een enkel geluid.

Hij is de man die verdween, die
zichzelf hervond en weer kwijtraakte.
Hij weet het zeker: jij bent zoals hij.

De man van vroeger was ooit vol vertrouwen

De man van vroeger was ooit vol vertrouwen.
Als hij praatte was dat een teken
dat hij wist wat hij aan je had.

Maar dat is veranderd. Hij zal het niet
snel zeggen. Hij zal het ontkennen.
Je merkt het aan de kleine dingen:

de manier waarop hij zijn auto wast,
bedachtzaam, de blik op half zeven.
Hoe hij alleen voor zichzelf opschept.

Vannacht vielen terwijl je sliep
oude schoenendozen met brieven
uit de kast. Ze landden een voor een

boven op je hoofd. Vanochtend
verscheen hij om ze op te rapen.
Hij keek alsof je een ansicht was.

De man van vroeger betuigt spijt

De man van vroeger weet heel goed:
het was alles geen koekoek eenzang.
Daarvoor wil hij nu boete doen.

Hij laat zich zakken op zijn knieën
om te tonen hoezeer het hem spijt
dat de schuld niet bij hem lag.

Je ziet het elke dag op televisie:
reactie is tegenreactie en zo heeft
de wereld hem gedwarsboomd.

Zoals een torpedo door water schiet
wilde de wereld hem knechten.
Zijn ondergang was een voltreffer.

We mogen nooit knechten worden,
knechten van onze verbeelding.
Als we niet dromen houdt alles op.

De man van vroeger houdt van de regen

Van regen is nooit iemand doodgegaan,
zegt de man van vroeger bij het raam
terwijl wolken zich samenpakken.

Ja, regen allerwegen, altijd regen en
dat lege hart, hij kent de clichés.
De man van vroeger is niet van zeep.

Hij houdt van de regen: die wast
herinnering van de stoep des levens,
als hij eens dichterlijk mag zijn.

We kijken over glimmende straten.
Zijn stemming slaat over. Je voelde
de bui al hangen. Nu is het zover.

Dikke druppels rijden over ramen
in de file naar huis. Waar dat is,
niemand die het weet. Ook jij niet.

De man van vroeger heeft niets met het verleden

Hij lacht alsof de suggestie onnozel is:
hoewel je anders zou denken heeft de
man van vroeger niets met vroeger.

Het verleden rijst niet in het donker op
uit de tuin als een monster van marmer,
een auto met geblindeerde ramen,

de hele nacht voor de deur geparkeerd.
Vroeger is een afgesloten hoofdstuk
dat je zo vakkundig mogelijk moet

zien te vermijden: zoals de jongen
die je tegemoet loopt in een steeg,
je moet doorlopen, ook als hij kijkt

zijn blik ontwijken, anders ziet hij
de angst die daarbinnen woont en
stompt hij je recht op je gezicht.

De man van vroeger is van alle tijden

Je ziet hem soms over straat schuifelen
met rollator langs de heg van de buren.
Hij heeft er last van, de heg is te groot.

Andere keren loopt hij kwiek voorbij,
er is niets aan de hand gebaart hij,
hij had last van een plek op zijn rug

maar er was goddank niets ernstigs.
Je ziet hem in de bus in gesprek met
de allerlaatste strippenkaarthouder,

protesterend tegen een gegeven boete.
Soms stapt hij in de auto naar nergens,
alleen vanwege het plezier van de rit,

het geluid van zijn banden op de weg,
het voorbeeld dat hij anderen geeft.
De man van vroeger is van alle tijden.

Erik Lindner
‘If I hear the word poetry I get my gun’

Halverwege het gesprek buigt de man tegenover me zich over de tafel en kijkt me aan. Op straat trok hij me aan mijn jasje toen ik over wilde steken en maande me te wachten tot er echt geen auto meer aan kwam. Toen ik bij hem aanbelde zag ik hoe hij zijn kop thee met melk op de trap zette en zijn Chinese pantoffels verruilde voor schoenen. Hij maakte met een gebaar duidelijk dat ik niet binnen mocht komen. Aan het eind van de gang zag ik zijn vrouw in de keuken staan. We liepen de deur uit en staken het kruispunt over naar de brasserie. ‘Okay, I'll give you a scoop,’ zegt hij voorovergebogen. ‘“Order for Order” is about Brian Ferry.’

Het duurt even voordat ik besef wat een *scoop* is. Het betekent zoveel als een primeur, een onthulling. Een cadeau voor een journalist die er zijn verhaal omheen kan bouwen. Dat wil zeggen, zolang er media zijn die de nieuwswaarde ervan onderkennen. Tegenover me zit Colin Newman, voorman van de band Wire. De meest artistieke en creatieve van alle punkbands. Vanaf 1977 maakten ze drie platen voor het label van EMI. In 1979 speelden ze in het voorprogramma van Roxy Music, de toen al ruim gearriveerde band van Brian Ferry, de goed in het pak gehesen zanger. Het *stage*-plan van de rockband liet op het podium geen centimeter voor de support act over. Wire deed het voorprogramma in horizontale opstelling voor het gordijn, waarachter de *real thing* nog moest beginnen. De batterij aan elektronica en het instrumentarium en de lichtshow voor de top act stonden erachter klaar. Allemaal speelden ze naast elkaar op de smalle ruimte voor het gordijn, drummer Robert Gotobed, gitarist Bruce Gilbert, bassist Graham Lewis en vocalist en gitarist Colin Newman.

Ze werden bij het leven gepest door de roadies en technici van Roxy Music, de groupies voor het podium joelden ze uit. Newman: ‘We were consistently and persistently fucked around by Roxy's sound and light people. We were being shat on.’ Het was het begin van een immense tournee. Ze hadden de helft van Duitsland gedaan, waren even de grens overgestoken en speelden in het Congresgebouw in Scheveningen. Daarna zou de rest van Duitsland en de rest van de wereld volgen.

Na afloop van het voorprogramma blijven de bandleden niet in de zaal. Newman en Gilbert gaan op zoek naar een Nederlandse pleisterplek genaamd coffeeshop. Ze schrijven er onder het genot van een joint *Order for order*. De songtekst ontmaskert Brian Ferry, de zanger met de schrijverspose, sigaret in de hand, diepzinnig in de verte kijkend. ‘Mesdames messieur / Read it in book / I found you out / Whistle tune / Found only manners / A writer by nature / always in armour’. Wire neemt die avond de beslissing het niet langer over hun kant te laten gaan. Twaalf dagen later nokken ze in Berlijn met de tour. EMI geeft hen niet veel later de *sack*. In Engeland doen ze dat jaar nog een paar optredens, mede om een nieuw label te vinden. Ze spelen er alleen maar nieuwe nummers die hun achterban op stang jaagt. Wire heft zichzelf op. De muzikale ontwikkeling van post-punk wordt in de kern afgeknot. Een joint schrijft geschiedenis. Scheveningen maakt meer kapot dan je lief is.

> The time is too short but never too long,
> to reach ahead, to project the image,
> which will in time become a concrete dream.
> Another cigarette, another day,
> from A to B, again avoiding C, D and E,
> 'cos E is where you play the blues.
> (‘Lowdown’, *Pink Flag*)

Nu zal ieder weldenkend mens zich afvragen waarom een punkband in hemelsnaam het voorprogramma moet zijn van een artrockband

als Roxy Music. Is dat niet vragen om moeilijkheden? Wire klinkt hoekig, stekelig, doordacht maar ongemakkelijk. Roxy Music klinkt *smooth*. Maar we hebben het hier over EMI, en Wire was niet zomaar een punkband. Ze speelden voor punk te goed en ook net iets te langzaam. Ze waren inventief, ze repeteerden, experimenteerden. Nadat EMI de Sex Pistols hadden laten schieten, bevolen journalisten van *Sounds* en *Melody Maker* hen Wire aan als de beste band van het moment. Met langere adem, iets voor de toekomst. Wire bestond uit kunstacademiestudenten. Op de *polytechnic* waar Gilbert assistent was en Newman student, gaf Brian Eno gastlessen. Wire joeg niet alleen hun punkaanhang tegen zich in het harnas en ridiculiseerde de schrijverspose. Hun eigen vaste publiek kreeg er telkens van langs. Werd er om hun hit '12XU' gejengeld, dan speelden ze even het intro, riepen de songtitel en hielden meteen weer met het nummer op. Om in één moeite door het volgende nummer aan te kondigen: 'This next song is called "Everything Is Going to Be Nice"'. Ze hadden wat verrassing betreft meer te maken met DEVO of The Ruttles of The Bonzo Dog Doo-Dah Band dan met *straight forward* rock-'n-roll. Toevoegingen op live-registraties als 'vocalist attacks gas stove' moeten uiterst letterlijk genomen worden. Een deel van het publiek werd vaak woedend en deed een poging de zaal af te breken. Fan zijn van Wire is een opgave. Wie wil zijn favoriete band het podium op zien lopen met hoeden van kranten en als enige instrumenten plastic fluitjes met vloeipapier? Wire geeft niemand wat hij of zij wil. Maar ze spelen verdomd goed en blijven consequente muzikanten.

Ik ben in Brussel om Colin Newman te interviewen voor een gestencild blaadje genaamd *Poëzie Nieuws*. En daar begint de fout al. Denk aan de Ierse dichter Brendan Kennelly, die zijn leven lang colleges gaf over poëzie op het Trinity College in Dublin en bij zijn pensionering een boek met essays laat verschijnen onder de titel *Poetry my ass*. Newman is op zijn minst zo erg. Als ik het over poëzie wil hebben, moet ik thuis maar mijn koffie verkeerd gaan drinken. Het valt me op hoe goed hij het uitspreekt voor een Engelsman in Brussel, met-

een al zodra we de brasserie binnen komen. ‘You wanna take a lait russe, that's your koffie verkeerd.’ Gevraagd naar zijn songteksten antwoordt hij verontwaardigd *Well you gotta sing something*. Zijn credo is: *If I hear the word poetry I get my gun*. Op zijn soloplaat *Previsiously entitled the Singing Fish* luidt de tekst van ‘Fish One’: *la-la-la, la-la-la-la-la-lie-la*. ‘Fish Two’: *fa-fa-fa-fa*. Enzovoort tot ‘Fish Twelve’.

De verdeling binnen Wire is als volgt. Lewis en Gilbert zien hun werk als kunst. Hun solo-acts en hun bands buiten Wire om spelen liever in galeries dan in concertzalen. Denk aan de titel van een hoofdstuk in het Wire-boek: ‘Silence please! poets at work’. Newman is daarentegen meer van ‘The forbidden word with a B’ *(The Beatles!)*. Hij kan zijn bandleden makkelijk op stang krijgen door met een akoestische gitaar aan te komen zetten. Wire is allerminst koek en ei, zo wordt me ingepeperd.

Voor mij hoeft een zanger helemaal niets met poëzie te hebben. Dichters, er zijn er al veel te veel. Hoe minder, hoe beter. Als er een paar van beroep willen veranderen, *be my guest, go ahead*. Maar als ik eerlijk ben, komt er iets anders in het gedrang. Wire heeft mij van begin af aan beïnvloed. Het is de diepste bron van mijn werk. De vraag naar invloed is altijd lastig en moeilijk om genuanceerd te beantwoorden. Geen enkel antwoord bevredigt of voelt als juist. Natuurlijk is het belangrijk dat toen ik begon met schrijven zowat het hele werk van Peter Handke bij de Slegte te verkrijgen was. Die precieze, nauwkeurige manier van waarnemen, die droge weergave. Cruciaal is dat me als kind Dylan Thomas werd voorgelezen, door mijn grootmoeder, die zelf uit Wales kwam. Dat ik op mijn twintigste met mijn Hongaarse echtgenote János Pilinszky vertaalde, een Hongaarse dichter die in iedere moderne taal vertegenwoordigd is, behalve in het Nederlands. Dat ik op mijn dertigste het werk van Henri Michaux leerde kennen en dat van Francis Ponge. Dat toen ik bij De Bezige Bij terechtkwam mijn bundel tegelijk verscheen met een bundel van de uiterst lucide dichter Martin Reints. Geen van de namen biedt een monocausale verklaring tot mijn werk, maar ze tellen mee. Maar vergeleken met Wire zijn ze druppels op de gloeiende

plaat. Wire gaat veel verder. Wire is meer dan alleen maar van invloed. Wire is een mensenleven.

Het is geen poëzie, zegt Newman. Het is tekst, *sound bite*, woorden om iets in de mond te hebben, om ergens op te kunnen kauwen zoals een koe op een grashalm. Ik zal niet zeggen dat ik erbij was, toen in het Congresgebouw. In 1979 werd ik elf. Vijf jaar later kreeg ik een 12 inch. Wire kende ik inmiddels wel, hun drie eerste platen. Op de 12 inch stond hun laatste sessie bij John Peel. Vlak voordat ze uit elkaar gingen. Het is een lang nummer. De band spreekt af om te improviseren. Strikt. Er mag niet verwezen worden naar of teruggegrepen op bestaande nummers. Niemand bespeelt zijn vaste instrument. De muziek begint aftastend, zoekend, een riedel van een instrument, overstemd door een ander. In de studio ligt een krant, opengeslagen bij een kruiswoordpuzzel. Newman en Lewis beginnen te improviseren op basis van de woorden. Ze maken een verhaal van de omschrijvingen, er ontstaat zo vanzelf een tekst. Het nummer klinkt bijna als jazz, een punkband die de overstap maakt naar jazz. Er ontstaan stukken die een song zouden kunnen worden, *catchy*, aanstekelijk, en die houden ook weer op, worden overgenomen door andere partities. Het lijkt op niets wat ik ken.

Wire heeft een vreemde dynamiek. De tegenstelling tussen de *arty* Lewis en Gilbert en de *catchy* en *cheeky* Newman zet de boel op scherp. Formeel zou de ene helft staan voor wat de band bijzonder voor me maakt. Vooral de oudere Gilbert is een geluidskunstenaar. Hij opereert eerder binnen het domein van John Cage dan in het *one two three four oi-oi-oi*-gestamp van de doorsnee punkbands. Tekstueel is hij de belangrijkste leverancier. Op de hoes van hun tweede plaat, *Chairs Missing*, staat een lege tafel met een bloempot, zonder stoelen. Concept en artwork: Gilbert/Lewis. Gilbert had in die tijd een schoonvader die opmerkingen bezigde als: ‘This lad has a few chairs missing in his upper front room.’ Een constante en neutrale factor binnen Wire is Robert Gotobed, appelboer op een eco-boerderij, die naarmate de band groter wordt

een steeds kleinere drumkit bespeelt, het liefst alleen maar base, snare en hihat, en die zo strak speelt als een metronoom. Het ongelukkige jaar dat de drumcomputer hoogtij viert, haakt hij af en heet de band even Wir, levert consequent de laatste letter in. Mijn zwakte voor de band is toch vooral het aandeel van Newman. De relativerende, melodieuze, zangerige stem die het *bluntly bracketed* van punk van binnenuit ridiculiseert. Dus als ik partij moet kiezen, dan is het voor de antikunst van de band, de nonpoëzie. Wat mij in Wire aanspreekt is het geluid en de structuur van een nummer. Niemand overigens die mij vertelt partij te kiezen.

Hetzelfde jaar dat ik de 12 inch krijg, speelt Wire in de Melkweg. Dat kan helemaal niet, want Wire is allang uit elkaar. Maar het is wel waar. En het zou blijven gebeuren. Ik had een oom die ooit bij een bruiloft van een tante zei: 'Ik kom wel de volgende keer.' Zo is het ook met Wire. Wire is vaker uit elkaar gegaan en herenigd dan een gitarist van snaren wisselt.

> I found something
> No-one else is looking for
> I found something
> That there's no use for
> And what's more
> I'm keeping it here for myself
> ('Single K.O.', 154)

Het is de zangstem van Newman, de lichte extase, de humor. Nummers die door Lewis worden gezongen klinken gekweld, het lijdende ego van de kunstenaar zit de melodie in de weg. Het zijn larmoyante en klagerige bedes. Newman is feitelijk vrolijk. 'Order for Order' komt terecht op zijn eerste solo-elpee *A-Z*, samen met veel materiaal van de laatste sessies van Wire. In de film *The Silence of the Lambs* klinkt het nummer 'Alone' als lustmoordenaar Buffalo Bill voor het eerst in beeld komt. Het is vooral erg prettig voor Newmans portemonnee. Kenmerkend is de ad infinitum herhaalde slot-

regel van het nummer: ‘retained a sense of humor’. In Brussel zegt hij dat eind van de jaren tachtig iedereen sampelde, alle groepen. Alleen Wire samplet uit zijn eigen verleden, van platen die ze zelf in de jaren zeventig opnamen. Hij heeft niet helemaal gelijk. Mark Stewart doet in die tijd hetzelfde met nummers van The Popgroup. Bij een concert in de Botanique merkt iemand in het publiek op dat in de muziek iets doorklinkt van een tijdje geleden. Klopt, dat waren ze zelf.

De teksten van Wire leiden vaak tot verbazing. Songteksten horen te gaan over motorfietsen en blonde vrouwen, niet over insecten. ‘I Am The Fly’ haalt in Engeland the *charts*, maar het is een anachronisme op een hitnummer. ‘Crowling over your window you think I'm confused [...] I'll shake you down to say please as you accept the next dose of disease.’ In Nederland zit *Oor*-journalist Erik van den Berg geregeld met de handen in het haar boven de binnenhoezen waarop de teksten staan. Wat moet hij in hemelsnaam aanvangen met ‘And here they come / The queen of Ur / And the king of Um’? Voor wie zich verdiept in de Wire-parafernalia is dat allemaal niet zo moeilijk. De bandleden zitten na hun repetitie in een buitenwijk van Londen in de metro. De metro stopt voor het voetbalstadium en stroomt vol met fans van The Cure. Het plaatje vult zich vanzelf: ‘Painted statues in underground streams / With invitations to the Pharaoh's dream / They stare at themselves, there's a need to be seen / Walking mirrors in the Pharaoh's harem.’ Duidelijk zat, nietwaar? Achter op de eerste bootleg van Wire klinkt een fan hartverscheurend en op en top *punkish*: ‘Do you want comprehension? Go back to school!’ Wie wil er dan ook in godsnaam iets van songteksten begrijpen?

Bij iedere nieuwe plaat vloek ik. Het kost een paar weken om eraan te wennen, lijkt in niets op de vorige en klinkt toch altijd als Wire. In de jaren tachtig overheerst de gitaar en blijken ze van grote invloed op R.E.M., die een nummer van ze covert. David Bowie komt kijken als ze in New York zijn. Newman reist naar India en komt terug met geelzucht. Hij maakt een ingetogen plaat, *Not To*, die mooi

klinkt maar op de videoclip vliegt hij als een soort halvegare jezus met baard boven het land. Als hij de Israëlische zangeres Malka Spigel huwt, vindt hij al die popmuziek maar jongetjesgedoe. Hij maakt ‘Commercial Suicide’, waarvoor hij de drums vervangt door een compleet Vlaams blaasorkest. De val van de Muur leidt tot Wire's dieptepunt *Manscape*, met tekstueel wat al te makkelijke wendingen als ‘Take the Trabant / To Brabant’. Wire is zeker niet alleen maar goed, integendeel. Het is als gezegd een leven.

Newman is altijd openhartig over hun interne verschillen. Na afloop van solo-optredens of *gigs* met zijn formatie Githead hoor ik hem op zo'n manier over Wire praten dat ik telkens denk dat hij de anderen nooit meer onder ogen zal komen. En toch staan ze daar weer een jaar later, samen op het podium. Ik heb wel eens gedacht: waar leven die mannen van, vast niet van hun royalty's, misschien moeten ze wel door. Meningsverschillen gingen over hoe ze moesten klinken, meer dan over de macht op zich. De muzikanten leken simpelweg te eigengereid om een compromis te sluiten. Hun beste platen zijn opgenomen in grote onmin. Na de eerste hereniging togen ze voor opnames naar de Hansa Studio in Berlijn. Ze werden tussen de sessies telkens een halfuur vrijgelaten, op het dak van de studio om even te luchten. Net als de gevangen Rudolf Hess een paar straten verderop, die op *The Ideal Copy* figureert als ‘Rudolf Roofwalker’. Producers en technici werden meegesleept in hun geschillen. De enige die onpartijdig bleef was Gotobed. Hun meesterwerk heet ‘154’, omdat de drummer in 1979 in zijn agenda had staan dat ze 154 keer hadden opgetreden, wat voor een band bij een groot label niet erg veel is. Op de hoes van de plaat staat geen naam van de band, geen label, alleen een paar gekleurde strepen en dat nummer. Vlak voor de breuk met EMI gingen de bandleden naar hun label met het verzoek om alle bushokjes van Engeland van posters met alleen maar het getal 154 te voorzien. Meedenken over marketing werd niet gewaardeerd, ze werden er de deur gewezen.

I catch the word, don't refrain
Oh no it's not the same
In two halves but quickly growing whole,
It's not the past again
In double figures for the first time
Oh no it's not the same
There maybe a story to be told
But it's not the past again

It's time to get out now
Everybody loves a mystery
It's not my problem now
Everybody loves their history
(‘Come Back in Two Halves’, *A Bell Is a Cup... Until It Is Struck*)

In mijn debuutbundel *Tramontane* nam ik een motto van Wire op. *I bet your underwater experiences came in handy / When you bit the hand that offered candy*. Het motto opent een afdeling gedichten die door het citaat een duidelijke eenheid krijgen. Redacteur Minne Buwalda reageert daarop in de tekst die hij bij de presentatie voorleest. Ook hij hield van Wire, bekent hij, en zocht de lp's op in zijn stoffig geworden vinyl-collectie uit de jaren tachtig. Hij herinnert zich het prettig onderdompelen in de melancholie. Maar dat is volgens hem niet waar mijn poëzie om gaat. Het lijkt op een vriendelijk sturen: laat dat verleden achter je, ga door met de literatuur. Een welgemeend advies. En toch is dat vinyl dat door zijn handen ging niet uit de jaren tachtig maar uit de jaren zeventig. Wire's ‘comeback in two halves’ na 1985 is bij veel van de vroegere liefhebbers onbekend. En het is zeker niet alleen maar droefgeestig. Wire maakte energieke en opwindende muziek.

Hun muzikale ontwikkeling mag dan door een joint zijn gestremd, ze hebben talloze pogingen gedaan die te hernemen. Het blijft de vraag of dat mogelijk is, of een revival of hereniging impliceert dat die ontwikkeling op een later moment kan worden doorgezet. Ik zie

Wire in de Roxy, in The Max van de Melkweg tijdens het kortstondig avontuur van Crossing Border in Amsterdam. Altijd die spanning op het podium. In het nieuwe millennium gaan ze weer terug naar hun *punkish* begin. En dan is er even irritatie. Het zijn ondertussen wel mannen van in de vijftig die daar op het podium staan te springen en op hun gitaar harken. In het Parc de la Villette in Parijs spelen ze niet meer dan twintig minuten.

Als Bruce Gilbert de band verlaat, lijkt het afgelopen met Wire. Maar opvallend genoeg brengt het de anderen juist samen. Ze klinken eindelijk weer als een band, voor het eerst sinds de jaren zeventig. In februari 2011 staan ze in een uitverkocht Paradiso. Hoewel ik de band inmiddels vijfentwintig jaar volg, herken ik niemand in het publiek.

> You're a strange one
> Are there any more like you
> You're a rare one
> I want one too
> (‘It's a Boy’, *A Bell Is a Cup... Until It Is Struck*)

Ik heb nooit in een band gezeten. Een tijdlang woonde ik in een pand waar ooit de Bank van Lening had gezeten en waar de schilderijen van de koningin opgeslagen hadden gestaan. Het pand had een ouderwetse kluis, met een zware metalen deur die een halve meter dik was. Bandjes kwamen altijd in die kluis oefenen, je hoorde dan de bas door de vloer dreunen. Bands voor feesten en partijen, maar ook de Haags-Hongaarse formatie Saló Mentale. Ik deed voor hen de deur open en keek wel eens naar binnen in die kluis. Eerlijk gezegd heb ik er nooit iets van gesnapt, van die jongens in zo'n ruimte en de onderlinge dynamiek. Deel uitmaken van een groep leek me *plain horror*.

Van poëzie moet je niet te veel houden. Dat is niet goed voor een mens en volgens mij ook niet voor het werk. Ergens ben ik Wire al lang en breed ontgroeid en ergens is dat maar beter ook. Het maakt

het volgen van de band alleen maar een groter plezier. Colin Newman heft graag de hiërarchie op tussen podium en zaal. Overal waar hij komt begint hij zodra hij opkomt olijke grappen tegen het publiek te maken. Hij vernietigt het imago van de popstar, alleen al door hoe hij in de camera kijkt. Hij noemt zichzelf inmiddels *Pet fish*, heeft talloze jongere bands ontdekt, begeleid, geproduceerd en, belangrijker, gestimuleerd. Het venijn van punk is allang verdwenen.

Can I leave a message?
but don't use my voice
don't trust a man
don't give him the choice
of removing his jacket
when he says he's one of the boys
a happy end
the point of collapse
in a free climbing
two timing
three legged waltz
(‘The Point of Collapse’, *The Ideal Copy*)

Sanneke van Hassel
Phoenix, Arizona

‘Mamma!’ riep Ravi. Haar dochter stond in de wachttoren van het houten kasteel en had besloten dat ze niet meer van de glijbaan af durfde. Met een zucht kwam Liesbet overeind van het bankje en klom met de touwladder naar de wankele loopbrug. Midden op de brug begon haar telefoon te piepen. Ravi had haar angst inmiddels op wonderbaarlijke wijze overwonnen en gleed met een rotvaart van de glijbaan af. Liesbet keek op het schermpje. Een lang nummer. Misschien was het voor werk, een internationaal tijdschrift had haar werk gezien en wilde vanaf nu elke maand een illustratie. Het was een vertrouwde fantasie. Even vertrouwd als de angst dat ze zouden worden afgekraakt, haar tekeningen, dat ze zouden worden afgedaan als speels, huiselijk, buitenkant.

Ze nam op. ‘Met Liesbet.’

‘Hallo Liesbet, met je tante Jozefina uit Argentina.’ Hij liet zijn stem kraken, sprak de j uit als een g, de g als dzj. ‘Ach Liesbetje, denk jij nog wel eens aan je oude tante, die hier in haar eentje op een dorre rots zit uit te drogen, terwijl de gieren om haar hoofd cirkelen? Die de hele dag koude thee drinkt omdat de pot te groot is en niemand hem met haar leeg wil drinken.’

Ze giechelde. Ravi rende over het gras naar een ander speeltoestel.

‘Arme oude Jozefina. De pot is veel te groot. Alleen het eerste kopje drinkt ze warm. En 's avonds moet ze de gringo's uit haar huisje schieten... Hoor je me? Liesbetje, je bent zo stil.’

‘Ik hoor u, tante.’ Ze keek om zich heen. Ravi stond boven op een autoband die aan een touw bevestigd was. Ze omklemde het touw, zakte even door haar knieën, en vloog een eind de lucht in. De band

maakte deel uit van een toestel van palen, autobanden en touw. Op de andere twee banden stond ook een kind. Om beurten zwiepten ze de lucht in.

'Goed vasthouden,' riep ze naar haar dochter.

'Nou Liesbet, je hoeft niet te gillen tegen je oude tante. Zo doof ben ik niet.' Hij liet zijn stem kraken.

Ze wist niks grappigs te verzinnen. De betovering verbreken. 'Hé, Aaron,' zei ze, 'dat is lang geleden.'

'Dag schat,' zei hij. 'Zeg, moet je horen. Het is hier nu *five am* en ik ben klaarwakker. Ik heb vannacht een te gek idee gekregen. Jij en ik, wij moeten samen op reis, het land door naar het zuiden, richting de Mexicaanse grens. Wanneer kun je weg? Neem al je geld op, pak je koffer, boek een ticket en kom hierheen. Het is Indian Summer, de mooiste tijd van het jaar. De bergen zijn rood, alsof alle bomen in brand staan.'

Ze keek naar de hoge essen rondom het grasveld van de speeltuin. De bomen waren duidelijk over hun hoogtepunt heen, hun groengele blad was gehavend. Nee, hier stond niets in brand.

'Aaron,' zei ze. 'Sorry, maar ik sta boven op een houten kasteel, in de speeltuin. Met Ravi.'

'O, ja. Je kind. Hoe oud is die nu?' vroeg hij.

Ravi zwiepte omhoog. Haar gezichtje stond strak van de spanning. De kinderen met wie ze op het toestel stond waren een stuk groter, zeker acht, negen jaar, schatte Liesbet.

'Al weer bijna vier.'

'Ik zie het helemaal voor me,' zei hij. 'Ik regel een mooie auto voor ons en dan gaan we rijden, het binnenland in. De meeste mensen hebben geen idee hoe het hier echt is. Amerika is een achterlijk land maar het is ook prachtig. Woestijnen, wolven, honderden kilometers stekelige struikjes, af en toe een dode slang op de weg. We slapen in motels. En dat ga jij dan tekenen en ik filmen. We voeren gesprekken over die hele bizarre geschiedenis van ons. Die gestoorde gezinnen waar we allebei uit komen. Weet je nog dat hotelletje in Parijs, met dat psychedelische behang? Anton die de hele tijd kwijt was, die zich uitleefde in de *gay scene*. Hoe we elkaar na jaren terug-

vonden. Ik wil een beeldverslag van onze reis maken, met film en animatie. Als voice-over hoor je gesprekken over onze geschiedenis. Het kan echt *weird* worden.'

Een klein meisje botste tegen haar op, wilde erlangs, in haar smetteloos roze jas van de glijbaan af.

'Mamma!' Ravi's stem, hoog, dwingend.

Ze keek om zich heen. 'Wacht even, Aaron, één minuut.' Met haar telefoon in de hand schuifelde Liesbet terug over de loopbrug, klemde zich vast aan de kettingen aan weerszijden tot ze bij de touwladder was. Ze sprong en landde in het zand.

'Ik ben er weer.'

De pieptoon. Hij had opgehangen. Aaron. De oude spijt. Ze had het gesprek niet af moeten breken. Na de middelbare school had ze hem twaalf jaar niet gezien. Toen ze was gaan studeren deed hij nog een paar pogingen om langs te komen in het studentenhuis waar ze was gaan wonen. Zij was zo opgegaan in haar nieuwe leven dat ze niet had gereageerd. Op een gegeven moment had ze gehoord dat hij naar Amerika verhuisd was. Vijf jaar geleden werd er in de stad een film van hem vertoond. Ze was gaan kijken. Hij was er ook, meteen waren ze weer aan elkaar verkleefd, een avond lang, alsof ze zeventien waren en na school op de bank hingen, zich voorstellend wat ze allemaal zouden gaan doen. Dat was vijf jaar geleden, vóór Ravi, voor het leven met een gezin. Ravi. Waar was ze eigenlijk gebleven?

'Mamma. Je moet goed kijken naar mij. Goed kijken.'

Ze draaide zich om. Vlak bij het pad had Ravi een tak op twee stammen gelegd en sprong er als een dressuurpaardje overheen. De tak viel en Ravi ook, maar ze maalde er niet om. Nog een keer. Op haar laarsjes draafde ze over het gras. 'En nu op de schommel.'

Terwijl ze Ravi op de schommel zette, dacht ze aan Aarons laatste bezoek aan Nederland, een jaar geleden. Hij zou drie maanden blijven. Ze verheugde zich erop hem te zien, belde zijn moeder, liet berichten achter. Hij huurde een appartement in Amsterdam, ze kreeg zijn nummer. Ze belde, sprak in. Het lukte niet hem te ontmoeten. Hij was naar Berlijn, druk, ziek. Zijn vriendin Ana was meegekomen, die was ook ziek, zei hij in een van de korte, vergeefse

telefoongesprekken. Ze kwamen nauwelijks buiten, zei hij.

Tegen het einde van zijn verblijf ging ze naar een middagvertoning van zijn laatste film, in een Amsterdams filmhuis. De film ging over de Braziliaanse samba, en was een vijftig minuren durende roes. Een deinende mensenmassa, geschminkte gezichten, trommels die alles overstemden en borsten die zo dichtbij kwamen dat je geen 3D-bril nodig had om het gevoel te krijgen dat ze je in het gezicht werden geduwd. Na afloop van de film, in de foyer, klonk een bekende stem: 'Lekkere taart.' Aaron. Ik ga niet naar hem toe, dacht ze. Ik ben geen stalker, het moet ook een beetje van hem komen. Aan de andere kant, misschien duurde het wel weer twaalf jaar voordat ze hem nog eens zou zien.

Dus was ze gegaan. Achter de wand. Daar stond hij, tegenover een man met een dikke zwarte bril, die een schoteltje met een vorkje in zijn hand hield. Er stond perentaart op tafel. Aarons kaken bewogen. Hij zag er slecht uit. Hij droeg een dikke coltrui, terwijl iedereen in luchtige kleding liep.

'Hé lieverd, wat een verrassing.' Hij spreidde zijn armen, omhelsde haar, zijn ruime kunstenaarsomhelzing. 'Wat gezellig. Heb je nog even tijd voor een drankje?'

Direct gooide ze haar hele schema om en zei een afspraak met een onlangs door haar vriend verlaten vriendin af. Is dit juist? dacht ze en belde af.

Ze dronken een biertje in café Mulder. Het was een uitzonderlijk warme dag en de platanen op het Weteringcircuit droegen piepkleine blaadjes. Hij had het over schulden en longontsteking en de problemen in de alternatieve filmindustrie. Sinds de crisis waren er nauwelijks financiers te vinden die geld overhadden voor bijzondere projecten.

Zijn dikke trui. Het bleke gezicht.

Snel dronk hij zijn glas leeg.

'Nog eentje?' vroeg ze.

Hij schudde zijn hoofd. Hij moest naar zijn moeder, zei hij. Hij zou de laatste nacht bij haar doorbrengen en morgen naar Amerika vliegen.

‘Wil je meerijden?’ vroeg hij.

‘Graag,’ zei ze. ‘ Ik heb alle tijd. Menno zorgt voor Ravi, die rekent niet op mij. Ik heb de hele avond.’

De auto van zijn moeder stond aan de rand van de stad. Hij zette muziek op. Luid. Heftig. Altijd heftig. Opera, samba. Als hij terug was in Amerika zou hij alles anders aanpakken. Niet altijd maar werken, meer fruit, meer groente, een ritme. De afgelopen drie maanden had hij nachten doorgewerkt en nauwelijks de tijd genomen om te eten, zei hij. Ana was al eerder teruggegaan, die had het hier niet uitgehouden.

File bij Den Haag. Ze namen de eerstvolgende afslag, reden over een industrieterrein, toen langs een brede sloot waarachter een rommelige wijk. Schuurtjes, halfvergane bootjes. In de berm stonden narcissen, feestelijk gegroepeerd.

Ze belandden op een weg voor bestemmingsverkeer.

‘Waar breng je me nou naartoe?’ Zijn stem klonk bars. ‘Ik zet je eruit, hoor, als het zo doorgaat.’ Hij grijnsde.

Waarom schrok ze zo?

Het eerste groen langs de A4, verkeer dat kilometerslang stilstond. Zij waren de enigen die aan de goede kant reden, over de ventweg. Ze lachten, hard, door het luide koper van *West Side Story* heen.

‘Zal ik je zo thuis afzetten?’ vroeg hij.

Haar humeur werd op slag grimmig.

‘Nee,’ zei ze. ‘Zet me maar bij de metro.’

Het onhandige afscheid.

De dagen na de rit bleef ze eraan denken, zijn haast en afstandelijkheid, maar ook hoe hij op sommige momenten heel dichtbij was geweest. Zijn geteisterde blik. Alsof het hem allemaal te veel was en ze niets van hem mocht vragen. Een paar weken later was ze op straat een gezamenlijke vriendin tegengekomen: ‘Aaron? Die is volgens mij zwaar aan de pillen en weet ik niet wat voor spul.’

Misschien. Maar misschien was hij echt ziek. Of hij was op. Ze zag meer mensen om zich heen die nu ze de veertig naderden afgemat leken te zijn, moe gewerkt, uitgeput, omdat de dingen anders waren gegaan dan ze hadden gehoopt, omdat het werk te saai was of

te ingewikkeld, omdat hun relaties stukliepen.

En nu had hij gebeld en spiegelde haar Phoenix, Arizona voor.

‘Harder,’ riep Ravi. ‘Heel hard.’ Ze juichte en liet haar gewicht beurtelings naar links en rechts gaan, waardoor de schommel vervaarlijk langs de palen schuurde.

‘Hou je goed vast,’ zei ze.

‘Harder, mamma.’

Haar telefoon ging over. Zijn lange nummer.

Het lichte gevoel in haar buik. ‘Tante Jozefina. Hoe gaat het met u?’

‘Sorry, lieverd. Ik moest even wat drinken. Ik had zo'n verschrikkelijke dorst. Zeg, een paar weken kun je toch wel weg? Je kind is bijna vijf. Het is helemaal niet goed om zo boven op hem te zitten. Twee weken, dat is alles wat we nodig hebben. Je moet die wolken zien in het zuiden, als pakken watten hangen ze in de lucht. 's Avonds bij zonsondergang hebben ze allemaal een gouden rand. En je hoeft helemaal niets te doen. Ik zal je rijden. Ik ben gek op rijden. Je hoeft alleen maar naast me te zitten en af en toe te zwaaien naar de trucks die we inhalen. Trucks zo lang als je ze nog nooit gezien hebt, als ze toeteren blazen ze je van de weg af. En als we dan ergens aankomen, aan het einde van de dag, in zo'n zanderig grensplaatsje, met van dat schitterende licht, dan gaan we praten over onze *fucked up* levens of ruziemaken en dan ga ik dat filmen. Goed, schat?’

‘Mamma!’ gilde Ravi.

Ze duwde met één hand. De schommel ging schuin.

‘Aaron,’ zei ze.

‘Ja schat.’

‘Hoe gaat het met Ana?’

‘Veel beter. Ze is weer aan het werk, dat scheelt een hoop. We zaten veel te dicht op elkaar.’

‘Ze was toch ziek toen jullie hier waren? En je had geldzorgen en je voelde je helemaal niet goed.’

‘Jezus, Liesbet, je bent mijn moeder niet.’

Het punt waarop een man zegt: je bent mijn moeder niet.

Ravi sprong van de schommel af en rende naar het kasteel.

‘Schat, ik heb al een auto op het oog. Een vriend van mij heeft een rode Corvette, die mag ik waarschijnlijk wel lenen.’

‘Ravi is pas drie,’ zei ze. ‘Ik kan niet zo lang wegblijven.’

‘Twee weken maar. Denk erover na.’

Als ze nu zou ophangen, hoe lang zou ze hem dan niet spreken? Wat zou er met hem kunnen gebeuren? Of met haar? Toen ze na haar Amsterdams filmbezoek teleurgesteld was thuisgekomen, had Menno gezegd: het is een maniak, die vriend van jou.

‘Mamma!’

Ze keek omhoog.

Ravi stond in de wachttoren van het kasteel en stak haar hoofd tussen twee houten palen door. Ze zwaaide.

‘Lieverd, wat ben je hoog!’

‘Wil je niet zo in mijn oor schreeuwen,’ zei Aaron.

‘Ik zal erover nadenken, maar ik denk echt dat het niet kan... dat ik het niet kan.’

Hij had een sigaret opgestoken. Ze hoorde hoe hij inhaleerde. Fel, kort.

September. De paddenstoelen bij de bosrand. De eerste bladeren op het fietspad. De vochtige lucht. Onstuimig, zeiden ze op het weerbericht. Het was een onstuimige nazomer.

Aan de rand van het grasveld zat een vrouw op een boomstam. Ze had een suède jas aan. De vrouw was aan het sms'en. Welk kind hoorde bij haar? Of had ze geen kind, was ze gewoon op de eerste de beste stronk gaan zitten toen haar telefoon een signaal gaf?

‘Wanneer kom je naar Nederland?’ vroeg ze.

‘Ik weet het niet, het was heel zwaar, de laatste keer. Iedereen wilde wat van me.’

‘We zouden een picknick kunnen organiseren,’ zei ze. ‘Dan nodigen we iedereen uit, heb je het in één keer gehad. We nemen allemaal iets te eten mee. Ik regel het wel.’

‘Ik heb net een nieuwe docu gedraaid,’ zei hij. ‘Over mijnwerkers in Kentucky.’

‘Lekker donker onderwerp,’ zei ze.

Hij blies kort uit. Was hij geïrriteerd? Misschien zou ze wél weg

kunnen. Het zou haar goed doen. Twee weken alleen maar tekenen en door het lege landschap rijden.

Een meeuw vloog krijsend over en scheerde langs de toren. Het was druk op het kleine platformpje. Er stonden zeker vier kinderen. Het rode jasje van Ravi. Haar handen rustten op de bodywarmer van een blond jongetje. Ze hield haar armen gestrekt.

Ze gilde. ‘Ravi, nee!’

Haar dochter riep iets, hoog, schril, en zette toen af, met twee handen. Het lichaam van het jongetje paste precies tussen de balken door.

Anneke Brassinga
‘Natuurgeweld’

Buitenleven

De wind weegt de woorden
bevindt ze licht
de huilende wind veegt de woorden
van tafel uit het zicht

de snavelkrokodil die ze oppikt
zal tot de jubelende hoogten stijgen van de leeuwerik
of alleen nog willen wroeten
in het ziltste tranenslik.

Coracias garrulus

Mijn vriend de scharrelaar speelt feuille morte
in de baltsvlucht, dwarrelt blauwsaffieren serafijns
van aanschijn, slepend met turquoise verenqueue
braakt hij de finesses van zijn arioso uit:
‘Krak-ak ... Kr-r-r-r-ak ...’
alsof de hemel op je neerstort
maar het is domweg zijn natuur.

Tuin

Zou je ooggetuige zijn
hoe uit de knop de roos komt ontsprongen
dan ben je te ver gegaan.

Hoogste tijd om terug te vluchten naar
de dagen dat je het leven als bezeten achternazat:
wie alles ziet
begrijpt de kuisheid van de geile rozen niet.

Aan A. Roland Holst

Helpende wattige zwengelen van wingerdmeeuwen
hartverzengend de rose zeepbelbeschenen beemden:
om vuren dorst te drenken spaart men klompen goud
gekamd door naaldpuntige sloten westwaarts wijzend.
Stroef waden slaven het bochtig kolenpaadje af -
roodgelaarsd in wakkerende regen wacht hun daar
het rijk met rijm besmette paard van zeedorps vorst.

Onderwereld

Waar het zonlicht bodem raakt
zwaaien hartelijke takken
naar een rijwiel dronken razend
over hun priemende spookvlakken -
de bomen giechelen: wij
kunnen geen banden plakken.

Terras, dorpsplein

Als naar evenbeeld van Venus en Adonis geschapenen,
aan wie alleen hun ogen in de verste verte
nog doen denken soms, leunen mastodonten bij lente
onder de zon, verstouwen oude koek en schenkels
van te grote offerdieren. Legen daarbij glazen
die hen vullen met de zoete droom, zelf lichtend
als de wijn te zijn, als vogelzang en goden -
te wachten legendarisch, op het einde van de schijn.

Natuurgeweld

Wat je wegsnijdt, schendt
aan de lofzang op het leven die je bent,
smoorkuil, schertsfiguur
met niet één vogel in de hand -

wat je begraaft blijft klinken, transparant
weeft fantoom van grondtoon
harmonie in je verscheurde natuur.
Is het troost? Is het hoon?

Soms

Soms volstaat één blik
op de grandioze natuur
om weer te gaan slapen
zoals een wild dier:
een waterdier bijvoor-
beeld dat in het water
niet van water houdt.

Kleine oudheid voor H.C.

Uit de scherf van de aarden hals met de aanzet van
het ene oor
de hele amfoor

zo ook het volle leven
uit de zeldzame momenten dat de dronk volstond
voor even

maar nu het sterven:
uiteen
valt het ene dat je nooit hebt bevat dan als scherven

wie nabestaan laat je de metafoor:
lustig
de kleppers draven, over de melkweg ervandoor.

Daniel Cunin

Van Duinkerken tot Vlieland, van Hadewijch tot Hafid
De Nederlandse literatuur: indrukken van een Franse lezer

Kleine expeditie door mijn boekenkast: *Histoire de la littérature flamande* (A. Snellaert, 1849), *De la littérature néerlandaise à ses différentes époques* (J. A. Alberdingk Thijm, 1854), *La Vie littéraire de Marnix de Sainte-Aldegonde et son 'Tableau des Differends de la Religion;* (G. Oosterhof, 1909), *La Littérature flamande contemporaine* (A. de Ridder, 1923), *Conrad Busken Huet et la littérature française* (J. Tielrooy, 1923), *Bilderdijk et la France* (J. Smit, 1929), *Le Réveil littéraire en Hollande et le naturalisme français (1880-1900)* (J. de Graaf, 1938), *Panorama de la littérature hollandaise contemporaine* (J. Tielrooy, 1938), *Les Soeurs Loveling* (H. Piette, 1942), *Alluvions et nuages. Courants et figures de la littérature hollandaise contemporaine* (A. Romein-Verschoor, 1947), *La Littérature belge de langue néerlandaise* (K. Jonckheere, 1958), *La Littérature néerlandaise* (P. Brachin, 1962), *Jan Slauerhoff (1898-1936). L'homme et l'oeuvre* (J. Fessard, 1964), *Vondel et la France* (W. Thys, 1988), het omvangrijke (meer dan 900 bladzijden) *Histoire de la littérature néerlandaise* (red. H. Stouten, J. Goedegebuure & F. van Oostrom, 1999), *L'oeil de l'eau. Notes sur douze écrivains des Pays-Bas* (J. Beaudry, 2002)...

Vrees niet, lezer, hieronder vindt u geen eindeloze opsomming van bloemlezingen, vertaalde teksten (de meesterwerken en de mindere werken) en tijdschriften met overzichten van ontwikkelingen in de Nederlandse literatuur. Wie gaat zoeken kan alles bij elkaar duizenden Franstalige publicaties in boek- en tijdschriftvorm vinden. Natuurlijk, de teksten van voor de informatica*boom* liggen alleen in zeldzame bibliotheken of bij antiquaren in Béziers of Antwerpen. Maar de bibliografie uit 1999 van J. Verbij-Schillings maakt duidelijk dat een onverwacht groot aantal Nederlandstalige teksten uit de twintigste eeuw en uit een verder verleden in het Frans is vertaald - en niet zelden verdienstelijk. Een geïnteresseerde Franse lezer met

enig doorzettingsvermogen kan zich een uitstekend beeld vormen van de Nederlandse literatuur zonder naar de originele teksten te hoeven grijpen.

Akkoord, we wachten nog altijd op een vertaling van bepaalde prozawerken, zoals de *Nederlandsche Historiën* van P.C. Hooft, *Van de koele meren des doods* van F. van Eeden, *Het ivoren aapje* van Herman Teir-linck, romans en verhalen van Louis Couperus, F. Bordewijk, J. van Oudshoorn en Willy Spillebeen, *Eenzaam avontuur* van Anna Blaman, *De zondvloed* van Jeroen Brouwers, *Dubbelspel* van F.M. Arion, om nog maar te zwijgen over *Jip en Janneke*; daarnaast zijn hervertalingen broodnodig van romans van Louis Paul Boon en Maurice Gilliams; en tot slot mogen we het werk van de grote dichters niet vergeten (Nijhoff, Achterberg, Jan van Nijlen...).

Maar de nieuwsgierige lezer kan vandaag de dag werk van steeds meer hedendaagse schrijvers vinden, en zelfs klassieken uit het nabije verleden (een groot deel van het oeuvre van Hugo Claus, de twee bekendste romans van W.F. Hermans, enkele titels van Gerard Reve, Simon Vestdijk en J. Slauerhoff, de eerste bundels van Lucebert). Deze werken worden soms uitgebreid besproken op de radio of krijgen lovende recensies - al gaan sommige literair critici te werk op de manier van de moeder van Alfred Issendorf (die nooit de romans las waarover ze een recensie schreef), zoals bijvoorbeeld gebeurde met de vertaling van *Nooit meer slapen* in een gespecialiseerd tijdschrift. De Nederlandse literatuur blijft dus uitsluitend een volkomen onontdekt terrein voor de Franse lezer die niet de moeite neemt boeken open te slaan bij antiquaren of nieuwe uitgaven aan te schaffen waarmee enkele uitgevers al geruime tijd aan de weg timmeren (Actes Sud, Gallimard, Le Seuil, Albin Michel, Héloïse d'Ormesson, Belfond, L'Âge d'Homme...).

Het komt erop neer dat er legio pogingen zijn ondernomen om zowel Vlaamse als Nederlandse schrijvers onder de aandacht van het Franse publiek te brengen. Soms viel hun zelfs de eer te beurt van min of meer prestigieuze collecties. Aan het eind van de negentiende eeuw bestond in Frankrijk bijvoorbeeld de ‘Nouvelle Bibliothèque Populaire’, waarin werken van in totaal vijfhonderd schrij-

vers werden uitgegeven. Dankzij de prijs en de ruime verspreiding kwamen ze binnen het bereik van bijna elke potentiële koper, terwijl de biografische en literaire achtergrondinformatie vaak goed gedocumenteerd was. In deze serie werden teksten opgenomen van J.J. Cremer, Alberdingk Thijm, Hildebrand, Willem Bilderdijk, Conrad Busken Huet, Erasmus en Joost van den Vondel. Dichter bij onze tijd was er de beroemde serie 'Porètes d'aujourd'hui' (Dichters van vandaag), uitgegeven door Pierre Seghers - bij wie overigens al in 1954 *Par-delà les chemins* van Adriaan Roland Holst was verschenen. In deze serie werden delen gewijd aan Guido Gezelle en Karel Jonckheere. En in de jaren negentig beheerde Claude Michel Cluny bij uitgeverij La Différence een poëziereeks waarin niet alleen een Cobrabloemlezing verscheen, maar ook een ruime keuze van het werk van Karel van de Woestijne en Leonard Nolens.

Als ik zo nadrukkelijk naar die publicaties verwijs, is dat om enigszins het beeld te corrigeren dat velen zich vormen en dat overigens ook bij mij bestond toen ik me een kwart eeuw geleden voor het eerst in de Nederlandse literatuur verdiepte. Zoals veel Fransen kende ik zelfs de naam van Multatuli niet, had ik nooit horen spreken over Vondel of Hermans. Er bestond bovendien nog geen internet en op duizend kilometer van Vlaanderen kon ik niet ontdekken hoeveel teksten er in de Franse taal beschikbaar waren. Zeker, áls ik dan meende een bijzonder tweedehandsboek te hebben gevonden, liep dat soms op een teleurstelling uit: de matige overzetting in het Frans moedigde me nauwelijks aan om de Vlaamse of Hollandse schrijvers in een andere dan de oorspronkelijke taal te lezen.

Naast de informatieve boeken in de eerste alinea zijn er natuurlijk ook de in het Nederlands geschreven overzichtswerken van Jonckbloet, Te Winkel, Knuvelder en Anbeek, of collectieve ondernemingen als *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis* en *Nederlandse Literatuur, een geschiedenis*. Zonder enkele van deze kloeke boekdelen, die ieder hun kwaliteiten en hun tekortkomingen vertonen, en zonder gedegen biografieën is het voor een buitenlander nauwelijks mogelijk het exotische terrein van de Nederlandse letteren te verkennen (Nederland 'is een land waar je nergens vaste rots onder je voeten hebt!'

aldus professor Nummedal in *Nooit meer slapen*). ‘Exotisch’, want de ontdekking van een volstrekt onbekende literatuur levert een ervaring van exotisme op, in de betekenis die Victor Segalen aan die term geeft. Parallel daaraan vormen zich bij die verkenningstocht eilandjes aan de hand van de gelezen literaire werken zelf. Die eilandjes bestaan uit een oeuvre of een deel van het oeuvre van een gegeven schrijver, en heel soms uit de beste vruchten van een literaire stroming.

Die ontdekkingen en de geleidelijke vorming van een persoonlijke canon vinden plaats op grond van het toeval en van nieuwsgierigheid, maar je kunt ook enthousiast worden voor een bepaalde schrijver door een boek dat je cadeau krijgt en door een eenvoudig advies. Daar voeg ik graag een persoonlijke hebbelijkheid aan toe: het ontdekken via een omweg. Vaak werd en wordt de wens om een oeuvre te lezen namelijk gewekt door ‘intermediairen’, ‘smokkelaars’, waarmee ik francofiele geletterden bedoel die me in hun kielzog meeslepen dwars door de waarneming van hun eigen cultuur en van de Franse cultuur, anders gezegd schrijvers die net zo'n stap hebben gezet als ik, maar de andere kant op. Zo is het altijd weer een genoegen je te verdiepen in het werk van Frans Erens, W.G.C. Byvanck, Alexander Cohen, J. Tielrooy, André de Ridder en anderen, wier naam me zo gauw niet te binnen wil schieten.

Schrijvers die in het Frans de Nederlandstalige wereld belichtten, zijn schaars, maar ze bestaan en bestonden. In de negentiende eeuw hebben onder anderen Alphonse Esquiros en Xavier Marmier een beeld geschetst van Willem Bilderdijk, Isaac da Costa, Nicolaas Beets en Jacob van Lennep. In onze tijd nodigt de dichter Jean-Claude Pirotte ons uit in Gelderland (waar hij een deel van zijn jeugd heeft doorgebracht) en schrijft inspirerend over Eddy du Perron. De Duinkerkenaar Claude-Henri Rocquet heeft een bespiegeling over het leven en het werk van Ruusbroec gepubliceerd. En in de voetsporen van een van de grootste Franse romanciers, Jean Giono, betreden we de werkplaats van een Nederlandse collega van hem, net als hij een pacifist, een schrijver die hij beschouwt als ‘chemicus van de vreugde’:

> Ik ken Antoon Coolen niet. Momenteel is hij de enige mens die ik zou willen leren kennen. [...] In dit boek is alles even diepzinnig. Ik bedoel dat er een volmaakte overeenstemming bestaat tussen het drama en het kleinste detail. [...] Een intonatie, het jasje van een dorpsbewoner, een varken dat in de modder wroet, het klooster en zelfs de politieagenten, alles klopt. Niet dat ik beweer dat daar het grote talent van Antoon Coolen ligt; er is meer. Het gaat niet alleen om talent. Hij is de uitdrukking zelf van de diepgang van het drama. Hij is de mens die hij moet zijn. Hij is een kind van de wereld.

Dit citaat stamt uit het voorwoord in de Franse uitgave (Grasset, 1936) van Coolens roman *De goede moordenaar*. Hiermee doet Giono meer voor de erkenning van een Hollandse schrijver in Frankrijk dan doorwrochte bladzijden of geleerde verhandelingen zouden kunnen. Niet toevallig is *Le Bon assassin* in 1995 heruitgegeven in Parijs en werd toen positief onthaald in Le Monde. Zo staat de naam van André Gide onder het voorwoord van *Zuyderzée*, de eerste Nederlandse roman die in vertaling verscheen bij Gallimard en die werd geschreven door Gides vriend Jef Last: ‘Last is minder romanschrijver dan dichter; of, zo u wilt, Last is een romanschrijver à la Knut Hamsun.’

Minder bekend is Xavier Hanotte, de Waalse romancier die fraaie vertalingen heeft afgeleverd van Hubert Lampo, Doeschka Meijsing, Walter van den Broeck, Ward Ruyslinck, Maarten 't Hart en Willem Elsschot. Ook vertalers horen namelijk tot de smokkelaars die onze aandacht kunnen vestigen op de originele versie van een boek. Een van de eersten was Auguste Clavareau (1787-1864), een Franstalige Nederlander die talloze gedichten heeft omgezet: *De Hollandsche Natie* van J.F. Helmers, *De overwintering der Hollanders op Nova Zembla* van H. Tollens, *Kleine gedichten voor kinderen* van H. van Alphen.

De verschillende soorten publicaties die ik hier noem maken in mijn ogen onlosmakelijk deel uit van de Nederlandse literatuur, ook al betreden we met een vertaling taalkundig gezien een ander terrein. Waarom blijft deze literatuur ondanks al die bergen papier zo wei-

nig bekend in Frankrijk, uiteindelijk het land van Michiel de Swaen (1654-1707), die door E.K. Grootes ‘de begaafdste dichter van zijn tijd’ werd genoemd? Daarvoor kunnen we enkele verklaringen aanvoeren. Ik noem ze slechts als overweging en geen ervan lijkt me doorslaggevend.

Allereerst moeten we naar Frankrijk zelf kijken: de Franse republiek streefde ernaar zowel de regionale talen als de machtige Kerk uit te roeien. Daar heeft met name het Vlaams, dat vooral in de katholieke geestelijkheid en intelligentsia voorvechters had, onder geleden. Mensen als Camille Looten en Vital Celen hebben geprobeerd het letterkundig erfgoed van Frans-Vlaanderen te verdedigen, maar hun strijd was bij voorbaat verloren. De minachting van de Franse elites voor het taaltje dat in het uiterste noordoosten van het grondgebied werd gesproken, zal weinigen hebben geïnspireerd om de grens over te trekken.

Het Vlaams, dat in België lang verbannen was ‘naar keuken en kroeg’, heeft veel geleden onder een hardnekkig vooroordeel: de grote Vlaamse schrijvers die zich aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw in het Frans uitdrukten, hebben ongetwijfeld met hun beslissing om in de taal van de burgerij te schrijven, bijgedragen aan dat vooroordeel. Met Hendrik Conscience krabbelde de Vlaamse literatuur een beetje uit het dal. Hij genoot veel commercieel succes in Frankrijk: er zijn in totaal honderdzestig uitgaven van zijn werk in het Frans verschenen. Maar toch bleef men het Vlaams lange tijd als weinig geschikt beschouwen om grote werken in te schrijven (een vooroordeel dat enkele weken geleden nog weer eens werd bevestigd door een Franse schrijver op een Parijs radiostation). Daar kwamen nog eens typisch Belgische problemen bij: vertaalde romans en poëziebundels die in België zelf werden gepubliceerd, drongen vaak niet door tot Parijs; dergelijke vertalingen werden in het verleden vaak gemaakt door Vlamingen en waren niet altijd goed genoeg voor een veeleisend publiek; verder was er de vriendjespolitiek, die ervoor zorgde dat niet steeds de beste boeken werden gekozen om te vertalen.

Aan Hollandse kant waren er andere hinderpalen die een grotere

internationale verspreiding van de plaatselijke schrijfcultuur in de weg stonden. De literatuur heeft in Nederland nooit zoveel krediet genoten als in een land als Frankrijk. Niet gauw zal ik de woorden vergeten van een Nederlandse dichteres met wie ik een gesprekje voerde in Parijs. Ze vroeg wat ik deed, en na mijn antwoord: 'Ik vertaal Nederlandse literatuur,' reageerde ze met 'Ach, wat zielig!' Sinds er een serieuze instantie bestaat die zich inzet voor het vertalen van Nederlandse en Vlaamse literatuur heeft er op dit terrein een duidelijke verbetering plaatsgevonden. Zoals M.A. Orthover in het vorige nummer van *De Revisor* schreef: '*Yet even without relying on some of its greatest names - Bordewijk, Reve, Voskuil, among others - Dutch literature has established itself internationally*.'

We kunnen het dus niet meer eens zijn met de woorden van Edmond Jaloux, lid van de Académie Française, die driekwart eeuw geleden benadrukte dat de Nederlandse overheid nooit iets had gedaan om de eigen literatuur in het buitenland bekendheid te geven, en die oordeelde dat Holland zich had verschanst 'in een houding van aristocratisch stilzwijgen':

> Het tragische lot van de Nederlandse schrijvers is dat ze een taal spreken die onbekend is buiten hun land en Vlaanderen. Bovendien heeft om onnaspeurlijke redenen niemand zich ooit willen verdiepen in hun werk. Terwijl kleine dichtertjes uit Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië e.d. wel werden vertaald, vonden de beste Hollandse schrijvers niemand in de Europese literaire wereld die zich voor hen inzette. Dat heeft vast iets te maken met hun gesloten, bijna insulaire karakter, want ik heb zelf herhaaldelijk stappen ondernomen om die situatie te doorbreken en nergens steun gevonden, nog het minst in Holland.

Een laatste constatering dringt zich op, die zich laat aflezen aan enkele hierboven genoemde titels: kennis van de Nederlandstalige literatuur werd meestal overgebracht door Nederlandssprekenden zelf, en soms in gebrekkig Frans; zolang er in Frankrijk geen kaste bestaat van liefhebbers van deze letteren - academici, schrijvers,

journalisten en anderen - zullen die letteren niet de plaats verwerven die ze toekomt.

Welke indrukken zijn mij van deze literatuur zelf bijgebleven? Weerspiegelt de productie van de laatste tijd nog steeds de ‘matigheid, tolerantie, talent voor gezelligheid, liefde voor de realiteit en voor het saillante detail’ waarover Victor van Vriesland in 1965 sprak in zijn voorwoord van *Nouvelles néerlandaises des Flandres et des Pays-Bas*? Hij vervolgde met: ‘Dat is het karakter van deze plek te allen tijde geweest, zonder dat het fantasierijke, zelfs visionaire element van ons innerlijk leven daarmee werd uitgeschakeld.’

Of moeten we de nadruk leggen op de autobiografische achtergrond van veel romans, op het overwegend stedelijke of landelijke karakter ervan, op de maatschappelijke of psychologische component, op de inbreng van schrijvers van buitenlandse origine, op de rol die de Tweede Wereldoorlog in Nederland nog steeds speelt en de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen? Is er trouwens wel een duidelijke scheiding tussen Nederland en Vlaanderen? En is het relevant om in navolging van talloze Europese waarnemers vergelijkingen te trekken tussen de kunst van de romanschrijver en die van de schilder?

Bij de lawine aan titels die jaarlijks op dit kleine culturele oppervlak worden gepubliceerd blijkt het in de praktijk erg lastig tendenzen te distilleren. Het kost nooit moeite om een paar kwalitatief hoogstaande romans te vinden die algemene uitspraken logenstraffen. Misschien moeten we ons maar beperken tot enkele losse opmerkingen van een geïnteresseerde.

Literair-historisch is het vooral bijzonder dat de apotheose al heel vroeg heeft plaatsgevonden, toen er in het geheel nog geen sprake was van een Nederlandse literatuur en toen het idioom veel minder vaststond dan tegenwoordig. Met de gedichten en andere teksten van de mystica Hadewijch is namelijk in de dertiende eeuw een absoluut hoogtepunt bereikt. Zelden zijn er zulke perfecte bladzijden gevonden, waar het geschrevene, het gezegde, het gezongene en het innerlijk doorleefde een volmaakte osmose vormen. Het Woord en

het lichaam vermengen zich virtuoos, er stroomt een vitaliteit door het weefsel van schriftelijke elementen die de toehoorder, de lezer innerlijk wil transformeren. Uiteraard hebben andere genres, zoals het toneel, het korte verhaal en de roman recentere schrijvers de mogelijkheid geboden onmiskenbare talenten te bevestigen, maar schaars zijn ongetwijfeld degenen die erin slagen mildheid, geweld en verlangen zo intens te suggereren.

Een ander frappant gegeven is dat de Nederlandse taal snel veroudert en dat de stijl lijkt te verarmen. De lezer die geniet van het proza van bijvoorbeeld Couperus, Van Deyssel of Gilliams, constateert tot zijn verbazing dat sommigen zulk proza zwaar verteerbaar vinden, gekunsteld, te vol van wijdlopige gallicismen. In Frankrijk bestaat minder discrepantie tussen schrijvers van rond 1900, en mensen als Pierre Michon, Guy Dupré en Julien Gracq. Dat de stijl verarmt concludeer ik uit tal van romans die ik op verzoek van Parijse uitgevers heb gelezen.

De Nederlandse hedendaagse roman lijkt duidelijk de invloed te ondergaan van de Angelsaksische cultuur, en misschien parallel daaraan bestaat er bij de jongste generaties schrijvers een desinteresse voor het nationaal letterkundig erfgoed; zelden leggen ze belangstelling aan de dag voor de grote figuren van de Gouden Eeuw en hun opvolgers - een belangstelling die de te vroeg overleden Frans Kellendonk wel aan de dag legde, zoals bijvoorbeeld blijkt uit zijn essay *Geschilderd eten*. De Vlamingen gaan iets zorgvuldiger met hun erfgoed om. De taal van Stijn Streuvels en Louis Paul Boon is niet heel ver weg in hun proza, vooral als we kijken naar de woordenschat en de benadering van de thema's, bijvoorbeeld bij Leo Pleysier, Geertrui Daem, Erik Vlaminck en de nieuweling Jan Vantoortelboom. Het is een bijzondere ervaring om over te schakelen van een typisch Hollandse wereld (*Boven is het stil* van Gerbrand Bakker, *De verdronkene* van Margriet de Moor) naar een landelijke Vlaamse atmosfeer met (pseudo-)dialectale vormen.

Voor een buitenlandse blik is een van de aantrekkelijke kanten van het letterkundige Holland dat er ramen zijn die je op een kier kunt openen naar andere taalkundige terreinen - het Afrikaans en

het Fries - en wijd kunt openzetten naar enkele verre streken. De ‘verrukkelijke stiliste’ Augusta de Wit, de militante Beb Vuyk, de verfijnde Couperus, de perfectionistische Hella Haasse, de feuilletonist P.A. Daum, de verteller Johan Fabricius, de subtiele A. Alberts, de traag op gang gekomen Maria Dermoût, Rob Nieuwenhuys alias Breton de Nijs, Tjalie Robinson alias Vincent Mahieu en vele anderen nemen ons elk op zijn of haar manier mee naar Indonesië of de Molukken en schilderen hun jonge jaren, de contrasterende aspecten van het kolonialisme of de duistere schoonheden en krachten van de natuur. Aan die fresco's moeten we het bezonken rood van de jappenkampen nog toevoegen. Kijken we de andere kant op, dan komen we terecht op de Antillen (F.M. Arion, Tip Marugg, Cola Debrot) of Suriname (Albert Helman, Edgard Cairo).

Sommige auteurs munten uit in verschillende literaire genres. Ik denk aan Willem Jan Otten - die zich geregeld terugtrekt op Vlieland en zich even vaak meet met zijn critici in Amsterdam; zijn autobiografische zoektocht heeft meer diepgang dan de bloedeloze relaties die de dikke boekwerken van bijvoorbeeld Frida Vogels vullen. Ook de Vlaming Stefan Hertmans beproeft verschillende literaire genres.

Sinds Louis Paul Boon geven relatief weinig romanschrijvers stem aan een overdadige fantasie met epische dimensies. Momenteel zijn onder anderen Tomas Lieske, Thomas Rosenboom en Stefan Brijs in deze richting actief. Zij trekken heel verschillende registers open en hun romantische werelden staan haaks op calvinistische onthouding en neurotische fixaties. Stephan Enter en Hafid Bouazza hebben laten blijken onvergelijkelijke stilisten te zijn. Laatstgenoemde torst in zijn zinnen het idioom van het verleden mee. Jeroen Brouwers paart een smaakvolle polemische geestdrift aan een briljante stijl; net als enkele andere Nederlanders die ervoor hebben gekozen in het zuiden te wonen heeft hij bovendien de grote verdienste dat hij Vlaanderen van binnenuit observeert en als brug fungeert tussen noord en zuid. Zijn essays over de uitgeverswereld en over tal van zijn collega's getuigen daarvan.

In de essayist Robert Lemm heeft Nederland zijn Léon Bloy gevonden en met onder anderen Hella S. Haasse, Margriet de Moor

en Hélène Nolthenius (overleden in 2000) opmerkelijke ambassadrices van de historische roman. Subtiele humor is te vinden bij F. Springer, en in een meer typisch Hollandse vorm bij Adriaan van Dis; Arnon Grunberg opteert voor bijtender sentimenten. Met kort proza weten weer anderen literaire onsterfelijkheid te bereiken. In de jeugdliteratuur moeten we het talent vaststellen van enkelingen die in feite voor alle leeftijden schrijven, en speciale aandacht verdient het vakmanschap van de illustratoren: mede dankzij hen trekken veel geïllustreerde kinderboeken de aandacht van buitenlandse uitgevers.

Wat de poëzie betreft, Gerrit Kouwenaar, wiens negentigste verjaardag nadert, bezit ongetwijfeld de status van een soort aartsvader. Hij heeft in een bepaalde periode *het gedicht als een ding* verdedigd. Zijn benadering is hem uiteraard op aanvallen van nieuwe generaties komen te staan, want gevestigde dichters werden altijd om hun opvattingen bekritiseerd. Maar uiteindelijk zijn niet de daaruit voortvloeiende discussies wezenlijk maar het naast elkaar voorkomen van verschillende en steeds nieuwe vormen van poëzie.

Een bijzonder fenomeen is de populariteit van gelegenheidspoëzie in de noordelijke Nederlanden. Bij familiefeesten en begrafenissen wordt even vaak naar gedichten gegrepen als in de pers en op televisie. De manier waarop de media op het overlijden en de begrafenis van Simon Vinkenoog hebben gereageerd is niet te vergelijken met wat een Franse Nobelprijswinnaar in Parijs voor literatuur zou ‘smaken’. En de verkiezing van de Dichter des Vaderlands vormt bijna een nationaal evenement, net als de Dag van de poëzie. Elke grote stad heeft tegenwoordig zijn stadsdichter, een fenomeen dat ook naar Vlaanderen is overgeslagen. Voor het publiek kan het bij dit alles wel eens moeilijk worden om het onderscheid te zien tussen ‘serieuze’ poëzie en poëzie in de beperktere zin van het woord. En ten slotte verbaasde mij als Fransman ook dat de belangrijkste persorganen recensies van dichtbundels publiceren - al vrees ik soms dat die belangstelling niet blijvend zal zijn.

Een deel van de grootste Vlaamse dichters wordt in Amsterdam uitgegeven, maar misschien is juist op het gebied van de poëzie het

verschil tussen de twee Nederlandstalige landen nog het duidelijkst. Spreken van twee aparte tradities is ongetwijfeld overdreven, want noord leest zuid en zuid leest noord, maar de tendenzen en invloeden verschillen. Ook in gevoel voor humor liggen Amsterdam en Antwerpen ver uiteen; grosso modo is de toon bij de Noord-Nederlanders ernstiger, contemplatiever. Het totale landschap van de huidige Nederlandstalige poëzie in categorieën indelen lijkt schier onmogelijk; de meest uiteenlopende verbale werelden bestaan naast elkaar - op papier en op het scherm. Maar daarmee bezorgt deze literatuur de poëzieliefhebber wellicht het grootste genoegen dat hij zich kan wensen: een overdaad aan stijlen en standpunten.

Uit het Frans vertaald door Jan Pieter van der Sterre

Richard de Nooy
Tjokkie

Ik zit vastgeklemd tussen jouw zadel en bagagedrager. Achter mij gaat de schapenschedel wild tekeer. Er zitten nog drie tanden in. De rest zijn eruit gebeukt tegen het stuur van je broertje. Het ijzerdraad loopt één oogkas in en de andere weer uit. Jouw idee - het ijzerdraad. Je broer kwam met een stuk touw aanzetten. 'Da's klote. Breekt zo af,' had je gezegd. De schedel was van je broer. Hij had hem als eerste gezien. De lul. Was ook altijd de snelste met Pasen. De Hell's Angels hadden ook schedels onder de koplampen van hun choppers hangen. Maar die waren waarschijnlijk niet van schapen. Honden misschien. Mensen zelfs. Jullie hadden er foto's van gezien. Best heftig. Maar een schapenschedel aan een fietsstuur is ook behoorlijk groovy, man. Een heel apart geluid geeft dat - holle bot en tand op staal - luid gekletter, stuiterend over de zandweg naar het voetbalveld. Racend om Tjokkie te zien spelen.

Zijn team heet Roman Young Stars. Onthoud die naam. Jonge Sterren dachten jullie. Maar dat bleek een misverstand. Het waren Roman Youngsters. Romeinse Jongeren dus. Maar dan zwart. Ze hadden een officieel tenue. Paars en groen met witte broekjes. De sokken mochten ze zelf weten blijkbaar, want daar was hoegenaamd geen eenheid in te ontdekken.

De Romeinen liepen wild warm onder de drie eucalyptusbomen naast het veld. Het zal een graad of dertig zijn geweest. De tegenstander moest nog komen. Of niet. Dat zou nog blijken.

Tjokkies drie jongere broertjes zaten naast elkaar in het dorre gras. Het fijne stof van de zandweg kleefde aan hun blote voeten alsof ze korte beige sokjes aanhadden. Jullie begroetten elkaar zo

koel mogelijk, alsof het doodnormaal was dat twee blanke tieners een all black voetbalwedstrijd bijwoonden.

‘Waar is Tjokkie?’ vroeg jij.

‘Lange sokken halen,’ antwoordde Ishmael, het middelste jongere broertje.

‘Waar dan?’

‘Aloe Ridge.’

‘Fok, dis ver. Wanneer begint het?’ vroeg jij.

‘Als de vijand er is,’ zei Pule, het oudste jongere broertje.

‘Balletje trappen?’ vroeg jij.

‘Is goed,’ zeiden Tjokkies broertjes in koor en gingen staan.

‘Jij niet,’ zei Pule tegen Stanley, het jongste jongere broertje. ‘Ga zitten. En niet huilen. Je loopt alleen maar in de weg.’

‘Ach man, laat dat kind toch meedoen,’ zei jij.

‘Oké,’ zei Pule. ‘Het is jouw bal.’

Dat was waar. Ik was van jou. Maar jij was niet mijn meester. Want dat was Tjokkie. Jij en jouw broertje konden er ook wat van hoor, maar er zat geen noodzaak in jullie spel, geen passie, geen drive. Bovendien speelde Tjokkie meestal op blote voeten, waardoor ik hem veel beter kon aanvoelen, makkelijker kon plakken aan zijn wreef, duidelijker richting kon kiezen, prettiger gestreeld, gedribbeld en geschoten kon worden. Ik wist wat hij wilde, voelde hoe hij zijn dromen en ambities op mij overbracht, telkens zijn techniek perfectionerend zodat hij klaar zou zijn als de scout van de Kaiser Chiefs, Moroka Swallows of Orlando Pirates naast het veld zou staan.

‘Hij rijdt in een rode Landrover,’ had Tjokkie jullie verteld.

‘Dis kak man! Hoe weet jij dat nou?’ vroeg jij.

‘Op de radio gehoord,’ zei Tjokkie.

‘Ja hoor. Maar die komt toch nevernooit hierheen!’

‘De coach heeft het gezegd.’

‘Wat heeft-ie dan gezegd?’

‘Dat de scout ook bij de Young Stars komt kijken.’

‘Ach, bullshit man! Jullie stellen toch helemaal niks voor?’

‘Hau,’ zei Tjokkie verontwaardigd. ‘Kom eens kijken dan!’

‘Waar dan? In de location zeker? Daar mogen wij toch niet heen?’

‘Nee, niet in de location. Daar op het veld bij Aloe Ridge.’

En zo waren jullie terechtgekomen op het rechthoekige woestijntje met een paar verdwaalde graspollen, waar de lijnen met een wankele stok in het stof waren getrokken en de doelpalen bestonden uit ruwe boomstammen die met lange spijkers aan elkaar geramd waren. De roestige punten staken eruit.

Er ontstond lichte paniek. De tegenstander kwam aanzetten in een taxibusje. Meyerton United - 13 spelers, een coach, en twee verzorgers die later dronken bleken te zijn.

De scheidsrechter was er ook al. Een korte, dikke man die zijn hele lichaam met vaseline leek te hebben ingesmeerd. Zijn ebbenhuid glom in de zon. Hij had blijkbaar zijn zwarte pakje op zijn twaalfde aangetrokken en daarna nooit meer uitgedaan. Maar toch straalde hij een onmiskenbaar overwicht uit. Hij blies hard op zijn fluitje en wuifde hautain de smeekbede van Meyerton United om warm te mogen lopen weg.

Ook de coach van de Roman Youngsters vroeg enig respijt omdat zijn sterspeler er nog niet was. Dat was Tjokkie. Na spoedoverleg stapten jullie beiden op de fiets, met Ishmael achterop om de weg te wijzen. Jullie trapten als bezetenen de heuvel op en waren net afgestapt om het laatste stukkie rennend af te leggen, toen Tjokkie over de horizon kwam aanzetten. Hij had jouw afgetrapte North Stars in één hand en een bolletje lange sokken in de andere. Zonder een woord te wisselen sprong hij bij jou achterop en jullie vlogen met z'n vieren de lange heuvel af, alsof jullie de laatste drie tanden uit de schapenschedel wilden raggen.

Hijgend aangekomen bij het veld, bleek de wedstrijd nog niet begonnen. Sterker nog, er werd op jullie gewacht. Er waren drie andere ballen maar die bleken allemaal te zacht. De teleurstelling onder de spelers was groot toen ze hoorden dat jullie geen fietspomp bij

jullie hadden. Maar er gloorde al snel weer hoop toen ze mij in de smiezen kregen.

‘Mogen wij uw bal misschien lenen, kleinbaas?’ vroeg de scheidsrechter.

‘Ja hoor. Maar we moeten om vijf uur thuis zijn,’ zei jij en overhandigde mij.

‘Baie dankie, kleinbaas!’ riepen de mannen in koor.

Binnen vijf minuten werd de wedstrijd aan het zicht onttrokken door een dichte stofwolk. Dit kwam het spelbeeld niet ten goede. Ik werd blind alle kanten op gerost en zocht steeds de bekende voeten van de Meester. En ineens was hij daar. Soepel werd ik aangenomen, over een woeste sliding heen gewipt, tussen benen door gestreeld, totdat de verlossende wreef tegen mijn ventiel knalde en ik zuiver werd gelanceerd. Na een heerlijke vlucht stuiterde ik via de onderkant van de lat in het doel en rolde voldaan het lange gras in. Tjokkie werd uitbundig gekust door zijn medespelers en zou binnen tien minuten nóg drie keer scoren. Tegen die tijd hadden de mannen van Meyerton United genoeg gezien. Ergens in het donkerste hart van de stofwolk werd de Meester genadeloos onderuit geschoffeld. Er ontstond een woordenwisseling en toen een opstootje en vervolgens een knokpartij, begeleid door het schrille fluitje van de scheidsrechter, die als een dolle trein heen en weer denderde in de stofwolk en zich steeds tussen vechtende spelers wierp.

Ik heb het einde van dit tragische schouwspel niet van dichtbij meegemaakt omdat ik werd weggepoeierd door een boze voet, waardoor ik plotseling in de heldere lucht boven de stofwolk hing. Heel even genoot ik roerloos van het onverwachte overzicht voordat ik de zwaartekracht weer voelde zuigen.

Ik stuiterde maar één keer voordat jij mij opving. Vol verbijstering stonden jullie te kijken hoe de stofwolk zich als een wervelwind fluitend over het veld bewoog. Het was bijna niet te volgen door de lage zon.

Verschrikt keek je op je horloge. Het was kwart voor vijf! Je liet

de tijd aan je broertje zien. Hij begreep het meteen. Samen renden jullie naar de fietsen. Ruw werd ik weer vastgeklemd tussen zadel en bagagedrager. Binnen enkele seconden begon de schapenschedel weer te kletteren als castagnetten. Staand op de pedalen, laag hangend over het stuur, raceten jullie naar huis, ogen dichtgeknepen door het stof en de ondergaande zon, verblind door de nood om zo spoedig mogelijk thuis te zijn.

Daardoor zag alleen ik de auto die jullie tegemoet kwam en passeerde. Hij reed twijfelend, zoekend over de zandweg. Een rode Landrover.

Hans Groenewegen
Gedichten

-

zoals het zich voegt
  we hebben enkele minuten vertraging opgelopen

de noordzee denkt na
omwille waarvan voegt het zich
de noordzee denkt na

een kat zit spinnend voor het raam
  we hebben vertraging opgelopen
de noordzee denkt na
over het woord doodtij

de kat zit met gesloten ogen voor het raam
van de strandtent, zichtbaar ontevreden
over het gelaat van zand

  vertraging opgelopen vanwege de vertraging
    met dat hele spel
    met al die achtervolgingen al die achtervolgingen

  heb ik nul botsingen gehad
  vanwege de vertraging van voorgaande treinen
  gewoon geen
  nul

de zee houdt op met nadenken
schrale wind zoekt naar een ander woord, immers

binnen afzienbare tijd wil de zee opnieuw
een doodgewoon woord om over na te denken
wil de kat jongen, de jongen
een nieuw spel, de reiziger
wil de ene trein na de andere
de reiger de ene vis

en wel op tijd
omwille vanwege de oorzaak van zijn doelgerichtheid
zijn zich hoe hij zich dient te voegen
in het verloop

-

te veel van het goede
we reiken het elkaar aan

alleen bij stortregens hoor ik het
we slaan het af, we reiken het aan
alleen bij stortregens hoor ik het

als het waait, waait het ook echt

we nemen het elkaar af
te veel van het goede

immers

alleen bij stortregens hoor ik
op zolder het tikken

je weet toch

te veel van het goede
vanaf de maan een knoop

de zee grijpt haar zwaard

-

hij draait zich om bij de deur
de kinderen lopen de zee in
de naaldbomen besluiten te blijven

de naaldbomen besluiten te blijven, ze blijven
de kinderen lopen verder de zee in

hij draait zich om bij de deur
zo ontstaat zus of zo afwachten
de naaldbomen blijven, ze zijn besloten

de kinderen lopen verder de zee in
ze wankelen en lopen nog verder de zee in

hij draait zich om bij de deur
de wolken zien wat er te zien is
of ze het zich herinneren

de kinderen wankelen, ze drijven

voor ze onder water kunnen verdwijnen
altijd drijven er wolken voorbij

daar kun je op wachten

de naaldbomen blijven bij hun besluit om te blijven
hij draait zich om bij de deur

-

voor wat onbereikbaar is zijn de kinderen te oud
ze reizen hun ouders na naar wat overal is

de tautologische houdgreep van hun beeldscherm
een liefkozen waarin ze een liefkozing nabootsen

enkele stoeptegels veren terug van de vensters
uit de afgrond die in mij moet zijn klimt een verhongerd woord

-

voor een aanrijding met een persoon zijn

de teunisbloemen helpen elke avond
voor een aanrijding met een persoon
zijn verschillende personen nodig

zij drukken elkaar zwijgend
de teunisbloemen helpen elke avond

zwijgend drukken ze elkaar
in de armen, voor de nasleep
zijn verschillende personen nodig

elke avond helpen ze, er is geen aanleiding

elke avond helpen de teunisbloemen
de nachtvlinders in de melkweg

er is geen aanleiding om terug te komen
er is geen aanleiding om terug te komen
ongetwijfeld verschilt zijn kant
geen aanleiding om terug te komen
op bestemmingsplan oost, ik weet nog niet waarom

ik hoop het binnenkort te horen
we mogen nog niet vertrekken

ongetwijfeld verschilt zijn kant van het verhaal
de een is voor de ander begonnen

een en ander zijn ongetwijfeld uitwisselbaar
terugkomen op onze gift aan de natuur

de een na de ander helpen ze
de nachtvlinders de melkweg in

ik weet nog steeds niet waarom ze
zwijgend aan de voet bleven staan
elke avond gaan de teunisbloemen open

ik hoop het nooit meer nooit meer te horen nooit weer

Jan van Mersbergen
Helden, slachtoffers, rampen

> Dokter Bernard,
> u moet me zeggen,
> hoe gaat het met hem nu?

Een directe en eenvoudige vraag om een lied mee te beginnen. Deze regels worden door Bonnie St. Claire gezongen, gericht aan een dokter, en omdat er in de zin een man voorkomt en een tijdsaanduiding reikt de tekst verder dan het gesprek tussen de dokter en de vrouw. Er is iets gebeurd met die man. De dokter weet wellicht hoe hij ervoor staat. Sterker nog, de dokter is de enige die de vrouw dit kan vertellen. In de woorden schuilen hoop en verlangen, gedragen door de stem van Bonnie St. Claire, die verderop in het lied overtuigend verzucht: 'Dokter, ik ben zo bang.'

Voor mij is Dokter Bernard een held. Een van de weinige beeldende figuren in een Nederlands lied. Een man die reddend op kan treden. Een man op wie we kunnen vertrouwen. Daar zijn er in de Nederlandse liedjescultuur niet veel van. In Amerika wel.

Casey Jones was een machinist. Hij werkte voor de Illinois Central Railroad. Op een mistige nacht in het jaar 1900 bestuurde hij een volle passagierstrein die bij Vaughan, Mississippi op een stilstaande trein dreigde te botsen. Casey Jones zag het aankomen. Hij had de keuze: uit de trein springen en daarmee zijn eigen leven redden, of proberen zijn trein af te remmen en mogelijk het leven van de passagiers redden, met het risico zelf dood te gaan. Hij zei tegen de stoker dat hij moest springen, greep zelf de hendel van de rem. De trein minderde vaart maar een botsing was onvermijdelijk. Casey Jones

was de enige die omkwam, met een hand op de rem en zijn andere aan het koord van de fluit.

Casey Jones werd een nationale Amerikaanse held. In Amerika worden helden op een voetstuk geplaatst. Letterlijk, als standbeeld, maar ook komen ze voor in films, liedjes, verhalen... in de complete Amerikaanse cultuur.

Walt Disney maakte in 1950 de tekenfilm *The Brave Engineer*, een mooie versie van het verhaal met de aanpassing dat Casey Jones de botsing overleeft en uiteindelijk precies op tijd met zijn postzak het station in komt rijden, juist als zijn naam van het krijtbord in de hal geveegd dreigt te worden. Een held die op tijd komt, typisch een benadering uit de jaren vijftig.

Nu heb ik niet veel met tekenfilms. Met Amerikaanse liedjes heb ik veel meer. Woody Guthrie zong over John Henry (‘who died with a hamer in his hand’, ook bezongen door Gillian Welch, Pete Seegers en Bruce Springsteen), pistoolheld Jesse James, vliegheld Lindbergh, en over Jesus Christ. Ook zong Guthrie over Amerika (een land dat zijn land is, een land dat jouw land is), over de Hoover Dam, over treinen en hobo's.

In onze tijd zijn muzikanten zelf volkshelden geworden en is het moeilijk te geloven dat er een tijd geweest is waarin de muzikanten tot het werkvolk behoorden. Dat ze de stem van het volk vertolkten door bestaande liedjes te zingen en nieuwe liedjes te schrijven, over nieuwe helden.

Een van deze muzikanten was Wallace Saunders.

Saunders werkte als monteur op het station van Canton. Hij maakte de machines schoon. Naar verluidt zong en floot hij tijdens zijn werk. Hij schreef ‘The Ballad of Casey Jones’ en zong zijn eigen liedje niet in kroegen of op podia, maar gewoon tijdens zijn werk. De treinen en het station waren zijn podium. De treinpassagiers zijn publiek.

In de versie die door Janie Jones, de weduwe van Casey, gezien wordt als authentiek, luiden de laatste regels:

Casey Jones, he died at the throttle,
Casey Jones, with the whistle in his hand.
Casey Jones, he died at the throttle,
But we'll all see Casey in the promised land.

Hier volgt de tekst van Saunders zoals opgenomen in het boek *American Ballads and Folk Songs* van John and Alan Lomax, uit 1934:

Casey Jones was a good engineer,
Tol' his fireman not to have no fear,
All I want's a lil water an' coal,
Peep out de cab an' see the drivers roll,
Oh, see de drivers roll, see the drivers roll,
Peep out de cab an' see the drivers roll.
On a Sunday mornin' it begins to rain,
'Round the curve come a passenger train
Tol' his fireman he'd better jump,
Casey those two locomotives is boun' to bump.

'The Ballad of Casey Jones' had in de versie van Saunders al een pakkend deuntje. Hitpotentie. Al poetsend aan de stoommachines floot en zong Saunders zijn liedje en via het spoor verspreidde het deuntje zich. Op een gegeven moment pikte William Leighton, een monteur van Illinois Central Railroad, de ballade op. Leighton liet het zijn broers Frank en Bert horen, twee varietéartiesten. De broers voegden een refrein toe en namen het nummer op in hun programma.

Er zijn heel veel versies van het lied. Uiteindelijk werd 'The Ballad of Casey Jones' voor het eerst in 1909 opgenomen, met muziek van T. Lawrence Seibert, en de rechten voor de tekst gingen naar Eddie Newton.

Come, all you rounders, if you want to hear
A story 'bout a brave engineer
Casey Jones was the rounder's name
On a six-eight wheeler, boys, he won his fame.

The caller called Casey at a half past four,
Kissed his wife at the station door,
Mounted to the cabin with his orders in his hand
And he took his farewell trip to the promised land:
Casey Jones, mounted to the cabin,
Casey Jones, with his orders in his hand
Casey Jones, mounted to the cabin,
And he took his farewell trip to the promised land.

Dit lied is door duizenden artiesten in Amerika gezongen. Wanneer Johnny Cash, een grootheid op het gebied van treinenliedjes, 'The Ballad of Casey Jones' zong, deed hij zijn 'Orange Blossom Special' er direct achteraan.

Op zijn afscheidsplaat *American Recordings V*, staat 'Like the 309', waarin hij het fluitsignaal van de trein met het nummer 309 bezingt, de trein waarop hij in zijn doodskist naar zijn laatste rustplaats vervoerd mag worden.

Casey Jones komt herhaaldelijk terug in hedendaagse Amerikaanse muziek. Op het album *The Historical Conquests of Josh Ritter*, komt zijn naam meteen in het openingsnummer voorbij: 'Was it Casey Jones or Casey at the Bat? Who died out of pride and got famous for that.'

Ritter zal niet de laatste zijn. Casey Jones leeft voort.

De geschiedenis van de dappere machinist lijkt op die van Hans Brinker, de Hollandse jongen die water door de dijk zag sijpelen, zijn vinger in het gat stak en zo ons lage land voor een ramp behoedde.

Er is een Nederlandse artiest die Hans Brinker in een lied bezingt: Boudewijn de Groot. Hier het couplet waarin de naam van onze held opduikt:

Hans Brinkers vinger in de dijk
beschermt ons kleine koninkrijk.
En ik zal jullie leiden.

Verdeeld volk, vertrouw op wat ik zeg,
ik zal jullie bevrijden.
Val aan en volg mij
langs de gulden middenweg.

Dit lied bezingt niet de heldendaad van Hans Brinker, maar gaat over iemand die zal leiden en bevrijden, een ik-figuur. Wie is dat?

Het liedje heet ‘Rechts links verkeerd’ en dateert van 1975. Als je de hele tekst erbij pakt zie je dat het nummer niet over de volksheld gaat, maar over de middenklasse die door Boudewijn de Groot en zijn medetekstschrijver Renee Daalder als verstikkend gezien wordt. Het begint namelijk zo:

Rechts links verkeerd
stampen we alles in elkaar
wat reactionair of progressief is,
alles wat de anderen lief is,
alles wat hoog gegrepen is
en alles wat niet benepen is.

Onze volksheld mag figureren in een hautain lied waarin wordt afgegeven op de volkse moraal, die natuurlijk benepen, reactionair is, vol jaloezie en afgunst, een volkse moraal waar de culturele avantgarde zich natuurlijk tegen afzet, maar die wel bestaat, die ademt en die een hart heeft, en dat hart klopt en is goed en slecht tegelijk, zoals het volk dat zelf ook is, en de complete mensheid.

Een moreel uitgangspunt dat zonder het te beseffen in volksmuziek verborgen zit en dat deze muziek gevoelsmatig superieur maakt, in tegenstelling tot de hogere idealen van Boudewijn de Groot, die moreel superieur moeten zijn, maar inmiddels allemaal achterhaald en verdwenen zijn. Het liedje ook.

Waarom zingen volkszangers als Frans Bauer, Jan Smit en Frans Duijts niet over Hans Brinker?

Is het mogelijk een lied te maken over Marco Kroon?

Het Koninkrijk erkende hem als held door hem de Militaire Wil-

lemsorde op te spelden. Koningin Beatrix gaf hem daarna een flinke schouderklop. Toch kwam er pas een poëtische invulling van Nico Dijkshoorn bij *De Wereld Draait Door*, toen Marco Kroon zich voor de rechter had verantwoord omdat hij wapens verhandeld zou hebben, en in de drugshandel zat.

Toen hij geen held meer was.

In Nederland bezingen we graag helden die eigenlijk geen held zijn. De eerste regels van Bennie Neymans 'Vrijgezel' liegen er niet om:

> Hij is zo zielig zo alleen
> Z'n eten haalt ie uit de muur

Neyman zingt over een sukkelaar met een geuzennaam. Pas in het refrein verandert de schlemiel in een held: 'Maar een vrijgezel die gaat pas slapen, als ie alle sterren heeft gezien.'

Het blijft een treurige held. Een man die we kunnen romantiseren maar over wie we eigenlijk in stilte denken: liever hij dan ik.

Ook staat deze held los van de geschiedenis. Of is de vrijgezel onze nationale volksheld?

Amerikaanse folkmuziek in zijn beste vorm bestaat uit de ingredienten die in de naam opgesloten liggen: de geschiedenis van Amerika en het volk op muziek. Deze combinatie zorgt voor een intensiteit en een lading die moeilijk voor te stellen is bij Nederlandse folk.

Een lied dat gezien mag worden als een van de beste americana van de afgelopen tien jaar is 'April 14th, part I' van Gillian Welch en David Rawlings. Het heeft ook nog een vervolg: 'Ruination Day, part II'. In beide liederen ontvouwt zich een beeld van de nationale rampdag van Amerika: 14 april.

Zijn Amerikanen zich bewust van wat er op die dag gebeurd is en heeft dit effect op hoe zij zich die dag voelen? Zijn ze ermee bezig? Ik weet het niet. Het maakt me ook niet zoveel uit. Als Welch met sobere stem zingt dat ze de stad in gaat, ellende ziet en terug naar bed wil, dan voel ik het wel. Daarna volgt een opsomming van de el-

lende die op de ene dag drukt, én op de smalle schouders van Gillian Welsh:

> And the iceberg broke,
> And the Okies fled
> And the Great Emancipator
> Took a bullet in the back of the head.

Op 14 april 1912 zonk de Titanic. De 14e april van 1935 ging de geschiedenis in als Black Sunday, de dag waarop de Dust Bowl in Oklahoma het hevigst woedde, een periode waar Woody Guthrie over zong, waar John Steinbeck zijn *Grapes of Wrath* op baseerde, en waar later Bruce Springsteen over zong. Precies zeventig jaar daarvoor, in 1865, werd Abraham Lincoln neergeschoten. Ook op 14 april. Hij was 'the Great Emancipator', de man die Amerika een bestuurlijk smoel gaf. In de ochtend van de 15e april overleed hij.

> It was not December,
> And it was not in May
> Was the 14th of April,
> That is ruination day.

Zachtjes wrijft Gillian Welch zout in de wonden, met haar sobere stem. Eén zin komt in dit lied steeds terug: 'God moves on the water, Casey Jones.' Hij kan over het water lopen, Casey Jones. Houd hoop. Trek aan die rem en houd hoop.

Nederland kent niet zozeer een rampdag, als wel een rampjaar: 1672. In dat jaar werd de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden aangevallen door Engeland, Frankrijk en de bisdommen Münster en Keulen. De binnengevallen legers versloegen het zwakke leger van de Republiek en bezetten grote delen van het land. Het was het eind van het Eerste Stadhouderloze Tijdperk. De belangrijkste staatsgezinde regent was Johan de Witt. Samen met zijn broer verloor hij in 1672 niet alleen zijn ambt maar ook zijn leven. Hij werd

door een woedende menigte vermoord. Stof voor een heel album.

Zijn er Nederlandse liedjes over dit rampjaar? Ik heb gezocht en niets gevonden.

Waarom zingen volkszangers als Frans Bauer, Jan Smit en Frans Duijts niet over ons nationale rampjaar 1672?

Of over de watersnood van 1953?

Acteur Rik Launspach schreef een roman over de watersnood. Ik denk dat zijn boek wat betreft onderwerpkeuze een doorbraak is (al is dit in verband met 1953 wellicht niet de meest subtiele woordkeus), ik geloof echter niet dat zijn roman de watersnood heeft omgezet in één pakkend beeld waarmee de mensen die het hebben meegemaakt of die alleen uit overlevering kennen, de ramp in herinnering brengen. Daar leent een roman zich ook niet goed voor. Liedjes en poëzie wel.

Misschien moeten de liedjesschrijvers zich eerst wagen aan Hans Brinker.

In 1971 bracht een groep Nederlandse artiesten (onder wie Barry Hay en George Kooymans van de Golden Earring, Earth & Fire, Tee Set, The Shoes, Dizzy Man's Band, Shocking Blue, Ekseption, Anita Meijer en Patricia Paay) een nummer uit dat 'Hans Brinker Symphonie' heet. Zoals de titel al zegt: het was een lang instrumentaal muziekstuk, vergezeld van een video waarin de muzikanten op kleine platforms in het water staan.

Het laatste gedeelte klinkt als 'Wij houden van Oranje', het voetballied van André Hazes ('Nederland, o Nederland, jij bent de kampioen. Wij houden van Oranje om zijn daden en zijn doen'). Dat lied is echter uit 1988 en gebaseerd op een Schots lied dat 'Auld Lang Syne' heet. Dat thema is door de Nederlandse artiesten overgenomen.

Waarom noemt een groep zich Holland en wordt Hans Brinker aangehaald in een decor van water, maar is er geen tekst?

Als een Nederlandse tekst dit verhaal zou moeten invullen dan zou het lied een vreemde bijsmaak krijgen. Dan zouden vaderlandsliefde, nationale geschiedenis en heldendom snel met elkaar verward worden. Voor je het weet wordt een dergelijk lied geconfisqueerd

door Trots op Nederland of Geert Wilders, die er een politieke draai aan geven waar ik niet op zit te wachten. Geen tekst is veilig.

Dat doen Amerikanen natuurlijk ook, met vlaggen zwaaien en op het verkeerde moment het volkslied zingen. Ik heb het dan ook niet over trots op een land. Dat is stompzinnig. Ik heb het over trots op de mooie verhalen uit een land. Het maakt me eigenlijk geen moer uit welk land, maar omdat ik in Nederland geboren ben en hier altijd gewoond heb staat het net even iets dichterbij.

Ik hoop dat schrijvers uit België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Marokko, Iran, Australië, Samoa, Brazilië en Amerika ook naar die verhalen blijven zoeken.

Voormalig Dichter des Vaderlands Driek van Wissen maakte van een hele reeks grote verhalen een gedicht, een opsomming op rijm eigenlijk:

> De Batavieren komen in ons land,
> Het Maagdenhuis, Frans Hals, de Zilvervloot,
> De Spaanse Griep, het Zweedse Wittebrood,
> De Noormannen, het Twaalfjarig Bestand,
>
> De pest, de pruikentijd, de woningnood,
> Het Palingoproer, Cats, de eerste krant,
> Het Turfschip van Breda, de Schipholbrand,
> Fortuyn en Bonifatius gedood,
>
> De Slag bij Nieuwpoort en Heiligerlee,
> Het Deltaplan, een eerlijk zeemansgraf,
> De Afsluitdijk, de laatste Daf,
> Van Oldenbarnevelt, de NSB,
> Den Uyl, de genocide in Atjeh...
> Maar ook mijn canon is nog lang niet af.

Dit gedicht heet ‘Canon’ en het lijkt alsof Van Wissen zijn geschiedenisboek van de middelbare school erbij heeft gepakt om tot deze reeks te komen, en zoals de laatste regel meldt: het zoeken is nog

niet klaar. Op zich geen probleem, zo'n voortdurende zoektocht naar een Nationale Canon, maar in de afzonderlijke onderwerpen kan ik weinig lijn ontdekken.

Frans Hals was een schilder. Wat doen de Noormannen in dit gedicht? Een zeemansgraf? Fortuyn staat tot Bonifatius als Volkert van der G. staat tot de Friezen? Moeten schoolkinderen dit opdreunen en dan ontdekken dat NSB rijmt op Atjeh?

Bij het samenstellen van een canon van Nederland worden alle clichés uit de kast gehaald, ook bij Van Wissen. Een verhaal als dat van Casey Jones staat er niet tussen.

In het jaar dat Abraham Lincoln werd vermoord verscheen in Amerika een roman van Mary Mapes Dodge over een jongen die aan een schaatswedstrijd mee wil doen in het koude Nederland - toch nog een roman, omdat het verhaal zo mooi is. En omdat de Amerikaanse Dokter Bernard erin voorkomt.

De jongen heeft houten schaatsen en maakt geen kans op de zege. Van het geld dat hij gespaard heeft om echte stalen schaatsen te kopen wil hij de dokter betalen, die zijn vader genezen kan. De dokter waardeert dit gebaar. De goede dokter opereert de vader gratis en de jongen kan de race rijden, op stalen schaatsen. Uiteindelijk laat hij een andere jongen de eerste prijs winnen, een paar zilveren schaatsen. De ander had die prijs meer nodig.

Het boek heet *Hans Brinker or the Silver Skates*.

Mary Mapes Dodge heeft meer boeken geschreven over Nederland, stuk voor stuk romantisch en vol tragiek. Haar boek over Hans Brinker heeft de schaatssport in Amerika populair gemaakt. Ook heeft het boek de legende van Hans Brinker verspreid, zelfs zo dat zijn verhaal in de Amerikaanse cultuur meer omarmd is dan in Nederland.

Er staan drie standbeelden van Hans Brinker in Nederland: bij de veerpont in Harlingen, in Spaarndam aan de IJdijk en in Madurodam. Wie heeft er behalve Amerikaanse toeristen oog voor die standbeelden?

Ooit zag ik een Amerikaan in Spaarndam naar het beeld kijken,

op het dijkje. De Amerikaan keek ook naar het water aan de ene kant van de dijk en de lagergelegen huisjes aan de andere kant, en op zijn gezicht stond oprecht angst te lezen. Hij kon zich de geschiedenis van Hans Brinker levendig voor de geest halen, iets wat wij niet meer kunnen, omdat wij die angst voor het water niet meer kennen, omdat wij de dijken voor lief nemen en zonder vrees op de drooggepompte bodem van de zee wonen.

Willen wij Hans Brinker bezingen, dan moeten we eerst die angst weer voelen. Dan moeten we weer natte voeten krijgen. We hebben een ramp nodig.

De heldendaden en de gevoelens van de mensen die met hun voeten in het water stonden zijn weggestopt, ergens in ons collectieve geheugen, en soms komt er een persoonlijk verhaal of een herinnering boven, sober en ingetogen, om daarna weer te verdwijnen, als het water achter een dijk.

In mijn zoektocht naar helden en rampen kwam ik een gedicht tegen van Gerrit Komrij, die tijdens de vuurwerkramp in Enschede (mei 2000) Dichter des Vaderlands was. Hij schreef een gedicht over de grote knal, die ook een rol speelt in romans van onder anderen Bert Natter en Peter Buwalda. Het gedicht heet ‘Leegte na de ramp’:

> Aardbeving, bankroof, bliksem, watersnood:
> In een seconde is de schrik geboren.
> Er kan onaangediend een trein ontsporen
> Of een verdwaalde kogel blijkt je dood.
>
> Dan rest een graf. Of bloed droogt in de goot.
> Gedwee belooft een dader beterschap.
> Er overleeft een blinde, een hinkepoot.
> Ze lachen bitter. - Soms is er een klap,
>
> Dan rest er niets dan echo en ellende.
> Waar iemand stond zie je de kraters roken.
> Naar daders kan alleen worden gegist.

> Spoorloos zijn zomaar lijf en lach. Je mist
> Heel erg de mensen die je niet eens kende,
> Alsof er in je ziel is ingebroken.

Frappant is dat Komrij schrijft over het ontsporen van een trein. Dacht hij aan Casey Jones?

Voor een trefzekere afsluiting van zo'n gedicht blijkt een omschrijving van het collectieve gevoel te volstaan. In de laatste regels van zijn gedicht slaagt Komrij daarin.

Net toen ik zocht naar de Nederlandse rampen schoot in winkelcentrum de Ridderhof in Alphen aan den Rijn een jongen zes mensen dood, en daarna zichzelf. Voor mijn gevoel was het geen ramp, maar een incident met pijnlijk veel slachtoffers, van een verwarde eenling.

Meteen dacht ik: dat gaat dichtregels opleveren. In een tijd waarin zelfs een plaats als Alphen aan de Rijn een stadsdichter kan hebben moet deze gebeurtenis dichtregels opleveren.

Dat klopte.

De burgemeester van Alphen aan den Rijn haalde in zijn herdenkingstoespraak dichtregels van Bert Schierbeek aan:

> Het is erger dan je denkt.
> Als je denkt, is het nog erger.

Hij refereerde hiermee aan een van de slachtoffers, een Syrische vluchteling die dacht veilig te zijn in Nederland, maar toch niet ontsnappen kon.

Hetzelfde deed Kader Abdolah. Hij schreef een gedicht over het dramatische schietincident in Alphen aan den Rijn. Het gedicht heet ‘Tevergeefs opnieuw beginnen’ en verscheen op de site van de Evangelische Omroep:

> Sorry moeder, uw zoon is doodgeschoten
> u zou denken dat hij in Damascus door een kogel is
> neergeschoten

Maar nee moeder, hij kwam om in Alphen aan den Rijn
een kleine stad, ver boven Rotterdam. In een winkelcentrum is
hij doodgeschoten.

Nee, er was geen sprake van een Arabische opstand op die plek.
Het valt niet te vergelijken met het Tahrirplein in Egypte.
Ook niet met een plein in Syrië of Libië.
Voor uw zoon was het haast de veiligste plaats op deze wereld.
Alphen aan den Rijn. Een mooie plek.
Waar de moeders met hun dochters vredig winkelen.
Waar de jongens, de mannen aan alles denken, behalve aan een
opstand tegen het Nederlandse bewind.

Het spijt me moeder.
Het spijt me vader.
Voor uw verdriet.
Het was niemand zijn bedoeling geweest om uw zoon pijn te
doen.
Het was een zonnige dag.
Een rustige dag.

Plotseling werd het winkelcentrum omgetoverd tot het
Tahrirplein, een Libisch plein, een Syrisch plein.
Echt, uit het niets.
En uw zoon viel.
Hij viel, samen met nog vijf dierbare bewoners van de stad.
Het spijt me dat hij nooit meer terug naar huis zal komen.
Uw zoon, de man die kwam om opnieuw te beginnen.

Ook al stelt Abdolah dat de situaties niet te vergelijken zijn, toch vergelijkt hij het winkelcentrum met een plein in het Midden-Oosten waar ook in 2011 de revolutie uitbrak, waar ook mensen sneuvelden. In Nederland is daar geen sprake van, hier is geen revolutie, en toch was deze arme vluchteling niet veilig. De volledige willekeur ontgaat Abdolah. Hij gebruikt een schietincident waarbij zes doden vielen

om zijn ongenoegen te uiten over de samenlevingen waar hij net als dat ene slachtoffer vandaan vluchtte, en tegelijkertijd benadrukt hij de schijnveiligheid van de Nederlandse samenleving.

In het geval van Alphen (een mooie plek? ver boven Rotterdam?) verwart Abdolah zijn persoonlijke verhaal van de geschiedenis met dat van een man die toevallig op die zaterdag in Alphen boodschappen deed. Die man was met zijn gedachten eerder bij zijn boodschappenlijstje dan bij de Arabische Lente.

Een opvallende zin in het gedicht: Het spijt me dat hij nooit meer terug naar huis zal komen.

Voelt Abdolah zich hier verantwoordelijk voor? Gaat hij ervan uit dat het huis van de man niet hier maar in zijn geboorteland staat, zoals Abdolah romantiseert? Kent hij deze man? Kent hij de andere vijf mensen niet en laat hij die vijf voor het gemak maar buiten beeld? Hebben die geen moeder?

Focussen op één persoon is niet het probleem. In het lied over Casey Jones ligt de focus ook bij een man. Het verschil is dat Casey Jones een held was, en deze Syriër een slachtoffer.

De man die zichzelf op de Dam in brand stak, voorjaar 2011, was ook een asielzoeker. Uitgeprocedeerd. Hij was een slachtoffer én hij was een dader. Stadsdichter van Amsterdam, F. Starik, schreef een gedicht over hem. De laatste strofen:

> Je staat op de Dam en je bent in de war, zeggen ze. Vele
> getuigen bevestigen. Een gek. Hoe hard je ook schreeuwt
> over je afwezige kinderen, hou toch je bek. Flauwekul.
> Stel. Het is woensdagmiddag, het is verschrikkelijk lente
>
> en je staat op de Dam. In het hart van de stad. Vlak voor
> een of ander monument. Je waarschuwt nog: blijf uit mijn
> buurt. Twee minuten later is het gebeurd. Voor de getuigen
> is er slachtofferhulp. Netjes geregeld, alles. Uitgeluld.

Over de auteurs

Mischa Andriessen (1970) studeerde in 1995 af als amerikanist aan de Universiteit Utrecht. Momenteel werkt hij bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, en is daarnaast schrijver en vertaler. Hij publiceerde eerder in *Bunker Hill* en de *Poëziekrant.* Voor zijn poëziedebuut, *Uitzien met D*, ontving hij de C. Buddingh'-prijs 2009.

Gerbrand Bakker (Wieringerwaard, 1962) schreef de romans *Perenbomen bloeien wit, Boven is het stil* (International IMPAC Dublin Literary Award 2010), *Juni* en *De omweg*. De laatstgenoemde stond op de shortlist van de Libris Literatuurprijs 2011. Ook is hij hovenier, schaatstrainer en vertaler. Zeer zelden schrijft hij een kort verhaal.

Anneke Brassinga (1948) is dichter, schrijver en vertaler van onder anderen Broch, Nabokov, Diderot en Rousseau. Haar poëzie werd veelvuldig bekroond, en voor haar complete oeuvre kreeg ze in 2008 de Constantijn Huygensprijs toegekend. In dat jaar verscheen ook de essaybundel *Bloeiend puin*. Haar meest recente dichtbundel is *Ontij*, uit 2010.

Daniel Cunin (1963) is literair vertaler. Van 1995 tot 2006 verbonden aan de vakgroep Nederlands van de Sorbonne in Parijs. Sinds 2007 medewerker van het tijdschrift *Deshima* (Revue d'Histoire Globale des Pays du Nord). Over zijn vertalingen en de Nederlandse literatuur schrijft hij op zijn weblog: http://flandres-hollande.hautetfort.com.

Rob van Essen (1963) debuteerde in 1996 met de roman *Reddend zwemmen*. Daarna schreef hij de romans *Troje, Kwade dagen, Engeland is gesloten* en de kroniek *Het jaar waarin mijn vader stierf*. Zijn roman *Visser* werd in 2009 genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs. Vorig jaar verscheen de verhalenbundel *Elektriciteit*. Van Essen werkt ook als vertaler en schrijft voor NRC *Handelsblad* recensies over Engelstalige literatuur.

Elke Geurts debuteerde in 2008 met de verhalenbundel *Het besluit van Dola Korstjens*, die verschillende long- en shortlists haalde, en door NRC *Handelsblad* werd uitgeroepen tot een van de beste boeken van dat jaar. In 2010 volgde de novellebundel *Lastmens*. Ook dit boek kreeg lovende kritieken en stond op de shortlist van de BNG Nieuwe Literatuurprijs. Ze werkt aan een roman die in het najaar van 2012 verschijnt bij de Bezige Bij.

Hans Groenewegen debuteerde als dichter in 2000 met *grondzee* (Slibreeks). Daarna volgden onder meer *en gingen uit sterven* (2005) en *zuurstofschuld* (2008) bij De Wereldbibliotheek. Dit najaar verschijnt *van alle angst ontdaan*. Hij redigeerde essaybundels over het werk van Hans Faverey, Lucebert, Kees Ouwens en (als medewerker) Karel van de Woestijne voor de Historische Uitgeverij. Hij publiceerde twee essaybundels over hedendaagse poëzie, toegankelijk op zijn website www.hansgroenewegen.nl. In het voorjaar van 2012 verschijnt een nieuwe bundel essays over poëzie uit Nederland en Vlaanderen.

Sanneke van Hassel (Rotterdam, 1971) studeerde theaterwetenschap en cultuurgeschiedenis en werkte tien jaar bij toneelgezelschap 't Barre Land. Ze schreef twee verhalenbundels, *IJsregen* (2005) en *Witte veder* (2007), waarvan de laatste werd bekroond met de BNG Nieuwe Literatuurprijs. In 2010 verscheen haar roman *Nest*.

Bart Koubaa (1968) is fotograaf en schrijver. In 2000 debuteerde hij met de roman *Vuur*, die genomineerd werd voor de ECI-prijs en

bekroond met de Vlaamse Debuutprijs. *Het gebied van Nevski* (2007) werd genomineerd voor de BNG Nieuwe Literatuurprijs. In 2009 verscheen zijn controversiële roman *De Leraar*, die zeer positief werd besproken en enkele herdrukken beleefde. Zijn roman *Maria van Barcelona* verscheen in 2010.

Euf Lindeboom is beeldend kunstenaar. Ze woont en werkt in Den Haag. Tot nu toe verschenen twee boeken met haar beeldend werk: in 1993 *Emblemata Domestica* (een samenwerkingsproject met zeven dichters) en in 2004 *Kill your darlings. Nooit!* - een vogelboek. Sinds 2005 schrijft ze gedichten. Ze publiceerde in *Yang* (haar debuut), *Tirade, Tijdschrift met veranderlijke naam* en *Bunker Hill*.

Erik Lindner (1968) verliet op zijn veertiende de middelbare school en werkte onder meer als docent aan de Gerrit Rietveld Academie. Van 1998 tot 2003 was hij als freelance programmaker verbonden aan het Institut Néerlandais in Parijs. Hij debuteerde in 1996 in de Kleurenreeks van uitgeverij Perdu en verhuisde daarna naar De Bezige Bij. Hij draagt sinds 1984 voor en was te gast op verschillende internationale festivals. In 2010 verscheen zijn bundel *Terrein*.

Jan van Mersbergen (1971) is schrijver. Zijn zesde roman verschijnt in november van dit jaar. Eerdere romans werden vertaald in het Duits, Frans en Engels. Hij werd veelvuldig genomineerd voor literaire prijzen, maar nooit bekroond. Zijn korte verhalen zijn gepubliceerd in *Vrij Nederland, Tirade, De Gids, Bunker Hill, Hard Gras, Wahwah* of voorgelezen bij de VPRO radio. Hij schrijft artikelen over sport, literatuur en muziek.

Martijn den Ouden (Nieuw-Lekkerland, 1983) studeerde in 2009 af aan de Gerrit Rietveld Academie, afdeling Beeld en Taal. In de zomer van 2010 debuteerde hij met de dichtbundel *Melktanden* bij uitgeverij Querido. Behalve auteur is Den Ouden beeldend kunstenaar in de disciplines schilderen, collage en korte film.

Richard de Nooy (1965) groeide op in Johannesburg, maar woont al ruim twintig jaar in Amsterdam. Zijn Engelse debuut, *Six Fangs Marks and a Tetanus Shot*, werd in 2007 bekroond met de University of Johannesburg Prize for Best First Book en verscheen in 2008 in vertaling bij Nijgh & Van Ditmar. Hij schreef zijn tweede roman, *Zacht als staal* (2010), eerst in het Nederlands. De Engelse editie verschijnt in november 2011 in Zuid-Afrika.

Victor Schiferli (1967) debuteerde in *Optima* in 1994, en publiceerde drie dichtbundels: *Aan een open raam* (2000, nominatie C. Buddingh'- prijs), *Verdwenen obers* (2005) en *Toespraak in een struik* (2008, nominatie Hugues C. Pernathprijs). Begin volgend jaar verschijnt zijn debuutroman *Dromen van Schalkwijk*. Van 2008 tot 2011 was hij poëziecriticus bij *Het Parool*.

Daan Stoffelsen (Utrecht, 1981) is medeoprichter, redacteur en recensent van Recensieweb, freelance recensent voor o.a. NRC *Handelsblad* en coördinator van de website van Athenaeum Boekhandel, Athenaeum.nl.

Peter Terrin schreef twee verhalenbundels en vier romans, waarvan de recentste, *De bewaker*, de longlist haalde van De Gouden Uil en de AKO Literatuurprijs, en de shortlist van de Libris Literatuurprijs 2010. Uiteindelijk won het boek de European Union Prize For Literature 2010. De roman is verkocht aan vooraanstaande uitgevers in elf landen; en verschijnt onder meer in het Engels, Frans, Italiaans en Hebreeuws.

[2011/3]

Maartje Wortel
Daar is de hond

1

Toen de hond was doodgegaan waren er dingen veranderd in en om het huis. Anders geworden. In de eerste plaats was de hond dood. Weg.

Ze zouden het dier samen begraven in het parkje achter de flat. Ze wisten dat zoiets illegaal was, maar een hond verdient een begrafenis.

Hans had de kuil gegraven. Daarna had hij de hond erin gelegd. Dat was niet helemaal goed gegaan, de hond was in een rare houding in de kuil gevallen. Hans was op zijn knieën voor het graf gaan zitten en probeerde het dier in een goede positie te leggen, zoals hij thuis had gelegen op de oude slaapzak in de woonkamer. Ook het positioneren van de hond was niet helemaal goed gegaan. Hans was voorover in de kuil gevallen. Boven op de hond. Hij was zich rot geschrokken natuurlijk, maar had besloten er niets over te zeggen tegen Sanderijn.

Toen de hond in de goede positie in de kuil lag, was hij haar gaan halen. Ze wachtte op hem in de keuken van hun flat, tweehoog, waar ze op een plastic stoel onafgebroken sigaretten rookte en oude jenever dronk. Tegen het verdriet, zei ze zelf. Het grote verdriet. Ze huilde niet, daar was ze het type niet voor.

‘Het is in orde,’ zei Hans. ‘We kunnen beginnen.’

Hij kamde zijn haar, Sanderijn keek kort in de spiegel, trok haar blouse recht, friemelde wat aan een armband. Daarna trokken ze de deur dicht, lieten de flat achter zich en liepen samen naar de plek waar de hond lag. Waar de hond lag te wachten tot hij begraven zou worden. Hans had zijn arm om Sanderijn geslagen. Zacht kneep hij in haar nek.

De zon stond hoog, de wolken hingen in flarden in de lucht. Het was koud. Een goede dag voor een begrafenis.

Iemand, een buur of zo, moet de politie gebeld hebben. Ze stonden nog geen vijf minuten bij de kuil of er stonden twee politievrouwen in het parkje.

'Waar denken wij precies mee bezig te zijn?' vroeg de dikste van de twee.

'Wij begraven de hond,' zei Hans. 'Hij is dood,' zei hij er voor de zekerheid achteraan.

De minder dikke politievrouw wilde nu ook wat zeggen. Ze zei: 'Het maakt ons niet uit of de hond dood is of niet. Wat u hier doet mag niet.'

'Dat begrijp ik,' zei Hans.

Sanderijn werd zenuwachtig. Ze stak een nieuwe sigaret op, inhaleerde diep.

'Heeft u uw legitimatiebewijs bij u?' vroeg de dikste politievrouw.

'Binnen,' zei Hans.

'Wat zegt u?'

'Binnen,' zei Hans nog een keer. Hij wees naar de flat. Tweehoog.

'Loopt u maar even met mij mee dan,' zei de dikste politievrouw. Haar wangen waren rood.

Sanderijn keek naar het graf van de hond. Hij lag er mooi bij, alsof hij sliep. En zo was het ook. De hond sliep om nooit meer wakker te worden.

'En de hond dan?' vroeg Sanderijn.

'Die hond had hier nooit mogen zijn,' zei de dikste politievrouw.

'Loopt u allebei maar even met mij mee. Is dat uw huis?' Ze wees naar de flat.

'Een gedeelte daarvan,' zei Hans.

Ze liepen achter de politievrouwen aan naar de flat, de kortste weg, over het gras.

'We hielden erg van hem,' zei Sanderijn. 'Daarom wilden we hem een begrafenis geven.'

'Dat begrijp ik,' zei de dikste. 'Maar het is verboden, mevrouw. Als we niet één lijn trekken dan liggen hier straks overal dode die-

ren.' Ze maakte een omtrekkende beweging met haar arm. Haar hoofd was nog roder geworden. 'Allemaal dode dieren,' herhaalde ze. 'Dat lijkt me niet de bedoeling, toch?'

Binnen in de flat rommelde Hans in een la. Hij zocht de paspoorten, hij vond de paspoorten, hij gaf ze aan de dikste politievrouw. De dikste politievrouw gaf ze door aan de minder dikke. Ze knikten naar elkaar.

'In orde,' zei de minder dikke. Al leek het meer een vraag.

'En hoe moet het nu verder met de hond?' vroeg Hans.

'U krijgt een boete.'

'Maar de hond?' vroeg Sanderijn. 'Wat gebeurt er met de hond?'

'De hond is dood, mevrouw,' zei de dikste. 'We laten hem ophalen. Die hond moet worden vernietigd.'

Sanderijn stak een nieuwe sigaret op.

'Maar de hond is al vernietigd,' zei ze. 'Hij was erg ziek.'

'Reden te meer om hem nogmaals te vernietigen,' zei de politievrouw. 'Dus waar het op neer gaat komen is een boete plus de prijs van de vernietiging van de hond. Dat is wat er gaat gebeuren. Een fiks bedrag. Handelingen hebben consequenties, dat kan ik niet vaak genoeg herhalen.'

De minder dikke politievrouw schreef bonnen uit die ze op de keukentafel legde. Daarna vertrokken ze. Hans moest meelopen om de hond uit de kuil te halen.

'Daar zijn wij niet voor,' had de dikste gezegd.

De minder dikke had dat beaamd.

Nu zaten Hans en Sanderijn met een lege kuil als gedenkplek.

Een leeg geschept gat. Een vol geschept gat. Zoals het altijd geweest was, maar toch waren de dingen anders geworden.

2

Ze vroeg het op een woensdagavond. Hij was baantjes gaan trekken in het Sportfondsenbad. Toen hij terugkwam, zei ze: 'Ik mis de hond.'

‘Ik weet het,’ zei hij. Zijn haren waren nog nat. Vijftig baantjes had hij getrokken. Om fit te blijven nu het wandelen met de hond erbij inschoot, het gooien met stokken.

Sanderijn stond in de keuken tegen de ijskast aan geleund. Ze had aardappelen gebakken, ijsbergsla gesneden, op de borden gelegd.

‘Wil je hem eens nadoen?’ vroeg ze. Ze aaide Hans over zijn hoofd, door zijn natte haren.

Hans zei niets, hij keek haar vragend aan.

‘De hond,’ zei ze. ‘Ik mis hem zo.’

‘Het geblaf,’ zei ze. ‘De gezelligheid.’

‘Ik ga de hond niet nadoen,’ zei Hans. ‘De hond is dood.’

‘Ja,’ zei Sanderijn. ‘Daarom juist. Het is zo stil in huis nu.’

Ze liet een stilte vallen om de stilte te benadrukken.

‘Eén keertje blaffen,’ zei ze. ‘Om te horen hoe het was. Probeer het, voor mij.’

Hans blafte. Het klonk flauw. Het klonk niet bepaald als een man die wist hoe hij een blaffende hond moest imiteren.

‘Nee,’ zei Sanderijn. ‘Dat kan je wel beter.’

Hans blafte nog een keer. Inderdaad al stukken beter nu. Sanderijn deed een stap naar voren.

‘Ga af,’ zei ze.

‘Nu heb ik er genoeg van,’ zei Hans. ‘Heb je ook vlees gemaakt?’

‘Ga af,’ zei Sanderijn nog een keer. Ze keek streng. Met haar vinger wees ze Hans op zijn plek zoals ze de hond zijn plaats gewezen had.

‘Lieverd, toe nou,’ zei ze. ‘Dit is belangrijk voor me.’

‘Ga af,’ zei ze nog een keer. Hans ging op een stoel zitten, stak zijn tong uit zijn mond en begon te hijgen.

‘Wat doe je nou?’ vroeg Sanderijn.

‘Gewoon,’ zei Hans. ‘Je wilde toch dat ik de hond nadeed?’

‘Onze hond deed zo niet,’ zei Sanderijn.

Maar toch was ze er opgewonden van geworden. Het gehijg van Hans.

‘Blaf nog eens,’ zei ze.

Hij blafte, hij blafte, hij blafte. Hij had er zin in gekregen. Dit was

het leukste wat hij sinds lange tijd had gedaan. Hij was op handen en voeten door de kamer gegaan en blafte en blafte en blafte.

3

De buren belden aan. Ze stonden met zijn tweeën voor de deur, Theo en Corry. Ze hadden precies dezelfde jassen aan, een synthetische stof, goed tegen de wind. Theo en Corry zagen eruit als twee mensen die niet zouden verkreukelen, onder geen enkele omstandigheid.

'Hoi,' zei Corry hard. 'We kwamen kijken hoe het ging.'

Sanderijn had de deur opengedaan. Hans zat nog steeds op de stoel, hij zag er verhit uit. Nadat hij geblaft had was hij op Sanderijns schoot komen zitten. Ze hadden getongd als tieners, wild en oprecht. De hond had iets in hen losgemaakt. En nu stonden de buren voor de deur. Met hun vragen. Let maar eens op.

'Het gaat wel,' zei Sanderijn.

'Hebben jullie een nieuwe hond?' vroeg Corry. Ze keek om Sanderijn heen, de keuken in.

'Nee,' zei Sanderijn.

Hans blafte weer. Sanderijn schrok ervan, waar was hij verdomme mee bezig? Ze probeerde niets te laten merken, ze deed alsof ze hem niet gehoord had, zoals ze de hond ook wel eens genegeerd had.

'Ik dacht dat ik wat hoorde,' zei Corry. 'Toch Theo?' vroeg ze aan haar man. 'Nu net weer. Hoorde je dat niet?'

'Nee,' zei Sanderijn opnieuw. 'We hebben geen nieuwe hond. De hond is dood.'

Corry keek bedenkelijk. 'Vreemd,' zei ze.

'Ja, het is gek dat hij er niet meer is,' zei Sanderijn.

'Zo gaan die dingen,' zei Corry. Theo knikte. Hij vond ook dat die dingen zo gingen. Honden gaan dood.

Hans blafte opnieuw vanuit de keuken. Drie keer achter elkaar, harder nu.

'Zijn jullie ons voor de gek aan het houden?' vroeg Corry. Ze glimlachte en keek alsof ze achter een groot geheim gekomen was. 'Willen jullie de hond voor jullie zelf houden?' Ze stootte Theo aan. 'Ze willen de hond voor zichzelf houden,' zei ze.

‘Ze willen de hond voor zichzelf houden,’ herhaalde Theo. ‘Jammer,’ zei hij.

‘Jammer?’ vroeg Sanderijn.

‘Ja, jammer ja,’ zei Theo. ‘Wij zijn ook dol op honden. We zullen net zoveel van de nieuwe hond houden. Een nieuwe hond na de dood van de vorige is niet iets om je voor te schamen, toch Cor?’

‘Nee,’ zei Corry. ‘Integendeel. Ik vind het heel sterk van jullie. Het is net als met autorijden,’ zei ze. Theo keek haar vragend aan. ‘Als je een ongeluk hebt gemaakt: meteen weer achter het stuur. Anders komt er nooit meer wat van,’ zei ze.

Theo en Corry kwamen dichterbij. Alsof Sanderijn al gezegd had: ‘Kom erin, dit is de nieuwe hond.’

‘Nu is het mooi geweest, Sanderijn,’ zei Corry. ‘We willen de nieuwe hond zien. Daar komen we voor.’

Sanderijn ging opzij. Ze liet de buren binnenkomen, ze stonden in de keuken, keken om zich heen, op zoek naar de hond.

Maarten van der Graaff
Olatile

aanval. Wij lagen onder vier dennen op de gras druk van
kronkelende lijven, het houtsnijwerk van de zon
begon ons de adem te benemen.
De Horror-cruise op overvolle zee valt mee, ontelbare beesten gaan hun gang, ik zie het
woedende schuim en weet dat het een spoor is, maar kijk omdat het schuimt. Honinggeel
knikkebollen: verlangen x wordt pas vervuld wanneer het om het even is of dit gebeurt.
Mijn favoriete plek is het scherm vizier energie die niet verloren gaat,
maar steeds verzuipt. Wat ik wil zeggen is dat ik drink, dat ik van uitzonderingen opleef. Scherpe
randen, de transparantie van het bloed.
Het nationale humeur. Ik heb niets nee enkele vierkante meters in
berekening. Alles teken ik uit in de zwemmende hut. Olatile. Olatile je verbergt je.
Je wiegt je inktvlerken als ether.
Je geboortedatum is moeilijk. Ik wil weten wanneer die teef werd gedekt en ja
ik reken nog steeds op je.

B. denkt verbijsterde woningen met
gemarmerd blauwe ogen, de verbijstering van die woningen in precies dat gemarmerde blauw:
‘sinds mijn zesde het geheim van vitrage en straatverlichting oranje,

later het grijzige van de explosie binnen, rug tegen de muur en hoofd en handen op het
behang dan mijn lichaam verzengend gestrekt op de vloer mijn adem op afstand als de
geluiden van de stad de stem campagne bleekmuziek gillende wolven parkeergeruis mijn pols
linker-pols mijn hand op jouw rechterpols hand- recht- vuil-gecoate lichamen jouw billen
vergeten door ritme ritme is een ding zonder beperking van gezicht'

Ik val op tafel
in slaap en B. zoekt frisdrank in alle nachtwinkels van het schip
om me bij te brengen,
om mijn zinnen naar de felle lichten te duwen.
Wij ondersteunen het netwerk in het hele land.
Neem contact op. Wij accepteren uw bezittingen.
(Holland
gevuld met geur, met
geslachtszieke bevolking.
Nestgeur dit uur, indien opgeroepen)

en altijd voedsel offerande, de gezegende
haat.
En ik antwoord: ja.
Zijn er alleen maar vampiers, vraagt ze, aarzelend.
Nee, er zijn andere dingen (stem klimt uit Texas).
Een kalf, een cowboy, de bron van het leven vertakt! Zijn mistige ogen bijeengebracht

in een week gezicht, op straat hoor je er weinig van. Een kerk werkt
in stilte. Hij ligt daar ginds op het kussen, zintuigen voortgezet in de aangenaam prozaïsche raketten
de aardleiding

hij wandelt langs de planeet horizontaal zijn glans is weg

Ons te herschrijven, te doen wat de sjamanen
met duidelijke bijbedoelingen
de vrede noemen. Of
groot en anoniem door een even groot en anoniem museum
bingo, een woord zo oud als de heuvels
rug bot kras het ritmische breken de zonde! altaren die de zonde!
een verstrengeling van lichamen vindt plaats meestal 's nachts de gedempte
rooskleurige lijnen de planning van een uitgestrekte weide ze duwt
tot beneden haar heupen, dat is de reden
van de chemie der vooruitgang,
ze zit op mijn schoot, tegenover mij mij mij mij
onlangs vernam ik uit bronnen sombere glasvezels gangen van licht/
smetvrije jassen ik rook proteïne uit
de omstandigheden, maar geen weerstand
deze scène spuugt corruptie, zonder noot, zonder pauze
zij grijpt mijn shirt trekt het over mijn hoofd het kantoor is smerig maar structuur is nodig ze heeft

een mooie taille/spijkerbroek is bang voor de herfst en de winter, 's nachts.
futloos smijten met stemmen
binnen het afgebakende, de weelderige groei maakt recalcitrant
de slurpende opbouw van dit lichaam
leer het in het wild (buik en navel in gesprek)
de luide muziek ik hoor haar niet
Olatile zit vooruit te lezen zegt zacht
ooit aan zelfmoord gedacht?

De wilde ezel is geïsoleerd en de mensen lopen te koop met hun liefde. Alles bij elkaar krimpt
onder de machtige druk van kleuterjuffen.
Mijn broer had ogen zonder kleur, heel authentiek als een huis op zee
(je hebt vertrouwen in dode dingen en creaties)
vergeet die ouwe meuk die ouwe geiten
haar borsten bewegend - de leer van de zee - haar handen voor haar schaduw
Ik kijk terug
levensdoel van de aspirant zal geleidelijk veranderen
van persoonlijke ambitie en honger naar macht
in een verlangen om de mensheid te dienen.
Het verlangen om anderen te dienen is de
zekerheid van
hoektanden.
Ik bruin, ik zon,

ik moet denken aan een bepaalde vorm van
neerslaan ik ben uw metgezel
Ik wil weten Ik wil weten hoe het draait
al die succesvolle inspanningen in het rijk van de materie!
zijn lul was hard zijn benen grepen haar heupen
reeds op dit punt begon hij te huilen:
god Zelf met in zijn Ooghoek blinkende sneeuw jouw adem
het mechanisme waarmee je de wil die je voedt over de weekvlezige buik
O l a t i l e O l a t i l e o l a t i l e o l a t i l e o l a t i l e to pless
als een goochelaar

tegen verveling eindeloos dode mannen op de planken
alles immers dorst naar goud en hangt aan goud
waar zijn mijn van der Graaff geschriften? - ik las alles en vergat het,
luttele eonen in de hink-stap-zwammenwoeker-modus nu al de gekwelde
uitgekattebeld niks aan volk en vaderland te melden opgespeld
de zware decoratie van de vrijheid en de weerstand denk er nooit meer aan
zoeken geavanceerd zoeken
is Dimensions of Time and Silence seksmuziek?
(ars nova het avontuur van ‘den geest ik)
had graag in een maatschappij geleefd waar de bouwmeester der kathedraal
een gelijk salaris ontvangt als de metselaar en de steenklopper, de minister en de

dienstbode, de bankier en de putjesschepper. Ieder zou zijn eigen impuls volgen, zonder’

Olatile als een meeuw als Marat op het water Olatile een verkleinde dans om de boeg
Olatile de onmogelijke, ik vaar op dit schip omdat ik je zoek.
Mijn zwarte struiken zitten tjokvol met jouw zwarte rovers.
Mijn laagslorpende zuiver kloppende dieren worden bedonderd en gebakken:
Hornswaggled Olatile Hornswaggled
Wat is dit circus in de blauwe vlammen dit gebied? Het is het geven van je lichaam aan het voortdurende uur van dag of nacht. Bassende laarzen verdrinken aan
de grond.

Het spijt me voor je, zegt ze.
Is het zo duidelijk?
Ze knikt. Trek jezelf, man, zegt B. Ik ga slapen.

B. is sarcastisch. B. studeert. B. houdt van camp. We kijken naar
Shivers de clown, hij doodt het hele gezin: de ouwe
Horner, mevrouw Horner, Craig, Craig Owen en Owen en zijn
neukertje Maggie.

niet te beslissen niets o Eden van de trillende rust
wrijft wrijft gele smog
wat vloei ik aan belachelijk lied ik

wil niet weten hoe het is
maar hoe het kan zijn

de ouwe Horner, mevrouw Horner, Craig, Craig Owen en Owen en zijn
neukertje Maggie

rukken aan fantastisch hekwerk: de praktijk is de vijand van chlorose:
de ziel de vader van
vehikels
de ruimte is groots en stil moet
woedend worden

het beste van de imperfectie = de vijand snel ontsieren. Vaak lekken door schermen in het
bekende vaders van de Doodsrevolutie (de wind in de showroom genezing)
onder een partje hemel, tachtig jaar de buitenwijk van een buitenwijk,
bezuinigingen op de keel en de slanke scherpe beelden de belofte

De nachtploeg is gearriveerd! Ze schrijven niet
proportioneel lange rugvin, sterke spieren
Y is een zeer grote glimlach aan de rechterkant is het geweld lekt

Olatile en wond na crash op mijn bed en mijn neiging is het lijkenhuis
op de bodem van mijn slechte want geest'lijke huid

het fundamentele karakter van deze overwegingen:
de complexe aard van de Hunnen met hun kleine ronde ogen
als de ogen van
iedereen. Olatile leert niet.

Zelf - edel dier - sterf nu eindelijk eens in de klauwen van de nieuwe amfibieën
(ik hou van het begin, de wateren, de torpedo's, andere bewoners van Groenland en de gemiddelde meter uit het leven van een processie)
er zijn explosies der bommen en brandvochtige vissen als de engelen zelf

Olatile
roofmoordt sympathieke mystiek
slaat uitputtingsslag
rijst uit een kleed van netels
voluten
draagt bermhouten waaiers
onherstelbare schaduw
krijt onzichtbare stieren met een montere vloek lachend

ontruimt
mijn blikveld
krijst als motoren aan het oppervlak

Jan van Mersbergen
Deze nacht met jou is levensecht

Ik was uitgenodigd voor een themafeest. Het thema was Duitsland. Ik ging er naartoe en zag een vrouw met een man dansen. De vrouw had een hekel aan Duitse muziek, ze hield wel van dansen. Toen er een lied van de Keulse band Die Höhner ingezet werd, 'Schenk mir dein Herz', aarzelde de vrouw, maar de man met wie ze danste pakte haar handen vast, keek haar aan en zong de tekst mee:

> Schenk mir heut' Nacht dein ganzes Herz und bleib bei mir
> dann schenk ich dir mein ganzes Herz und zeige dir
> was dir gefällt - na na na na na na na
> die ganze Welt - na na na na na na na
> und wenn du willst auch noch ein bisschen mehr

En op dat moment voelde de vrouw dat hij via de muziek contact met haar maakte, een functie van muziek die ze amper kende.

Wanneer ze voorheen Duitse of Nederlandstalige muziek hoorde was haar reactie: 'Kan dat niet af?' En: 'Niet om aan te horen. Hoe kan een mens hiernaar luisteren?'

Toch zijn er veel mensen die wel naar deze muziek luisteren, en met een reden. Zij luisteren niet alleen naar de klanken van de instrumenten of volgen het idioom van goede smaak, ze luisteren met hun hart naar de muziek en vooral naar de teksten. Ze beleven de muziek. Ze voelen.

Tot dat moment hoorde deze vrouw alleen het deuntje, ze ving de tekst niet op. Ze liet zich leiden door het vooroordeel dat schlagermuziek per definitie niet om aan te horen is. Beleving bij muziek kende ze wel, maar voor haar moest muziek in de eerste plaats aan

individuele emoties beantwoorden. Door muziek raakt ze in contact met haar *eigen* gevoelens, die worden vergroot of zelfs helder gemaakt. Andere mensen staan hier in feite buiten, of die mensen moeten ook hun eigen gevoelens opzoeken. Muziek als individuele expressie, vooral overdrachtelijk van uitvoerende naar luisteraar. Het lijkt wel een definitie van kunst.

De man met wie ze danste op het liedje van Die Höhner liet deze vrouw de muziek en tekst voelen, alleen door haar aan te raken, haar aan te kijken en de woorden over te brengen.

De man en de vrouw waren niet alleen op de dansvloer. Ik zag de vrouw om zich heen kijken, naar andere danskoppels die in dezelfde modus dansten. Het werd haar duidelijk dat het niet alleen om het deuntje gaat, maar om de mensen die gezamenlijk naar dat deuntje luisteren, die het lied meezingen en samen dansen. Na twee refreintjes behoorde ze zelf tot die groep en voelde ze wat muziek collectief doen kan.

Sommige liedjes worden sterker wanneer ze massaal meegezongen worden. Sommige liedjes zijn geschreven om één op één voor elkaar te zingen.

'Geef mij vannacht je hart en blijf bij mij.'

In oktober 2011 mocht de rapper Kempi aanschuiven aan tafel bij *De Wereld Draait Door* in het kader van de DWDD-recordings. Toen hij bekendmaakte wat hij zou gaan zingen, ging er een gelach door de studio. Matthijs van Nieuwkerk zei: 'Je gaat een liedje zingen van...' En Kempi maakte de zin af: 'Guus Meeuwis.'

Lachen. Op de achtergrond zat Joost Zwagerman te gniffelen. Tafelheer Ali B maakte een flauwe grap. Kempi trok zich er niets van aan: 'Ik vind Guus Meeuwis een geniale artiest,' zei hij. '"Het is een nacht" is een van de meest klassieke Nederlandse nummers ooit geschreven.'

Daarna zong de rapper het lied, ingeleefd en gemeend, en dus erg goed.

Het gelach kwam niet uit de lucht vallen. Zo'n reactie op het werk

van Guus Meeuwis, zelfs alleen op de naam Guus Meeuwis, is gemeengoed.

In het laatste deel van zijn roman Tonio haalt A.F.Th. van der Heijden de zanger en zijn liedjes aan. Volgens Van der Heijden is 'Het is een nacht' geen hoogstandje ('Kedeng kedeng' is het vreselijkste Nederlandse nummer ooit geschreven), maar wanneer het lied overdrachtelijk gemaakt wordt is het prachtig. Als Kempi het zingt in een televisiestudio, maar ook als het in een volle kroeg gedraaid wordt en twee mensen dat moment gebruiken om elkaar duidelijk te maken wat die nacht voor hen betekent. Door die eenvoudige woorden mee te zingen krijgt het lied de lading die het op het eerste gezicht niet heeft. Vooral het refrein leent zich hier goed voor:

> Het is een nacht die je normaal alleen in films ziet.
> Het is een nacht, die wordt bezongen in het mooiste lied.
> Het is een nacht waarvan ik dacht dat ik hem nooit beleven zou,
> maar vannacht beleef ik hem met jou.

En ook het tussenstuk - 'Maar lied blijft slechts bij woorden, een film is in scène gezet, maar deze nacht met jou is levensecht' - kan rechtstreeks aan een ander gericht worden.

Deze muziek hoort bij een innig moment van samenzijn, liefst aan het einde van een nacht. Kempi zong alleen, maar bracht het gevoel van samenzijn over, op primetime op Nederland 3.

Bovendien kan de tekst de leemte opvullen die taal op deze momenten zo problematisch maakt. Het is erg moeilijk om tegen iemand te zeggen dat het een bijzondere nacht is. Iedere hulp is hierbij welkom. Liedjes bieden uitkomst. Liedjes schenken stille mensen tekst.

Vanaf mijn debuut in 2001 (*De grasbijter*) gingen veel recensies over de stille zwijgende karakters. Een greep:

Judith Janssen over *De macht over het stuur*: 'Ook in dit boek gebruikt hij een zakelijke en heldere schrijftechniek om zijn verhaal te

vertellen, dat, afgezien van wederom een stille hoofdpersoon...'

Koen Eykhout: 'het geeft stem aan de boze maar stemloze jongen voor wie het leven nog moet beginnen...'

Arjen Fortuyn over *De hemelrat*: 'Als Van Mersbergen de situatie van zijn zwijgzame personages eenmaal heeft geschetst...' En over *Morgen zijn we in Pamplona*: 'Zijn hoofdpersonen zijn steevast zwijgzame jonge mannen...'

Daniëlle Serdijn over diezelfde roman: 'Eerder benadrukt hij hoe mannen in hun zwijgen toch alles kunnen vertellen.' Over *Zo begint het*: 'Dat zwijgende vertellen is typerend voor Van Mersbergen. [...] Hoe hij zich ontwikkelt tot een krachtige zwijger binnen onze letteren.'

Geert Beernaert: 'De magie van het eenvoudige zwijgen en doen.' En Atte Jongstra: 'Danny is inderdaad een bijzonder zwijgzaam mens.' Wineke de Boer over *Zo begint het*: 'Tot nu toe zijn zijn hoofdpersonen zwijgzame jongemannen geweest.' Fleur Speet: 'Zijn personages waren zwijgzame types.' Dirk van der Lingen: 'Het veelvuldig laten zwijgen van de personages doet zich voor als de meest vanzelfsprekende verbeelding van het leed dat geen woorden heeft.' Jeroen Vullings: 'Hij geeft stugge, zwijgzame types belast met zware gevoelens waarvoor ze geen woorden hebben, een stem.' Karlijn de Winter: 'Dat heeft voor een belangrijk deel te maken met de kunst van het zwijgen die Van Mersbergen uitermate goed beheerst.'

De termen 'stil' en 'zwijgzaam' komen bijzonder vaak voor. Toch heb ik daar niet helemaal bewust voor gekozen. Ik had die karakters op een gegeven moment en vond ze sterk genoeg. Ik wil nu begrijpen waarom ik voor die karakters gekozen heb en waarom ik de kracht daarvan gebruik.

Vierentwintig jaar geleden stond ik met een meisje in de disco van mijn dorp. We keken elkaar zwijgend aan en uit de speakers klonk het duel '(I've had) The Time of My Life', van Bill Medley en Jennifer Warnes uit de film *Dirty Dancing*.

Ik ben niet geïnteresseerd in smaak, en oordeel niet over de kwaliteit van het lied of de film, ik weet alleen dat de woorden die ik toen

hoorde, als zestienjarige - ‘I've had the time of my life. No I never felt this way before’ - me hielpen het meisje duidelijk te maken dat ik een mooie avond had gehad, enkel door samen met haar naar het lied te luisteren en op het juiste moment in haar hand te knijpen.

Dit is poëzie voor mensen die zelf moeite hebben de juiste woorden te vinden.

Niet iedereen heeft een klassieke dichtregel paraat. Om voor mezelf te spreken, toen ik zestien was zeker niet, en nu heel zelden. Niet iedereen kan een klassieke dichtregel tot zich nemen, dat meisje van toen hoogstwaarschijnlijk ook niet.

‘Dans je de hele nacht met mij’ is een directe tekst (van de Sjonnies) met een heldere boodschap. ‘Ik dans het liefste met jou, maar wat doe jij?’

En verderop in het lied een iets dwingender en daarom ook mooie regel: ‘Dans toch de hele nacht met mij, als dit een droom is dan droom ik jou erbij.’

Knikken is voldoende, dansen is voldoende.

Muziek vult het moment en wordt onderdeel van de herinnering. Het lied uit *Dirty Dancing* bezorgt me nog altijd kippenvel. Dit is een kracht van taal. Met woorden geluk delen. Of verdriet.

De afgelopen jaren is mijn buurmeisje van tweehoog veranderd van een meisje dat op de basisschool zat in een puber die in haar middelbare schooltijd zit, bijna tegen haar eindexamen aan. Een meisje dat een vriendje kreeg en die, toen het uitging met dat vriendje, niet haar ouders opzocht om daarover te praten, maar die liedjes draaide op haar kamer.

Beneden me klonk het, op een dinsdagmiddag:

> Somebody will know someday
> Will know why you walked out of me
> But nobody will know someday
> Nobody will know that I will never agree

Zelf heb ik het nummer van Cuby ook vaak gedraaid, vooral na het overlijden van mijn opa, in de kerstnacht van 1991. Ik was een jongen van twintig die moeite had met afscheid nemen en vooral met het betoog van de dorpsdominee die vanaf de kansel preekte: ‘We zagen hem [mijn opa] de laatste jaren niet zoveel meer in de kerk.’

De dominee had gelijk, maar op dat moment was die uitspraak een schandelijke leugen omdat mijn grootvader eenvoudigweg niet koos voor de kerk, maar voor het leven zelf.

Als er jehova's aan de deur kwamen zei hij tegen die mensen, en vooral tegen het kind dat mee langs de deuren moest: ‘Ga toch plezier maken.’

In mijn debuut staat een passage die perfect aansluit bij mijn achtergrond. Hoofdpersoon Francis woont in de boerderij waar hij eerst met zijn ouders woonde. Die zijn geëmigreerd naar Nieuw Zeeland. Hij werkt bij een fruitimporteur. Hongaarse en Spaanse vrachtwagens rijden af en aan. De omgeving wordt geïnfiltreerd door verre invloeden en Francis zit vast op zijn platteland, dat zijn waarde verloren heeft.

Een van de werknemers bij de fruitboer zegt:

Ze hebben me verteld dat het gras van dit weiland naar Engeland gaat.
Naar Engeland? [zegt een andere collega]
Die boer verderop zei het me toen ik hem tegenkwam op de weg.
Hij kan het weten.
Engeland, zei Francis.

Verder zegt Francis niets. ‘Engeland’ is voldoende. Voor hem is het geen land met inwoners, met cultuur, met tradities. Het is alleen ver weg.

Ik ben nog steeds blij met deze passage. Francis houdt de gevoelens van tragiek en eenzaamheid voor zichzelf. Dat is herkenbaar, nog steeds.

Geluk delen, verdriet delen, plezier maken. Zwijgende personages. Geen barvrouw in Amsterdam die mooier de leugen kan bezingen dan de dame van nachtcafé River Side Bar, aan de Amsterdamse Rijnstraat. Als zij de microfoon pakt en 'Je loog tegen mij' zingt, het beroemde lied van Drukwerk, wordt het door alle barklanten meegezongen en kan iedereen in de kroeg voelen hoe het is om ooit bedrogen te zijn geweest, zelfs de mensen die dat gevoel niet kennen. De stem van de barvrouw en de stemmen van de klanten maken dat duidelijk.

> Je loog tegen mij, alsof ik een kind was
> Geloof dat je dacht dat ik helemaal blind was
> Zeg schat denk je dat je me aan kan
> Zeg schat je bent heel wat van plan dan

En even verderop in het lied de uitsmijter. De laatste zin wordt eigenlijk niet gezongen. Hij wordt eenvoudigweg uitgesproken.

> Ooooh, je bent nu jezelf niet, je hebt last van verdriet
> En je zegt dat je toch van me houdt
> Je zegt je bent toch nog m'n vrouw
> Maar je liet me mooi staan in de kou

Mijn vierde roman, *Morgen zijn we in Pamplona*, gaat over een bokser. Aansluitend bij de hoofdpersonen die ik in eerdere romans had opgevoerd zou dat een sterke maar stille jongen worden, en die karaktertrek bleek na de nodige research heel goed te passen bij de boksers die ik na trainingen ontmoette of die ik zag vechten op boksgala's in Nederland.

Boksers spreken met hun vuisten, luidt het cliché. Dat klopt. Boksers hebben over het algemeen weinig tekst en wat mooi is, ze gebruiken bij hun opkomst vaak liedjes die hun persoonlijkheid en wezen wel duidelijk kunnen maken.

Voor een finalepartij van de KI in Tokyo in 2006 liet de Amsterdams-Marokkaanse kickbokser Badr Hari zijn opkomst begeleiden

door ‘Ik leef mijn eigen leven’ van André Hazes. Terwijl zijn Poolse tegenstander Paul Slowinski in de ring wachtte stond Hari met zijn team aan het begin van de loopbrug die naar de ring leidde. Ze stonden daar heel stil en Hazes zong:

> Ik sluit m'n ogen, en denk na
> En alles gaat dan door me heen
> Dan zie ik heel m'n leven

Hari zocht contact met zijn team. Af en toe keek hij over zijn schouder, ontving een hoofdknik, een blik, ook in het vervolg van het lied, en vooral bij de ‘vrienden om me heen’. Op het gezicht van de kickbokser werd de tekst geprojecteerd, letterlijk, want zoals de eerste zin van het vervolg aangeeft: uiteindelijk moest Hari huilen, met zijn bokshandschoenen aan.

De tekst laat zich lezen als proza, een prozagedicht wellicht.

‘Ik heb veel genoten, maar ook heel veel gehuild, maar dat zal me echt nooit spijten. Het was altijd drank, en vrienden om me heen. Er waren altijd feesten. Maar het was leven, zoals ik dat toen wou. Daar had ik voor gekozen. We gingen wel eens door, de nachten waren lang. Dan viel je zo je bed in. Geen cent op zak, geen kruimel meer in huis. Maar toch bleef je maar lachen. Ik kijk nu terug, en toch heb ik geen spijt. Het waren mooie jaren. Want wat ik deed, nooit deed ik iemand kwaad ermee. Het is mijn eigen leven. Ik begrijp ook niet waar een ander zich zo druk om maakt. Het is mijn leven, zoals ik het wil leven. Ik maak nooit ruzie, laat mij nu toch met rust. Ik leef m'n leven, zoals ik dat wil. Ik bemoei me toch ook niet met een ander. Ik leef m'n leven, zoals ik dat wil. Laat me gaan voordat ik nu toch verander. Laat mij nu gaan, laat mij nu gaan.’

Bij ‘het waren mooie jaren’ legde een van de begeleiders een hand op zijn schouder, als herinnering, als afscheid wellicht.

Met deze tekst kon de kickbokser zich uiten, onder de ogen van duizenden Japanners. Het lied duurde ruim drie minuten.

Badr Hari is geen man die handig is met woorden, maar een man die later letterlijk zijn leven leefde zoals hij dat wil, die in de proble-

men raakte in en buiten de ring, die gezocht werd door de politie, verdacht werd in een mishandelingszaak.

Hij is een man die de stem van iemand anders nodig heeft, zoals ook André Hazes soms in interviews of zelfs in zijn werk niet uit zijn woorden kon komen. In de documentaire *Zij gelooft in mij*, van John Appel, zit Hazes aan de keukentafel met een rijmwoordenboek. Hij zoekt een passend laatste woord voor de volgende regel. Hazes heeft getwijfeld of hij die passage wel in de film wilde hebben en die twijfel was gegrond want toen de film tijdens het IDFA uitkwam is Hazes beschimpt om zijn rijmwoordenboek. Echter, hij kon er niets aan doen. Hij had de woorden niet.

Tijdens optredens kon zijn zangstem Hazes overmeesteren, omdat hij tijdens het zingen de emoties wel kon voelen. Hij werd dan overmand door een lied dat hij voor zijn vrouw had geschreven, de vrouw met wie hij op dat moment ruzie had.

Een ruzie had ik nodig om mijn debuut aan mijn oom uit te leggen. Deze oom nam jaren terug de boerderij over waar hij en mijn vader en hun andere broers en zussen waren opgegroeid. Inmiddels runt zijn zoon de boerderij. Deze oom leest nooit, toch las hij mijn debuut. Hij kent de omgeving waarin het boek zich afspeelt heel goed, hij woonde er middenin.

Hij zei: ‘Jan, hoe kan dat toch? Je schrijft op iedere bladzijde over weilanden, sloten, de wind, koeien en langzaam verandert dat. De woorden zijn steeds hetzelfde maar op de ene bladzijde loopt die kerel door zijn weilanden en een paar bladzijden verder loopt hij er weer, precies dezelfde plek met precies dezelfde woorden, en dan lees ik het en voelt het anders.’

Ik vroeg hem: ‘Oom Hans, jij loopt iedere dag door de weilanden, maar als je je lekker voelt, hoe loop je er dan? En als je net ruzie met tante Mien hebt gehad, hoe loop je er dan?’

Hij keek me aan en dacht na. Ik zag aan zijn gezicht dat hij dacht aan de kleur van het gras en aan de wolken en aan de wind en alles wat hij van de omgeving voelen kan, en aan alles wat hij in zichzelf voelen kan.

Toen knikte hij en zei: ‘Daar heb je me mooi te pakken.’
Verder zei hij niets.

Hassan ait Bassou, net als Badr Hari van Marokkaanse afkomst, trad aan op het grootste profboksgala van Nederland in Theater Carré, en in navolging van Badr Hari koos deze bokser ook voor een Nederlands lied tijdens zijn opkomst. Hij koos voor ‘Ik kom eraan’ van Dries Roelvink, die zelf in Carré aanwezig was om de touwen van de ring uit elkaar te houden en ‘zijn’ bokser te helpen in de ring te komen. Het Spaanse deuntje van Roelvink deed de Duitse tegenstander van Ait Bassou sidderen. Die jongen stond al in de ring, hield zich warm door wat te springen en te schijnboksen, maar toen draaide de spotlight naar de hoek van de zaal, begon de muziek en klonk het refrein:

> Ja, ja, ik kom, ik kom eraan
> Ik ben meteen op weg gegaan
> Ik heb je sms gekregen
> Niets houdt mij nog tegen
> Want jij wacht op mij

De Duitse tegenstander kon die eerste regel prima volgen. Toen die werd gezongen stond hij heel stil. Hij keek naar de opkomst van Ait Bassou, bij de zanger in de rode hoek, en niet veel later begon hij de partij met een achterstand. Ait Bassou bokste zoals het lied aankondigde: hij bleef naar voren komen en deelde secuur uit en in de vierde ronde ging de Duitser knock-out.

Midden jaren tachtig van de vorige eeuw las ik geen boeken. In die tijd luisterde ik naar liedjes die een verhaal vertelden. Met een draagbare cassetterecorder nam ik liedjes op van de radio. Op mijn eerste cassettebandje volgde na het ijzersterke ‘The Alternative Way’ van Anita Meyer en Hans Vermeulen (‘It's been with us, all these years. But I could only see it through my years. There ain't no need for you to stay. To feel me within you every day’) een lied van Frank en Mi-

rella: ‘De verzonken stad’. Over vissers en een stad vergelijkbaar met Atlantis, verzwolgen door de zee.

Vissers vertellen verhalen van toen, honderden jaren gelee.
Woeste orkanen verzwolgen hun stad, trokken haar mee onder zee.
Vissers die zitten tot laat op het strand,
knopen hun netten met zekere hand.
Toch denken zij aan de tijd van weleer, toen deze stad nog bestond.

Ik zag het allemaal voor me: het water, de schuimende golven, de stormklokken. Het is een zintuiglijke tekst die weliswaar bol staat van de clichés, maar een vissersverhaal is nu eenmaal een cliché.

Verderop in het nummer zeggen Frank en Mirella het letterlijk: ‘Geesten en spoken, die leven nog voort. In de verhalen die je dan hoort.’

Een ander liedje dat ik op cassette opnam en waar ik destijds vaak naar luisterde werd gezongen door een man met een exotische naam, Don Mercedes. Het heet ‘Rocky’ en gaat over de liefde tussen verteller Rocky en een angstig meisje en op een gegeven moment zegt Rocky: ‘Ik zei toen: “Kop op meisje, vertrouw op mij, onze liefde is echt.”’

Hij stelt zijn meisje gerust en ze bouwen een leven op, maar dan slaat het noodlot toe. Het meisje zingt:

> Ze zei me ‘Rocky, ik ben zo bang om nu al te sterven
> En wat hierna dan komt
> Is er dan soms een heel nieuw leven achter de horizon.’

Ik weet nog dat ik iedere keer ademloos op dit moment wachtte, dat ik de angst van het meisje zelf voelde, omdat ze het zo eenvoudig zegt.

Rocky blijft achter met hun dochter die hem op haar beurt weer weet te steunen.

> Soms voel ik tranen branden want ze lijkt precies op haar
> Maar als ik soms vertwijfeld ben en niet meer door wil gaan
> Pakt ze steeds m'n hand en kijkt mij met grote ogen aan

In mijn nieuwste roman zorgt hoofdpersoon Ralf voor twee meisjes die doof en blind zijn. Hun leven bestaat uit aanraking. Hun leven is bijzonder fysiek. De verteller en hoofdpersoon komt er langzaam achter dat een hand tegen zijn wang meer betekent dan alleen die hand tegen zijn wang. De meisjes willen ermee zeggen: 'Ik ben bij je.' En ook vragen ze via die hand: 'Ben jij ook bij mij?'

Precies die aanraking komt voor in klassieke boksfilms. In *The Champ* ligt de bokser bijna dood op de massagetafel als zijn zoontje bij hem komt staan en hem een kampioen noemt. In *The Hurricane* zit de bokser jaren onschuldig in de gevangenis en een zwarte jongen spant zich in om hem vrij te krijgen. *Door de tralies heen raakt de bokser de wang van de jongen aan*. De hand waarmee andere boksers zijn neergeslagen is nu vertederend. En ook: woordeloos.

Ook in de *Rocky*-films uit de jaren zeventig en tachtig is toenadering de basis, of in feite de problemen met toenadering van vechter Rocky tot zijn geliefde. Omdat hij de woorden niet heeft.

De muziek in de films ondersteunt dat drama. Niet 'The Eye of the Tiger' is de titelsong. Het thema van Rocky is een prachtig instrumentaal stuk dat begint met een trompet, gevolgd door een trom en daarna een typische jarenzeventig-swing. In het origineel zonder tekst, maar het 'Gonna Fly Now' van een latere versie is dominant en weerklinkt in mijn hoofd telkens als ik naar de instrumentale versie luister. Meer tekst is er niet.

Past heel goed bij de film, past heel goed bij het personage van Rocky. In de slotscène, na het gevecht met Apollo Creed, kan hij alleen nog uitbrengen: 'Adrian.' Dat is de naam van zijn vriendin.

Weer een man die niet de woorden heeft om zich uit te drukken, net als de bokser die ik in Theater Carré de ring in zag klimmen, net

als de zestienjarige jongen in een Brabantse discotheek, de volkszanger met zijn rijmwoordenboek die naar een refrein probeert toe te werken. Op die momenten is het hopen op het juiste liedje, op de juiste tekst die hulp bieden kan, op een paar heldere beelden. Op een zin die jij gezegd zou kunnen hebben.

Toen ik naar Amsterdam verhuisde begon ik met lezen. Met name de literatuur waarin zwijgzame krachtige types de hoofdrol speelden werd me dierbaar. Hemingway had ze, Steinbeck had ze, Faulkners Danny was een dromer maar ook een stille.

Vervolgens voerde ik in mijn debuut - tien jaar later - een zwijger op. Omdat ik zelf zo was? Dat is te eenvoudig. Ik ben zelf geen zwijger, ik denk eerder dat die zwijgers het beste aansloten bij mijn literaire ambitie en dat die types op hun beurt het beste aansloten bij mijn familie en de streek waar ik was opgegroeid. Wij hadden geen dichtregels paraat, geen wijsheid in pacht. Ons taalritme werd niet bepaald door de woorden maar door de stiltes tussen de woorden.

In mijn zesde roman heb ik het eindelijk aangedurfd een verteller op te voeren die 175 pagina's lang aan het woord is. Deze Ralf uit *Naar de overkant van de nacht* is geen stille jongen. Ook hij komt uit een dorp. In de nacht waarin de roman zich afspeelt ontdekt hij de kracht van carnavalsliedjes en van hun teksten, soms sturen de teksten hem zelfs.

Ralf is geen man met een dominante mening, hij is een man die associatief naar het einde van de nacht stommelt. Hij zoekt contact met anderen, zoekt ook zichzelf. De liedjes helpen hem, de mensen helpen hem. En als hij in staat is te voelen, valt alles samen.

Charlotte Mutsaers
Goldbergvariaties

Zijn hoofd lag tot zijn verbazing naast het kussen en het bed voelde vreemd aan, anders dan anders in elk geval. Het raam met de spleet licht bevond zich ineens aan zijn rechterkant. Ben richtte zich op en tastte naar het nachtkastje. Het was gladder en hoger dan verwacht. Hij zocht het lampje. Weg. Glas, wekker en antimuggenstift waren evenmin voorhanden. Alles leek tijdens zijn slaap verdwenen of veranderd. In een frivole bui had hij dit misschien leuk gevonden maar wie is frivool als hij wakker schiet midden in de nacht. Bovendien stonk het hinderlijk naar verse verf. Hij had geen flauw idee waar hij zich bevond. Het enige vertrouwde was het woelen van zijn vrouw en het tikken van de elektrische klok, al kwam dat laatste uit een andere hoek dan hij gewend was.

Ben vlijde zijn hoofd weer op het kussen, een van zijn weinige gezworen kameraden. Maar helaas, ook dat kussen voelde anders aan dan anders. Het had een merkwaardig zachte vulling en was nat. Hij controleerde zijn neus. Alles in orde, er liep althans geen bloed uit. Hij dacht aan zijn lichaam zonder hoofd eraan. Het woord ‘romp’ kwam bij hem op. Hij haatte dit woord. Tot dusver had het al zijn intieme relaties in de weg gestaan. De schepping stak slecht in elkaar. Het zogenaamd intieme samenzijn kwam neer op je reinste decapitatie. Vandaar ook dat men sprak over het beest met de twee ruggen, de kop kwam niet im Frage. Hij had er ik weet niet wat voor overgehad als hij zoenend klaar had kunnen komen, met het hoofd dus in plaats van met de romp. Ja, hij haatte het woord ‘romp’, hij haatte het uit de grond van zijn hart, en nog meer haatte hij zijn hersens die het weer eens ongevraagd hadden aangeboden. Maar zo waren hersens. Zodra ze in de gaten kregen

wat je afschuwelijk vond, smeten ze dat constant voor je voeten.

Meer dan ooit besefte Ben dat hij op weg was naar een vreselijk lot. Weliswaar gold dat voor alle stervelingen maar niet alle stervelingen trokken zich dat ook aan. Ondanks zijn woelende vrouw voelde hij zich van God en alleman verlaten. Een verlaten romp in een vreemd bed, dat was hoe hij zichzelf zag. Hij vreesde dat hij voor de zoveelste maal in een crisis was geraakt en gaf Janka een por zodat ze bijna het bed uitrolde. Niet nogmaals, mompelde hij, niet weer. Ondertussen kon hij niet voorkomen dat zijn hoofd huilde en de tranen over zijn wangen vloeiden. Deze man huilt, zei hij hardop, deze man huilt tranen met tuiten in de nacht en weet zich geen raad. Ondertussen slaapt zijn woelende vrouw in kanten nachthemd rustig door. Men moet het maar meemaken.

Ben veegde de tranen met zijn pyjamamouw af. De stof rook nieuw. Een gloednieuwe pyjama, speciaal voor de gelegenheid gekocht. Zoals ook Janka's nachthemd speciaal voor de gelegenheid was gekocht. Maar natuurlijk, dat was het: de gelegenheid! Terstond realiseerde hij zich dat dit de eerste nacht was in het nieuwe huis en het nieuwe bed. Hij vermande zich en pakte zijn geslacht, ook verkast maar niettemin hetzelfde gebleven. Tevreden streek hij langs het wratje op zijn linkerbal. Toch was hij duizendmaal liever ontwaakt zonder wratje in het oude huis en het oude bed dan met wratje in deze harteloze nieuwigheid. Verhuizen bleef een hachelijke zaak. Het kwam hem voor of hij heel zijn veiligheid verkwanseld had. Maar Janka, die al jaren om meer groen verlegen, zat was nu eenmaal op zoek gegaan naar een woning met een tuin, en had die tot overmaat van ramp gevonden. Het was de benedenverdieping van een statig pand met in totaal zes appartementen, dat zich bevond in een wijk die door de makelaar als *residentieel* was aangeduid. ‘Mijn droomhuis! Hier wil ik samen oud worden,’ had ze gejuicht. ‘Oud?’ had hij gevraagd. ‘Je bent pas tweeëndertig!’ Na een korte aarzeling was hij echter overstag gegaan. Als dit voor zijn vrouw het droomhuis was, oké, dan zou het ook het zijne wel worden mettertijd. De tuin was opgefrist en het appartement geschilderd en opnieuw gestoffeerd. En sinds gisteren zaten ze er dus in. Op de etages boven

hen woonden louter dertigers en veertigers, stuk voor stuk hoogopgeleide singles of stellen zonder kinderen zoals zij. Geen van die bewoners hadden ze nog ontmoet. Dat zou echter snel genoeg gebeuren want hoewel hij zelf nogal kopschuw was, maakte Janka altijd vliegensvlug contact. Op dit moment had ze evenwel wat anders aan haar hoofd want ze bleef zich maar wentelen en keren. Wie weet brachten droomhuizen in residentiële wijken wel kwade dromen voort, het zou hem niet verbazen. Weer gaf hij haar een por, wat harder nog dan de vorige keer. En verdomd, eindelijk werd ze wakker.

'Wat is er,' vroeg hij bezorgd, 'ik hoorde je zo draaien in je slaap.'

'Dat kan niet,' zei Janka. 'Ik lig al een paar uur voor me uit te staren in de nacht zonder dat je een poot naar me wenst uit te steken.'

'Omdat ik sliep.'

'Maar nu ben je wakker.'

'Net als jij, ja.'

'Maar ik ben het al veel langer.'

'Dat lijkt me sterk.'

'Hoezo sterk?'

Het leek hem beter om het over een andere boeg te gooien.'Wat gek,' zei hij. 'Dit is toch een prima matras en we hebben er dik voor betaald.'

'Alsof het de nieuwe matras is die mij wakker heeft gemaakt.'

'Dat zou toch kunnen, Janka? Het zou toch kunnen dat je er nog aan wennen moest of zo?'

'Er kan zoveel, hè?'

Ben wist niet hoe hij hier nu weer op reageren moest, Janka was hem trouwens alweer voor: 'Heb je dan niks gehoord?'

'Ik sliep.'

'Maar nu ben je wakker.'

'Dat had je al gezegd.'

'Wat dan nog. Ik heb je iets gevraagd.'

'Wat dan?'

'Of je niks hebt gehoord.'

Ben richtte zijn hoofd op om beter te kunnen luisteren. Maar nee, op de klok na hoorde hij niets. Hij zei: 'Volgens mij is het doodstil

in alle achtertuinen, ik hoor nog geen kat.'

'Had ik het over tuinen?' vroeg Janka. 'Heb je mij over tuinen met katten horen praten?'

'Niet zo opgewonden. Ik zei dat omdat het raam halfopen staat.'

Ze zuchtte. 'Maar je hoort dus niks?'

'Nee.'

'Echt niet?'

'Nee.'

'Arme Ben, dan zijn je oren van je hoofd gevallen. Luister nog eens goed.'

'Houd je mond dan even dicht, ik doe mijn best.'

Hij ging rechtop zitten en voelde aan zijn wangen, en van zijn wangen ging hij naar zijn oren. Wat kletste Janka nou, ze zaten nog muurvast. Hij hield zijn handen er als een soort versterkers achter. Janka zweeg minstens een halve minuut. Ook haar adem hield ze in. Het leek bijna of ze er niet meer was. Opnieuw hoorde Ben alleen het tikken van de klok en verder niets. Hij schudde zijn hoofd.

'Ik kan het ook niet helpen,' zei hij, 'maar ik moet je teleurstellen.'

'Jezus,' zei ze, 'hoe kan dat nou. Of doe je het expres?'

'Horen is niet iets wat je expres kunt doen, Janka. Dat is algemeen bekend.'

'Gat, wat flauw.'

'Ik snap het niet,' zei hij en ging weer liggen. 'Ik snap niet waarom jij zoveel drukte maakt om niets terwijl... ik bedoel, we zijn net verhuisd en hebben een slopende dag achter de rug. Voor mij is het ook niet leuk om te worden gewekt.'

Ze ging er niet op in. 'Stil,' zei ze, 'daar komt het weer. Let op!'

En eindelijk. Heel, heel vaag hoorde hij nu iets klinken, pal boven zijn hoofd. Een geluid dat aanzwol en dan weer wegstierf. Het leek nog het meest op snurken en als hij zich niet vergiste kwam het van een man. Godsamme, daarvoor was hij niet verhuisd. Het mocht niet zo zijn dat een snurkende vent voortaan de intimiteit van hun slaapkamer binnendrong om hen wakker te maken. En hoe zat het andersom? Wat zou diezelfde vent straks te horen krijgen als ze

de liefde bedreven, luidkeels roddelden of ruziemaakten. In zekere zin was gehorigheid even erg als afluisterapparatuur. Daar kwam het wel op neer. Hij voelde zich op slag bedreigd en impotent. In gedachten zag hij Janka al in vreemde armen liggen. Een onzalig beeld maar niet extreem gezien de onontkoombare logica. Want waarom zou een vent die met gesnurk zijn slaapkamer binnendrong er in een later stadium voor terugdeinzen om even ongegeneerd binnen te dringen in de romp van zijn vrouw. Met afgrijzen staarde hij naar het plafond. Wat nu. Hij zou zich niet laten wegpesten, nooit. Tegelijkertijd had hij geen zin om nog langer in dit huis te blijven. Eigenlijk konden ze maar beter weer hun biezen pakken, liefst morgen. Dan maar geen droomhuis. Dan maar oud worden zonder tuin. Wat maakte het ook uit. Goedbeschouwd was de wereld één grote tuin en reizen deden ze allebei graag. Hij tastte naar Janka's pols en kneep die bijna fijn.

'Sorry voor daarnet,' zei hij. 'Ik houd van je. Je bent de liefste van de hele wereld en je had gelijk. Blijkbaar wou ik het eerst niet tot me laten doordringen maar nu hoor ik het ook. Er ligt een vent te ronken boven ons hoofd.'

Janka bevrijdde haar hand geërgerd uit de ijzeren greep. 'Rónken?' vroeg ze. 'Noem je dat ronken, Ben? Dan moet je echt wat beter luisteren.'

'Goed,' zei hij, 'dat doe ik.'

Weer was Janka minstens een halve minuut stil en weer deed Ben zijn uiterste best om het geluid op te vangen en te diagnosticeren. Hij begon te twijfelen. Tot zijn opluchting vielen er nu flinke pauzes tussen de uithalen. Bij hoesten had je dat ook. Ja, het kon ook een soort van hoesten zijn.

'Alles heeft zijn stijl,' zei hij. 'Wie weet heeft die vent een speciale stijl van hoesten. Daar doet het ook aan denken. Ik hoop het maar want hoesten gaat meestal over en ronken niet. Wie weet zijn we er morgen al van bevrijd.'

'Huilen gaat meestal ook over,' zei Janka ernstig. 'En waarom denk je nu eerst weer aan jezelf?'

Dit laatste overviel hem. Het was niet eerlijk, het sloeg nergens

op. Om de een of andere reden begon Janka alles weer op de spits te drijven. Zij hield van spitsen, hij niet. Het leven was er te complex voor. Hijzelf was er ook te complex voor. In feite getuigde het van een platte geest om alles op de spits te willen drijven.

'Please, Janka,' zei hij, 'wees eerlijk. Ik dacht aan ons beiden, dat moet je toegeven.'

'Toegeven? Hoe kan ik nu weten waaraan jij dacht? Het moet niet gekker worden.'

'Van gekte is geen sprake. Luister, in wezen is het heel eenvoudig. We hebben beiden recht op onze nachtrust en als die nachtrust verpest wordt door een ordinaire huilebalk, dan pik ik dat niet.'

'Ik vind dit meedogenloos.'

'Goed, jij vindt dit meedogenloos. Wat wil je dan, dat ik medelijden toon? Dat ik compassie krijg met een onbekende vent die als een wijf ligt te snikken in zijn bed en doet alsof jij en ik niet eens bestaan?'

'Dat hij in bed ligt kun je niet zien, Ben. Wie weet zit hij in een stoel of bevindt hij zich op de grond. Waarschijnlijk is hij niet eens op de hoogte van onze komst.'

'Maar waarom moet hij huilen. Waarom zou een volwassen vent in vredesnaam moeten grienen in het holst van de nacht. Vind jij dat normaal?'

'Of het normaal is, is vers twee. Het is zielig. Geen mens laat zich zo gaan voor zijn plezier.'

'Goed, ga hem dan troosten, trut. Doe of je op Temptation Island bent en laat je overspoelen door medelijden. Pak een grote zakdoek, vlieg naar boven in je blote nightdress, en sla een arm om hem heen. Leef je barmhartigheid maar eens lekker uit. Dan ben je ervan af en ik ook.'

Janka knipte een gloednieuw wandlampje aan, trok haar nachthemd zo strak over haar romp dat haar tepels zichtbaar werden en zei met een diepe frons tussen haar wenkbrauwen: 'Wat ben je weer bezig, Bennie.'

Hij haatte die frons en wilde geen Bennie worden genoemd. De volgende maand werd hij tweeënveertig. Bennie was een naam voor in de kinderkamer.

‘Ik bezig?’ schreeuwde hij. ‘Let op je woorden, Janka, ik waarschuw je. Wie is hier bezig, wie is hier godverdomme bezig! Ik word wakker gemaakt, ik word meedogenloos genoemd en die jankende klootzak van jou mag vrijuit gaan.’

‘Die jankende klootzak heeft mij geen trut genoemd.’

‘Dat moest er nog bij komen dat hij jou een trut noemt. Dat moest er echt nog bij komen. Kom op, waar is mijn mes. Zodra hij mijn vrouw beledigt, is hij er geweest.’

Janka drukte twee vingers tegen haar lippen. ‘Sst,’ siste ze, ‘straks heeft hij alles gehoord en moeten we hier weg.’

‘Kijk, dat bedoel ik.’

‘Wat bedoel jij?’

‘Dat ik dit niet wil, onvrijheid in mijn eigen nest. Ik wil hardop kunnen praten, ook in bed.’

‘Je kunt zoveel willen.’

‘Je antwoorden worden steeds gevatter, schat.’

‘Ik dacht dat ik een trut was.’

‘Dat hangt van de context af.’

Janka streek haar haar uit haar gezicht, stapte uit bed, schoot in haar sloffen en deed haar kamerjas aan. Dit had hij niet verwacht.

‘Wat ben je van plan?’ vroeg hij angstig. ‘Denk erom, geen gekke dingen doen midden in de nacht.’

Janka bleef uiterst kalm en zei: ‘Wat zou ik nu van plan zijn. Ik ben niks van plan, ik ga alleen naar buiten. Even kijken op zijn naambordje hoe hij heet. Ik geef namelijk ook om contexten zoals je weet.’

‘Je bent gek geworden,’ zei Ben. ‘Helemaal gek. Nee, krankzinnig. En je zult nog kou vatten ook. Dit slaat echt nergens op. Wat voegt een naam in godsnaam toe aan iemands persoon? Wat heeft een naam te maken met verdriet?’

Maar Janka was al vertrokken. Met een rammelende sleutelbos vloog ze door de gang. Een vliegende cipier in nachtgewaad. Hij hoorde de voordeur open- en dichtgaan en nogmaals open en dicht.

Toen ze weer terugkwam, was ze in alle staten. Blosjes op haar wangen en ogen als van een verliefd kalf, niet om aan te zien. Ze liep

op hem af en hield vol trots haar rechterhand onder zijn neus. Een domme meid, geen greintje zelfbewustheid.

‘Moet ik eraan ruiken,’ vroeg hij, ‘of wat wil je?’

‘Dat je leest wat erop staat.’

Met ballpoint had ze er een naam op genoteerd. Vanwege de beverige letters kon hij hem ternauwernood ontcijferen: Rex Goldberg. Dus zo heette hij, de *intruder* die erop uit was hem naar de kroon te steken. Die zich met zijn gejank toegang had weten te verschaffen tot de handrug van zijn vrouw. Wiens naam al bijna raakte aan haar trouwring. Rex Goldberg, niets meer en niets minder. Om van over te geven.

‘Fantastische naam, hè?’ zei Janka. ‘Zo koninklijk en nog Joods ook.’

‘Hoe weet je dat?’ vroeg Ben vijandig. ‘Hoe weet je dat hij Joods is? Of heb jij alle Joodse namen uit je hoofd geleerd?’

Ze liet zich niet van de wijs brengen. ‘Gewoon,’ zei ze. ‘Goldberg is een Joodse naam. Dat weet jij ook.’

‘Best, dan weet ik het ook. Voor mijn part weet de hele wereld het. Toeter het gerust van alle daken. Maar is het ook belangrijk, doet het ertoe? Of vind jij elke Joodse naam vanzelf een aanbeveling?’

Janka fronste weer en zei: ‘Houd je een beetje in. Straks heeft zijn familie de afschuwelijkste dingen meegemaakt.’

‘Hallo, daar gaan we weer!’ schreeuwde Ben. ‘En mijn familie dan, voor zover die nog in leven is? Heeft die soms geen afschuwelijke dingen meegemaakt? De een na de ander ging op een rotmanier kapot, dat heb ik je vaak genoeg verteld. Maar stel ik me daarom aan als een nachtelijke huilebalk? Probeer ik in de pas te komen bij andermans vrouw? Jaag ik iedereen op stang met mijn vervelende geblèr? Ik bedoel maar.’

‘Jij hebt mij, Ben, en Rex heeft misschien niemand.’

‘'t Is toch niet waar, hè? 't Is toch niet waar dat mijn eigen vrouw zich door zo'n stomme naam laat inpalmen. Ik vind hardop janken trouwens niet getuigen van erg veel koninklijkheid. Maar goed, als jij mij graag wilt tergen en hier een jiddisch koningsdrama omheen wilt breien waarin wellicht nog een rolletje voor jezelf is weg-

gelegd, ga je gang. Deze man zal je niet tegenhouden.'

Op het moment dat Ben dit zei veranderde het huilen in gestamp.

'Ook nog een olifant,' riep hij naar boven. 'Pardon, een Joodse olifant. Bedankt namens mijn vrouw, meneer Goldberg. Als dit zo doorgaat, komt straks het hele plafond naar beneden en kunt u dokken!'

Meteen ging het gestamp over in gebrul. Ook het gebrul ging gepaard met lange uithalen om daarna weer in snikken over te gaan. Een onhoudbare toestand. Ben meende dat er nu serieus moest worden ingegrepen en stond al naast zijn bed.

'Janka,' zei hij met een grafstem, 'op deze manier gaat het mis. Voor ons, voor die vent en voor het hele huis. Wat denk je? Zal ik maar eens naar boven om met hem te praten?'

Ze keek hem ongelovig aan. 'Jij naar boven? Om te praten? Rex ziet je al aankomen. Nee, dit moet je echt heel anders inschatten. In een toestand als deze heeft een man behoefte aan een vrouw.'

'Dus je gaat liever zelf?'

'Nou ja, "liever" is een groot woord maar het zal wel moeten,' antwoordde Janka met een empathische poppenblik. Ze wist haar wensen altijd zo in te kleden dat het leek of ze zich opofferde. Voor de zoveelste maal trok hij aan het kortste eind. Maar wat gaf het, ze hielden van elkaar.

'Akkoord,' zei hij. 'Als jij je vrouwelijkheid op deze manier wilt uitventen, geen probleem. Ga dan zelf maar op dwaaltocht door dit vreemde huis en vergeet je rugzak niet. Haal alleen eerst even een borrel, wil je?'

'Hoor je wat je zegt?'

'Hoezo?'

'Over het uitventen van vrouwelijkheid. Ik vind dat grappig.'

'Geen tijd voor grappen. Haal je nu een borrel of niet?'

Janka slofte naar de keuken, kwam met een enorm glas wodka terug, plantte de fles met een klap op tafel en vroeg: 'En wat ga jij dan intussen doen? Coma-zuipen?'

Hij had liever een kusje gehad en nam een flinke slok en toen nog een en nog een. Ondertussen hoorde hij Janka's stappen al op de

trap. Daarna haar klop op de deur. Het effect was ongelooflijk. Als bij toverslag hield het huilen op. Of de deur geopend werd, kon hij niet vaststellen. Na het kloppen hoorde hij namelijk niets meer, helemaal niets. Hoe was dit mogelijk? Hij raakte volkomen overstuur, floot, knipte met zijn vingers en klakte met zijn tong. Maar niets wilde meer binnenkomen. Hoewel zijn lippen, handen en tong duidelijk bewogen, ving hij geen enkele klank meer op. Hij greep panisch naar zijn hoofd en voelde aan de zijkanten. Volkomen glad! De oren die zo-even nog gebeiteld zaten, waren restloos van hun plaats verdwenen, weg. Verlamd van schrik liet hij zich achterovervallen op zijn bed. Dit was het begin. Nog even of hijzelf was ook weg. Hij hield zich zo stil mogelijk en drukte zijn handen tegen zijn onderbuik om te voorkomen dat het leven zomaar uit hem wegvloeide. Zo lag hij uren te wachten op zijn kletsnatte kussen, met open ogen en zijn handen op zijn geslacht. Het werd drie uur, vier uur, vijf uur... Ik ben niet in de war en heb nog altijd mijn mes, zei hij bij zichzelf. Als mijn oren en mijn vrouw bij zonsopgang nog niet terug zijn snijd ik mijn polsen door.

Om zes uur 's morgens, de zon begon nog maar net op te komen, belde Ben het noodnummer. Behalve zijn adres kon hij geen woord uitbrengen. Na een halfuur kwam er een ambulance. Omdat er niet op hun bellen werd gereageerd, forceerden de mannen de deur, stormden de trap op en troffen hem bloedend aan in zijn pyjama. Ze praatten op hem in, ontsmetten de wonden, en legden verband aan. Omdat hij echter bleef huilen, nergens op antwoordde en op geen enkele wijze aanspreekbaar was, besloten ze hem naar een dagopvang te brengen. Daar kreeg hij een bord pap. Hij sloeg er met zijn omzwachtelde handen middenin en riep dat hij geen baby was. Toen werd hij in bad gedaan, met een papieren handdoek afgedroogd en opnieuw verbonden. Vervolgens kreeg hij een boterham met jam. Hij at hem niet op en liet opnieuw zijn tranen de vrije loop. Ze werden gedept met een papieren zakdoek.

‘Hoe zit het,’ vroeg hij, ‘is hier soms geen linnenkast voorhanden?’

Hij zag ze lachen terwijl er niets te lachen viel. Daar had je het weer, die humor op een stom moment.

Een lelijke verpleegster stelde hem een vraag. Ze moest hem vijf keer herhalen, tevergeefs. Hij duwde haar van zich af en sloeg haar in het gezicht. Ze zette het op een krijsen. Een leger witte broeders kwam aangesneld. De mooiste van hen prikte hem in zijn arm. Wat een tover, wat een wonder, wat een paardenmiddel! Ineens kon hij alles weer verstaan. Hij hoorde de broeder duidelijk vragen: 'Hoe zit het? Leeft u alleen?'

'Welnee,' zei hij monter, 'een beetje koning heeft nog altijd een koningin aan zijn zij.'

'En hoe heet de uwe?'

'Janka,' zei Ben, 'Janka is haar naam. Ze is de liefste van de hele wereld en speelt toneel. Onlangs had ze nog een rol in *Ubu Roi*.'

'Ubu wat?'

'Roi. Dat is Frans en betekent koning, als u het nog niet wist.'

'En haar achternaam?'

'Goldberg, net als ik, we zijn getrouwd.'

'En waar is ze nu?'

'Weg.'

'O, vandaar dat eenpersoonsbed. Wat is er precies gebeurd, meneer Goldberg? Wat is er aan de hand?'

'Gebeurd?' vroeg hij verbaasd. 'Moet er iets gebeurd zijn dan? Gebeurd is er niet al te veel eigenlijk. 't Was meer een kwestie van woorden.'

Sanne Rooseboom
Stof en muizen

Er staat een blinde man op het perron. Hij houdt zijn stok voor zich uit en draait zijn hoofd heen en weer. Dit kan een heel goede dag worden vol bloed en vrienden. Het beste wat er ooit gebeurd is op het perron was toen twee mannen gingen vechten. De een had een dikke buik in een wit T-shirt, de ander had pukkels op zijn wang. Ze duwden tegen elkaars borstkas, steeds harder en toen stompte die met pukkels de ander in het gezicht. Ik wilde het aan iedereen vertellen, maar de andere mensen zagen het ook. Het werd steeds warmer op het perron, ik hoorde bij de andere mensen en iemand stootte me aan en zei ‘erg heh’ en ik zei ‘ja’. Toen landde er een klodder spuug uit de mond van de dikke naast mijn voet, ik zag hoe die uit zijn mondhoek werd geslagen en naar mij toe vloog. Ik zweette en mijn ademhaling was heel snel en toen pakte ik mijn pik vast met mijn hand in mijn broekzak. Er lag een uur later nog bloed op de grond, met heel kleine bubbeltjes erin.

Als een blinde man op de metrorails valt, dan ben ik de enige in Londen die hem kan helpen. Want ik heb daarop geoefend.

‘Help me! Ik ben blind!’

‘Blijf rustig,’ roep ik. Alle mensen op het perron zijn in paniek behalve ik. ‘Ik zal hem helpen.’

Ik heb het in mijn hoofd al duizend keer gedaan. Als er geen trein aankomt, spring ik op het spoor. Je moet de derde rails nooit aanraken, dan ga je dood. *Live rail* heet dat, mooie naam. 420 volt direct en continu door je lichaam als je misstapt. Je ruikt de geur van je brandende vlees voordat je doodgaat. Ik til de blinde het perron op, met

schuddende duwtjes. Daarna klim ik zelf omhoog, terwijl andere mensen me helpen.

Als er wél een trein aankomt, moet je zo laag mogelijk blijven. Het is niet zo eng als je denkt, er is ruimte tussen de rails en de grond en de trein. Als het spoor tikt, is de metro dertig seconden verwijderd van het station. Als je de wind voelt, zijn er nog zestien seconden. Wanneer het piepen van de remmen begint, heb je nog hoogstens vijf seconden voordat de lichten verschijnen in de tunnel en dan, *bam*!, komt de trein met 33 kilometer per uur het station binnenrijden. Dan ben je dood, als blinde.

Behalve als ik op je ben gesprongen. Niet voor de seks, dat doe ik niet bij mannen. En ook als het een blinde vrouw is, zou het niet het juiste moment zijn. Later, als dank misschien, maar niet op het spoor. Ik spring boven op je omdat je dan blijft leven. De draden onder de trein raken me misschien nét, maar ik heb een heel dikke jas, volgens het labeltje zit er dons in. Het is een waterafstotende jas.

Mensen staan te huilen op het perron als ze zien hoe de trein over ons heen dendert. Maar wanneer hij wegrijdt, verschijnen blinde en ik weer. Dan juichen ze.

Op het perron houd ik blinde in mijn armen. ‘Rustig maar. Alles komt goed,’ fluister ik in zijn oor. De politie komt en een ambulancemedewerker. Ik raad hen aan dat ze hem meenemen voor controle, omdat hij zo geschrokken is en waarschijnlijk ook in zijn broek heeft gepist. Ikzelf hoef geen medische hulp, nee hoor, bedankt. Maar de vrouw van de ambulance kijkt me bezorgd aan en wijst op mijn rug. Er kleeft bloed in het waterafstotende dons omdat mijn rug is opengehaald door de leidingen onder de trein, en dan moet ik mee naar het ziekenhuis en gaat ze voor me zorgen, wekenlang. Dan worden we verliefd en als ik weer gezond ben, gaan we trouwen.

Maar de blinde man maakt geen aanstalten op het spoor te vallen. Hij leunt nonchalant tegen de muur, z'n hoofd een beetje omhoog, alsof hij naar het plafond kijkt. De wind wordt sterker. Vanuit de

tunnel komt het licht van de lampen en de metro stoomt het station binnen. De trein remt, de deuren gaan open, ‘mind the gap’, honderden mensen stappen uit. Blinde tast met zijn wit-rood-witte stok de grond af, richting coupé, en stapt probleemloos in. Hij gaat niet eens zitten op het stoeltje voor zielige mensen.

‘Ik had je kunnen redden, blinde klootzak,’ fluister ik zo zachtjes dat het mijn hoofd niet uit komt.

Maar hij is al weg, de metro is alweer weg.

Als ik helemaal alleen in de hoek van het perron sta dan wil ik de mensen graag neuken. Ik wil ze redden of neuken en als dat niet kan, wil ik ze doden. Ik doe het niet. Natuurlijk doe ik dat niet maar het zijn klotemensen met hun kutbanen en kuthuizen en kutklote-kutrelaties. Ik maak dan vuisten met mijn nagels in mijn handpalm. Ik druk heel hard en houd mijn ogen dicht. Het doet pijn en soms bloedt het en dan wordt het weer rustig in mijn hoofd.

Er komen altijd nieuwe mensen om te redden of te neuken. Wanneer ze instappen zijn ze even heel dichtbij. Ik ruik ze. Zweet, parfum, deodorant, alcohol, hond, kots, aftershave, shampoo, leer, frituur en natte grond. Iedereen ruikt wel naar één ervan. Soms botsen ze tegen me op, of raken onze jassen elkaar.

‘Hé, jij neemt ook elke dag deze metro, toch?’

‘Yep.’

‘Wat leuk je eens te spreken. Heb je de voetbalwedstrijd gisteren gezien?’

‘Ja, dat was spannend!’

‘Zeker. Hoe heet je eigenlijk?’

‘Barry.’

‘Barry, ik zie je zo vaak, heb je zin om vanavond bij mij thuis voetbal te komen kijken? Mijn vrouw maakt lam. Hou je van lam?’

Hmmm, lam.

's Avonds bel ik aan, met een grote fles wijn in mijn hand. In hun huiskamer staat een witte bank op een rood tapijt en een stereo waar pianomuziek uit klinkt. Tijdens het eten en de wedstrijd maak ik de juiste grapjes, niet over seks of over hoe gek het eten eruitziet, maar

over het nieuws en de televisie. Ik eet met mes en vork en drink rustig en zeg dat het eten werkelijk verrukkelijk was. Na afloop ga ik naar boven en neuk met de vrouw.

De beste manier om niet boos te worden als ze zonder mij weggaan, is meerijden met de metro. Ik zit dan op de bank, met de andere mensen, terwijl de metro rammelt en de wind door de open raampjes giert. De wind uit de tunnel is donker en ruikt een beetje naar olie, stof en muizen. Als er oude mensen binnenkomen, sta ik voor ze op. Ze kijken me aan en lachen even en dan wordt het warm in mijn buik. Misschien kan ik met ze mee naar huis en voor ze zorgen. Als ze dan eenmaal dood zijn, krijg ik hun geld en trouw ik met hun dochters. Ik zou dat graag doen, trouwen met hun dochters. Met een vrouw die houdt van stof en muizen. Ik zoek het perron af naar ze.

Er zit er een verderop, op een bankje. Alleen. Ze zat er net nog niet, toen met die blinde. Ze heeft een grote, rode tas op de grond staan tussen haar voeten. In haar donkerblauwe spijkerbroek zitten een beetje dikke benen. Mama houdt van dikke meisjes. Het betekent dat ze goed kunnen koken en goed kunnen eten. Ik kan haar aan mama voorstellen, dan kunnen we met zijn drieën kletsen en taart eten. Mama praat niet veel meer de laatste jaren. Alleen maar kleine woordjes. ‘O Barry,’ zegt ze. En ‘Ach jongen.’

Ik denk dat het een studente is, of een verpleegster. Of iemand die met kleine knaagdieren werkt. Ze heet vast Jessica. Ik wil graag een vriendin die zo heet.

We kunnen samen op vakantie. Naar Griekenland. Dan bescherm ik je tegen jongemannen die naar je fluiten. Je giechelt terwijl ik vis bestel.

Als ze met kleine knaagdieren werkt kunnen we daar samen over praten. Er leven veel meer muizen in de ondergrondse dan wij weten. Dat is omdat ze het geheim houden, ze rennen weg als wij komen, maar ze hebben vrienden en familie in de tunnels. Soms lopen ze over het perron. De muizen komen daar meestal wel mee weg,

de ratten niet. Mensen schreeuwen naar ze en maken rare geluiden. ‘Een rat!’ gillen ze dan. Van alle woorden die je kunt gebruiken, gebruiken die sukkels altijd dezelfde. Als ratten mensentaal zouden spreken, dan zouden ze alleen maar ‘een rat’ kunnen zeggen. Dat is het enige wat ze ooit van ons horen. Misschien betekent hun gepiep wel gewoon ‘een mens’.

Mijn buik is dik en mijn kleren zijn oud, maar je ouders zien in je ogen dat ik je gelukkig maak. Na een tijdje gaat je vader me ‘zoon’ noemen en mag mama bij ze in huis komen wonen.

Ze zit daar maar en staart naar het grote reclamebord tegen de muur, boven de rails. E-Harmony Datingsite. Mijn hand gaat vanzelf naar mijn broekzak. De kaart zit er nog. Ik trek hem tevoorschijn en vouw hem open. Mijn handen plakken aan het papier. Binnen vier minuten moet ze me aankijken en zien dat ik de ware ben, daarna komt de volgende trein. Ze heeft een pony die bijna voor haar ogen valt. Blauw haar. Dat vind ik niet erg. Rare meisjes houden vaak van kleine knaagdieren.

Ze is heel dichtbij nu. Ik ga zitten op de stoel naast haar. De hand met de kaart trilt een beetje, ik houd hem voor me uit, zodat ze hem kan zien.

‘Sorry,’ zeg ik.

Ze draait haar gezicht naar me toe, verstoord, maar als ze de kaart ziet, wordt ze aardig, zo gaat het altijd. Ze glimlacht. Mijn knie raakt even die van haar, ik voel de warmte van haar been door mijn broek heen. Ik houd de kaart boven haar schoot, precies boven haar schoot, en leun een beetje naar haar toe. Het bonzen van mijn hart zit nu ook achter mijn ogen. Ik kuch om te merken of er nog geluid uit mijn keel komt. Ze kijkt op en ik kijk terug.

‘Weet je hoe ik naar Cockfosters kan komen?’

Mijn stem wordt schor aan het eind van de vraag, te veel lucht.

‘Cockfosters?’ zegt ze en ik voel het tussen mijn benen. Haar stem is zacht en vrolijk en vol oprechte interesse. Ik kan haar adem een beetje ruiken. Pepermunt en verkoudheid.

‘Ja, Cockfosters,’ zeg ik, en ik knik. Ze schuift een stukje heen en weer in haar stoel en leunt naar voren om de kaart te kunnen zien. Mijn knie raakt haar knie nog nadrukkelijker en ik moet mijn tanden op elkaar houden, zodat mijn tong niet naar buiten komt.

‘Ik wist het vanaf het eerste moment dat ik je zag,’ zeg je op onze huwelijksdag. ‘Ik ben zo blij dat je op me afstapte. Zo blij.’

En dan neuken we.

‘Het is de andere kant op, makker,’ zegt een diepe stem. Hij komt van een lange, donkere man die naast ons bankje blijkt te staan. Hij heeft een baardje en een piercing door zijn lip en hij wijst op mijn kaart. Ik heb hem nooit eerder gezien. Ziet hij niet wat hier aan de hand is? Wat er opbloeit? Ik negeer hem, maar hij blijft praten.

‘Je moet de Piccadilly Line hebben, dit is de Northern Line, die gaat de verkeerde kant op. Het is de eindhalte van de andere lijn.’

Ik houd mijn adem in en staar naar Jessica. Ze kijkt naar haar voeten, terug in haar eigen wereld. Mijn maag draait zich om en ik klem mijn kaken op elkaar. Het is allemaal voorbij. Ik hoor het in de tunnel rommelen. Over twintig seconden komt de trein aan. Er branden tranen in mijn ogen.

‘Cockfosters?’ probeer ik nog één keer. Maar ze staart naar haar tas.

‘Het is de andere kant op,’ zegt ze zachtjes en beleefd.

De trein stopt, ze staat op, omklemt haar tas met beide handen. Ze kijkt niet eens meer om, ze stapt gewoon in en verdwijnt. Hij niet. De klootzak wijst met zijn vinger naar de andere kant van de tunnel.

‘Andere kant op!’ zegt ie door de sluitende deur heen.

Ik druk mijn nagels in mijn handpalmen en neem de roltrap naar boven en naar beneden. En nog een keer. Met mijn ogen dicht en mijn bloedende vuisten in de zakken van mijn waterafstotende jas.

Hester Knibbe
Pro domo

Het was heet in het paradijs, de planten
snakten naar water, de leeuw lag uitgeteld
naast het lam te slapen. Er moest nodig worden

gesnoeid gewied gemaaid, maar we hadden
geen woord nog voor onkruid schoffel tuinschaar
zeis. Toch, dwars door de hof stroomde

het water ergens vandaan en ergens naartoe en
we aten bladgroen wortels, plukten de vruchten
- hoe kon alles rijpen! - de kersen ze smaakten

we spuugden de pitten uit op de grond waardoor
beginsels ontsproten. Dus moest er wel

meer zijn onder de zon, iets
wat je aanvang zou kunnen noemen en einde.

We hadden er niet om gevraagd
maar twijfel sijpelde binnen: hadden we
hersens gekregen om niet te willen

weten? Toen trok door de tuin een storm
die dwars door ons heen blies en we werden
ons lichaam gewaar en dat van

elkaar. Ook de dieren ontwaakten gromden
kenden plots een geluid voor *gevaar*!

Het was dus die wind die de beschutting
sloopte waarin we woonden, die hoos die ons
greep optilde neersmeet in liefde - haat. We kregen

een zwart soort kracht en gedachten die
als vlammende dolken in onze borst
kolkten. Daar hadden we niet om gevraagd.

Zoveel woorden als we erbij kregen: woede
dooddenken wensen afgunst honger zwanger slacht
hoer slaaf meester miskleun heiligenlevens vuil
onrecht tijd ziek eeuwig windbuil zwaard gesel

en weemoed niet te vergeten. Daarbij
barmhartigheid en genezen. We zullen

de kleine gebreken de oneffenheden
een plaats moeten geven, zeiden we
en we moeten elkaar maar blijven
aanhalen. We leerden de ander

te zoeken en te vermijden, eenvoud meervoud
ijdel. We groeiden krom, ook dat

hoorde bij de alwetendheid die we er ongewild
bij kregen. En we wisten ons dom.

We wiegden een kind en het schreeuwde.
We zoogden het toen en het zoog en zoog
de aarde naar binnen. In zijn hoofd

groeiden hoe langer hoe meer gedachten
over waarom en waarvan en - Er

vielen woorden als willen en niet. Er
vielen handelingen en tegen

dit en dat was weinig in te brengen. Er
was sprake van mensenketens die en

die en ik ook een beetje. Er viel
een hiaat in *zeker weten*. Er viel

een gedachte uiteen en nog een.

We zochten een weg naar slaapplaats
en blijven, onze handen verstrikt
in een wirwar van gebaren. We hadden

zo'n lijf dat een plek wilde hebben iets
eigens van minstens twee armen wijd.

Om onze hals de valuta van angst, de strop
van verlies benam ons de adem, we vochten
kregen stomme wrede gedachten die maar niet

waren op te bergen, ons stalkten en
grijnzend na bleven wijzen. Zo kwam het

dat we ons omdraaiden wegjoegen uitscholden erop los
gingen meppen tanden uit jouwende bekken
sloegen schedels en nekken braken.

Onze fout? Dat we bestonden
uit lichaam, honger hadden onze dorst

verdronken. We hadden enkel
lucht moeten zijn die je uitblaast en dat

werden we ook ten slotte. Onze misstap
was dat we een uitweg zochten, altijd

op zoek maar zodra we vonden
moesten we weg en dat ten slotte

tartte ons. Dus schopten we
tegen het logge beginsel van

wie het eerst die. Wij waren het
die nooit mee mochten.

Eenzaamheid werd een stem
die ons toesprak, kreeg morsdode ogen. *Doe*

zei de stem *ondanks het zachte in je*
ben je geboren voor de verwoesting. Dat het

moest, blonken de ogen en dat we daarna
als een kind zouden slapen. Zochten

in boeken, maakten een plan en schreven
profetisch wat de wereld te veel heeft

tekortkomt en dat alleen een oordeel
dat wegsnijdt en rafelt voorgoed
kan genezen. Bliezen in onze dooie

uppies verderf over het land opdat
men zou weten van ons zou weten.

Arjen van Veelen
Een schaap op een skippybal

> *The Brompton owner is free and independent - she chooses where to go and when and how. Spreading freedom and independence - it's not a bad motivation for coming to work*
> www.brompton.co.uk

Op het gebied van liften en roltrappen is het Finse bedrijf KONE wereldwijd marktleider. KONE heeft 36 000 werknemers in dienst en maakte in boekjaar 2010 een omzet van vijf miljard euro. KONE staat garant voor de beste People Flow Experience®. People Flow is het soepel verplaatsen van mensen en goederen in en rondom een gebouw. People Flow is een geregistreerd handelsmerk van de Kone Corporation. Alle 36 000 werknemers van KONE zijn *dedicated to* People Flow. Over de People Flow Experience® is nog maar weinig geschreven. Schrijvers of dichters nemen nu eenmaal zelden de lift. Dat is een groot persoonlijk gemis (zie tabel 1).

Maar ook een maatschappelijk gebrek. Want in deze tijd is niet alleen de vraag relevant hoe je de arbeider naar zijn werkplek vervoert, maar vooral hoe je de arbeider op zo'n manier vervoert dat hij die reis niet ervaart als onderdeel van die arbeid, maar als een vakantie, een funtripje.

Schrijvers of kunstenaars kunnen bij het scheppen van die ervaring van dienst zijn.

Op deze plek beperken wij ons tot de vraag of de ervaring die KONE biedt met de *verticale* verplaatsing van de arbeider, ook van toepassing kan zijn op de *horizontale* verplaatsing. Bij horizontale verplaatsing dienen we dan in de eerste plaats te denken aan de

U daalt								TOP.
niet af							naar uw	
	als in een					u *flowt*		
		bittere schacht			u zwéét,			
			naar uw Hades;		u zóét,			
				welnee,				

Tabel 1 De People Flow Experience®

U daalt
TOP.
niet af
naar uw
als in een
u *flowt*
bittere schacht
u zwéét,
naar uw Hades;
u zóét,
welnee,

trein. Als specifiek object van studie kiezen wij voor Fyra.

Fyra is een hoogwaardige verbinding tussen Brabant en de Randstad die klanten in staat stelt om snel en comfortabel te reizen. Fyra rijdt met geriefelijke Intercity-rijtuigen. De naam Fyra werd ontwikkeld door Globrands Naming & Strategy en refereert aan het woord ‘fier’.

Buitengewoon interessant is dat diverse kunstenaars en schrijvers hebben bijgedragen aan het tot een succes maken van de Fyra-ervaring. In opdracht van NS Hispeed hebben kunstenaars elk op hun eigen wijze een kunstwerk gerealiseerd dat verband houdt met de HSL rondom de thema's snelheid, ontmoeting, verbinding, reizen, landschap en Europa. Tijdens de treinreis doorkruist de reiziger, vaak onwetend, uiteenlopende stromen van goederen, informatie en mensen.

Laten ook wij een ritje nemen.

De rugleuningen in Fyra lijken iets verder te zijn gekanteld dan in een reguliere trein - alsof buitengewone gravitatiekrachten de reiziger straks in zijn zetel zullen drukken. Het personeel draagt kleding in paars en violet en rood die afwijkt van de strenge conducteurs-uniformen - als de frisse dracht van stewardessen. De maximale reisduur bedraagt één uur en negen minuten - toch biedt deze trein, anders dan gewone intercity's die vaak langere trajecten afleggen, een cateringservice.

Zo dadelijk komt zij langs, zegt de intercom, *to serve you at your seat*. Zij biedt Chardonnay delle Fenezie, 250 ml voor € 4,75. En Italian of Colombian Roast van Starbucks, voor € 2,40.

Fyra is geen trein, maar een vliegtuig.

Een vliegtuig dat pendelt op het traject Amsterdam - Schiphol - Rotterdam - Breda. Fyra is een speedboot in een boerenslootje. Een Concorde-lijndienst op Texel. Het supplement dat u voor Fyra betaalt, nog geen drie euro, is een symbolisch bedrag dat de dagelijkse reis naar uw werk de allure verschaft van een missie.

Fyra biedt u het snelste vervoer tussen Amsterdam, Schiphol, Rotterdam en Breda. Gemak, comfort en snelheid, dat is Fyra in een notendop. De komst van Fyra brengt een nieuwe manier van reizen met zich mee.

Fyra staat vaker stil dan reguliere treinen: de software die de Bombardier-locomotieven aanstuurt kampt regelmatig met migraine-aanvallen. Het Fyra-personeel is al gewend aan de nukkigheid van de software. Zodra de computer weer eens ‘nee’ zegt, vertoont het personeel een melig defaitisme. Hoewel de koe die je nu eens goed kunt bestuderen niet anders is dan de koe die je gade zou slaan vanuit een stilstaande boemel, is het stilstaan in een flitstrein een meer bijzondere ervaring, vergelijkbaar met het betreden van een roltrap die defect blijkt te zijn.

De eerste keer dat we stilstaan wordt er na ongeveer vijftig minuten in keurig Engels omgeroepen dat wie daartoe de behoefte voelt, mag roken op het balkon van het achterste treinstel. Een zoethoudertje ter beteugeling van volkswoede. Bij een tweede keer pech wordt dit privilege reeds toegekend na tien minuten. Dit nieuwe ro-

ken is typisch iets waar een mens een supplement voor betaalt.

Elders is een nerveuze IT'er zwetend bezig met het op afstand resetten van het computersysteem, ingenieus improviserend op Ctrl+Alt+Del. Wij, gestrand op weg naar *another day in the coalmine*, overlevenden van een pijnloos in een weiland gecrashte lijnvlucht, roken blijmoedig.

Een slaaf van zijn plantage gevlucht; een mijnwerker die zijn pikhouweel woest wegslingert en heen gaat; een klerk die zijn werklaptop neersmijt voor de voeten van zijn tirannieke bazin en brult: ‘You can't fire me, because I quit!’ - ja, zulke rebellen hebben het recht euforisch van vrijheid te genieten.

Maar niet wij. Wij genieten als brugpiepers van een tussenuurtje dat niet het resultaat is van moedig spijbelen, maar van overmacht. Mazzelende Sisyphussen.

Al een aantal jaar verkoopt Albert Heijn in zijn AH To Go-stationswinkels sandwiches met op de verpakking teksten die spotten met de monotonie van het werkend bestaan. Deze teksten zijn afgedrukt in een speels, quasi handgeschreven lettertype. ‘'s Ochtends als je opstaat weet je het al’, luidt er eentje. ‘Dit wordt een slaapverwekkend saaie dag met maar één lichtpuntje: het moment dat jij je tanden zet in de sandwich van de maand.’ Een ander gaat zo: ‘Pas op! Als de dagelijkse sleur te groot is, kun je schrikken van de nieuwe smaaksensaties.’

De supermarktketen valt niets te verwijten; de mensen happen toch wel. Opmerkelijker is juist dat de arbeiders zelf niet protesteren tegen de spot die er gedreven wordt met hun bestaan. Tandenknarsend, misschien, maar per saldo gedwee, nemen zij dag in dag uit een hap van 't kleffe brood der armoe van de zoveelste maand, met steeds nieuwe smaaksensaties, dat wel.

Dat gebrek aan werkelijk protest, die collaboratie met het lot, is een verschijnsel dat zich voordoet in de hele moderne samenleving, maar vooral bij treinreizigers, omdat die passiever van aard zijn dan anderen, en in het bijzonder bij treinreizigers met een vouwfiets.

Als het gaat om het soepel verplaatsen van arbeiders naar het werk

is de vouwfiets het meest listige middel om de reizende werkslaaf in de waan van vakantie te laten.

Opvouwbare voorwerpen - met uitzondering misschien van het statief - functioneren minder goed dan hun onplooibare pendanten. Deze wet geldt ook voor de fiets: de opvouwbare variant is kwetsbaarder en gedraagt zich, met zijn 16"-wieltjes en zijn iele frame, nerveuzer. Waarom bestaan vouwfietsen? Die hebben, zoals veel opvouwbare voorwerpen, een militaire oorsprong. Bij de landing in Normandië hadden Canadese troepen vouwfietsen bij zich. Wat ooit oorlog was, is nu woon-werkverkeer.

De Brompton is een van de duurste en populairste merken. In opgevouwen toestand oogt dit model als een grote opgerolde spin. Een ander merk, de A-bike, met zijn 'uniek telescopisch kliksysteem', is ingeklapt niet veel groter dan een paraplu. Ook de HEMA verkoopt twee grovere modellen: Basic (€ 129) en Luxe (€ 189).

De tragiek van het vouwfietsdesign is starheid van de menselijke maat: de fiets kan kleiner, de mens niet; en hoe kleiner het rijwiel, hoe kolderieker de fietser. Maar de vouwfietser maalt niet om uiterlijk vertoon. Het is de tegenpool van de Harley-rijder. Net als de ligfietser heeft hij een houding van: 'lach maar, mensen, mijn winst ligt elders'. Maar waar ligt die winst precies?

De missie van Brompton is: *spreading freedom and independence*. Voor de forensen heet de vouwfiets een uitkomst te zijn: 'their Brompton sets them free [...]', vertelt de bedrijfswebsite. De pientere forens kiest een vouwfiets vanwege de zoete smaak de wereld van het werk te slim af te zijn, te *outsmarten*.

De vouwfiets is de ontsnapping uit de horizontale mijnschacht van de trein. Een vakantiefietsje. Een driewieler.

Maar net zoals de auto vooral een suggestie van vrijheid is - en in praktijk gebruikt wordt om op beschutte wijze in de file te staan - biedt ook de vouwfiets vooral schijnvrijheid. De fiets faciliteert slavernij, juist door het gemak en door de tijdwinst: mensen gebruiken vouwfietsen niet om te ontsnappen, maar om eerder in de mijn te zijn.

'Ik vouw mijn Strida in tijdens het rennen voor de trein,' schrijft

een enthousiasteling op een vouwfietsforum. ‘Effectief dus nul seconden opvouwtijd.’ En: ‘Met een Strida heb je je eigen stoel om in de stampvolle trein op te zitten.’

Dit is de People Fop Experience®. Hier zie je hoe de arbeider zich verzoent met het zure van zijn gedwongen dagelijkse migratie. Hier zie je een mens die trots is op ieder kruimeltje, vergetend dat de hele cake hem sowieso toebehoorde. Zijn reistijd is voor hem geen last meer. Dit is Sisyphus die zijn vrienden triomfantelijk vertelt dat hij een uitgekiende manier gevonden heeft om tien seconden sneller aan de voet van de berg te zijn. Miezerige muiters.

Zo zijn wij - plooibaar, bukkend, vouwend, buigend, in opdracht producerend.

Zie de mens, bij het station, fier pedalend op z'n vouwfiets, immer op vakantie, altijd in *flow*, zonder het zelf te beseffen clownesk, een schaap op een skippybal.

Amsterdam - Schiphol - Rotterdam, november 2011

Daan Stoffelsen
Het zonlicht, vanaf de overkant

3 juli 1998

Vroeg of laat komt het, en dan telkens weer, nu eens keihard aan, dan als in een zucht: verlies. Speelgoed, illusies, familie, vrienden. Verlies vormt levens, bepaalt de chronologie van herinneringen en het netwerk van mensen om je heen.

Verlies vormt je als mens, het verdiept je ervaring. Als mens, dus als lezer. Maar maakt het je een betere lezer?

23 mei 2010

Het is een reële vraag, nu ik A.F.Th. van der Heijdens nieuwste roman, *Tonio*, uit heb, en besloten heb hem niet te bespreken. Althans, er geen kritische beschouwing aan te wijden. Het zou goed zijn om in het tijdschrift waarin Van der Heijden ruim drie decennia terug debuteerde, te kijken hoe een *Revisor*-redacteur van nu zich verhoudt tot zijn werk. Zijn nieuwste boek biedt ook aanknopingspunten genoeg voor een stevige analyse. Het is hybride, heeft in grote lijnen een detectiveachtige opzet, maar wordt overheerst door uitgewerkte herinneringen en dagboekaantekeningen, waarbij die laatste categorie, als de traditionele variant voor privégebruik, met onversneden emoties, nogal eens de literaire, beschouwende aantekeningen verdrukt. Het past in zijn oeuvre, geeft er commentaar op, maar wijkt ervan af, heeft een eigen karakter door het puur autobiografische karakter, door de emotionele openheid.

Over dit boek valt heel veel te zeggen. Maar het is een ongelijke strijd. Elke uitspraak over *Tonio* is een uitspraak over Tonio, Van der Heijdens eenentwintigjarige zoon die vorig jaar op Eerste Pinksterdag

verongelukte; elke uitspraak over Van der Heijdens schrijverschap is er een over hoe hij rouwt.

(Bovendien: hoe interessant is het, om maanden na de kranten, de weekbladen, de websites, een veelbesproken boek opnieuw te analyseren en te beoordelen?)

Arjen Fortuin schreef dat *Tonio* 'een boek [is] waardoor je aan de bedden van je zoons gaat controleren of ze nog veilig liggen te ademen'. Hij schreef ook: 'Een boek als *Tonio* onttrekt zich aan gewone literaire kritiek. Niet alleen omdat het van weinig compassie zou getuigen om de waarheid van een gestorven kind langs een koude literaire meetlat te leggen, maar vooral omdat je onmogelijk kunt uitmaken of je aangedaan bent door wat de schrijver opwekt of door de wetenschap dat wat hij schrijft wáár is.'

Iets vergelijkbaars schreef Julian Barnes in *The New York Review of Books* naar aanleiding van de boeken van verse weduwen Joyce Carol Oates en Joan Didion: 'In some ways, autobiographical accounts of grief are unfalsifiable, and therefore unreviewable by any normal criteria. The book is repetitive? So is grief. The book is obsessive? So is grief. The book is at times incoherent? So is grief. Phrases like "Friends have been wonderful inviting me to their homes" are platitudes; but grief is filled with platitudes.'

(Een medium als dit moet juist ruimte bieden voor de vragen die volgen na de eerste lezing: wat maakt dit boek literair, wat maakt boeken literair, hoe verhoudt schrijverschap, hoe lezerschap zich daartoe?)

Een boek als dit gaat ook over jezelf. Fortuin ziet zijn eigen zoons, Barnes dacht ongetwijfeld aan zijn echtgenote, die op 20 oktober 2008 overleed. Een boek als dit lezen is een ongelijke strijd, ja, maar de vijand zit vanbinnen. De angst is je tegenstander, of de herkenning, en die dwingen je tot erkenning van de geldigheid, de waar-

heid van de vorm die Van der Heijden koos. Eigen verlies, op welke afstand ook, vergroot je schroom andermans verlies te beoordelen. Je bent betrokken, en dat vervuilt je onafhankelijke oordeel over een literair werk. Maar maakt dat uit? Kan dat niet, eenmaal erkend, tot een betere analyse leiden?

14 mei 2001

Over goede analyses gesproken. Het is nu zo'n zes jaar geleden dat ik Recensieweb, waarvan ik een van de oprichters ben, ongewild een tegendraads profiel gaf met een positieve bespreking van Kluuns roman *Komt een vrouw bij de dokter*. In dat boek sterft een vrouw aan kanker terwijl haar man vreemd gaat bij het leven en uiteindelijk een vaste tweede relatie heeft. (In werkelijkheid stierf Kluuns echtgenote in mei 2001.) Op een nuchtere maag, zo zonder de hele roman te herlezen, doen de sterfbedscènes me nu niet meer zoveel, maar toen maakten ze me wel verdrietig.

Misschien was ik murw gebeukt door dat tegenstrijdige liefdesverhaal van drank, kanker en overspel, misschien zijn het de momenten van ontmenselijking: de kaalheid bij de chemo, de magerheid, de poep en kots die er in de laatste dagen zomaar uit komt, de plas die ze niet meer kan ophouden - universele beelden van het einde. Zelfs een bespiegeling over wat die man allemaal met haar geslacht heeft uitgespookt, datzelfde waar nu de plas vrijelijk uit loopt, kan dat niet ondermijnen. Sentimenteel wordt het toch wel, als ze even later hun dochtertje vertellen dat mama doodgaat. ‘Ik vind het wel jammer dat mama doodgaat.’

Ja, dat werkt. Het is understatement, maar het is geen ironie, en Kluun komt ermee weg door het voor rekening van een kind te nemen, dat de pijn niet kan vermoeden, de leegte, de wroeging.

Is dat ook niet de bedoeling? Geraakt te worden door de kale feiten van ziekte en bedrog? Er is humor, een enkele poging tot diepzinnigheid, maar de kwaliteit van dit boek zit in de plot, een tegendraadse verweving van een ziekbed en een obsessief overspel. Doe je het boek dan niet recht door juist de gebeurtenissen (en niet de stijl) te appreciëren? En moet je die gedachte doortrekken en stellen

dat hoe beter je dat kunt beoordelen, hoe beter je het herkent, des te meer je de goede lezer en dus de goede criticus bent voor dit boek?

16 april 2002

Deze datum valt een jaar later, en leverde een heel ander boek op. Ik herlees P.F. Thoméses *Schaduwkind*, waarin hij zijn in 2002 geboren en overleden dochter bezingt en herdenkt. Ik zie de contrasten met *Tonio*, maar ook de rake analyses van wat er in dat andere boek gebeurt. Over herhaling, bijvoorbeeld. Het is een totaal ander boek, poëtisch, analytisch, beknopt, plotloos. Elsbeth Etty schreef erover in haar bespreking in de NRC: 'De lezer van deze regels is het bezoek dat de intimiteit van de rouwenden komt verstoren. Toch hoeft niemand zich een voyeur te voelen, daarvoor bewaart Thomése gelukkig te veel afstand.'

Hoe moet je je verhouden tot rouw? Hoe moet je je verhouden tot dit boek? Ben je voyeur of lotgenoot? Moeten we gelukkig zijn met die afstand?

*

En hoe groot is die afstand? P.F. Thomése beschrijft in zijn recentste roman, *De weldoener*, een bijna-doodervaring van de hoofdpersoon. In een ongepubliceerd interview met *De Revisor* vertelde hij dat hij die zelf had meegemaakt, gelaten, rustig, in groot contrast met de schrik van zijn echtgenote.

> Dat is net als angst. Als je op de rand van het dak staat, zal een ander het levensgevaar zien. Terwijl, tja, jij moet toch even daar zijn. Ik ben ook veel banger voor mijn kinderen dan met mijzelf. Ik kan net zo goed zelf onder een auto komen, daar denk ik nooit aan, maar bij hen voortdurend. Dat is eigenlijk raar, want waarom zou ik er minder gauw onderkomen?

Het gaat nu even niet om die persoon op de rand van het dak. Die schrijft, eenmaal ervan afgestort, geen boeken meer. Het gaat om de kantoormensen aan de overkant die hem zien, en je vrouw die haar hoofd uit het raam steekt en die je ziet. Ben ik die man op kantoor, of het hoofd uit het raam? Erken ik het gevaar, of de rouw, of herken ik het? Ben ik een ander, of de ander?

*

In *Schaduwkind* beschrijft Thomése hoe de vader die zijn kind verloren heeft, teruggrijpt op de auteurs die hem als schrijver inspireerden. Hij vond het prachtig, ooit, hoe Goethe het overlijden van een kind beschreef, hoe Schubert er muziek op schreef.

> Maar nu ik het 'echt' zou moeten begrijpen, begrijp ik het niet meer. Net zoals ik Nabokov en Flaubert niet meer begrijp. Hun woorden zijn woorden van anderen over anderen, die men zegt over iets of over iemand, afsluitende, concluderende woorden. Voor anderen ja, sluit zich dit leventje als een doosje, haar naam op het deksel. Voor anderen ja, is het iets wat anderen overkomt. Iets wat je kunt samenvatten in algemene termen, zoals er dagelijks in de hele wereld verschrikkingen worden samengevat in zo-of zoveel woorden.

De lezer wie *Schaduwkind* onberoerd laat, kan het zo zeggen: het is iets wat anderen overkomt. Het is prachtig gezegd, goed geschreven, maar ik kan niets met de emotie erachter. En ik, die tot op moment van schrijven kinderloos is, ik kan die ervaring niet herkennen, ik ben maar *een* ander, maar het raakt me toch.

Een van de kortste hoofdstukjes in Thoméses requiem heet 'Paniek'.

> De geur van schone lakens, het slaapkamerraam open. Een nieuwe dag.
> Het zonlicht dat binnenvalt en haar nergens terugvindt.

Het zit hem in die tweede zin, het zonlicht dat een persoon wordt, radeloos door de afwezigheid van dat meisje. Die zin herinnert je aan de kennis die je een boek lang met je meedraagt: deze man heeft zijn dochtertje verloren, nog geen twee maanden na haar geboorte. Maar kennis wordt gevoel door Thoméses draai, door de vervreemding van de zon. Goede vondst, denk je, mooie wending, en al kan je goed analyseren waarom het goed en mooi is, de herkenning van het vreemde geeft iets subjectiefs aan je weten, je vóélt het: hier is iemand kwijt.

23 mei 2010

Nu lees ik *Tonio*. Het is veel lastiger om hier zulke wendingen aan te wijzen, en dat komt omdat Van der Heijden het alledaagse en het drama meestal uit elkaar heeft getrokken. Hij herinnert zich de eerste tijd met Tonio, toen nog een baby:

> Toen ik een jaar of vijf, zes was, sjouwde ik soms wel een uur lang met onze kat in mijn armen rond. Als het dier zich dan uit mijn greep bevrijdde, bleef ik zijn gewicht, vacht en wiegbewegingen nog een hele tijd in mijn armen voelen, als een tinteling: net of ik het onzichtbaar geworden lichaam tastbaar verder droeg. Ik verbeeldde me dat hetzelfde me nu met de baby overkwam. Thuis had ik Tonio door de kamer gedragen. Ik was met hem in mijn armen neergeknield bij een van de luidsprekerboxen om naar de solo van de hobo te luisteren. Nu zat zijn afdruk tintelend in mijn armholten - maar zonder de warmte.

Treffend. Als het beeld niet zo uitgebreid was, zou je het subtiel noemen: Van der Heijden laat de associatie weg, hij verbindt de ervaring uit het verleden niet met die van nu. Dat kenmerkt eigenlijk deze hele verhaallijn in *Tonio*: de anekdotes uit het leven van Tonio, door de ogen van zijn vader, staan los van de directe emotie die je eraan zou verbinden. Die komt ruimschoots aan bod als Van der Heijden rapporteert hoe hij en zijn echtgenote samen, radeloos, hun ontzetting en hun verdriet delen. De dood is een feit, een natuurramp die

zijn verwoesting heeft aangericht, en we lopen om de ravage heen, in het volle besef dat er niets te repareren valt. Het zijn de momenten waarop je je nadrukkelijk bewust wordt van het feit dat je de dode niet kent, en dat je dit verdriet niet delen kán. Nu eens op te grote afstand, dan weer te dichtbij: je bent je bewust dat je lezer bent, je voelt je voyeur, je primaire emotie is medelijden.

> Toen ik later beneden in de huiskamer kwam, zat Mirjam ongemakkelijk op de bank, met een opgetrokken been en haar hoofd achterover gekanteld. Roodomrande ogen starend in het niets. 'Ik mis hem zo,' bleef ze fluisterend herhalen. Haar hoofd rolde langzaam, in een soort gelaten ontkenning, over de rugleuning van de bank heen en weer. 'Ik mis hem *zo* verschrikkelijk... het is zo *niet* te bevatten...'
> Op zulke momenten had ik geen ander antwoord dan het vasthouden van haar koude hand, tot die warm werd en zij hem terugtrok omdat ik er te hard in kneep.

Maar de schrijver excelleert in de uitgesponnen passages waar hij het verlies aangekondigd krijgt, en waar hij het ongeluk reconstrueert. Je ziet de man, net nog de dag uitstellend in bed, die zijn confrontatie met de agenten aan de deur uitstelt, in een tenenkrommende traagheid. Je ziet hem later met zijn echtgenote bij de agenten die het ongeluk onderzoeken, bij Tonio's laatste arts. Je ziet de ouders en de getuigen van de laatste dagen van hun zoon, in telkens dezelfde opstelling in hun woonkamer. Je ziet ze terwijl de dood nog tastbaar is, terwijl er nog gestorven wordt.

> 'Ik heb er niet speciaal op gelet,' zei Dennis. 'Als hij slingerend weg was gefietst, was het me wel opgevallen. Nee, nou je het vraagt, hij reed gewoon de Ceintuurbaan op.'
> [...]
> 'Tonio is aangereden op de hoek van de Hobbemastraat en de Stadhouderskade. Die kruising ligt niet op de route.'
> 'Geen idee hoe hij daar terechtkwam.'

> ‘Is er een kans, Dennis, dat hij nog even bij Paradiso wilde kijken... of het meisje van de fotosessie daar was?’
> ‘Hoe laat gebeurde het ongeluk? Kwart voor vijf toch?’
> ‘Tien over halfvijf.’
> ‘Dan is Paradiso al dicht. Weinig kans.’

Er zit spanning in dit deel van het boek, een schuldige spanning, want mag je wel zo simpelweg *willen weten* als je eigenlijk moet rouwen? Mag je je wel bezighouden met een dader, met voortekenen, aanwijzingen en alternatieve scenario's, met het ongeluk als misdaad, terwijl het wezenlijke van het ongeluk, het slachtoffer, alle aandacht verdient? Toch is die ervaring directer, urgenter, persoonlijker dan de leeservaring in de andere twee lijnen van het boek, en het eigenaardige is dat zowel de passages over een jongere, levende Tonio, als die over de rouwende ouders, op dagboekaantekeningen gebaseerd zijn - welke teksten zou je levendiger, accurater, treffender verwachten?

3 juli 1998

En zo blijft de lezer, de ik van dit essay, prettig buiten schot. Lekker iemands emoties analyseren, narratieve structuren duiden, lekker makkelijk. Wat nog makkelijker is: vaststellen dat het voor iedere lezer nu eenmaal anders zal zijn. Zeggen: verlies is particulier, individueel. Je vrouw, je lief, je maatje verliezen, na een lange gezamenlijke strijd, of je moeder, nét voor je de leeftijd had op gelijke voet te praten, of je moeder, terwijl je amper de fase van een tekening op moederdag voorbij was. Vaststellen: dit is één persoon die sterft. De tijd die mensen delen, de gemiste tijd, de liefde, de afstand, herinnering, taal - de gradaties daarin maken het verschil.

Concluderen: elke ervaring is uniek, elke leeservaring is uniek, er is niets zinnigs, althans niets algemeen geldends te zeggen over literatuur. U heeft de voorafgaande meer dan tweeduizend woorden voor niets gelezen.

Laat dat niet de pretentie zijn van het slot van dit essay, maar het

is wel een poging het - lezen, afstand, herkenning, geraakt worden - te begrijpen. Ik las Jaap Scholtens *De wet van Spengler*, een roman die net als die van Kluun een autobiografische basis heeft: Scholtens broer overleed in 2007 aan kanker. Ik schreef erover: 'Is dit sentimenteel? Ik moet het vragen, want ik word er sentimenteel van.' Ik herkende elementen van het sterfbed van mijn moeder. Mijn datum is 3 juli 1998.

13 juli 2007

Vijf jongens. De man die ze als vader kenden, wordt opgenomen en pleegt later zelfmoord, en ze keren terug naar de omgeving van de jeugd van hun moeder, onder de vleugels van de families van hun moeder en echte vader: Twentse industrie-adel. Ze hebben een jeugd van kattenkwaad, vuurtjes stoken, goede manieren en de jacht, van overgenomen kleren en havanna's jatten van grootvader. Decennia later zijn de jongens mannen geworden, met carrières, vrouwen en eigen jachtgeweren, en dan wordt de oudste broer ziek. Heel ziek. Een gezwel in zijn hersenen blijkt slechts een uitzaaiing.

> Ik ben niet bang voor de dood. Ik heb een prachtig leven gehad. Ik heb zoveel gereisd en gedaan. Als ik nu doodga heb ik daar vrede mee.

Het bijzondere van deze geschiedenis sluit de herkenning niet uit: 'een prachtig leven', het is een formulering die ik bijna letterlijk eerder heb gelezen. De 'diëten, detoxen, preparaten, een magnetiseur, verlichte geesten, vitaminesupplementen, een Amerikaanse kankergoeroe die telefonisch consult verstrekte, het waterzuiveringsapparaat, een dagelijks glas smerige olie, magneten in zijn matras en bezoeken aan een kinesiologe' - een selectie ervan, maar met dezelfde moed der wanhoop, ik weet ervan. En de Dachau-overledene, de boeddha ('van zijn lichaam was weinig over, wat restte was liefde'), ik heb ze gezien.

Maar ik wéét van alternatieve geneeswijzen, van vermagering en berusting, dat verrast me niet, het raakt me niet. Ik laat me elders

betrappen op onverwacht sentiment. Bij het afscheid: de laatste keer dat hij een arm om zijn broer heenslaat, de eerste en laatste kus.

Hij koopt een fiets voor zijn nichtje.

> 's Avonds bedankte Julius me liggend op de rode bank en voegde er glimlachend, met droeve ogen, aan toe dat Louise zó gelukkig was met de fiets. Zijn ziel groeide terwijl zijn lichaam verschrompelde. Ik had er al het goud van de wereld voor over dat ik deze taak niet voor Julius had hoeven waarnemen.

Ja, dat werkt. Maar hoe? Het zal niet komen door die groeiende ziel. 'Grief is filled with platitudes,' schreef Barnes en Van der Heijden erkent 'dat pathos, toegepast op onze eigen situatie, niet vals meer kon klinken.'

Eerder is het het contrast met het voorgaande: een anekdote, niet meer dan dat, waarin Scholten de aanschaf van een omafiets met Oost-Europese toestanden weet te vergelijken: 'De eerste fietsenwinkel deed denken aan de winkels in Roemenië: zoveel producten tentoonspreiden dat je door de bomen het bos niet meer ziet.' Er is een tweede winkel, zijn nichtje maakt haar keuze, hij koopt de fiets: hier gebeurt van alles, maar niets van belang.

Totdat Scholten het uitlegt, en verdomd: het zonlicht valt binnen en vindt haar niet terug. Een fiets wordt gekocht, het is de laatste.

23 mei 2010

> Met enkele stappen was ik bij hem terug. Het briefje van vijftig dat ik hem toe wilde stoppen, had ik al opgevouwen tussen mijn vingers. In plaats van het hem te geven liet ik het los in de zak van mijn regenjas, waarna ik mijn armen om hem heen sloeg.
> Ik begreep mijn eigen onverwachte gebaar niet. Hij en ik, we namen elkaar alleen nog in de accolade op zijn en mijn verjaardag, met Mirjam als enig publiek. Ik gaf hem drie stevige kussen op zijn stoppelige wangen, en zei: 'Goed dat het zo gelopen is.'

Een begroeting die twee weken later het afscheid bleek te zijn, en dat heeft Van der Heijden al opgemerkt vóór deze anekdote, en hij zal het nog herhalen, iets te vaak. Maar hier, in de directe omgeving van de gebeurtenis, houdt hij zich in, hier toont hij zich de waarlijk grote auteur, die afstand neemt. Het maakt deze scène stroever, maar nadrukkelijk niet sentimenteel. Het effect blijft uit, en dat zou wel eens precies de bedoeling kunnen zijn.

*

Het heeft zin de verkeerde vragen te stellen. Ben ik een betere lezer omdat ik dingen herken, vroeg ik me af, kan ik een boek beter beoordelen als het boek meer voor mij geschreven is? Een onzinnige vraag, die op de vooronderstelling gebaseerd is dat boeken op een publiek geschreven zijn. Goede boeken zijn niet voor iemand geschreven, goede lezers zijn geen publiek.

Maar vragen stellen is wel een goede manier van lezen. De ongezochte antwoorden zijn: meeleven gaat makkelijker af als er iets gebeurt, een verhalend vertellen brengt me dichterbij. Analyse, herinnering, maar vooral uitgeschreven rouwbetoon zetten me paradoxaal genoeg op afstand.

Het alledaagse illustreert onverwacht effectief het verlies, het speelgoed is veelzeggender dan de illusies, de dochters meer dan de medicijnen. Zo'n doorbroken verwachting doet je niet alleen het aha beleven, maar ook het ach.

Begrip is een zegen en een handicap. Afstand en herkenning zijn geen absolute gegevens. Maar literatuur ontstaat waar een schrijver ze tegen elkaar wegstreept. Dan zijn we voyeur en lotgenoot tegelijk, op de dakrand en uit het raam en aan de overkant. Dan worden we geraakt. Dan voelen we verlies. Dat is goed, dat is winst.

Wim Brands
Gedichten

1

aan de oude mannen denk ik
graag

aan de oude mannen die al een leven lang
in deze wijk wonen

in huizen die ooit niks kostten en
onder hun ogen een goudkust
werden

zij huren nog steeds voor
de oude prijzen de jonge mannen
van toen

vriendelijk zwijgend gaan ze 's avonds
over straat

met in hun ruggen hun huizen die
schaars oplichten in de schemering

2

De stoelen zijn ingepakt in wit plastic.
Ze lijken op grafstenen.

Het doek is gevallen, of gaat het
dadelijk op?

Voor in de zaal een vrouw,
draagt ze een hoedje?

Verder niemand.

We lezen: olieverf op hout,
alsof ons wordt meegedeeld

dat er ook een boom
voor deze eenzaamheid

moest worden geofferd.

(vrij naar Linda Pastan)

3

Ik zit aan de waterkant met B. die nog maar een paar maanden heeft.
Mooi is dat, zegt hij, als een zandboot ruim de bocht neemt,

en hij imiteert de beweging boven zijn hoofd
met de tondeuse die hij net heeft gekocht
en die kapot bleek.

Gevloekt heeft hij toen hij geen nieuwe kreeg
en dat stemde zo vrolijk, zegt hij

dat hij geen nieuwe meer hoefde.
Zelfs zijn tot ziens klonk als een aanklacht.

In zijn ogen glinstert nog steeds het recente afscheid
in de winkel, de glans van de dagelijksheid

die sterker is dan de dood die nu even
onder de brug verdwijnt.

4

Ik verleid B. die nog maar een paar maanden heeft
tot een terugtocht. We gaan naar Waterloo
en nemen handen vol natte aarde

van het oude slagveld mee. Die we thuis in mooi
versierde potjes stoppen. De aarde droogt op.
Er zitten scherfjes in, stukjes kogel.

's Nachts pakt B. soms een potje. Doet het licht aan.
En schudt. De aarde rammelt. Schroeft dan
de deksel van het potje.

Wat ontsnapt is van voor zijn tijd. Het kringelt
door de kamer. Damp uit de dagen
van Napoleon.

Auke Hulst
Dreamland

Je naam is John Allen Duffy, zeiden ze. Je bent opgegroeid op een ranch buiten Dunning, Nebraska. Herinner je je Dunning? Het was een bloeiende gemeenschap, maar nu is het niets meer. Je reed met de truck naar Broken Bow, dronk er je biertje, danste met meisjes. Misschien had je seks met ze, dat weten we niet. Je was achttien.

Ik herinner het me, zei hij.

Je was gestationeerd nabij Walker Lake, Nevada. Je rende rondjes rond het meer, hoe koud het ook was. Je was iel maar fit. Ze zeiden dat je een betrouwbare kracht was.

Hij knikte.

Toen ging je weg. Dáárheen.

Ik herinner het me allemaal, zei hij. Ik herinner me de Sand Hills.

De Sand Hills, dat was thuis. Hij vertelde over de dagen die hij in het golvende landschap had doorgebracht. De heuvels waren bedekt geweest met eindeloos gras, soms een onverhard pad, een spoorlijn, een piepende molen. ‘De koeien waren niet lastig,’ zei hij, ‘en meestal keek ik naar de wolken. In de *perimeter* had je zulke wolken niet.’

‘Hoe was het daar? In de perimeter?’ De stem van de vrouw had een aangenaam timbre. Ze zat buiten de kamer en hij stelde zich voor dat ze mooi was, jong en naakt.

‘De lucht was er roder.’ Hij aarzelde even. ‘Er was geen opstand, wat die klotekranten ook beweren.’

Een aarzeling. Waar en wanneer had hij een krant gezien?

Ergens in het gebouw - hij wist het niet meer precies. Door de luidspreker klonk het krassen van een pen op een notitieblok.

Hij zei: ‘We hebben een brug gebouwd en 's middags kwamen

de vrouwen uit het dorp ons eten brengen. Sommige hadden gezichtsbedekking, andere droegen alleen hoofddoekjes. Ze lachten en sjansten met ons. Eentje heette Djamila.'

'En het werk?'

'De mannen hielpen ons, al liepen ze vooral in de weg. Er hing zo'n sfeer van samen iets maken. Een schuur bouwen, of sleutelen aan een auto. En dan aan het eind van de dag je pilsje drinken. Zó'n moment. Dat je je góéd voelt.'

*

Ze hadden hem een tijd lang in het ondergrondse ziekenhuis gehouden. Er was niets mis met hem, zeiden ze, maar je kon maar beter zeker zijn van je zaak. Hij herinnerde zich er weinig van - waren het dagen, weken of maanden geweest? In elk geval geen minuten.

Later, in een witte bus zonder opschrift, op weg naar McCarren International Airport - je mag naar huis, hadden ze gezegd. Uit de rode leegte doemde de Strip op, een voorhamer van licht en geluid. Hij zag duizenden mensen en auto's, bijgelicht door casino's, neonlichten, reclameschermen; hij zag rubberen entertainers; hij zag plastic gras. De jongens in de bus drukten hun neus tegen de ruit, zich vergapend aan het waterspektakel voor het Belagio. Duffy keek weg van het licht. Iets overmande hem, alsof hij weken niet gegeten had. Hij dacht eraan hoe het zou zijn als ze nu met hun machinegeweren uit het raam hingen en vuurden - felle terugslag en, vrijwel simultaan, het zompige geluid van vocht en vlees. Een onzichtbare hand leek hem tegen de rugleuning te duwen. Zijn mond vulde zich met de smaak van zand, melkzuur en ijzer. Nerveus tikte hij met zijn nagel op het scherm van zijn iPhone.

Een officier begeleidde hem tot aan de aankomsthal in North Platte. 'Als ik nog één langharige loser op een motor zie,' mompelde hij. Duffy had 'yes, sir' gezegd, en de officier zei: 'Op de plaats rust, korporaal.'

Zijn moeder was oud geworden. Het vocht in haar lichaam was verdampt, haar gezicht was gekreukeld papier. Zijn zusje had bor-

sten gekregen en het meisje dat zijn vriendin was of was geweest had haar haar blond geverfd. De taxi die hem thuis had gebracht reed weg over het pad. Hij liep naar de veranda waar ze stonden te wachten, de zware tas in zijn hand.

Het viel hem op dat zijn liefje loenste. Was dat altijd al zo geweest? Ze was een en al botten en ze droeg sneakers van de Save-A-Lot Superstore. Leeg keek hij haar aan. Hij zag dat zijn zus in stilte een woord vormde. Zijn lippen imiteerden de vorm. 'Jen,' hoorde hij zichzelf zeggen. 'Jenny.' Zijn meisje sloot hem in de armen en huilde.

*

Zo hernam het leven zich, maar het leven wilde maar niet hetzelfde worden. Hij ging er met zijn palomino op uit en zag de Sand Hills zoals hij het niet eerder zag. De hemel was hoog en helder; het licht ontsluierde alles, tolereerde geen geheim. Dáár was alles in een verhullend licht gehuld geweest, rood en stoffig. Vroeger was Duffy zich niet bewust geweest van licht, en misschien dat hij daarom niet in God had geloofd. Nu zág hij het. Maar God zag hij niet.

'Waarom mag ik niet mee?' vroeg Jenny. Het was donderdag. Ze had hem al vaak zien verdwijnen.

Duffy stond in de stallen en schraapte het vuil uit de hoeven van zijn paard. 'Gewoon. Je zou er niets aan vinden.'

Hij snoerde het zadel goed vast en zette een laars in een beugel.

'Toe.'

Hij reikte haar de hand en hees haar mee omhoog. Het paard deed een paar stapjes opzij en snoof.

Langs State Route 2 lag een spoor waarover eindeloze vrachtcombinaties steenkolen uit Wyoming aanrukten. Duffy leidde het paard een onverhard pad op. Toen verlieten ze ook het pad en verdwenen in het golvende landschap. De meeste duinen waren bedekt met ruw gras, maar soms troffen ze een kaal sikkelduin waarin kleine lawines ontstonden. Dit was de wereld die hij zich herinnerde, maar alles was anders - zijn hartslag weigerde te zakken. Hij legde een hand

op die van Jenny. Ze vlijde zich steviger tegen hem aan en wreef over zijn kruis.

Nadat ze geneukt hadden lagen ze naar de wolken te kijken.

'Praat met me, John.'

Hij schraapte zijn keel. Hij zei: 'Heb je ooit zo'n pop gehad met een cassetteband in zijn rug? Daar moest ik aan denken toen we van het weekend in Broken Bow waren. Die mensen... Nou ja.'

Ze reageerde niet. Die mensen waren haar vrienden.

'En ik word gek van moeder. Als ze nog één keer...' Hij schudde zijn hoofd. 'Ik word gewoon gek van haar.'

Moeder deed alsof hij simultaan van porselein en van goud was. De mensen van de kerk, zei ze, waren zó trots op hem - waarom ging hij toch niet meer? Hij had zijn redenen, maar wilde zijn moeder niet krenken. Het volk dat woonde in het dorp bij de brug had een andere god gehad.

'Je moeder is gewoon lief voor je,' zei Jenny.

Hij zei niks.

Twee weken later hadden ze een trailer gevonden, op een stoffig terrein aan de rand van Alliance. Het was een paar uur rijden van Dunning en moeder had gehuild. Haar kind, zo ver weg, alwéér. Duffy had haar gepaaid met woorden als 'huwelijk' en 'kleinkinderen' en daarvan had Jenny het te kwaad gekregen. Hoe dan ook schilderde je jezelf in een hoek.

Ze kochten meubels in *garage sales*, vreeën verbeten, sleepten met flessen butagas en dronken, hij wat meer dan zij. Duffy kreeg een baan in Scottsbluff, bij een bandenfabriek. Het werk was goed te doen, maar hij hield er niet van in de schemer lange afstanden te moeten rijden. Zijn ogen zochten naar beweging in de berm.

*

Er klopte iets niet.

Hij stond in de supermarkt. Elk hoofd was een half hoofd, de hersenen over de schouders gedrapeerd. De bijbehorende lichamen reikten naar de schappen en kakelden over ditjes en datjes met

half weggeslagen kaken. Hij liet zijn boodschappenwagen staan en rende naar buiten. Hijgend zeeg hij ineen tegen het portier van zijn wagen. Te dikke kinderen keken hem aan en likten aan hun ijsco's. Hun benen lagen open en krioelden van de maden.

Toen hij wakker werd, merkte hij dat hij schreeuwde. Jenny zat rechtop.

'Hé,' zei ze, 'hé.'

'Een droom,' zei hij. Anti-inbraaklicht werd in reepjes gesneden door de lamellen.

'Je bent veilig. Je bent wakker en je bent bij mij.' Ze drukte zijn hoofd tegen haar borsten en wreef over zijn rug en over zijn schouder. Hij wilde zich losrukken maar beheerste zich. Soms droomde hij dat iemand met een gloeiende pook in die schouder stond te roeren - na verloop van tijd voelde het bijna geruststellend, zoals een haardvuur dat een fractie te dichtbij was.

'Je lichaam voelt anders,' zei Jenny.

'Ik heb hard gewerkt. Ik ben sterker geworden.'

Ze drukte een kus op zijn schouder. 'Een man,' zei ze.

'We hebben een brug gebouwd.'

Buiten blafte een hond op de maat van rapmuziek.

*

'Ik neem aan, korporaal Duffy, dat u ook de berichten heeft gehoord over gevechtshandelingen? Over de guerrilla die in het hart van het land zou aanzwellen...'

Hij keek niet naar de journalist, maar in de camera. 'Ik weet wat ík gezien heb,' zei hij, 'en - wat ik...' Hij zakte even weg, was er weer. 'Er is nooit een schot gelost. We hebben een brug gebouwd en 's middags kwamen de vrouwen uit het dorp ons eten brengen. Sommige hadden gezichtsbedekking, anderen droegen alleen hoofddoekjes. Elke dag klampten ze ons aan om ons te bedanken.'

'Hoe verklaart u de beeldvorming? Is er sprake van een liberale vooringenomenheid bij de media?'

Hij dacht even na. 'Het is... de veteranen weten - ze wéten... Van

een afstand...' Hij schudde zijn hoofd. 'Je moet er geweest zijn.'

De journalist knikte ernstig en richtte zich tot zijn kijkers. 'Korporaal John Allen Duffy, een van 's lands vergeten helden. Namens KNOP-TV was dit Llewelen Geary vanuit Scottsbluff, Nebraska.'

Geary schudde hem de hand en een technicus begon draden op te rollen. 'Dat ging prima,' zei hij. 'Heldere antwoorden. Een mooi tegenwicht voor de liberale agitprop.'

Duffy knikte. De journalist was zo bruin dat hij bijna niet meer echt leek.

Ze hadden drie takes nodig gehad, en al die tijd had de voorman staan wachten in de deuropening van de fabriekshal. Hij had toegestemd in het item omdat het logo van de fabriek in beeld zou zijn. Eenmaal binnen bromde hij: 'Dit gaat van ónze tijd af, vriend.'

Duffy liep naar een machine waarmee een lange strip rubber werd voorgevormd en uitgehard. Zou hij Jenny hebben bedrogen als hij in de perimeter de kans had gehad? Hij probeerde zich de situatie voor te stellen. Groene ogen, een koperen huid, zijn handen warm onder al die lagen stof.

'Hé!' schreeuwde iemand. 'Hé, Duffy! Dat is de verkeerde compound, man!' Duffy keek naar zijn geblakerde handschoen, toen naar de instellingen op de monitor. Hij drukte de noodstop in.

Direct kwam de voorman uit de kantine aanzetten. 'Meneer de oorlogsheld, kijk nou wat je dóét...'

*

Het was laat en hij zat thuis. Jen was er niet - ze had niet gezegd waar ze heen ging, hoe lang het duren zou, of ze überhaupt nog terug zou komen. Op tv wierpen mannen met helmen en stootkussens elkaar een bruine handgranaat toe.

Buiten klonk het geluid van kisten in grind. Duffy stond op en keek door de lamellen. Een man in een groen jack en een spijkerbroek sjokte richting de woonwagen. Duffy kneep zijn ogen samen. De man was ongeschoren, zijn haar was halflang, zijn gezicht inge-

vallen, zoals dat van mensen die tanden misten.

Duffy wachtte hem op in de deuropening. De bezoeker knikte: ‘John Allen Duffy.’

Duffy zei niets.

‘Ik zag je op het nieuws. Geef me de vijf, man.’

Duffy sloeg zijn armen over elkaar. Hij voelde zich niet op zijn gemak - hij dacht aan het wapen dat geladen onder het bed lag.

De man zei: ‘Toen ik je verhaal hoorde dacht ik, goddomme, die vent heeft bij mij in het peloton gezeten. Die vent heeft exact hetzelfde meegemaakt als ik.’

‘Ik ken je niet,’ zei Duffy. ‘Ik zou het me herinneren.’

‘Hé, man, ik jóú ook niet.’

Hij zei het met rooddoorlopen ogen. Duffy begon de deur dicht te doen.

‘Hé, hé, relax, man. Ik weet, je denkt: wat is dit...?’ Hij spuwde een fluim in het stof. ‘Ken je Djamilla nog? Dat poppetje met die groene ogen?’

Duffy dacht: ik heb over haar gesproken in het tv-item, maar nee. Ik heb over haar gesproken in het ziekenhuis.

De man zei: ‘Er was dat terrein achter de moskee. Waar die antieke trucks stonden.’

‘Er zijn zoveel moskeeën. Er zijn zoveel trucks.’

De man hief een hand. ‘Je had haar het terrein op zien gaan. Het is niet gezegd dat je iets bij haar proberen wilde, maar, weet je, man, je bent een fokking jager. Je zag haar voeten onder een oude Bedford. Er klaterde iets. Je sloop de hoek om en je zag haar - ze zat gehurkt. Ze keek je in je ogen en glimlachte. Maar jij schaamde je en maakte je uit de voeten. Zoals ík me schaamde, geloof het of niet, en zoals ík me uit de voeten maakte.’

Duffy knipperde met zijn ogen. Het voelde alsof een te grote ribsteak van zijn maag naar zijn darmen zakte. Hij opende de deur wat verder en de man hees zich omhoog op het trappetje. Hij gaf Duffy een hand - de hand was vettig van de olie en het vuil. ‘Dumb-ass, zo noemden ze me in *boot camp*. Heb je Corona in huis?’

Duffy schudde nee. ‘Miller.’

De man knikte en Duffy zocht vergeefs naar de bobbel van diens wapen.

Een uur lang zaten ze aan tafel en spraken over de perimeter. Ze kenden elkaar niet, maar het was duidelijk dat ze op hetzelfde moment op dezelfde plekken waren geweest. Na het derde biertje begon Duffy over de flarden, de dromen. Dumb-ass riep ‘fuck!’ en sloeg op de tafel. Zijn flesje Miller viel om - het bier maakte vlekken op damesbladen.

Toen Duffy met een doekje de tafel had schoongemaakt, zei Dumb-ass: ‘Je hebt dezelfde herinneringen. Dan kun je evengoed dezelfde dromen hebben. Man, we zijn een fokking eeneiige tweeling.’

‘Ben je in het ziekenhuis geweest?’

‘Dat is Groom Lake, man. Dat is Area 51. Heb je enig idee wat ze daar uitspoken? En dan bedoel ik niet met ufo's en shit.’

De deur piepte en Jenny kwam binnen. Ze verstarde.

Aarzelend zei Duffy: ‘Dit is...’ Hij wist niet wat hij moest zeggen. Jenny sloeg met de hordeur. Haar voetstappen verstierven in de nacht. Dumb-ass hield zijn lege flesje omhoog. ‘Heb je nog zo'n rakker voor me?’

Het proces moest een soort *debriefing* zijn. Ze hadden op Dumb-ass ingepraat, ze hadden hem medicijnen gegeven, ze hadden in zijn hoofd staan porren, elektroden op zijn schedel geplakt en hightech vezels met zenuwuiteinden verbonden. Hij had foto's gezien en filmmateriaal - kijk, dit is hoe het was. En daar ben jij. En inderdaad, daar liep hij, met ontbloot bovenlijf en een sigaretje in zijn mond. De brug was bijna voltooid en langs de weg zaten de andersgelovigen dankbaar toe te kijken. Je kon aan niets zien dat zijn gezicht, en de gezichten van de anderen, in het beeld waren geprogrammeerd. Misschien was de brug een animatie, misschien lag hij op een filmset in Nevada. Wie zou het zeggen? Het was een *pilot*-project. Vandaar Groom Lake. Vandaar Dreamland. ‘Ze moeten met stramienen werken, een andere verklaring is er niet. Die fokking computers kunnen het nog niet aan voor iedereen een jaar of meer unieke herinneringen op te hoesten. Maar shit, man, ontwikkelingen gaan

snel. De realiteit is...' Hij blies toverpoeder weg tussen zijn vingers.

Duffy voelde aan zijn schouder. Iets knaagde vanbinnen: een diertje dat jeukte en irriteerde. Dumb-ass gebood hem zijn mouw op te stropen, bestudeerde het vlees. Zijn alcoholwalm rook zurig.

'Vakwerk,' zei de bezoeker. 'Als ze het niet hadden kunnen verdoezelen hadden ze je kapot moeten schieten en de opgevouwen vlag bij je moeder moeten bezorgen. Shííít.'

Duffy dacht: op internet stikt het van de *conspiracy nuts*. Maar hij luisterde en knikte. Ook Dumb-ass had flarden - mogelijk waren die met hem aan de haal gegaan.

Uiteindelijk stond Dumb-ass op en wankelde naar de deur. 'Nu weet je het,' zei hij. 'Het ga je goed, man.' Hij moest zichzelf staande houden tegen de deurpost.

'We hebben een brug gebouwd,' zei Duffy.

Dumb-ass keek hem hoofdschuddend aan. 'Check Google Earth, man. Er is geen brug. Nooit geweest.'

*

Bij Daly's kocht hij een six-pack. Het eerste blikje had hij al op voor hij het terrein af was. Hij verkreukelde het en wierp het in de berm. Daar stond duizend dollar boete op, maar wie maakte hem wat? De resterende blikjes bungelden aan de vrijgekomen plastic ring. In willekeurige richting waggelde hij de stad uit.

In het felle maanlicht zag hij Carhenge liggen: autowrakken gearrangeerd tot een replica van iets wat wel van belang was. De wagens waren grijs - het soort grijs dat hij kende van ongeverfde modelschepen.

Een hele tijd zat hij daar en bekeek de wagens. Sommige leken zich in de grond te hebben geboord. Hij ging in het midden staan en probeerde een plek te vinden waar de maan precies door een poort van gestapelde wrakken viel. Hij wierp zijn laatste lege blikje op de grond en trok zijn .28 achter uit de band van zijn Levi's. Hij verstelde de veiligheidspal. Vuurde. Het blikje zei *tzing* en danste in het rond - Duffy stelde zich voor dat het voetjes had, bloot of in

sandalen. Hij stak het wapen weer bij zich.

Voor de Sandhillers Saloon zag hij Jen bij een auto staan. Hij floot tussen zijn tanden. Ze keek betrapt, maar toen veranderde er iets in haar gezicht en liep ze op hem af. De man met wie ze was slofte op een meter of twee achter haar aan. Hij droeg een rood houthakkershemd en een witte cowboyhoed. Het was McDermitt - Duffy meende dat zijn voornaam Jay of Jake was.

Jen sloeg haar armen over elkaar heen. 'Wie was die engerd van daarnet?'

'Wat doe je met die kerel, Jen?'

'Wie was die engerd?'

'Wat doe je met...'

'Sinds wanneer gaat het jóú iets aan wat ik doe?' Ze hief haar hand. 'Ik zie geen ring om deze vinger, noch merk ik iets van een voornemen daar verandering in te brengen.'

Hij draaide van links naar rechts, zocht houvast bij publiek dat er niet was. Uit de bar klonk country-rock; neonlicht knipperde. Hij mompelde: 'Ik heb voor jullie gevochten...'

'Er is helemaal niet gevochten. Dat heb je zelf gezegd. Op tv nog wel, de enige plek waar je je mond nog opentrekt.'

Zijn rechtervuist sloot zich als een bloem in de nacht. McDermitt kwam naast haar staan, toen voor haar. 'Je meisje voelde zich eenzaam en had aanspraak nodig. Oké?'

'Dan praat ze gódverdomme met míj!'

'Alsof jij er ooit bent, John! Alsof ik tot je doordring!'

'Ik ben er áltijd!'

'Je bent dáár!'

Hij wankelde, hervond zijn balans.

'Laat haar ademen,' zei McDermitt. 'Dit is haar leven.'

Duffy probeerde hem bij de keel te grijpen, maar zijn handen waren licht als muskieten. McDermitt weerde ze met het minste gemak af. 'Je bent dronken.'

Hij keek langs McDermitt en riep Jenny.

McDermitt zei: 'Ga naar huis, Duffy. Of wat daarvoor door moet gaan.'

Jenny pakte McDermitts hand - ze verschool zich achter zijn houthakkershemd. Duffy deed alsof hij weg wilde lopen, draaide zich om en stortte zich half vallend naar voren. McDermitt vloekte. Een korte worsteling en Duffy viel achterover in de greppel langs de weg. Hij reikte achter in zijn broek en richtte zijn wapen op de maan. Voetstappen kwamen naderbij: een figuur in tegenlicht. Om hem heen klonken stemmen in een vreemde taal en het *zip, zip, zip* van rondvliegende kogels.

'Hé, John. Toe nou, John.'

Felle terugslag en het zompige geluid van vocht en vlees.

Marian Boyer
Jongensochtend

Ik stond vroeg op om op tijd bij het botenhuis te zijn. Eerst ging ik naar de keet om ontbijt op te snorren. Binnen lagen nog etensresten van de vorige avond, niemand had de vuile borden weggehaald. Ik kauwde een stuk brood tot het sappig was en telde de vliegen. Het waren er minstens veertien, en ik opende het raam om ze vrij te laten. Ik blies ze de ochtendlucht in, meteen zoemden ze de keet uit die rook naar schimmelkaas en rivierwater. In het hoogseizoen nam niemand tijd om de boel schoon te houden, alle aandacht ging uit naar de kano's en de boten en wat daarbij kwam, en Milly had geen zin om de troep op te ruimen, alleen omdat ze toevallig een meisje was, de fok. Als ze zulke dingen zei lachte ze, en kon je haar brokkelige tanden zien, blauwgrijs tegen de randen van het donkerrode vlees, maar al had ze geen tand in haar mond gehad, dan nog gaf ik alles voor haar ogen, waar de zon in rond tuimelde zodat het geen ogen waren maar een soort schittersterren bij daglicht. Je moest het alleen zien, en ik zag het.

Ik had Milly's toekomst gelezen toen ze haar hand voor me opende en vroeg of ze later veel geld en baby's zou krijgen, en toen ik ja zei begon ze te vloeken, ze zei dat ik een oplichter was, en ze schreeuwde dat ze die niet kon krijgen, baby's, nooit meer. Ze rende weg, en ik heb haar niet kunnen vertellen dat het onze baby was die ik had gezien, in de lijn van haar hand. Toen ik die zekerheid eindelijk in haar oor fluisterde lag ze in een ziekenhuisbed te trekken aan de draden die haar met het leven verbonden. Ik zag de littekens op haar armen en haar borstkas, en ik fluisterde dat ik onze baby echt had gezien, en hoe sterk hij was. Mijn hart sprong op omdat ze eindelijk iets zei, al was het iets anders dan ik had wil-

len horen. ‘Mafkees,’ zei ze, en ze sloot haar ogen. De verpleegster zei dat haar patiënt rust nodig had en dat types als ik geen toegang zouden mogen krijgen, en daarna zei ze ‘vort’ en klakte ze met haar tong, en dat deed wel pijn omdat het iets was voor een beest, voor een ezel.

Ik sloot het raam en pakte het mes dat op de tafel lag. Als er een naam in was gegraveerd had ik het niet aangeraakt, nu was het mes van mij. Het had precies het goede gewicht, en ik liet het in mijn zak glijden, glad en logisch als water dat stroomt naar het laagste punt. Met mijn andere hand wapperde ik de laatste vlieg naar buiten, die bleef dralen. Misschien herkende hij me nog van vorige sessies, wanneer ik voor de vliegen zong en ze naar buiten wapperde voordat Thierry kwam, met zijn mepper en spuit. Thierry had een hekel aan alles wat kleiner was dan hijzelf, en alles wat kon vliegen ging eraan. Mij durfde hij nooit aan te raken, misschien omdat ik had gezegd dat ik macht had over slangen. De enige keer dat hij me echt heeft aangekeken noemde hij me ‘achterlijke bruinvis’. Het bewees dat hij nog stommer was dan ik dacht, want hij had niet door dat hij me in feite een compliment had gegeven. Bruinvissen zijn niet alleen heel sterk, ze zijn ook nog slim, en ze zijn bovendien niet bruin.

De weg naar het botenhuis was nog nat van de spuitwagens, en ik snoof de geur op van water op stof. Ik keek hoe het eerste zonlicht langs de nerven van het botenhuis streek, tot ik bij de roldeur kwam en die opende. Binnen vulde de geur van smeerolie en carboleum mijn neusgaten, en er fladderde een zwaluw uit het dakspant. Ik hoorde het gedempte krijsen van de jonkies en ik had zin om een zwaluw te zijn, om die kleintjes te voeren, en ik beeldde me dat een poosje in.

Ik had genoeg tijd totdat de familie Smith-Kohn zou komen. Ik opende het boek en leerde Adam, Susannah en Odin uit het hoofd, zoals me was geleerd. Ik controleerde de zwemvesten, keek of de stootwillen waren geborgd en maakte het vistuig klaar, met een bakje pieren ernaast. Ik liet de motor ronken en luisterde een tijdje naar het lekkere vettige ploffen van het water bij de schroef. Ik had de Smith-Kohns niet horen komen, want toen ik me omdraaide ston-

den ze voor mijn neus. Adam en Susannah voorop, schuin achter ze een bleke jongen die minstens een kop groter was en daar een gebreide muts met klep op droeg. Susannah had een vosachtig gezicht, en ze liet haar kin op haar borstbeen zakken toen ze 'hallo' zei. Haar rossige haar stond alle kanten op en ik hoorde haar hese stem, alsof ze de hele nacht had liggen schreeuwen. Adam was net als zij ergens in de vijftig, had een tanig lichaam en zag eruit alsof hij de hele nacht naar haar had geluisterd.

'Hij is precies goed,' zei Susannah.

Haar man knikte afwezig.

'Of ben jij niet Bim van Thierry Tours?'

Ik zei dat ik dat was, en ik strekte mijn hand uit om ze aan boord te helpen terwijl ik hun namen zei. Toen ik Odins naam zei bleef hij staan.

'Ja, we weten het nu wel,' zei Susannah licht neuriënd, en ze verruilde haar slippers voor nieuwe bootschoentjes. 'Hij is zo leuk klein,' zei ze tegen Adam. Ze draaide haar vossengezicht naar me toe. 'We vinden het belangrijk dat Odin met allerlei soorten mensen omgaat.'

Odin wierp een blik en draaide zich om.

Het deel in mij dat allerlei soorten mensen was dacht aan wat Susannah had gezegd. Het was benieuwd welke prijs Thierry voor me had bedongen en welk percentage het naar Thierry toe moest doorberekenen. Om dat te innen zou het een revolver tegen Thierry's kop moeten houden, maar het hield niet van revolvers omdat het wist wat die aanrichtten. In plaats daarvan zou het Thierry aankijken tot die er knettergek van werd.

'Onze zoon hier denkt dat wij dit leuk vinden, hij vergeet alleen dat deze vakantie voor hem is georganiseerd,' zei Adam. Hij liep naar de achterkant van de boot, leunde met gespreide armen op de reling en bleef daar staan.

Ik boog me naar de map. 'Jullie hebben bij boeking dit papier gekregen,' zei ik, en ik hield het instructievel met de routekaart omhoog. 'Odin gooit zo de trossen los, dat touw daar bij je voet, en dan spring je aan boord. We varen de rivier af tot dit kruispunt, bij mijn

duim is het druk met kanovaarders, daarna wordt het rustig. Hier stoppen we om de vogelnesten te bekijken. Er zijn zeldzame exemplaren bij, daar hebben we verrekijkers voor.' Ik tikte op de doos met verrekijkers. Susannah knikte als een ijverige leerling. 'Ik ben gek op vogels,' zei ze.

'Ik wil meteen door naar de grot,' zei Odin, en wipte met een voet.

Ik hield mijn hand op het papier. Boven ons schriekte een buizerd.

Susannah trok haar rok op en begon met glimlachen. 'Lieverd...'

'Of is dit ineens weer níét mijn vakantie?' zei Odin, en zijn bokkige voorhoofd ving licht, opende zich voor de aanval.

De buizerd schoot naar de oever.

'Natuurlijk is dit jouw vakantie, dit is zelfs helemaal jongensochtend. Maar wil je niet eerst naar het vogeleiland?' vroeg Susannah.

Adam floot tussen zijn tanden, de schrille tonen tuimelden omlaag.

Ik verhoogde het toerental en liet Odin losgooien. De sprong waarmee hij het dek enterde was onverwacht luipaardachtig. We voeren weg.

Susannah en Adam keken naar het water, kalm week het voor de boeg uiteen. Susannah strekte haar arm uit naar haar man, die naar het water bleef staren. Odin maakte klakgeluidjes met zijn tong en legde zijn hoofd op zijn arm die hij in het water liet bungelen. Susannah verbrak de gezinsstilte, die geladen was en een beetje wanhopig. 'Ik heb een idee,' zei ze.

'En ik heb dorst,' zei Adam.

*

Odins hand lag losjes om het stuurwiel, met zijn andere zwaaide hij naar zijn ouders. Vanaf het kiezelstrandje zwaaiden ze terug, met de verrekijkers om hun halzen. Toen ze klaar waren met zwaaien bogen ze zich naar de koeltas, waar Susannah een sandwich uit tevoorschijn haalde. Net voor we de bocht rondden graaide Adam een fles uit de tas en zette hem aan zijn mond.

‘Ook proost,’ zei Odin. Hij trok zijn shirt uit en schikte de pet terug in zijn stand.

Zwaluwen scheerden vlak over het water, voor ons rezen de rotsen op. Als prehistorische dieren helden ze over en raakten elkaar in het midden. Ik zette de motor af, de kalme golfslag echode tegen de rotswand. Ik gooide het anker uit, en we sprongen op het strandje. Vleermuizen suisden weg.

Over Odins vel verschenen de minuscule toeristenbobbeltjes, met de donshaartjes rechtop erin gestoken. ‘Groot man, hier,’ zei hij, en hij knipte met zijn vingers en liep naar het gat achter in de rots.

‘Je kunt daar niet verder,’ zei ik, ‘na een paar meter komt er een hek en dat is het.’ Ik had geen zin om te zeggen dat ik vanaf dat punt een keer met Milly naar de kom was gedoken. We wisten dat het gevaarlijk was maar daar hadden we lak aan, en we hadden alles bij ons, we waren niet stom. We doken achter elkaar onder water het smalle gat in. Bij de Duivelskom kwamen we boven en klonken ons aan elkaar vast. We liepen voetje voor voetje de grot in, en we keken samen naar de veertigduizendjarige stalagmieten, die als veertig meter hoge stapels suikerwafels schitterden in het licht van onze lampen. Onze lichtbundels weken uiteen en zochten elkaar op. Stil als muizen waren we, en net zo klein bij wat we toen zagen. Op de terugweg beschenen we de botten en schedels van dieren, en we werden nog stiller. We hielden elkaars hand vast, en ze kneep er even in, en dat was het allermooiste. Terug op het strandje klikte ze haar musketonhaak af, en ik vond het heel erg om dat geluidje te horen. We waren weer los in de wereld, los van elkaar, en gelukkig heb ik daarna niet vaak op die manier aan ons gedacht.

‘En nu?’ zei Odin. Hij keek alsof hij in paniek raakte. Hij ging zitten met zijn armen over zijn knieën en zijn rug gekromd naar het water. Er wolkte een zwerm muggen om zijn muts, hij sloeg ze weg. Ik zei dat we bij dit deel van de trip meestal de hengels uit de boot haalden, of we konden de snorkels pakken en de vissen aanraken, en ik zou dan zeggen hoe ze heetten.

‘Vissen aanraken en hoe ze heten,’ zei Odin, ‘oké dan,’ op zo'n manier dat je wist dat het helemaal niet oké was.

‘Wat is er eigenlijk afgesproken? Kan ik mijn ouders bellen?’ Hij was nu in een restaurant en er was geen eten, en hij sprak niet tegen de ober maar tegen de afwasser. Het oker van mijn huid lekte uit over het strandje naar het water en nog verder, tot in de golfslag van de rivier, die hem weer terugsloeg op het strandje, een perpetuum mobile van teleurstelling. Ik voelde hoe strak mijn kaken werden, een oud gevoel. Ik zei dat we pas weer bereik hadden bij het vogelstrandje, bij zijn ouders.

‘En wat is er op dat strandje?’

‘Vogels, dus,’ zei ik.

‘Vogels, ja.’ Odin draaide op zijn billen naar het water en zeilde een steen, en hij zei opnieuw ‘vogels’, alsof hij iets smerigs uit zijn mond moest werken.

Ik pakte een gladde platte en liet hem op het water stuiteren, zeven, acht, negen keer. Ik ketste er nog een plattere achteraan, strak, hard, tien, elf keer. Nu ging Odin staan en ketste een nieuwe, drie, vier keer, en zo zeilden we, tot hij de tien stuiters haalde, en hij sprong als een kikker op en neer in het water. Ik keek naar de wijder wordende cirkels van de ketsers verderop, en ik wist dat er geen vis meer in dat stuk water was. Odins gejoel kaatste tegen de rotsen, en hij liep van me weg het water in. Hij kromde zijn lange rug en tuurde langs zijn benen, en zo stond hij, in zijn wit met roze zwembroek, met een arm bungelend naar de waterspiegel en zijn hoofd voorover. Hij rommelde met een voet langs de bodem, zodat hij op een eenzame flamingo leek. Loom tegen het water trappend kwam hij terug in mijn richting. Hij ging naast me zitten, met zijn benen voor zich uit en zijn armen achterover leunend op het zand. Zijn spatellange teennagels staken omhoog. Misschien keek niemand ooit naar Odins voeten, nu keek ik ernaar.

Ik dacht aan Milly's voetjes, die klein en glad waren, met scherpe nageltjes, om en om zwart-wit gelakt, als een pantertje, en ik dacht aan de rimpel boven haar neus als ze lachte, met die gekke tanden; aan hoe ze danste, alsof iets haar middenrif omhoogstootte. Hoe haar handen wiegden en op zeewier leken.

‘Heb jij broers en zussen?’ vroeg Odin.

Ik knikte vaag, zoals altijd bij deze conversatievraag, en ik noemde zomaar een getal, zes.

‘Is nogal wat, zes.’

‘Nou en of.’

Odin zag eruit alsof hij dacht aan het getal zes in verband met de tien kleine negertjes, en toen weer aan niets.

Zeshonderdduizend zandkorrels gleden weg tussen mijn vingers.

Het okeren water klotste.

‘Mijn ouders gaan dus scheiden. Ze denken dat ik het niet weet. Deze vakantie is er om me dat te vertellen. Wil je niet weten hoe ik dat weet,’ zei Odin, en hij draaide zijn hoofd naar me toe.

‘Hoe weet je dat?’ vroeg ik.

‘Ze spelen een slecht toneelstukje, de hele dag.’

‘Dat doen ouders.’

‘Die van jou ook dus.’

‘Yep,’ zei ik. Ik had geen zin om al het andere tegen hem te zeggen.

Odin snoof. ‘Mijn zus is knettergek, ze zegt dat ze in de toekomst kan kijken, en dat van mijn ouders heeft ze dus ook gezien.’

‘Kan ik ook.’

‘In de toekomst kijken zeker.’

‘Het is makkelijk.’

‘Dan ben je net zo gek als mijn zus.’

‘Zou kunnen,’ zei ik, en ik wilde zeggen ‘door hier met jou te zitten’, maar in plaats daarvan deed ik ‘woeahoeah!’, een soort indianenjoel, en toen schoot hij in de lach. Ik schepte zand met mijn voeten en wilde het naar zijn spatels smijten maar ik schoot uit, zodat het zijn gezicht raakte. Ik zag de rimpel van zijn voorhoofd, besluiteloos, het volgende moment een vette streep voor mijn ogen toen hij boven op me lag. Hij probeerde me te klemmen, maar zijn spieren waren deegachtig en traag, en ik rolde onder hem uit. Hij krabbelde op en kwam voor me staan. ‘Sla me dan.’ Het klonk als een tv-krimi, gemaakt en zonder lading. Ik dacht aan al die dingen waarmee ik was opgehouden. Het snuiven voor het bloed komt, de krak van een wervel, de hitte tussen lichamen. Ik blokte mijn spieren

en draaide me van hem af. Ik zei ‘laten we gaan plonzen’, en Odin zei ‘oké’, wat als een echt oké klonk.

We liepen naar het stuk vanwaar je van de rots kon afspringen. Op de bovenste punt staarde ik naar de spiegel in de diepte. Ik wachtte tot de libelle groenig en sidderend van het water weg scheerde, weg van het gevaar. Odin sprong strak achter me aan. Met zijn hand op zijn pet liet hij zijn billen ketsen op het water dat sissend uiteenspatte. Bij het terugzwemmen dook ik steeds even onder om te zien of mijn vissen ergens verderop waren, maar ze waren er niet, en ik voelde me op een vreemde manier verlaten. Odin sprong steeds sneller van de rots, het water fonkelde, zijn blik fonkelde, en hij bleef die pet maar op zijn kop drukken. Het water droop in stralen uit de natte wol langs zijn gezicht, als tranen, als bloed. Hij voerde het tempo op, sprong voor ik boven water was en crawlde naar de rots in de duiklijn, een machine, een pop met een sleutel in zijn lichaam waaraan iemand had gedraaid, en bij het bovenkomen telkens een hand op zijn pet, die als een geplette aardbei langs zijn gezicht hing.

Ik zwom terug naar de oever, naar de warme steen, en strekte me uit in die hitte. Mijn vel brandde zo dat het net nog te houden was. Ik sloot mijn ogen en hoorde Odin langzaam kalmer worden, zijn stem stierf weg in het gekabbel. Ik hoorde het duwen van zijn schenen tegen het ondiepe water, tot zijn voeten vlakbij op de stenen kletsten. Ik hoorde het knakken van zijn kniebotten en toen het schroeien van water op hitte, alsof er een strijkbout op nat wasgoed werd gezet. Zijn deeghuid raakte de hitte voluit, en hij schoot omhoog, ‘goddomme,’ riep hij, en of ik niet had kunnen waarschuwen goddomme. Ik wilde lichaamloos zijn, zonder gewicht, want ik wist wat er kwam. Ik draaide mijn hoofd af, en het kwam.

In de toekomst kijken stelt niks voor, het is een kwestie van wachten tot de woorden komen. Gek genoeg deden ze minder pijn dan ooit. Minder dan toen Thierry tegen me zei wat hij zei, en minder nog dan de woorden van de kaalgeschoren gasten uit het dorp als ik langs ze liep en hun ogen smalle spleten werden. Er was geen geluid nodig om Milly's naam te laten resoneren in mijn borst, zoals

ik mijn ogen niet hoefde te openen om het licht te zien dat over het water schitterde.

Ik haalde het mes uit mijn zak en legde het op de steen te drogen. Odin drukte zijn neus dicht en sproeide zijn water en snot tussen ons in. Hij wipte zijn spatels op en neer en staarde naar het mes. Mijn adem versnelde, en het mes kroop terug in de achteloze spieren van mijn achteloze hand. Voor het eerst sinds lange tijd begon mijn bloed in mijn oren te bonken. Ik zag Odins neusbot wit worden onder mijn vingers, zijn halsslagader zwellen onder het lemmet. Ik zag hoe ik die halfgare muts van zijn kop trok en de vliegen eronder vrijliet. Ik zoog lucht in mijn longen, en ik liet de gedachten gaan.

Ik pelde ze uit mijn hersens, een voor een. Ik rolde op mijn buik en dacht aan Milly. Ik voelde hoe dichtbij ik was; langzaam verdween het bonken uit mijn bloed. Ik keek naar de druppels die droogden rond het mes, een negatief dat langzaam oploste.

Ik rolde terug op mijn rug en keek naar de lucht. Daar zweefde mijn meisje, en ik kuste de lucht toen ze tegen me zei: ‘Mafkees, ga toch naar je vissen.’ En ik deed het. Ik zwom, met lange halen, tot ik de steen niet langer zag, de oever niet zag, de boot niet, de rotsen niet. Niets. Ik was niet langer een lichaam, zoals een vis en een vogel geen lichamen zijn, maar een gevoel van geluk. Ik zag het. Ik kon het zien.

Dus misschien had ik mijn ogen niet moeten openen, toen. De schaduw gleed over mijn lichaam als een ijzeren hand, en er was een golf van paniek en stommiteit. Odin keek op me neer, met zachte gevaarlijke ogen, en hij zei het woord nog een keer. Zijn rijkejongensstem danste van opwinding en verwachting, en ik dacht: je vraagt me het te doen, en ik wendde opnieuw mijn blik af, want ik kon niet in die ogen van hem kijken, niet zonder dat alles fout ging.

Gustaaf Peek
En ik lustte het
Het geweld van *Tjies* en *Tjoek*

Jan Boon is negenendertig als hij in het voorjaar van 1950 met zijn drie kinderen arriveert in Sampit, een kleine havenplaats aan de gelijknamige rivier in Centraal-Borneo. Hij is al twee keer getrouwd geweest, de kinderen komen uit zijn eerste huwelijk. Zijn nieuwe liefde, Lilly van Zele, een journaliste, werkt in Sampit als tokojuffrouw bij de Bruynzeel Houtbedrijven. Voor het avontuur, maar ook voor de rust om na te denken over de man, van wie ze niet verwachtte dat hij haar zo snel zou volgen naar deze uithoek. Al zijn moeite haar te bereiken betekent iets. Ze trouwen en zij zal zijn laatste vrouw zijn.

Boon is ook journalist. Voor het *Bataviaasch Nieuwsblad* schrijft hij in de jaren dertig over sport en verzorgt hij het jeugdkatern. De oorlog brengt hij door als krijgsgevangene in kamp Tjimahi op West-Java en kamp Changi bij Singapore. Als in dat eerste kamp de administratie onverwacht een stencilmachine ter beschikking stelt, begint hij met een paar anderen de *Kampkroniek*. Hij debuteert er zelfs als cartoonist, een talent dat na de oorlog vorm krijgt in zijn licht satirische strip *Taaie en Neut*, over twee Hollandse soldaten in Indië.

Het cliché van de journalist met een halve roman in zijn onderste la. Boon wil schrijven, vrijer dan hij na de oorlog mag voor de Rijksvoorlichtingsdienst van Batavia, of voor bladen als *Wapenbroeders* en *De Nieuwe Courant*. Droge verslaggeving heeft niet zijn interesse, hij verandert van journalist naar columnist, vaak publiceert hij stukken onder pseudoniem. Zijn stijl schudt zich los, steeds feller belijdt Boon zijn gedachten over moed en trots en avontuur en zelfredzaamheid. Maar hardop roepen dat hij schrijver wil worden, dat doet hij niet. Hij ruimt geen tijd in om zijn sluimerende ambities te

bevredigen, hij moet werken voor zijn gezin, geld verdienen. Schrijversangst. Waarvan te leven? Wat te schrijven?

De liefde is altijd goed voor *clean breaks* met het verleden, het wordt zelfs beter als verandering van hart een verandering van plaats met zich meebrengt. Sampit, ver van Batavia/Djakarta, op comfortabele afstand van oude routines en verantwoordelijkheden, blijkt goed voor Boon. Hier zal hij eindelijk schrijven en zijn verhalen ondertekenen met de naam Vincent Mahieu.

> Er lag een mens op de straat. Een republikeins soldaat. Dood. Paul liep ernaar toe. De dode lag voorover in het stof van de kampongweg. Het leek alsof hij zich aan de grond had vastgebeten. Eén been was naar voren getrokken alsof hij kruipen wilde. Zijn ene, in rigor mortis verkrampte, hand omklemde een handgranaat, waar de pin reeds uitgetrokken was. De beugel was echter nog tegen de granaat vastgeklemd. Zie, hoe een dode de ontketening van de dood tegenhoudt. De andere hand drukte een Parabellum met de loop in de grond. Als in een laatste vertwijfelde moordaanslag op de leedbrengende aarde. De soldaat was in het zwart gekleed; lange zwarte haren hingen ontzield over een rode halsdoek. Er was een klein bloedvlekje op zijn rug. De man lag in een grote plas bloed. De vochtige korrelige aarde leek wel koffiedik. Schot in de rug? Paul keek op het lijk neer. Dat stoffig was. Het was zelf stof geworden al. Waardeloos. Flap. Uit.

In 1952 verlaat Boon Sampit met zijn nieuwe vrouw, zijn kinderen en twee verhalenbundels. Twee meesterwerken, één voor elk jaar dat hij daar is geweest.

Zijn alter ego laat hij achter. Vincent Mahieu zal nooit meer schrijven.

*

De laatste, beroemde strofe van het gedicht ‘In Nederland’ van J.J. Slauerhoff (1898-1936) luidt:

> In Nederland wil ik niet blijven,
> Ik zou dichtgroeien en verstijven.
> Het gaat mij daar te kalm, te deftig,
> Men spreekt er langzaam, wordt nooit heftig,
> En danst nooit op het slappe koord.
> Wel worden weerloozen gekweld,
> Nooit wordt zoo'n plompe boerenkop gesneld,
> En nooit, neen nooit gebeurt een mooie passiemoord.

Een fijne *punchline*, nog altijd goed voor een glimlach, maar de dichter heeft helaas ongelijk. Passiemoorden zijn geen exotisch verschijnsel, nooit geweest ook. Vernietigende, mannelijke lust waadt even makkelijk door de Hollandse modder als over de hardere, Franse velden. Ook in dit land wordt meerdere keren per jaar ‘zoo'n plompe boerenkop gesneld’, meestal door een andere boerenkop. Slauerhoff schat zijn landgenoten te koel in, zonder passie geen geweld, en aan passie heeft het de dynamische Nederlanders nooit ontbroken. Wat wel, vreemd genoeg, mist, is een taal, een idioom voor al dat geweld.

Van 1892 tot 1907 was Hendrik Colijn (1869-1944), de latere premier van vele kabinetten in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw, als militair gelegerd in Nederlands-Indië, voornamelijk in Atjeh. Dit schreef hij aan zijn vrouw, een korte passage uit een verslag van een missie op Lombok:

> Ik heb er een vrouw gezien die, met een kind van ongeveer 1/2 jaar op den linkerarm, en een lange lans in de rechterhand op ons aanstormde. Een kogel van ons doodde moeder en kind. We mochten toen geen genade meer geven. Ik heb 9 vrouwen en 3 kinderen, die genade vroegen, op een hoop moeten zetten, en zo dood laten schieten. Het was onaangenaam werk, maar 't kon niet anders. De soldaten regen ze met genot aan hun bajonetten. 't Was een verschrikkelijk werk. Ik zal er maar over eindigen.

‘Ik zal er maar over eindigen.’ Net wanneer het interessant begint te worden, wendt Colijn zijn gezicht af. Zijn pen zwabbert daarvoor al, dit fragment is een bijzondere mix van ambtelijke standvastigheid, bloedlust en overmacht. Opmerkelijk hoe snel hij switcht van ‘genot’ naar ‘verschrikkelijk’, maar zes woorden uit elkaar. Colijn komt er niet uit, het geweld in zijn brief blijkt meer een bijgedachte dan hoofdzaak, een verzuchting die zijn persoonlijke opoffering daar in de verre tropen dient te illustreren.

Slauerhoff en Colijn lijken geweld niet te erkennen. Noch als werkelijkheid, noch als boze droom. Een uiterst Hollandse eigenschap.

*

Geweld als thema in de Nederlandse literatuur. Nooit over nagedacht als ik enkele jaren geleden niet de boeken had ontdekt van Vincent Mahieu. Dit is het eerste wat ik van hem las:

> Heb je ooit gehoord dat een vlinder in een cocon werd gestopt en eruit kwam als een valse, lelijke, jeukende rups? Kijk naar mij. Ik was een vlinder. Tot mijn achtste jaar. Ik werd gestopt in de cocon van Kemajoran en ik kwam eruit als een valse rups. En ik lustte het.

Boem! Dat dacht ik toen ik dit verhaal ‘Het vriendje van de rups’ las: Boem! Vooral dat venijnige zinnetje deed me schrap zetten, trok me het verhaal in: ‘En ik lustte het.’ Deze zinnen assoneren en allitereren dwingend en ritmisch. Literatuur *sans pitié*. Ik had er weer een gevonden, een schrijver die me tegelijk verraste en vertelde wat ik altijd al had geweten. *Tjies* (1958), zo heet de bundel waar deze regels uit komen, van een afstand een kinderboekentitel, evenals zijn opvolger, *Tjoek* (1960). Maar met de neus dichter op het staal van dit duo, blijkt Tjies een cal. 22 geweer en Tjoek een verbastering van het Engelse *choke*, de vernauwing aan het eind van de loop van *shotguns*, waardoor de hagellading effectiever het wapen verlaat.

Ken ik andere Nederlandse literaire werken met geweren in de

titel? Mahieu durft, and *I love him for it*. Vanuit Sampit schrijft Mahieu in een brief aan dichter en criticus C.J. Kelk: ‘De taal is als het verkeer in Nederland; rechts houden, niet toeteren of bellen, maximumsnelheid 25 kilometer per uur.’ Mahieu lezen is een immer brandende geldingsdrang ondergaan. Er staat veel op het spel. Door een verdwijnende wereld onder schot te houden, probeert hij deze te behoeden voor de ondergang, de vergetelheid.

*

Geweld als thema is overigens iets anders dan de beschrijving van een gewelddadige handeling. In de Nederlandse literatuur wemelt het van de gewelddadige handelingen. Maar ze dienen meestal een illustratief doel (kijk, zo slecht is ie nou), als aanjager van plot (eenmalige geweldsdaad met verstrekkende gevolgen), als apotheose van plot (voorzien ongeluk) of als geweldspornografische *teaser* (lekker, zo'n schaar in je anus). Maar romans waaruit werelden blijken die onderworpen zijn aan de eeuwige, banale en aantrekkelijke wetten van geweld, met alle dreiging, onverschilligheid en levenslust die daarbij horen, zijn maar moeilijk in de vaderlandse boekenkast te vinden.

Een concreet voorbeeld: een passage uit de prijswinnende roman *De maagd Marino* (2010) van Yves Petry (1967). Een boek over een kannibaal, we kunnen bloed verwachten. Petry schrijft:

> Plots aarzelt hij niet langer, maakt van een toevallige beweging van de man gebruik om diens hoofd naar achteren te trekken en snijdt in één zwierige haal de hals door. Het mes is scherp, het vlees is week. De kracht waarmee Marino toeslaat, wordt prompt beantwoord door de spuitkracht van de slagader. De man beweegt al niet meer. Een golf bloed verovert de halve woonkamervloer.

Toen ik jaren geleden studeerde, ontdekte ik het fenomeen *close reading*. Het is een nuttig stuk gereedschap dat ik voor de gelegenheid weer tevoorschijn trek. Neem dat woord ‘Plots’ dat dit fragment in-

leidt, waar komt dat vandaan? Van Marino in ieder geval niet, voorbedachte rade laat zich uiterst zelden verrassen. ‘Plots’ is hier niets meer dan een hol signaalwoord voor spanning, een stoplap. De zin ‘Het mes is scherp, het vlees is week’ is overbodig, want de effectiviteit van het mes is voldoende bewezen in de vorige zin. Was het mes bot geweest of het vlees taai, dan had Marino meerdere halen nodig gehad. En waarom het bijvoeglijk naamwoord ‘zwierige’? Wie gebruik maakt van een ‘toevallige beweging’ zal weinig tijd hebben om zijn handeling van franje te voorzien, vooral als een zekere onervarenheid in het spel is, zoals hier. De zin over het mes en het vlees haalt ook de angel uit het woord ‘prompt’ uit de daaropvolgende zin. De ‘spuitkracht van de slagader’ moet daardoor hinderlijk wachten op die vertragende tussenzin. Daarna, de een na laatste zin: ‘De man beweegt al niet meer.’ Niet alleen een cliché, maar ook een te makkelijke manier om de beschrijving van een stervend lichaam te omzeilen. Het woordje ‘al’ moet verrassing bij de lezer oproepen: is hij nu al dood, zo snel, wat erg! Een zwaktebod. In de laatste zin gebruikt Petry de gemeenplaats ‘golf’ om het bloed te beschrijven. Die ‘golf’ was bovendien in een oorlog verwikkeld met de ‘woonkamervloer’ (*woonkamer*vloer: er leeft blijkbaar nog verwarring bij de lezer over de locatie waar de personages zich bevinden), want deze ‘verovert’ de helft van diens territorium. Een personificatie die het poëtisch gehalte van het proza bevordert, maar verf van het bloed maakt en een ongevaarlijke, papieren moordenaar van Marino.

Het is een kwestie van perspectief. Het geweld in deze passage wordt niet begaan door een *dader*, maar door een *schrijver*. In dit fragment gaat de auteur tussen de man met het mes en de man met de keel staan. Alleen de literatuur loopt hier leeg.

*

Het is maar wat je leest. Schrijvers zijn net kinderen, de meeste leven nog in het tijdperk van hun ouders. Per twee generaties schuift de literatuur ongeveer één generatie op.

Nog geen enkele Nederlandstalige schrijversgeneratie heeft een traditie van literair geweld voortgebracht. De *translatio, imitatio* en *aemulatio* stokt op dit terrein. Wat we nooit hebben gelezen kunnen we ook niet onderwijzen of internaliseren. Het is verleidelijk om allerlei uitzonderingen te roepen, maar tradities ontstaan door herhaling, door constante communicatie tussen boeken. Uitzonderingen bevestigen nog altijd de regel.

In de Nederlandse literatuur wordt meer geduid dan geleefd. Mentale ontwikkelingen volstaan als plot voor een roman. Dit land kent geweldige auteurs van magnifieke boeken, maar het spaarzame geweld in hun verzamelde werken moet vooral ideeën onderbouwen over macht en onmacht, recht en onrecht, vrijheid en gehorigheid, onderdrukking en overgave. Hun geweld *leeft* niet.

Bovendien onderscheidt een schrijver zich door te *schrijven* (achter een bureau, op bed etc.), zijn voorkeuren zullen onvermijdelijk ver liggen van thema's die zich laten voorstaan op onbezonnen actie en ongemotiveerde handeling. Geweld laat weinig ruimte voor geserreerde, erudiete vergelijkingen. Het innerlijke leven is een veilig intellectueel ruilmiddel, geweld is te veel gereedschap voor *genre* fictie. Wie zich eraan waagt zou zijn geloofwaardigheid als serieus auteur alleen maar aantasten.

Na de Tweede Wereldoorlog hebben Nederlandse schrijvers seks voorrang gegeven boven geweld. Handig voorbeeld: *Kort Amerikaans* (1962) van Jan Wolkers (1925-2007). Terwijl buiten razzia's, fusillades en deportaties bijdragen aan een van de meer gewelddadige periodes in de Nederlandse geschiedenis, bespringt binnen een kwetsbare kunstenaar een gipsen torso.

Geweld, het laatste taboe. Het zou bijna gaan lijken alsof er de afgelopen eeuwen maar weinig is gebeurd door en in ons kikkerland. Binnenkamerproza veroorzaakt binnenkamergedachten over de geschiedenis. Dat is een vorm van zelfcensuur die gevaarlijke gaten slaat in het nationale geheugen. *Wir haben es nicht gewußt? Wir haben es nicht geschrieben!* Tjalie Robinson, in een brief aan beeldhouwer en kunstredacteur Leo Braat (1908-1982), geeft hier een voorbeeld van:

> Waarom lezen wij Steinbeck en Hemingway? Waarom kijken wij naar Buffalo Bill en Jesse James? Onze boekenkasten hadden vol kunnen staan met romans over grote Nederlanders, die vochten tot de laatste snik, maar in onze boekenkasten staan alleen rapporten en handelsbalansen. Wij hadden onze vechters desnoods in al hun lelijkheid kunnen uittekenen, maar we hebben ze verloochend. En dat kost ons Indië en de toekomst van Indonesië. Het avontuur is dood.

Waarom lezen we Mulisch en Koch, waarom kijken we naar Johan Derksen en Ivo Niehe?

*

Het gewelddadigste boek dat ik tot nu toe heb gelezen is *Blood Meridian or The Evening Redness of The West* (1985) van de Amerikaan Cormac McCarthy (1933). Het is een Bildungsroman zonder Bildung over een jongen die zich midden negentiende eeuw aansluit bij een bende die voor het geld op indianen jaagt in de grensgebieden tussen Amerika en Mexico. Het boek bevat barrages aan wreedheden. Babylijken in bomen, velden gescalpeerde hoofden, verminkingen, verkrachtingen - een niet-aflatende afdaling in de menselijk hel van gewelddadige uitingen. Personages staan elkaar zonder onderbreking en zonder onderscheid naar het leven, niemand gaat vrijuit. McCarthy wisselt hiervoor lelijkheid af met lyriek, hij bedient zich van een stijl die staccato en barok harmoniseert, van een register dat zijn grenzen vindt in Bijbel en grimmig sprookjesboek.

Diezelfde combinatie van spreektaal en verheven taal vormt het proza van Vincent Mahieu. Geweld wordt pas literatuur als daders en slachtoffers geen partij meer zijn, als moraal zijn meerdere vindt in inzicht. Wie geweld wil beschrijven moet verzet en gelatenheid kunnen laten samenleven.

Uit een brief vanuit Sampit, toen Boon Mahieu zijn woorden liet kiezen: ‘We leven weer atavistisch. We leven weer eeuwig en de wek-

ker is vermoord. Tijd, begrenzing en dood hinderen ons niet meer.' Zo'n schrijver, die zou het kunnen.

Uit 'Tjoek', titelverhaal van de tweede bundel:

> Hoor de groei! Hoor de muskieten, de krekels en cicaden. Hoor het schuifelen van de adder in het gras, de verenschudding van de vogel. Hoor de fluistering van het water en hoor het signaal van de plotseling brekende tak. Wie deed dat? Waarom? Wij leven voorzichtig als de slangen en oprecht als de duiven. Wij gaan op jacht. Vandaag en morgen. En de dag na morgen en de avond daarna. Alle dagen en alle nachten. En wie niet jaagt, die wacht.

Uit het verhaal 'Wharrrr-wharrrr-wharrrrr!':

> Ik herkende de streek te laat, wreef weerloos het zand uit mijn ogen, kreeg een trap in mijn liezen en bracht, door de knieën gaand, mijn handen omlaag, zodat de tweede trap me vrij in het gezicht trof. Het was zoveel tegelijk: verbijstering, vernedering, pijn, dat ik automatisch alleen maar één ding kon doen: mijn ogen schoonwrijven. Ik deed het.
> [...]
> Smerig, liederlijk, laag. De lange wankelde dronken om zijn as zwaaiend weg, de rat sleurde hem half steunend mee. Zo op een afstand zag je dat het zwarte rood was, veel, veel, ook op de pyjama. Zo rampzalig was die aftocht in de vormloze nacht van die ellendige dwerg met zijn blinde reus.
>
> [...]
> Ideeën zijn maar wolken: mooi om naar te kijken, en verder voos en niks. Waardeloos. Laura, de droom: waardeloos. Laura, de werkelijkheid: laag en plat. 'Kom, we gaan naar huis.' Ik sloeg de motor ongeïnteresseerd aan, steeg ongeïnteresseerd op, reed ongeïnteresseerd weg.

*

De jacht, vuistgevechten, snelle motoren, ‘de sterke mannelijke geur van aarde, wild gras, zweet, leder, van kruit en van bloed’. ‘De Absolute Noodzaak van het Geweld voor het Bewaren van het Evenwicht in de Cultuur’ zoals Mahieu het in hoofdletters formuleert. Vooral de jacht is een krachtig en uniek motief. Uniek in Nederland. Een schrijver als Ernest Hemingway (1899-1961) zou de verhalen van Mahieu onmiddellijk hebben begrepen. Hemingway met zijn stieren, zijn safari's en dagen durende marlijnmoorden. Net als bij Hemingway is het verleidelijk om Mahieus leidmotieven af te doen als machistische oprispingen, freudiaanse bravoure verpakt in al te behaarde taal. Maar dat is zowel de concrete als metaforische waarde van de jacht ontkennen. Slagers en supermarkten hebben jagen overbodig en decadent gemaakt, maar zowel Hemingway als Mahieu abstraheert de mens van zijn *comfort zone* en rekent hem af op zijn primaire instincten. Het is tijdens de jacht dat doodsangst en doodsverlangen elkaar het dichtst naderen. Het is tijdens de jacht dat schrijver en mens zich kunnen meten. Om te weten wat er gebeurt. Hoe de mens zich houdt wanneer het beest nadert.

F. Scott Fitzgerald noemde Hemingways werk ‘*great studies into fear*’. Dit geldt ook voor de verhalen van Mahieu. Als een bezetene beschrijft hij de wereld die hij kent als de binnenkant van zijn handen, om het afscheid van dat tijdperk voor te zijn. Hij benadrukt zijn eerlijkheid, zo was het en niet anders, maar er spreekt grote angst uit de beschrijvingen van naderend en overkomen onheil. De verhalen eindigen somber, stoere poses verhullen de wanhoop, alle metaforen blijken waar. Mahieu beseft dat Indo's een volk zonder land zullen worden, een cultuur op drift.

‘Ontneem een mens zijn veiligheid en men ontneemt hem zijn waardigheid’, schrijft Mahieu in het magistrale verhaal ‘De piroes oerat mas’. En even verderop: ‘Alleen de chaos brengt alle leugens aan het licht.’

Dat is het. Niemand moet zich veilig wanen, de schrijver niet, de lezer niet, de wereld niet. Het is een nietsontziende instelling die in

het geval van Mahieu groots proza heeft opgeleverd. Maar waarom is zijn werk geen traditie geworden, waarom is hij alleen gebleven?

Het is niet ondenkbaar dat Nederland met de koloniën ook zijn ballen heeft verloren.

b. zwaal
Gedichten

op het glasijs fonkelen
paren

zoeken beschutting
hulpe van tast

jagers
laat blazen de wind

open
de wouden

roei rivier

roei wijder dan water

uit het marsdiep
reikt de kramer zijn waar aan
dolk met damascener kling

krengt de overvarende huid
scheef zinken op rede saleh

vurig blaast het woestijnzand
slijpt zich te razende bol
door schulpkalk tesselstroom

wij
vinden zoet water
bedekken de lippen
vullen de monden
dompelen in het zachtzoete water
slurpen het zoetsel de zoutige zoeting
wassen lijven korsten van vuilzweet
boenen af in stroom van
het zo zoete water
wentelen resten van kleding rond
wringen het vuil los
uit de greep van het weefsel
vloeren onszelf
in de keel van het water
dat strijkt langs ons verteloos lichaam

bevaren concordia
schaambot

delta
is onze hope

de maatbeker doet afbreuk aan het drankgedrag
zo morst de overdaad zich niet makkelijk uit
en weet de drankziel maar zuinig
het drankhart te raken
wens uzelve een slok
sluit daarop aan met een tweede
en slik
zo spreekt de taal van de maatbeker
het schenkvat brult
en doet vaten rollen over de kopjes der kaden
fustfeesten roeren de trom en duigen spannen tezamen
ballen zich om hun zinkende peil waar een grote mond
rillend aan zuigt
komeetslokken slurpen een lekkende aarde

tij
grijst
de doft

wrik de rivier
op

Jamal Ouariachi
Minder niets meer

Zaterdag: wekelijks hoogtepunt in het leven van de kantooruren werkende consument. Er is de troost van een wekker die niet afgaat; er is de zielenlavende overdaad van koopgoot en meubelboulevard; en de nacht broeit van vergetele dans en bronstige dronk.

Het is in dit gistende laboratorium dat wij hem aantreffen, klaar om zichzelf op de proef te stellen.

Nog een eeuwigheid zou hij kunnen verspillen met treurnis en zelfverwijt, of hij zou met een nagelschaartje zijn halsslagader kunnen doorknippen, maar helaas, zo zit hij niet in elkaar.

Hoe dan wel?

'Optimist' is een groot woord, laten we het houden op een zekere vastberadenheid om ondanks alles op een zo prettig mogelijke wijze voort te leven, eenvoudigweg omdat de alternatieven zo onaantrekkelijk zijn. Van introspectie moet hij niet zoveel hebben, maar als de omstandigheden daarom vragen - en voorwaar, ze vragen er nu prangender om dan ooit - is hij bereid zijn interne bril op te zetten en het gefermenteerde landschap dat zijn verleden is, te aanschouwen.

Wat is daar te zien? We loeren even mee en ontwaren: een episode van wangedrag. Wat hij heeft aangericht valt niet meer te herstellen, hooguit kan hij pogen lering te trekken uit wat er gebeurd is, hooguit kan hij zichzelf beterschap beloven voor de toekomst. Hetgeen hem bij de vraag brengt: wat ging er mis? Is hij inderdaad de slappeling voor wie iedereen hem nu uitmaakt (achter zijn rug weliswaar, maar hij weet het heus wel)? Loopt hij zijn spreekwoordelijke en letterlijke lul achterna? Of is het iets anders? Hoe is hij haar kwijtgeraakt? Hoe blaft een dronken hond?

Zelfbeheersing, daar hebben we het hier over. Het is zaterdag en uit de pinautomaat om de hoek tapt hij zeshonderd euro. Het is 'vrij' geld, een extraatje dat hij ontving, zijn vaste lasten hoeft hij er niet van te betalen, en daarom is het bij uitstek geschikt voor wat hij vandaag van plan is. Dit vrije geld laat zich - zo weet hij uit ervaring - bijzonder makkelijk uitgeven. Er zijn geen remmende consequenties aan verbonden. Of hij het bedrag, geheel of ten dele, gaat uitgeven, zal volledig afhankelijk zijn van zijn zelfbeheersing. Een training dus eigenlijk. Zindelijkheidstraining voor een volwassen man.

In een dvd-winkel aan de Kalverstraat struint hij langs de bakken met uitgestalde titels. Aanbiedingen schreeuwen hem toe, vanaf ronde of stervormige krijsgele prijsstickers: € 5! € 7,50! Special Price! Geen geld! Er zitten genoeg films tussen die hij nog moet zien of graag eens opnieuw zou willen zien en toch valt het hem makkelijk om zich in te houden. 'Als ik thuis ben, download ik gewoon de *torrent*' - voldoende om de kooplust te temmen. Nog steeds met zeshonderd euro in zijn portefeuille verlaat hij de winkel.

(Ontstaansgeschiedenis: wanneer hij in haar gezelschap verkeerde, raakte hij bevangen door een wild soort enthousiasme voor het leven. Kwam dat door haar, zoals hij, de romanticus, wenste te geloven? Of door toevallige omstandigheden, en het ongeoorloofd leggen van een causaal verband tussen haar en zijn enthousiasme, zoals wij, objectieve waarnemers, voorlopig vermoeden? Aansluitend, zo zouden wij kunnen concluderen, vond er een proces van klassieke conditionering plaats: hij hoefde haar maar te zien, of hij begon al te kwijlen. Dit gegeven had hem in een vroeg stadium moeten waarschuwen, maar hij was zich niet voldoende bewust van het gevaar, of hij wenste er juist mee te flirten, met dat gevaar. Wees eerlijk: het was dat laatste. En wat dan nog? In ieder huwelijk fantaseren de echtelieden wel eens over iemand anders.)

Een graadje moeilijker. In een tweedehands boekwinkel weet je nooit wat je tegenkomt. Ze zullen maar net dat ene boek hebben dat niet meer herdrukt wordt en waar je al jarenlang naar op zoek bent. Of dat ene prachtig gebonden en geïllustreerde werkje dat nieuw

peperduur is maar hier voor twee tientjes ‘gebruikt’ maar puntgaaf wordt aangeboden. Nee, het is nog helemaal niet zo makkelijk voor hem om hier tussen de boekenruggetjes door te struinen en hij is maar wát opgelucht als hij op de planken waar zijn favoriete schrijvers huizen, niets tegenkomt wat zijn interesse wekt. Tegelijkertijd is dat jammer, want daardoor wordt zijn wilskracht niet werkelijk op de proef gesteld.

Wilskracht? schamperen wij. Je leest toch niet met je lul? Als je je wilskracht wilt trainen, moet je niet in een boekwinkel zijn. Maar hij gelooft in kleine stapjes en laat zich niet door ons van de wijs brengen.

(Het was iemands verjaardag, gevierd in een Jordanees café waar smerig bier getapt werd [Warsteiner] en de muziek ondraaglijk was [Frans Bauer en aanverwanten]. Ze vluchtten naar een ander café: hij en zij en haar homovriendje. Na sluitingstijd sleepten ze zich kachellam naar een studentendisco in de buurt, waar ze gedrieën obsceen dansten [*daggering* is de officiële benaming, zo hebben wij ons laten vertellen] en waar hij om god-weet-wat te bewijzen [zijn ruimdenkendheid? zijn homovriendelijkheid?] met het homovriendje aan het zoenen sloeg. Nou, dat kon dus, een heteroman met een homoman. Kon de homoman ook met de heterovrouw zoenen? Ja, dat bleek ook te kunnen. Bleef nog één constellatie over: de getrouwde heteroman met de vrijgezelle heterovrouw. Ook geen probleem, technisch gesproken), en als het daarbij was gebleven, liep hij nu niet met zeshonderd brandende euro's in zijn binnenzak door de Kalverstraat.

Maar, zo leert ons de gedragspsychologie: gedrag, eenmaal beloond, zal frequenter vertoond worden.

Misschien zit verslaving hem in de genen, hij heeft immers ook een zwak voor alcohol en sigaretten, maar daarmee is het proces nog niet verklaard. Een verslaving ontstaat niet ineens maar is een stap voor stap afdalen van een wenteltrap.

(Nog een trede lager: een etentje bij die twee - zij woonde met het homovriendje in één huis. Na de wijn bij het eten, kwam er een grote fles graswodka op tafel. Gedrieën gezeten op haar bed dronken ze

tot het homovriendje in coma lag, waarna niets een vleselijke vereniging nog in de weg stond - behalve de gedachte: dit kan niet, dit mág niet, maar die gedachte bleek even gemakkelijk in coma te brengen als het homovriendje en werd bovendien overstemd door nieuwsgierigheid naar dat onbekende lichaam, nieuwsgierigheid: de oerkracht die zoveel sterker is dan prudentie. De volgende ochtend aten ze op een zonovergoten balkon roerei met stukjes brood en tomaat. Nog steeds: als zij na dat ontbijt definitief afscheid hadden genomen, was alles te overzien geweest.)

Katten, honden en kinderen hebben wel eens de neiging om, als ze in een draad verstrikt raken - laten we zeggen: het klassieke uiteinde van een bolletje wol dat geleidelijk wordt afgewikkeld - niet logischerwijs de stappen te ondernemen om de verstrikking ongedaan te maken, maar juist panisch rondjes te gaan draaien in de verkeerde richting, waardoor zij alleen maar verder verstrikt raken. Met wilskracht heeft dit allemaal weinig meer van doen, ja, de wil zich te bevrijden is er wel, maar de paniekreactie en een gebrek aan koel, rationeel bewustzijn zorgen voor een averechts effect.

Zo ongeveer moeten we ons hem voorstellen, een klein, angstig mannetje dat al rondtollend steeds verder verknoopt raakte, en dat met zijn duizelende hoofd niet meer in staat was de zaken met kalm verstand te bekijken. Had hij dat wel gedaan, dan had hij, knijper van andermans ziel, wellicht een zelfcontroleplan opgesteld, ten minste bestaand uit de volgende elementen: 1) stimuluscontrole: het vermijden van datgene wat de lust opwekt, opdat de ongewenste respons geen kans krijgt; 2) responspreventie, wat zoveel wil zeggen als een goed uitgekiend stappenplan voor het geval het subject tóch aan de stimulus wordt blootgesteld. Afstand nemen. Afleiding zoeken. Zelfverbalisatie (‘doe het niet, doe het niet!’).

Er is één voorwaarde verbonden aan het ontwerpen en ten uitvoer brengen van zo'n plan: je moet op het idee komen. Eerst moet er het bewuste besluit zijn te willen stoppen, dan pas kun je over de methode gaan nadenken.

Maar kun je willen wel willen? O, hij houdt niet van zulk filoso-

fisch gezemel, daar is hij te veel een pragmaticus voor. Al wat wij voor onze moeite terugkrijgen, is een geïrriteerde blik.

Het regent op deze zaterdagmiddag. Hij waadt door de saturnale massa, door een gevaarlijke jungle van paraplu's, menigmaal wordt hem bijna een oog uitgestoken.

Onvoorstelbaar sterk is het automatisme waarmee de geest vergoelijkende gedachten produceert. Hij denkt: onze aarde is minder dan een fractie van een zandkorrel in de woestijn van het universum. Denkend aan de ontelbare salvo's van sperma die elke seconde gelost worden over heel de planeet: hoe zwaarwegend waren die paar zaadlozinkjes van hem dan nog? Het leven is zo kort, durf toch die dingen te doen die anderen misschien decadent noemen - want is het niet eigenlijk veel decadenter om welbewust de oneindige mogelijkheden die deze wereld biedt, uit te sluiten, af te wijzen? De ondankbaarheid!

Ja, maar door zo te redeneren ontdoe je elke keuze die je maakt van betekenis - zo werpt hij zichzelf voor de voeten (instemmende keelgeluidjes van ons).

En zo wervelt het nog een tijdje voort in zijn hoofd, en wij, wij lachen er maar zo'n beetje om, om zulk krampachtig gekonkel.

De werkelijkheid, roept hij nu, is dat de roes van die geheime liefde zo sterk was (zo *belonend*, corrigeren wij hem, of nog beter: bekrachtigend, om bij de terminologie van de behavioristen te blijven) dat hij geen weerstand kon bieden. De magische aantrekkingskracht van een geheime wereld achter gesloten gordijnen, in een vreemd bed dat anders rook, een lichaam dat telkens nieuwe mogelijkheden prijsgaf... Wie wil er dan denken aan een zelfcontroleplan?

Dáár ligt de fout, zijn fout: hij wilde het niet-willen niet.

De vitale oude man schiet dienstbaar overeind als hij binnenkomt: wat kan hij voor mijnheer betekenen? Mijnheer zegt dat hij op zoek is naar een nieuw jasje, iets lichts en zomers.

De man schat zijn maat in, trekt een jasje uit het rek, koel blauw,

‘mooi met een licht hemd eronder’, dat lichte hemd heeft hij ook wel voor hem, trekt u het eens aan, gewoon om even te kijken hoe het staat. Zwetend trekt hij het lichtblauwe hemd aan over het zwarte dat hij draagt. Jasje eroverheen. Blik in de spiegel. Bovenste knoopje dicht, zijaanzicht. Knoopje open. ‘En een bijpassende broek?’

Verder en verder werkt hij zichzelf in een positie waarin hij niet meer kan weigeren. Natuurlijk, hij is deze verkoper niets verplicht, hij kan de winkel uit lopen en er nooit meer terugkeren, maar het idee alleen al bezorgt hem een nieuwe uitbraak van nerveus prikkelzweet.

Dat hij nog iets heel speciaals heeft voor mijnheer, net binnengekomen, een ‘regenjasje’, verkleinwoord om de prijs te bagatelliseren, Italiaans ontwerp, gewoon even proberen om te kijken hoe het staat? Hij zwicht, hoewel het hoog zomer is, maar in de wereld der kleding moet je altijd een seizoen vooruit denken. De verkoper knoopt hem een zijden shawltje om, ‘gewoon om het even af te maken, ja, ik ben nu eenmaal een echte textielman, zo zit ik gewoon in elkaar, het hele plaatje moet kloppen’.

De goedgeklede man die hij in de spiegel ziet, bevalt hem. Hij ziet er beter uit dan hij is, sterker, krachtdadiger, iemand die niet met zich laat sollen, en hij ziet en hoort deze man in de spiegel zeggen: ‘Ik neem het hele zaakje mee’, en hij krijgt een sympathieke korting, de schade bedraagt 549 euro, hij houdt zowaar nog wat geld over.

Met twee volle kledingtassen sjokt hij naar huis, klam, door zomerhitte met motregen. Experiment mislukt? Nee, concludeert hij (en wij met hem). De situatie klopte niet. Die kledingwinkel verhoudt zich tot het liefdesbed als een laboratoriumrat tot een mens-in-het-wild. De aantrekkingskracht van een zak kleding valt met geen mogelijkheid te vergelijken met die van een naakt vrouwenlichaam, dat pulseert en geurt en kronkelt en lonkt (zwijmelt hij, de hippie, en hij roept er achteraan dat er ook nog liefde in het spel was, of nou ja, verliefdheid, hoe noem je het). Ja ja, vriend, mooie praatjes. Maar die andere liefde dan? Had je daar niet genoeg aan? Of was het te veel voor je, wankelmoedige schlemiel?

Maar we geven hem gelijk in zijn conclusie dat er geen erotiek in dit kledingzaakexperiment zat. Het ontbeerde validiteit. (Dat is het fundamentele probleem van de sociale wetenschappen, schreeuwt hij. Ze brengen het heelal terug tot de planeet aarde.)

Vanavond zou hij een nieuwe kans krijgen.

Poging #2. Zaterdagavond inmiddels. In zijn nieuwe plunje neemt hij plaats op het terras. Daar is ze. Hij bestelt witte wijn voor hen beiden. Na twee drankjes is het tijd om te gaan. Onderweg naar het theater haakt zij haar arm in de zijne. Hij hoopt dat niemand die hij kent hen zo ziet, want het ziet er exact uit als iets waar hij niet op uit is. Hij kent haar nauwelijks, hij wil niks van haar, hij wil alleen iets van zichzelf.

Het toneelstuk duurt lang en is niet bijster goed, maar in de zaal blijven alle ledematen keurig waar zij horen. Zelfs het vele naakt op het podium brengt bij hem niets in beroering.

Een taxi naar het nieuwe, hippe café op het oude industrieterrein. Aan het water is een stadsstrand aangelegd. Er staan stoelen en een oud bankstel, maar ze ploffen neer op het zand. Hij gaat naar binnen voor drinken, keert terug met twee beugelflessen Grolsch. Ze praten, het is aangenaam, maar als hij naar haar kijkt, voelt hij geen begeerte, zijn hart klopt rustig, zijn ogen worden niet aangezogen door haar lippen. Een voor de binnenstad uitzonderlijk goed onderscheidbare sterrenhemel strekt zich boven hen uit, maar hij is niet in de stemming voor romantiek. Eigenlijk voelt hij precies niks.

(Wat hij destijds wél voelde, kan hij bijna niet meer duiden. Hoe kun je nou zeggen van één iemand te houden, en toch met een ander het bed in duiken, keer op keer? Zo ongeveer luidde de aanklacht in essentie, en die begreep hij, maar hij kon het antwoord niet begrijpelijk maken. Dát het zo was, was niet te ontkennen. Hoe het zo kon zijn, viel niet uit te leggen.)

De lucht koelt af, zij leunt tegen hem aan. ‘Voor warmte,’ zegt ze, maar hij heeft zo zijn twijfels. Als ze zijn rug begint te strelen, weet hij het zeker, welke kant het op gaat, en ook dat hij nu op de rem moet gaan staan, wil hij zijn experiment laten slagen. Aan de andere

kant: als hij zich laat gaan, kan hij observeren wat er gebeurt in dat vreemde hoofd van hem, nauwkeurig als een wetenschapper, zijn denken is nu niet vertroebeld door amoureuze gevoelens, hij is eindelijk objectief, net als wij. We kijken mee, vol verwachting.

Het café sluit. Ze overwegen een nachtkroeg. 'Ik heb nog een fles wijn in huis,' oppert hij luchtig. Het kost geen moeite haar mee te krijgen.

Eenmaal bij hem thuis wordt er natuurlijk toch gezoend, maar hij doet het zonder smaak, hij ervaart geen gretigheid, zijn mond gaat traag en regelmatig open en dicht, als een mechaniek voortbewogen door een drijfstang, zijn tong verkent ongeïnteresseerd de hare. Hij maakt weinig speeksel aan.

En dan weet hij: ook dit is niet het juiste experiment. O nee, hij huichelt niet, zijn wilskracht is niet verslapt nu zij in zijn armen ligt. Het is ook niet zo dat hij, omdat het resultaat hem niet bevalt, de onderzoeksopzet de schuld geeft, geenszins. Maar wat wilde hij weten? Hij wilde weten of hij in een situatie vergelijkbaar met die van toen, anders zou kunnen reageren.

'Vergelijkbaar', maar de onuitroeibare euforie van toen lijkt in niets op de matte gevoelsarmoede van nu. De tantaliserende spanning van het verbodene heeft plaatsgemaakt voor de doffe onverschilligheid van totale vrijheid. De onstilbare honger naar meer meer meer toont nu zijn spiegelbeeld: een walging die smeekt om minder minder niets meer.

Het is hierdoor dat hij weet: ik wil juist *niet*.

Als hij dus nu zichzelf 'beheerst', is dat helemaal geen oefening in het beteugelen van zijn driften, hij geeft er juist aan toe. Juist door de zaak om te draaien en zichzelf tot seks te dwingen, kan hij, zo bedenkt hij, controle over zijn natuurlijke neigingen krijgen.

Enkele aarzelende vingers haken zich achter de rand van haar panty, krioelen onder de webberige stof, tot zij - hitte zoekende projectielen - hun target hebben gelokaliseerd. Hij overschrijdt een grens, en hij wil het. Met elke stap wil hij het meer. Juist omdat hij het niet wil. Er is nog één barrière, een vormkwestie eigenlijk, het broekje is van zo'n spaarzame snit dat het nauwelijks bedekt wat be-

dekt had moeten blijven maar waar hij nu gecontroleerd zijn vinger in dompelt, en zelfs het warme vocht waar hij anders zo van in vervoering raakt, laat hem nu koud.

Wij wenden zolang de blik af...

De volgende ochtend, haar naakte, slapende lichaam naast hem onder de dekens, peinst hij verder. Hij verwondert zich over de plotse omslag in zijn denken, afgelopen nacht. In zekere zin is het hem gelukt, heeft hij die felbegeerde zelfbeheersing verworven. Maar is dat de essentie? Nee, wat er werkelijk mis met hem is, is zijn buigzame empathie voor de wensen van het moment. Zo kan hij nu eens het ene willen, en een paar minuten later iets totaal anders. Het is die kameleontische karaktertrek waardoor hij twee vrouwen tegelijkertijd meende te kunnen beminnen.

Maar het was niet tegelijkertijd. Het was om en om. *Hij* is om en om.

Wij delen hem deze diagnose mede. Lezen wij zijn gezicht goed, dan wil hij er in eerste instantie niets van weten. Dan staat hij echter op uit bed, gaat de badkamer binnen en kijkt in de spiegel. En begint te knikken.

Nu loopt hij naar de keuken (wij blijven hem volgen) en trekt de besteklade open. Het vleesmes, onlangs nog geslepen, richt hij op zijn hart. Dan, toch nog volkomen onverwacht, steekt hij óns neer, niet een voor een, maar collectief. Hoe hij dat voor elkaar krijgt, zal voor altijd een raadsel blijven, want hier eindigt, noodgedwongen, onze verslaglegging. Het is zondagochtend.

Peter van Lier
Land in zicht
Een dichtersgeneratie ontworstelt zich aan het postmodernisme

1988 was het jaar dat Elma van Haren debuteerde met *De reis naar het welkom geheten* en Arjen Duinker met *Rode oever*. In 1989 volgde K. Michel met de bundel *Ja! Naakt als de stenen*. Een nieuw soort poëzie kondigde zich hiermee aan. Begrippen die me nu te binnen schieten om deze bundels mee te typeren zijn: licht, speels, direct en verlangend - waarnaar, dat laat ik nog even in het midden. De groep dichters bij wie ik dezelfde tendens herkende, breidde zich in een paar jaar tijd uit: van Tonnus Oosterhoff verscheen in 1990 *Boerentijger*, Lucas Hüsgen debuteerde in 1993 met *Nevels orgel* en Marc Kregting in 1994 met *De gezel*. Ook F. van Dixhoorn brak in dat jaar door met een aantal reeksen gedichten in de bundel *Jaagpad / Rust in de tent / Zwaluwen vooruit*, waarvoor hij, net als eerder Elma van Haren, de Cees J. Buddingh'-prijs voor nieuwe Nederlandse poëzie kreeg toegekend. Astrid Lampe begon haar poëtische carrière met *Rib* in 1997. Al deze bundels, hoe verschillend ook, veroorzaakten bij mij, als dichter debuterend met *Miniem gebaar* (1995), een schok van herkenning. En het rijtje nieuwe dichters is met deze namen nog niet compleet.

De door mij beoogde dichtersgeneratie is in tien jaar tijd ontstaan, debuterend van 1988 tot 1998. Een generatie die ook gedreven is blijven doorschrijven, de afzonderlijke dichters hebben minimaal drie (Mustafa Stitou), maximaal meer dan tien bundels op hun naam staan (Nachoem M. Wijnberg). Deze generatie dicht niet meer vanuit de voorheen heersende tegenstelling tussen realistische en autonomistische poëzie. Beeldende dichters als K. Michel, Arjen Duinker en Elma van Haren lijken in de traditie te staan van realisten als Rutger Kopland en Judith Herzberg, maar wijken daarvan

af doordat zij de werkelijkheid niet meer wezenlijk kenbaar en beschrijfbaar achten. Meer taalgerichte dichters als F. van Dixhoorn, Lucas Hüsgen en Astrid Lampe lijken de autonomie van de taal na te streven, maar in tegenstelling tot voorgangers als Gerrit Kouwenaar en Hans Faverey wensen zij niet meer volledig te breken met de buitentalige werkelijkheid. Ik zie, allen op hun eigen wijze, de nieuwe dichters worstelen met het postmodernisme, dat eind jaren tachtig opmerkelijk snel en radicaal het modernisme als dominant geestesklimaat had afgelost. Als radicalisering van het modernisme tracht het postmodernisme niet meer het wezen of de essentie van de werkelijkheid te vatten, maar juist het failliet daarvan aan te tonen. Zoals Elma van Haren het in haar laatstverschenen bundel *Flitsleemte* (2009) uitdrukt:

> Er is in deze wegrenatmosfeer
> geen plaats voor het heldere gewicht
> van een nader tot -
> Iets dat vanuit
> een innerlijke kern opdoemt [...]

In extremis verwordt daardoor niet alleen het wezen van de werkelijkheid tot een illusie, maar ook de werkelijkheid zelf! Dit is het gemis waartoe de genoemde nieuwe dichters zich verhouden. Hun bundels getuigen van een verlangen naar iets wat voorheen niet ter discussie stond, maar wat ineens kennelijk niet meer evident aanwezig was in de menselijke ervaring: de werkelijkheid. Hoe het negativisme en de radicaliteit van het postmodernisme te overwinnen wordt daardoor de inzet van deze generatie dichters.

In het artikel ‘Mooi, zo mooi’ in *De Gids* (nr. 3/4, 1999) heb ik mijn eigen onvrede met het uit zicht raken van de realiteit al eens verwoord door te stellen dat het misschien wel een ethische plicht is om de werkelijkheid als aanwezigheid te waarderen: ‘Volgens mij heeft de mens daar altijd behoefte aan, of beter nog: heeft de werkelijkheid daar recht op.’ Bij al mijn generatiegenoten zie ik aanwezigheidsstrategieën werkzaam, pogingen om het verloren contact

met de werkelijkheid te herstellen, want zoals Elma van Haren het onomwonden stelt: ‘Een tuin moet bomen hebben, / mensen de wereld.’

Drijven en dobberen

In *De vitale illusie* (vert. 2002) noemt filosoof Jean Baudrillard ‘de moord op het Reële’ apocalyptisch de ‘volmaakte misdaad’, want van het slachtoffer blijft niets meer over, ‘geen spoor, zelfs geen lijk’.

Natuurlijk overdrijft Baudrillard als hij de werkelijkheid volledig door het virtuele laat opslokken en laat vervangen door een geabstraheerde kaart waarop wat fragmenten van het reële ‘drijven en dobberen’. Hij onderkent dat zelf ook door te stellen dat de misdaad nooit perfect is en dat we moeten strijden tegen de globale uitroeiing van betekenis. Maar makkelijk is dat niet, zeker niet voor wie behoort ‘tot de generatie die de laatste ideologische boot had gemist’, zoals essayist Bas Heijne dat in *De werkelijkheid* (2004) over zichzelf en zijn generatiegenoten zegt, waartoe de door mij genoemde dichters behoren. Maar niet alleen de achterblijvers ogen tamelijk stuurloos. In *Dan op de zeevaartschool* (2003) van F. van Dixhoorn drijft

een boot

op een - op het paginanummer na - volledig witte pagina. En wat wit is kan net zo goed zwart zijn, ook zo'n niet-kleur die een gevoel van afwezigheid symboliseert. In het prozagedicht ‘Als bootjes in het donker’ uit de bundel *Kleur de schaduwen* (2004) beschrijft K. Michel een situatie in de hal van een station waarin twee blinden elkaar naderen. Een tamelijk ongemakkelijke samenkomst, uit de blik van de blindengeleidehond ‘spreekt wantrouwen’. De verteller uit het gedicht merkt dat een schoenveter is losgeraakt. Hij ziet het gevaar daarvan en tracht al knielend de veter weer te strikken, maar daardoor wordt zijn wereld niet hersteld, integendeel:

> Dan lost het moment op.
> Als bootjes in het donker bewegen we langs elkaar heen.
> Ja, maar welk donker?

Een vreemd en verontrustend voorval. De ontmoeting met de blinden heeft de verteller ook zijn zicht doen verliezen, als bootjes dobberen ze stuurloos rond in het donker dat zich kennelijk zonder veel moeite onder de mensen weet te verspreiden.

Een schip in nood kan vergaan, maar in de meeste situaties is er de hoop op redding. In *De zeilen van de aarde* (2010) toont Han van der Vegt ons het meest imposante beeld van een reddingsboot. De mensheid levert er een sterk staaltje door de gehele aarde als een voertuig uit te rusten met zeilen, varend op de zonnewind:

> Er werd een netwerk van mijlendiepe geulen
> gegraven, waardoor de masten konden worden
> voortbewogen door middel van over zware
> spoorwegen geleide gevaarten naar de voor
> onze doeleinden meest geschikte posities,
> tot dan de zeilen konden worden uitgerold.
> Wie voortaan zijn ogen naar de hemel opsloeg,
> kon ver boven de hoogste wolkenformaties
> nog juist hun blinkende onderzoom ontwaren,
> bollend onder druk van de fotonenstormen.
> De aarde was klaar voor haar grootste avontuur.
> Zwellende zeilen, als ooit het einde komt voor
> deze planeet die wij wilden beschermen [...]

Bushaltes en schotelantennes

Hoe de wereld te redden, vooral door weer licht en kleur te geven aan de fenomenen, lijkt de opgave voor deze generatie dichters te zijn. Hoe vanuit de hoogste mast te komen tot de verlossende uitroep: ‘Land in zicht!’ Een eerste aanzet daartoe lijkt te liggen in het vertrouwen op de verbeeldingskracht. In het gedicht ‘Handpalmpa-

pier' adviseert Michel ons het potlood of penseel ter hand te nemen: 'trek een lijn / en er loopt een horizon / trek een lijn / en er ligt een rivier'. Tot besluit: 'vul nu de namen in en kleur / de schaduwen en het water / blauw komt de stroom op gang'.

Maar zou het echt zo gemakkelijk zijn? Hij kan ons dat verzekeren, maar toont dat niet in dit gedicht. Leegte wenst gevuld te worden, het maakt kennelijk niet uit met wat, als het maar tekenen van aanwezigheid zijn. Vul de namen in, adviseerde Michel ons, dat is iets wat hij ook concreet doet in andere gedichten. Zo hoopt een bouwlocatie onzelfzuchtig gevuld te worden 'met bushaltes en schotelantennes / voetgangers, balkongeraniums / zebrapaden, luifels, kinderwagens / wafelkramen, om een plaats te zijn die gebeurt'. De opsomming roept alleen al door die te benoemen een wereld op. Vooral Arjen Duinker past deze techniek of tactiek veelvuldig toe. Een van zijn bundels heet dan ook: *De geschiedenis van een opsomming* (2000). In het recente *Buurtkinderen* (2009) breidt de geschiedenis zich onverstoorbaar uit tot een bundel met de dikte van een roman (214 bladzijden). Concentreer je op de dingen, lijkt zijn boodschap te zijn, en ze komen tot aanwezigheid, want

> Alle feiten zijn hier bijeen om woorden te kiezen,
> Alle woorden zijn bijeen om dromen te maken,
> Zo goed dat er geen klapperende zeilen meer zijn.

Deze regels komen uit het gedicht 'Sailor's home'. In de bundel lijkt aan het drijven en dobberen van bootjes boven een verloren gegane wereld een einde te zijn gekomen, Duinker plaatst ons aan wal, tussen dingen die 'pret en plezier en lachbuien geven'.

Een andere dichter die pret en plezier bezorgt is Marc Kregting, maar hij veroorzaakt eerder glimlachjes dan lachbuien. Zijn gedichten bestaan uit korte zinnen die zijn samengevoegd tot compacte tekstblokken. De gedichten zijn daardoor qua vorm wel een geheel, maar niet in betekenis. Kregting opent zijn bundel *Zoem*! (2009) poëticaal met:

- Menigten drommen plakken samen.
Een schervenglinstering belet elk zaaien van
de dubio dignitatis [...]

Een gedicht dat bestaat uit scherven is niet erg, als ze maar glinsteren, waardoor twijfel aan de waardigheid van het geheel kan worden uitgesloten.

Mustafa Stitou maakt in *Varkensroze ansichten* (2003) het mogelijke glimmen van de wereld tot een aards soort metafysica en laat zien dat niet alleen het zoeken naar een essentie maar ook de ervaring van transcendentie daartoe overbodig is:

Het verborgene is het verborgene niet vader
het is de schittering over dieren mensen dingen
dus waarom knielend bidden
wanneer ikzelf het gebed ben?

Stitou laat in zijn werk de wereld heel terloops oplichten. Zoals in het openingsgedicht van de eerder genoemde bundel van Michel, waarin hij de maan suggereert

en de gloed
daarvan over het water werpt
en rondom 2 meerkoeten
plooit in de vorm
van het antieke &-teken

Het is mooi hoe de dichter ons opmerkzaam maakt op dit wel degelijk voorstelbare fenomeen: een veelbelovend &-teken dat opgloeit in de nacht. De ‘aanwezigheid van dwaallichtjes’ in het volgende gedicht van de bundel is daardoor niet vreemd. Dwaallichtjes dartelen in het hele oeuvre van Michel rond om fenomenen vorm en kleur te geven in een werkelijkheid waarin licht ‘een weelderig bezwijkkarakter heeft’.

Dwaallichtjes

Ook Elma van Haren is een specialist in het vinden en hanteren van dwaallichtjes. Om in de sfeer van boten bij nacht te blijven:

> [...] wie blijft, kan eindeloos blijven staren
> naar de sterren in de diepte van hun flonkerend heelal,
> maar wie gaat,
> pakt zich bij de riemen
> en roeit de sterren op.

De dwaallichtjes zijn hier nog sterren aan de hemel, maar veel vaker licht de wereld om ons heen op uit het donker waarin die in onze beleving door moderne en postmoderne problemen en doodverklaringen is ondergedompeld. In zijn essaybundel *Ook de schapen dachten na* verlangt Tonnus Oosterhoff van film, literatuur en kunst dat zij 'het contact met de werkelijkheid herstellen, waar dat verloren is gegaan - en het is altijd bezig verloren te gaan en het wordt alleen maar overal erger'. Deze woorden stammen uit 2000, het postmodernisme won toen kennelijk nog steeds aan kracht. Over enkele films (dwaallichten pur sang) zegt hij dat 'die me de werkelijkheid helpen (terug)vinden'. Is dat de reden dat hij is gaan experimenteren met gedichten in een filmische setting? Bij de bundel *Wij zagen ons in een kleine groep mensen veranderen* (2002) is een cd-rom gevoegd waarop 'bewegende gedichten' worden getoond. Ook op de website www.tonnusoosterhoff.nl zijn voorbeelden daarvan te zien.

Het eerste bewegende gedicht op de cd begint met de volgende woorden:

> de mens de horizon het dier
> kom hier kom hier

Vervolgens worden de lege ruimtes boven 'kom hier' met infadende woorden als volgt ingevuld:

de mens ligt stil aan de horizon van het rusteloos dier
kom hier kom hier

Daarna verandert dat in:

de mens is stil de horizon voor het zoekend dier
kom hier kom hier

Het gedicht is in een *loop* gemonteerd. Het herhaalt zich tot je het als lezer voor gezien houdt. De woorden ‘kom hier’ blijven de hele tijd veelzeggend aanwezig. De strategie om de werkelijkheid weer tot aanwezigheid te brengen wordt in deze twee regels door het opkomen en verdwijnen van woorden op meerdere manieren gepraktiseerd.

In de eerste versie van de twee regels zijn de mens, de horizon en het dier op hun eigen regel door leegte van elkaar gescheiden. Door de onderstaande verlangende woorden ‘kom hier’ lijken ze ook nog eens reëel afwezig te zijn, maar de woorden fungeren al wel als verbindende schakels tussen de bovenstaande begrippen.

In de tweede versie zijn mens, horizon en dier aan elkaar gekoppeld doordat de tussenliggende ruimtes met woorden zijn gevuld. Het contact tussen de voorheen geïsoleerde woorden is hersteld, hoewel de betekenis van de ontstane zin nog altijd van een kloof getuigt: het dier is rusteloos en lijkt naar de stil liggende mens aan de horizon te verlangen. Het herhaalde ‘kom hier’ lijkt het verlangen van het dier uit te drukken.

In versie drie van de twee regels lijkt er minstens in de ervaring van het dier contact en zelfs berusting te zijn ontstaan: het rusteloze dier is nu een zoekend dier geworden, de mens in rust is de geestelijke horizon van misschien wel elk dier geworden. Het ‘kom hier’ is een bijna uitnodigend gebaar geworden voor derden, alsof het zegt: ‘Het is hier goed toeven.’

Zo bezien is er in de drie versies van de twee regels daadwerkelijk toenadering tussen de verschillende elementen van het gedicht ontstaan. Oosterhoff zoekt in de veranderende regels haast aarzelend

naar woorden om dat proces weer te geven. De veranderingen in het gedicht zie ik als een soort dwaallichtjes die afwezigheid proberen om te vormen tot aanwezigheid.

Niet aarzelend maar verwoed probeert ook Nachoem M. Wijnberg opnieuw een werkelijkheid op te bouwen, hij vertelt verhalen die maar niet tot voltooiing komen. Het ligt niet aan het inlevingsvermogen van de dichter; telkens weer doen personages uit verschillende culturen en periodes in de geschiedenis hun verhaal in zijn gedichten. Logica, in ieder geval de intentie daartoe, kennis van uiteenlopende culturen, en volharding vormen de houvasten om tot een goed einde te komen, toch lukt het de dichter nooit om tot een volledig sluitend verhaal te komen. Opnieuw, als bij Oosterhoff, kan de vraag opkomen: wil de dichter een wereldbeeld ontregelen en afbreken of juist elementen van een gebroken wereld verzamelen om, misschien wel in een geheel nieuw verband, een verhaal met betekenis te laten ontstaan?

> Wat ben je aan het doen, Ghalib, behalve weer vertellen hoe het
> hier is,
> alsof iemand in het donker dat wil horen.

In zijn bundel *Divan van Ghalib* (2009) gaat Wijnberg bij zijn voorganger Ghalib (een islamitisch Indische dichter die in de negentiende eeuw leefde) te rade hoe met bepaalde problemen om te gaan. Juist in het donker wil je van iemand met visie horen hoe het is, dat geldt net zo goed voor toehoorders in het heden als in het verleden.

Het openingsgedicht beschrijft de inzet van de bundel en misschien wel van heel Wijnbergs oeuvre: in ‘de werkplaats van donker en licht’ wordt gezocht naar wat kennelijk ooit gemaakt is, maar wat vervolgens aan het oog is onttrokken:

> Wat is dat ook alweer, dat waarover gesproken wordt alsof het
> oplossing is,
> wat wordt ook alweer gemaakt in de werkplaats van donker
> en licht, dat als het begin is.

Dat kan niets anders zijn dan: de wereld of de werkelijkheid, als in den beginne door God geschapen. Uit eigen kracht, zonder hulp van boven, de wereld opnieuw scheppen is natuurlijk geen sinecure. Toch weet Wijnberg niet van ophouden, al dertien bundels lang komen er vertellingen op gang. Dat ze telkens ergens haperen of ontsporen doet niets af aan de inzet.

Hetzelfde zou gezegd kunnen worden van Lucas Hüsgen. Mensen die in hem nog steeds een hermetisch dichter willen zien, zwelgend in zijn eigen taal, zullen dat idee moeten loslaten na het lezen van het essay 'Het lopen van de werkelijkheid', dat hij publiceerde in *Parmentier* (nr. 3, 2010), een aflevering van het tijdschrift die in het teken staat van het thema *After postmodernism*. 'De zorg dat het buitentalige vanuit zijn eigen beminnelijke werkelijkheid mag blijven rondlopen in zijn eigen beminnelijke natuurlijke warboel, is en blijft voor mij de verantwoordelijkheid van het schrijven, die mij er mede toe heeft verleid om de taal, onmogelijk natuurlijk, tot haar eigen buitentaligheid te willen maken', aldus Hüsgen. Een zin die het verdient enkele malen gelezen te worden. De aanwezigheidsstrategieën die ik bij alle besproken en te bespreken dichters herken, hebben deze intentie. In het laatste gedicht uit *Vederbeds Lumière* (2009) lijkt Hüsgen daarin minstens voor even geslaagd:

> Het was draagbaar wat wij zagen.
> Het had zijn eigen ogen. Het keek
> met ons mee.
>
> Het bood een gebiedshereniging
> voor oog en oor: plaatsbepaling
> voor mogelijkheden.
>
> Wij brachten het bij elkaar [...]

Gebiedshereniging

'Mijn uitgangspunt was het bejahen van het leven: ja ja ja ja', sprak

Astrid Lampe eens in een interview, om te vervolgen met: ‘Het ging me erom een liefdevolle verbinding met de wereld aan te leggen, ook met die complete waanzin die in kieren en gaten schuilt.’ Alles wat in taal levendigheid suggereert, wendt zij aan, liefst vanuit ervaringen die het bejahen het beste mogelijk maken, kinderlijke beleving en erotiek. Haar voorlaatste bundel, *Park Slope* (2008), noemt ze in de ondertitel *K'Nex studies*, naar het kinderspeelgoed waarmee uit losse bouwstenen ingenieuze gehelen kunnen worden gemaakt. Ik heb begrepen dat het woord wordt uitgesproken als ‘connects’. In mijn ogen verbindt haar hele oeuvre niet alleen de poëtische bouwstenen onderling, maar ook en vooral de taal met de werkelijkheid. In *Spuit je ralkleur* (2005) schrijft zij over:

> de schitterende facetten
> elk met zijn typische lijfstraf lief meisje
> elk zo jaloers zo
> jaloers als een vrouw, belle, op...
>
> al wat prikkelt buitendien

Deze woorden lees ik als de manier waarop taal (met zijn ‘schitterende facetten’) de wereld (‘al wat prikkelt buitendien’) weer diepte, kleur en glans kan geven. Net als Eos, de Griekse godin van de dageraad die, rozen strooiend, het pad effent voor haar broer, de zonnegod Helios, ‘rozevingert’ Lampe actief in haar bundels. In de bundel *Lil (zucht)* (2010) expliciet met een erotische lading:

> verkikkerd glinstert nu
>
> strofe voor strofe mijn liefde een land dat zich uitstrekt
> *dit* land dat zich rekt, kavel aan kavel, wat ooit
> nuchter begon met een streek
> liep uit op zo'n hemel die niet stopt bij je navel

Via de slotregel glijd je bijna vanzelf de laatste bundel van Anne Vegter binnen: *Eiland berg gletsjer* (2011). Het boek opent met een tekening van een vrouwelijk geslachtsdeel die ons onontkoombaar de gedichten in leidt. Ook getekende piemels en borsten te over, in deze bundel, maar het streven in de teksten is verwant aan dat van Lampe, een liefdevolle verbinding aanleggen met de wereld:

> [...] Iedereen is mooi in het licht,
> iemand vingert je standpunten en ik kan je bijna aanraken -

Dat het lichamelijke in wisselwerking met het geestelijke staat, blijkt uit een regel als: 'In voorspoed de makers van geilheid: persoonsverwisselingen' en elders wordt als bedgeheim onthuld dat vrolijkheid en contact met zelfreflectie in verband staan:

> sta je er zo vrolijk bij, is dat die zelfreflectie weer en hoor
> jij dan ook hoe het geweldig in mij ruist.

Zelfreflectie is vooral bij Henk van der Waal het uitgangspunt om het contact met de ander of het andere te bewerkstelligen, de bundel *Zelf worden* (2010) toont dit proces. Deze poëzie is diep doordrongen van de Franse postmoderne filosofie, waarin afwezigheid van het reële zo'n grote rol speelt. Van der Waal weet haar verrassend genoeg positief aan te wenden, bij hem ligt die leegte als openheid voor de wereld aan de basis van het zelf. Het verlangende zelf is op dit niveau pure ontvankelijkheid. Zo is het proces van 'zelf worden' een aanwezigheidsstrategie die ervaring of contact met de ander of de wereld mogelijk maakt. Toch schrijft Van der Waal in *De kunst van het dichten* (2009), een boek dat hij samen met Erik Lindner maakte, over poëzie als de taal die deze primaire verhoudingen toont: 'Een verloren strijd. Het enige wat ze [poëzie] kan doen, is dat falen van de taal, dat onbenoembare waar de taal uit voortkomt maar ook naar uitstaat, die verwijdering ten opzichte van het reële, niet uit de weg gaan, maar vasthouden.' Maar juist in die verloren strijd, door die verwijdering toont zich de openheid die het contact met de wereld

mogelijk maakt. Graag eindig ik met een zinnelijk citaat uit *Zelf worden* waarin zich dat contact toont:

> te zijn: scherf in haar schaal, lach in haar mond,
> wolk voor haar zon, aalbes in haar room,
> gram in haar lust, knipperlicht in haar bron

Daan Heerma van Voss
Een sociologie van liefde

De trein ligt te wachten, languit op het spoor. Onze koffers maken dat tikkende geluid dat kleeft aan mensen die niet kunnen stilzitten. Vooral zij niet. Mijn moeder. Vandaag nog Sara, morgen mevrouw Kunst, emeritus professor in de sociologie, en schrijfster. Vandaag, nog even, bevinden we ons op een Nederlands station, morgen staat ze voor een zaal met geleerde Franse gezichten, met hun blocnotes klaar voor dat academische Engels waarin alleen dit soort zalen converseert.

De moeder loopt voor, de dochter volgt. Een beeld waar ik een hekel aan heb, maar waarmee ik me heb leren verzoenen. Ik heb ingestemd met haar mee te gaan, op dit lint van lezingen dat haar voortdrijft, voor deze keer. Jarenlang was mijn gezelschap vanzelfsprekend geweest. Hielp ik haar met haar redevoeringen, in werkelijkheid vooral met haar zenuwen, inhoudelijk beteken ik niets voor haar, en in ruil daarvoor liet zij een tweepersoons- en geen eenpersoonskamer reserveren. Zo zijn we de wereld overgegaan, de Oude en de Nieuwe, zij en ik, haar man, mijn vader, toevallig dezelfde persoon, met reisangst achterlatend in Amsterdam. Haar thuis was zijn domicilie.

Amerika, dat herinner ik me nog. Cleveland. En Japan, het rode licht van Japan. Zij, de professor in kimono. De eerste keer dat ik alcohol dronk. Sake, in een kamer van papieren schermen.

De laatste jaren had ik, wat mijn moeder noemde, mijn eigen leven geleid. Mijn vader vond dat ik hen ontvluchtte, maar met dat vonnis kreeg een steeds groter deel van de wereldbevolking te maken. Ze vroeg me niet meer, jarenlang, dat was gewoon een feit, stel ik mezelf gerust. Ze reisde alleen, haar zenuwen belden me soms

nog op, ergens tussen avond en nacht, maar de professor redde het goed zonder mij. Uitstekend zelfs, meldde ze dan bij terugkomst, waarschijnlijk om me te kwetsen. Maar ik was altijd de eerste die ze belde.

Dit jaar vroeg ze me weer. Een jaar vol trillingen. Haar eerste man, op haar achttiende waren ze getrouwd en op haar vierentwintigste gescheiden, is enkele dagen geleden gestorven aan De Ziekte. Hij heeft een naam, zeker, voor mij is hij niet meer dan een naam. Robert. De Engelse variant. Vandaag wordt hij begraven. Mijn moeder is niet welkom. Een nicht van Robert belde haar vorige week op, een gesprek waarvan in het hoofd van mijn moeder slechts twee woorden achterbleven.

Niet.

Welkom.

Met die woorden belde ze vervolgens mij weer op, met verdoofde stem. Ze had besloten het land uit te gaan, in Frankrijk werd die dag niemand begraven, zei ze. Daar was iedereen immers al dood, met een grimmig lachje. Zola, Flaubert, Molière, Foucault, ze somde het volk op in hooguit tien namen. De sociologe mijn moeder zou ingaan op een uitnodiging van het Institut Néerlandais, om te praten over haar nieuwe boek. Ze liet een stilte in de lijn vallen, die ik uiteindelijk opraapte. Ik stelde haar gerust. Ze hoefde niet alleen te gaan.

Zoals een groot deel van mijn behulpzaamheid: eigenbelang. Het eigenbelang van een vrouw, geen meisje meer, die net verlaten is door haar man. Nog niemand verteld, zelfs mijn moeder niet. Alle vernedering bestaat nog in mijn hoofd, zolang het niet gedeeld is met de wereld, bestaat ze hooguit gedeeltelijk, het woord zegt het al. Ik moet de vernedering zien kwijt te raken voordat iedereen op de hoogte is. Ik moet reizen, alles van me afschudden. Alles doen om alles te ontvluchten. Dramatische gedachten, die ik voor mijn moeder moet verbergen. Ik zie haar licht gebogen rug. Ik zeg niets, stel de vraag niet. Hoe iets te begraven dat vooralsnog weigert dood te gaan?

Het tikkende geluid. De moeder loopt voorop, de dochter volgt.

Op de grond worden in genummerde tegels de bijbehorende wa-

gons aangewezen. Wagon II. Eerste klas. Goed reizen of niet reizen.

Ik bekijk mijn moeder, voorvoel de transformatie in de succesauteur van wie ik de woorden ken, maar de verheven taal mij vreemd is. Ik zie opkomende ergernis, in haar bewegingen, in haar oudevrouwentempo, ergernis die mijzelf eveneens raakt, zo niet nu, dan later. We hebben dezelfde manier van lachen naar medepassagiers, van zenuwachtig op zoek gaan naar de stoelen, van, straks eenmaal gezeten, het liefst zwijgen.

Rode lampen boven de zetels, zetels zijn het, met grote hoofdsteunen waarin hoofden verdwijnen. Ik steun haar rug terwijl ze haar zware boekenkoffer in het bagagevak boven ons duwt. Ik help haar, maar gun haar de illusie dat ze het alleen kan. Zoals een moeder doet bij haar kind, realiseer ik me. Ik houd de observatie voor me. Ze is me, in alles behalve het fysieke, te sterk. Het is een ongelijke strijd. Ze zou de vergelijking langs meters van oude klassieken en sociologische inzichten trekken totdat er niets van overbleef.

We gaan zitten. Ze klapt haar tafeltje open, en weer dicht. Haar ogen gaan de coupé door. Ze ogen moe. Moe van het verdrietige soort. Ze merkt mijn blik op en legt haar hand op mijn been. ‘Ergens tussen Brussel en Parijs. Daar zullen we zijn als ze beginnen te scheppen. Wanneer we aankomen op Gare du Nord zullen de gasten alweer naar huis zijn, en de condoleanceboeken ingepakt. Dan is het alsof het nooit gebeurd is.’ Ze kijkt me aan, ze verwacht iets van me.

‘Er is ook niets gebeurd. Dat is wat een begrafenis is, een herdenking van alles wat niet meer zal gebeuren.’

Ze is verrast, ik hoop dat ze de zwakte van mijn antwoord niet ziet, dat ze het niet te gestileerd vindt, te literair. Een glimlach. Ze laat het gaan.

Een karretje komt langs. Het is de eerste ronde van de vele gratis, dat wil zeggen reeds betaalde (mijn vader is scherp op dit onderscheid) versnaperingen.

‘Tomatensap graag.’ De kennis van een ervaren reiziger; reizen kost ongemerkt zweet, en daarmee zout. Tomatensap biedt precies genoeg om het zoutgehalte op peil te houden. De vrouw brengt haar

hoofd iets naar voren, mijn moeder blijft in haar gedachten, ze kijkt naar buiten. Ze herhaalt ‘tomatensap’.

‘Ze is niet Nederlands,’ zeg ik.

‘Oh. Terribly sorry. Tomato juice please.’

‘Of course, madam.’

Het karretje gaat verder.

De moeder lacht. ‘En de schaamte begint.’

‘Nee, nee. Geen schaamte.’ Een priemende blik. ‘Echt niet.’

Haar ogen zijn eindelijk dicht. Ze slaapt. Ze slaapt ook om één uur, het tijdstip waarop de dag dat zij niet welkom was, is ingegaan. Ik stel me de zaal voor, het dramatische beeld van een lege stoel, die er uiteraard niet zal zijn. Het is zo lang geleden, inmiddels waren de plaatsen ingenomen door nieuwe mannen, nieuwe vrouwen, een dochter zelfs, niemand daar zou weten dat die stoel leeg behoorde te blijven, ook niet degene die erop zat. Ik laat haar slapen.

Wanneer ze wakker wordt en op haar horloge kijkt, lacht ze vol vergeving. Ze weet wat er gebeurd is, en wat ze heeft gemist. Ze bestelt nog een tomatensap. Ze moet opschieten. Parijs wordt al aangekondigd.

Ze had erop gestaan ditmaal niet in een goed hotel te worden ondergebracht. Ze wilde een appartement, en wel in een minder bekend, minder bevoorrecht deel van de stad. Waar niemand haar zou kennen en, belangrijker, waar boeken geen enkele betekenis hebben.

In het denkbeeldige geval dat ze er tegen iemand over zou beginnen, over haar boeken, die toch wel enig buitenlands succes hadden gekend, zou ze onbegrepen worden aangekeken. Schotelantennes moesten de dienst uitmaken.

Ondergronds pakt ze voor het eerst haar aantekeningen. In de stad onder de stad, niet van licht en woorden, maar van neon en ammoniak. We schuiven heen en weer over de stoelen, de metro maakt diepe geluiden, haar inzichten komen in langgerekte strepen op het papier. Haar handschrift is een spijkerschrift. Ze stopt het blocnote

weg, en richt zich tot mij. ‘Je komt er wel weer bovenop. Dat weet ik zeker.’

Zorgvuldig ben ik geweest, uitvoerig heb ik niets verteld. Maar het heeft geen zin het vol te houden. Iemand heeft het haar verteld. In het beste geval. In het slechtste ziet ze nog altijd wat er in mij omgaat, een vermogen dat haar altijd met trots heeft vervuld. Ik heb geen zin in dit soort gesprekken, elkaar wijzen op de finesses van het vrouwelijk lijden, de aanstichters ervan ontmaskeren, elkaar bijstaan. ‘Je weet ervan?’

‘Van jou en Daan?’

‘Ja.’

‘Inderdaad.’

‘Ik heb je niets verteld.’

‘Ik ben opgebeld. Niet erg dat je niets hebt gezegd. Ik snap het wel.’ De eerste slag: begrip.

‘Ik zou het je nog vertellen.’

‘Dat weet ik wel.’ De tweede: moederlijke alwetendheid.

De derde: het niet stellen van verdere vragen.

Het appartement heeft alleen kamers voor het noodzakelijke: eten, slapen, lezen. Het is de achttiende verdieping van een flat aan het Place des fêtes. Vrachtwagens die de markt weer inladen, flessen die rinkelen, piepschuim dat met lange messen in stukken wordt gehakt.

Het eerste wat ze uitpakt zijn boeken en papieren. Notities. ‘Een sociologie van liefde’ staat op het titelblad. Met de jaren is ze ambitieuzer geworden. Ze trekt zich minder aan van de wetten van haar vak, ze breidt zich uit tot de wezensvragen waar ze in haar eigen leven geen antwoord op heeft. Voor sociologen is ze een dromer, voor schrijvers een academicus. Over haar schouder zie ik een vaak gezien begin van haar verhaal: het in herinnering roepen dat sociologie geboren is uit het woord *socius*: bondgenoot. Haar vak is de leer van de bondgenoten. Ditmaal weet ze die band, de band der bondgenoten, te verleggen naar het domein van de liefde. Nog handiger is ze geworden. ‘Kan ik het zo voordragen, later op de avond,

of anders morgen?' Ze draait haar rug niet om, zit gebogen over de schrijftafel. Haar eerste zin lijkt nieuwe zinnen aan te trekken, het verhaal van het vuur en de muggen. Het papier neemt alles van haar aan. Haar stem hoor ik morgen pas weer.

De volgende dag, terug van het buurtrestaurant met vandaag couscous met vis op het menu, gaat ze zitten achter het schrijfbureau. Ze doet haar leesbril op, en zet haar Engelse voorleesstem in de keel. Ze draagt voor.

Na een minuut of tien: 'Tot nu toe?'

'Goed. Helder.'

'Wees kritisch.' Waarmee ze bedoelt dat eventuele imperfecties alleen met de scherpste ogen kunnen worden opgemerkt. Ik ken haar taal. 'Wees kritisch' betekent: 'Prijs me'.

'Ik ben kritisch.'

'En?'

'Ben niet gek op woorden als "paradox" of "de facto".'

'Dat weet ik.'

'Ja.' Ze legt haar papieren neer.

'Is er iets?'

'Moe. Dat is alles. Lange dag.'

'Zal ik de rest anders morgen voorlezen?'

'Nee, het is goed.'

'Oké. Waar was ik? Bij "halfargument"?'

'Later.'

'"Morele heroriëntatie"?'

'Eerder. Begin maar ergens.'

Ze begint opnieuw, maar haar woorden vervliegen. Misschien omdat ze te moeilijk zijn, omdat ik behoefte heb aan simpeler, eenduidiger woorden, minder analytisch. Ik plaats mijn handen in mijn zij, en luister naar mijn moeder, tot ik in slaap dreig te vallen. Ik wankel naar mijn kamer. Goedenacht is een mompeling.

Om te vieren dat ze er klaar voor is, en om zichzelf nog even rust te gunnen voordat de professor het definitief overneemt, heeft ze kaar-

ten gekocht voor een speciale uitvoering van het requiem van Mozart, uitgevoerd in de Madeleine. Ze zag in die naam een teken, een uitnodiging van niemand minder dan Proust zelf, gericht aan haar, om zich nog een laatste keer onbekommerd te laten leiden door herinneringen aan haar eerste man.

We lopen, met nat gedouchte haren. Ze wil de stad zien, en niet alleen flats en auto's. Van achttien hoog ziet alles er hetzelfde uit. Ze draagt een hoedje, vanmiddag gekocht op de markt op het plein. Misschien denkt ze dat mensen nog steeds hoeden dragen wanneer ze naar concerten gaan.

Weer een nieuwe buurt. Op de deuren van de scholen die we passeren staat het aantal in de oorlog verdwenen Joodse kindertjes, het 'verdwenen' dat hoort bij oorlogstijd.

Ze stopt. 'Hier. Hier is flink huisgehouden. Achtendertig.' Ze wijst, ik lees mee.

'Eén is al te veel,' antwoord ik. Braaf. Te braaf.

'Nou ja. Wat een voorspelbare opmerking.' We blijven staan.

'Wat moet ik dan zeggen?' Lopen verder.

'Wat vind jij een redelijke hoeveelheid?' Haar vragen worden des te belachelijker als ik zie hoe ze erbij loopt. Met haar linkerhand houdt ze haar hoed vast, tegen de wind, als het deksel op een pot. De rechterhand klemt haar damestas tegen haar middel.

'Pardon?'

'Ik weet dat het een vreemde vraag is,' gaat ze verder, 'maar ik vraag je erover na te denken. Wat is je gemoedsrust je waard, bij welk aantal, bij welke kennis zou je daadwerkelijk worden geraakt, misschien iets anders gaan lopen? Aangedaan zijn, snap je? Een gedachte-experiment.'

Het gesprek is veranderd in het zoveelste halffilosofische schermduel, dat ik toch zal verliezen. Ik houd niet van experimenten, laat staan met gedachten. 'Ik snap het. Ik weet niet of ik echt een aantal zou kunnen noemen.'

'Jawel.'

'Oké. Vijf.'

'Hoezo vijf?'

‘Vijf kinderen. Dat vind ik nog wel schappelijk. Meer wordt te gek.’

Ze lacht, hardop, haar hoed vliegt. Een kort gilletje. Ze rent naar achteren, pakt hem van de stoep en begint hem af te kloppen. Ze is weer ernstig: ‘Er is niets zo beschamend voor een vrouw als een afgewaaide hoed. Maar als het zover is, kun je de gebeurtenis maar het beste herdenken met een klein damesgilletje. Zo.’ En ze doet het opnieuw, nu lachen we beiden.

Als we de hoek omslaan zien we de Madeleine.

‘Vanavond dragen we op aan onze liefdes. Mee eens?’ We nemen plaats, op houten stoeltjes. ‘Iedere liefde wordt op een gegeven moment een requiem. De goede althans. De slechte vergeet je. Daar blijft niets van over. We brengen offerandes, moeder en dochter, vind je dat geen mooi idee?’

Ik knik. Heb geen zin in praten. Hoe dichter bij morgen, hoe nadrukkelijker de schrijfsterrol die ze vervult. Hoe apodictischer (typisch een woord voor haar, volgens mij gebruikte ze het vandaag nog) haar uitspraken, hoe meer ze lijkt te denken in papier en inkt. Op de dag zelf komt een gesprek met haar neer op het geven en ontvangen van wijze citaten bestemd voor het avondpubliek. Nu bestaat het publiek uit mijzelf, heiligen met ivoren boeken en Maria die haar kind de zaal in draagt. Achter het doksaal beginnen vier zangeressen, verlicht door een uit de lucht komende bollamp, aan ‘Ave Maria’. De rest van de zaal is verduisterd. Gepraat wordt er niet. Er is maar één stem.

In die stilte herken ik mijn moeder weer. Ze zit met haar benen tegen elkaar geklemd, haar handen liggen op schoot. Als de eerste golven van het requiem de zaal in stromen, zie ik haar zachtjes naar voren buigen. Ik zie tot mijn eigen schrik een veel jongere vrouw, angstig als een kind, misschien wel een vrouw die zelf nooit kinderen heeft gekregen.

Ik doe mijn best voor de muziek. Ik luister, maar mijn oren zijn ongetraind, te plomp voor dit geluid. Ik schaam me voor de simpelheid van mijn gedachten, zeker nu ik mijn moeder zo diep verzon-

ken zie. Te midden van zuilen ten hemel, engelen en Mozart, denk ik aan de armen die me vasthielden, ooit.

Krakende stoelen zijn verre, donkere kwaakgeluiden, iets uit een moeras. Een kuch is een vaas die breekt. Het koor bestaat uit engelen.

Waarover straks met haar te spreken?

Niet over de muziek. Ik weet er te weinig van. Ik zou de verkeerde dingen zeggen.

Niet over morgen, haar lezing.

Niet over gisteren. Onbelangrijk nu.

Ze wiegt naar voren en naar achteren. Ik kan haar gedachten van haar gezicht lezen. Ze ziet een begrafenis waar ze niet bij aanwezig is. Ik zie treurnis om iemand die ik niet gekend heb, en een diepe melancholie waar de muziek haar afwisselend uittrekt en verder in duwt. Een jong mannenlichaam ziet ze, haar eerste lichaam, in een bed, warm en liefdevol, neemt alles in de armen wat het tegenkomt, later wrokkig en gebogen, zich verschuilend, een afwerend lichaam, een koud lichaam, koud en stijf, een lichaam in een kist.

Ze verwacht soortgelijke, zwarte gedachten van mij. Aan de man die mij verlaten heeft. Hij zit nog vast in mij, mijn motoriek zit vol handelingen afgestemd op een leven van twee. Maar dat is praktisch verdriet. Het hare, zoveel dieper en echter, overstemt het mijne.

De muziek werkt zich op tot een climax, iedereen zet in, als iemand in de zaal zou roepen, zou hij worden verzwolgen door het geluid. Ik ken de verhalen. Mijn eerste gehuil, aan de ene kant van Amsterdam gevierd met beschuit en glimlachen, werd in het andere deel van de stad, na de heldere bewoordingen van een geboortekaart met foto en nettogewicht, ervaren als de beslechting van de strijd, de bezegeling van een verdriet dat zich jarenlang had opgehoopt.

Mijn geboorte maakte dat hij haar nooit meer hoefde te zien. Bijna gelukt, afgezien van een receptie, een begrafenis, een supermarkt. Na zo'n ontmoeting, alsof beschaamd voor het te makkelijk opzijschuiven van zijn wraakzucht, stelde hij alles in het werk om mijn moeder helemaal uit hemzelf te laten verdwijnen. Uiteindelijk stopte ze met het schrijven van brieven, aan hem, en aan de rest van

de wereld. Hij voelde zich uitgevlakt worden, zo had moeder eens uitgelegd, want als hun verleden werd ontkend, en zijn woede niet langer geëerd, wat bleef er dan nog over? De nieuwe echtgenote, want er is altijd een nieuwe echtgenote, zag zich opgezadeld met een prijs die niemand meer hoefde te winnen. Hun gezamenlijke woede, aangevuld met schaamte, vulde hun huwelijk op de plaatsen waar het in gebreke was gebleven. Weer de woorden van mijn moeder. Waar heb ik de mijne toch gelaten?

Hem missen deed ze allang niet meer. Zoals van alle eerste liefdes bleven alleen die elementen over die latere liefdes niet zouden blijken te bezitten. Het zouden zeldzaamheden blijken te zijn, dat zijn het altijd. Ze miste, had ze mij verteld, vooral zijn lichtheid. De lichtheid van hun eerste jaren, die ze nooit meer had hervonden. Inmiddels had de liefde, of eigenlijk de dood, haar naar hier gebracht. Zij en haar pen, voor hen die haar kenden was ze berucht en gevreesd geworden. Ze zou niet anders meer willen. De begrafenis was gisteren, over een tijd zou niemand nog bloemen brengen.

Mensen staan op en beginnen te klappen. Ze schrikt wakker en staat ook op, langzaam en vermoeid, en klapt mee, net als ik.

Ze praat weer. Uiteindelijk. ‘Een waardig hoofdstuk is aan onze odyssee zonder einde toegevoegd.’

Ik klap, ander applaus sterft langzaam af. ‘Jij bent, neem ik aan, Odysseus?’

Ze pakt haar jas, die ze om de schouders slaat, en zet de hoed op haar hoofd. ‘Uiteraard niet. Ik ben Circe.’

‘Omdat je mensen betovert met spreuken?’

‘Omdat alle mannen in mijn leven eigenlijk varkens zijn.’

Bij het naar buiten gaan staan vier lichten van zes lampen op de trap gericht, dobbelstenen onder verduisterde treden. De stad is donker. Onze hoofden: nog steeds vol van de muziek. En van gemijmer dat we elkaar toestaan omdat vanavond alles onder de noemer liefde valt. Misschien is liefde wel één langgerekte gedachte, een draad die de gehele wereld omspant, onzichtbaar omdat iedereen genoeg heeft aan zijn eigen stuk. Vanavond, en alleen vanavond zien wij kilometers aan liefde en verdriet. Niemand kijkt mee, Parijs is

blind geworden, en doofstom. In de verte staat de obelisk, auto's rijden geruisloos om de Madeleine heen. Een pantomime, een opvoering van een wereldstad.

De dag waarvoor we gekomen zijn. Ze wordt opgewacht. Waar ze ook komt, ze wordt opgewacht.

Bij de metrohalte ‘Assemblée Nationale’ stappen we uit, er is genoeg gelopen.

De man in driedelig staat voor de metroplattegrond, onder de waaier van een boom die al zijn bladeren nog heeft. De naam ‘Kunst’ klinkt vreemd in het buitenlands. Als een artiestennaam. Wat het in zekere zin ook is. Vroeger dacht ze dat men haar in Frankrijk verwarde met iemand anders, iemand wiens naam toevallig erg leek op de hare. De laatste jaren, in de groeiende vermoeidheid die past bij een vrouw die minder reist dan ze zou willen, had ze gedacht dat ze alleen in Frankrijk wisten wie zij echt was.

De man vraagt of we eerst iets willen drinken. Hij wijst met opengevouwen handen naar een stijlvol zwart café, Le Concorde, aan onze kant van de boulevard Saint-Germain, tegenover het instituut. Mijn moeder zal dit niet weigeren. Ze wil altijd eerst weten waar ze naar binnen gaat. Hoeveel mensen, wat voor mensen, welke vragen gesteld zullen worden, wat haar toon moet zijn. Ze beraamt haar optreden als was het een coup d'état.

Haar Frans klinkt altijd geleerd, ze spreekt in de taal van boeken. Maar ook de intonatie is anders. Lager, alsof haar praten erop is afgestemd niets van jeugdigheid of enthousiasme in zich te hebben. Ze praat als een doofstomme, die nog nooit de eigen stem heeft gehoord.

Voor het instituut staat een kleine rij. De mensen herkennen de vrouw voor wie ze komen. We worstelen ons erdoorheen. Ze geniet van de aandacht, en bevestigt dit door het hekelen ervan.

We gaan door gangen die bestemd zijn voor de enkeling, en komen uit in een klein zaaltje. De man laat ons alleen. We horen het geroezemoes van een vollopend zaaltje, volgens mij de ruimte naast ons.

Ze schenkt thee in die ze zal laten staan. Ook dit is een ritueel. ‘Vervelend van die rij.’

Ik speel mee. Ik weet dat ik altijd moet meespelen, wat me ook wordt aangeboden. ‘Wat dan?’

‘Dat ik me daardoorheen moest wurmen. Ze moeten toch nog wel een andere ingang hebben.’

‘Wat is er vervelend aan?’

‘Er is niets zo vervelend als praatjes maken voor het optreden. Haalt me er helemaal uit.’

‘Hoeft toch niet, een praatje maken?’

‘Ik kan ook, zoals nu, doorlopen, maar dan vinden ze me onbeleefd. Dat kan ik me niet permitteren. Zij komen hier op een doordeweekse avond luisteren naar de grijze taal van een grijze vrouw.’

‘Je verft je haar.’

Ze antwoordt snel: ‘Dat maakt iemand alleen maar grijzer.’ Ze sleept met het theezakje door haar kopje. ‘Je moet begrijpen: een schrijver is zo populair als zijn of haar schaduw. Het publiek - *mensen* was nu al opgegaan in *publiek* - moet het beeld hebben van een schrijver dat hij niet alleen goed kan schrijven, maar ook nog een bijzonder mens is. Niet speciaal aardig, gif verkoopt net zo goed, misschien wel beter, grootse schrijvers zijn vaak eersteklas vlerken. Maar bijzondere vlerken.’

Ik aarzel. Weet niet welke toon de juiste is. ‘Ik vind jou ook een bijzondere vlerk.’

Ze kijkt me aan. Ineens, alsof het iets lichamelijks is wat haar net zo goed overvalt, begint ze te lachen. ‘Heel goed. Ja, misschien ben ik dat eigenlijk ook wel, ja. Sara Kunst, schrijver, professor sociologie, en, de laatste jaren, een bijzondere vlerk.’

Ik lach mee. De spanning die gebroken moest worden, is gebroken.

‘Bovendien, o paradox.’ Het woord ‘paradox’ is een van de weinige woorden die een zaal als deze probleemloos op de knieën kunnen krijgen.

Ik, achter het gordijn, met mijn ogen naar de zaal gedraaid, zie

de weinig spontane glimlachen zich vastzetten op de gezichten. Ik schenk voor mezelf een glas water in, en zie dat mijn moeder, drie meter voor mij, op de kleine verhoging die men het podium noemt, hetzelfde doet. Ze gunt zichzelf een korte adempauze. Het is een rare verschijning, mijn moeder, het stroachtige vaalblonde haar, de dunne armen en schouders die die aanduiding nauwelijks verdienen, haar bleke huid, de kinderlijke bril, rondom haar ogen als evenwijdige koffiekransen op een tafellaken. Vrouwen van haar leeftijd - vrouwen vallen op een gegeven moment uiteen in leeftijden - schijnen uit te zakken, maar bij haar is het omgekeerde aan de gang. Ze lijkt langzaam uit te drogen, te krimpen, terwijl iedereen om haar heen groter wordt. Ook de zaal lijkt uit te zetten, de bezoekers concentreren zich. De zaal is in haar ban. Iedereen behalve ik. Ze zal het niet merken dat ik naar buiten ga.

Op de hoek van de straat zie ik niemand. De stad is tot rust gekomen. Ik steek over, tweemaal, naar de kade. De boulevard is leeg. De woorden van mijn moeder sterven weg, ik heb geen idee waar in haar tekst ze zich bevindt. Ik heb haar verhaal verlaten.

Ik leg mijn handen op het muurtje dat me van het water weghoudt. Ik draai me niet om. Uit het niets komen tranen. Ik weet niet waar ze vandaan komen, en dus ook niet hoe ze te stoppen. Ik heb geen zin ze te stoppen. Verdwaald ben ik, verward, niet alleen bevind ik me in een stad die de mijne niet is, maar ook de jaren zijn me vreemd geworden. Het zijn woestijnjaren, die tussen dochter en moeder, de twee grootheden die een vrouwenleven kunnen definieren. Graag zou ik er de schoonheid van zien, huilen aan de Seine. Maar ik weet hoe mijn behuilde gezicht eruitziet: rood, opgezwollen, oud. Ik wacht; waarop, geen idee.

Na een halfuur, langer misschien, keer ik terug naar het instituut, maar langzaam, sneller gaat niet. Dan zie ik een binnendeur opengaan, ik zie mijn moeder, haar bezorgde blik, ze komt naar buiten, en ze ziet me zoals ze me hoort te zien, een betraande dochter. Ze omhelst me, vraagt wat er aan de hand is, ze vangt mijn schokkende schouders op met haar armen. We beginnen te lopen. We gaan de

boulevard Saint-Germain op, weg van de mensen die iets van haar willen, van degene die ze vanavond niet meer wil zijn. Ik kijk achterom. Ik zie de huizen wegkruipen, maar de stad wil niet verdwijnen. Het is het enige wat ik weet. Wanneer bondgenoten en lotgenoten hetzelfde lijken, is er niets anders dan samen verder lopen.

Erik Lindner
Water

In Taipei kom je nauwelijks bij het water. De stad ligt aan een rivier, maar die rivier is afgeschermd door een muur. Boven de muur is er een snelweg. Op een paar plekken in die muur is er een kleine deur of gaat er een brandtrap overheen. Aan de andere kant van de muur lijkt het alsof je niet in de stad bent. Het is braakland, er ligt wat rotzooi en er groeit onkruid. De rivier is verborgen voor de stad.

In de films van Tsai Ming-liang (1957) speelt water een grote rol. Het is er helemaal niet of veel te veel - het komt met bakken uit de hemel, spuit de kraan uit of drupt door het plafond en zet de vloer blank. Een hand raakt een glas water aan door een gat in de vloer. Iemand zeult rond met plastic flessen water. Er wordt weinig gesproken, er zijn verstilde en indringende beelden en er is humor, het dolen van zijn personages doet geregeld komisch aan. In zijn films zie je mensen zich vaak verzorgen, zich reinigen, roken, drinken, in het licht van de geopende ijskast zitten of staan, zich vervelen of op de wc zitten. Er is het ritueel van het eten, er is ook het ritueel van het offeren. Tsai Ming-liang is een van de weinige hedendaagse regisseurs die een volstrekt eigen beeldtaal hebben ontwikkeld, zoals Antonioni in zijn films uit de jaren zestig. Hij is lethargisch, minimalistisch, hij maakt telkens dezelfde films. Ze vormen bij elkaar de episodes van een doorlopend verhaal.

De eerste keer dat ik in Taiwan kwam, vertelde iemand me dat het de *ghost month* was. Tijdens die maand mag je niet op reis gaan, huwen of in de buurt van het water komen. Het was september 2001. Het water kwam naar ons, de halve stad overstroomde.

Tsai Ming-liang is geboren in Maleisië. Rond zijn twintigste verhuist hij naar Taiwan. Hij studeert er drama en cinema, schrijft scenario's en werkt voor televisie. Vanaf zijn eerste speelfilm, *Rebels of the Neon God* (1992), werkt hij met dezelfde acteur: Lee Kang-sheng. Het is zijn enige film met filmmuziek. Lee woont bij zijn ouders en studeert. Hij verwijdert een kakkerlak uit zijn kamer, hij werpt hem uit het raam de nacht in waar het keihard regent. Later ziet hij de kakkerlak opnieuw aan de buitenkant van het raam. Hij slaat er met zijn hand tegen. Hij breekt de ruit. Zijn ouders zijn beiden thuis. Het eten staat onder een parapluutje op tafel klaar.

Rebels of the Neon God opent met een telefooncel in de stromende regen. Een van de twee jongens die daarin de muntenkast open boort, slaat later de zijspiegel in van de taxi die door Lee zijn vader bestuurd wordt. Lee vergeldt de aanslag door zijn motor te vernielen. Hij doet het 's nachts en is te laat thuis, wordt niet meer binnengelaten door zijn vader. Als de jongens via de bewakingscamera de dader van de vernieling willen opsporen, krijgen zij op hun beurt weer mot met een groep die die opnames beheert. Ze belanden uiteindelijk in de taxi van Lee's vader, die hen niet herkent.

Er wordt wel gezegd dat de kijker bij Tsai Ming-liang het verhaal moet maken, dat de filmer alleen maar beelden aan zou reiken. Voor mij is dat niet zo en vertellen zijn films wel degelijk een verhaal. Misschien is het veeleer zo dat ik door zijn films te zien dicht bij het maken van mijn eigen werk ben, bij de concentratie die ik daarvoor nodig heb. Het is onzin dat beelden zelf geen verhaal zouden bevatten.

Vive l'Amour (1994) is een bescheiden culthit. Lee krijgt de sleutel van een leegstaand huis in handen. Maar er is ook een makelaar die er een sleutel van heeft en een jongen oppikt om met hem in het huis te gaan slapen. Erg mooi is de lange uitgesponnen versierscène in het begin van de film tussen de makelaar en de jongen in een fastfoodrestaurant en later een winkelcentrum. Veel elementen van Tsai Ming-liangs betere films zijn al aanwezig, de speler, de verstilde camera, maar er is nog niet de precisie en de nuance van zijn latere

werk. Dat maakt wat er gebeurt des te makkelijker te duiden.

De makelaar stapt uit haar hakken en op haar in panty gestoken voeten klimt ze via de opeenhoping van beton onder een verkeersbord en het raam van het portier op het dak van haar auto, om een bord aan de boom ernaast te bevestigen. Ze kruipt in haar chique kleren achter een afrastering om uit een bouwval een zware steen te schuiven, die ze op het dak van de auto legt om een ander bord rechtop te houden.

Lee aait een watermeloen alsof het een geliefde is, of een poes. Hij maakt er drie gaten in en zo wordt het een bowlingbal. Hij gooit de meloen stuk tegen de plint naast een hoek. Hij zeept zijn kin in met de afgekloven schil van de meloen.

Vive l'Amour blijft boeien, maar mist nog finesse. Het is zijn strakste film. De film is verwant aan *Stranger Than Paradise* van Jim Jarmusch. Als de makelaar slaapt, schuift Lee zijn schoenen onder het bed vandaan, daarna zijn kleren, kruipt er dan zonder geluid te maken zelf onderuit. Uiteindelijk ontstaat er een driehoeksverhouding tussen Lee, de makelaar en de jongen die zij oppikte, die op zijn beurt haar sleutel stal. De film eindigt met een lange huilscène in het Na-an Forest-park in Taipei, dat net aangelegd is. De makelaar zit op de tribune van een openluchtpodium, tussen de jonge bomen.

Leegstaande huizen zijn een dankbaar gegeven voor film. Ze vormen een helder decor. Er is de spanning van het betreden, de kans dat de binnendringer betrapt wordt. Later in de jaren negentig verscheen er in een Duitse lokale krant een krantenberichtje over een meisje dat in een sleutelwinkel werkte en voor zichzelf een duplicaat van de sleutels van haar klanten maakte. Ze volgde hen, keek wanneer ze niet thuis waren en drong dan de woning binnen. Het gegeven is verfilmd door Jan Sebening in *Meisje met de sleutels*, naar een scenario van Stefanieke Veenstra.

The River (1997) is Tsai Ming-liangs rauwste film. Opnieuw woont Lee thuis, zijn ouders worden gespeeld door dezelfde acteurs. Er wordt in het begin van de film een film opgenomen. De regisseuse

is niet tevreden met de pop die in het water van de Tamshui River ligt. Die is te weinig levensecht. Ze luncht in het park nast Lee, die een deel van zijn lunch aan twee honden voert. Ze haalt hem over om het lijk in de rivier te spelen, met een luchtkussen op zijn buik vastgegespt. Een paar seconden lang, zolang als hij zijn adem in kan houden. De rivier is vervuild en koud.

Lee wordt afgedroogd en krijgt samen met zijn vriendin een hotelkamer. Ze giechelen als ze op de lift wachten. Lee maakt zich schoon op de kamer, gaat op bed zitten en ruikt aan zijn arm iets raars. Hij wast zich opnieuw. Het is een luxe kamer. Zijn vriendin belt later aan en brengt hem te eten. Zij werkt voor de filmset. Haar rol wordt gespeeld door Chen Shiang-chyi, Lee's vaste tegenspeler in Tsai's films.

Op de motor op de snelweg hoog langs de rivier krijgt Lee nekkramp. In een steegje komt hij ten val, zijn vader helpt hem overeind. Lee wil toch doorrijden. Zijn moeder komt thuis in de regen die opnieuw naar beneden stroomt. Lee klopt bij haar aan, zijn nekkramp is ondraaglijk. Naast het harde houten bed van de vader tikt de regen in de emmer. Hij maakt een systeem met een golfplaat om het lekkende water uit het raam te laten lopen.

Lee rijdt op zijn motor met zijn vader achterop om zijn hoofd recht te houden. Er volgt een tocht langs acupuncturisten, handopleggers, bottenkrakers, ziekenhuizen, een provinciale healer en uiteindelijk een sauna. In een donkere hotelkamer zie je de glinsterpuntjes van de ogen van vader en zoon.

De moeder klimt via het balkon naar boven en draait in het washok de kraan dicht.

Ook *The Hole* (1998) begint in de stromende regen. Lee slaapt op de bank van een appartement. Op de tafel staan lege bierblikjes.

Er is een verwijzing naar *Brazil* van Terry Gilliam. Er komt iemand van de overheid een gat in de vloer maken. Dat moet een vergissing zijn. In *The Hole* is er sprake van een lekkage, maar door een gat wordt die niet verholpen. Terwijl de vrouw op de verdieping onder hem een eiwitmasker heeft opgedaan en met opgeheven gezicht staat, wordt

pal boven haar het gat geboord. Het stof valt op haar gezicht.

Lee komt dronken thuis met een brandblusapparaat dat hij op de gang heeft gevonden. Hij begint boven het gat over te geven. Zijn onderbuurvrouw hoort de wekker waar Lee doorheen slaapt. Ze steekt een mop in het gat. Ze telefoneert terwijl ze op het toilet zit en een plastic teil boven haar hoofd houdt. Ze begint springend het doorweekte behang van de muren af te trekken. Het gat heeft de lekkage niet verholpen.

Als ze thee wil zetten komt er geen water uit de kraan. Bij hem wel, maar een beetje. Als hij de kraan dichtdraait begint het beneden te lopen. Haar theewater kookt terwijl het zijne nog opstaat. Lee steekt een paraplu door het gat en klapt die open. Hij maakt het gat groter en steekt er zijn been in en komt klem te zitten. Zijn onderbuurvrouw heeft een gigantische stapel in plastic verpakte keukenrollen uit een natte zijkamer gehaald en onder het gat gelegd.

In alle films van Tsai Ming-liang is er sprake van slapstick. In *The Hole* nog het meest. Het is een musical. Af en toe beginnen in de gang van het kale flatgebouw lichtjes te branden en begint iemand in kostuum te zingen. Het lijkt de kaalheid van film te ontkennen. Er is een tweede locatie. Lee is verkoper op een overdekte markt waar hij een kat voert.

Zijn vijfde film, *What Time Is It There?* (2001), opent met een sterke scène. Zijn vader haalt wat te eten. Hij zet het bord neer op het formicatafeltje waar het gezin altijd eet en begint te roken. Hij roept Lee bij zijn voornaam, Hsiao-kang, en krijgt geen antwoord. Hij loopt naar het balkon. Door de suggestieve manier waarop het gefilmd is weet je dat die man doodgaat. Het is een van de mooiste scènes die Tsai Ming-liang gemaakt heeft.

Lee brengt zijn vader ter crematie en zegt in de taxi tegen de urn: we gaan nu de tunnel in, volg ons vader. Hij durft 's nachts niet de gang over om naar het toilet te gaan en plast in plastic zakjes die hij dichtbindt. Lee is verkoper van horloges op de overloop boven de weg tussen het station van Taipei en het stadscentrum. Zijn te-

genspeelster duikt op, zij wil een horloge met twee tijden. Ze gaat naar Parijs en wil de Taiwanese en de Franse tijd tegelijk kunnen lezen. Het enige horloge dat die mogelijkheid heeft en dat zij mooi genoeg vindt zit om Lee's pols. Hij kan dat niet verkopen, hij is in rouw, iemand in zijn familie is gestorven. Zij is christen, geen boeddhist, voor haar maakt het niet uit. Ze krijgt korting en komt terug en schenkt hem een cakeje in een doosje. De manier waarop hij haar nakijkt laat zien dat dat veel voor hem betekent.

Op het omslag van mijn dichtbundel *Terrein* staat een foto van een muur waarop een rivier is getekend. Boven die muur is een snelweg. Ervoor staat een kleine brandweerwagen en helemaal in de hoek staat een kleine deur open, naar het rivierland achter de muur.

What Time Is It There? speelt deels in Taipei en deels in Parijs. De rouwverwerking van de moeder (die in *The River* geen relatie met de vader had) heeft hysterische kanten. Lee raakt geobsedeerd door Parijs en begint alle klokken op Franse tijd te zetten, tot aan die in een cinema en op een toren toe. Hij kijkt naar de film *400 cents coups* van François Truffaut. Met Chen in Parijs gaat het niet goed. Ze rent met een vrouw mee van avondwinkel naar hotel om niet alleen over straat te hoeven. Er zijn veel clichématige opnames in cafés met haar achter een kopje koffie. Op Père-Lachaise zoekt ze een telefoonnummer in haar tas, vermoedelijk van de horlogeverkoper die haar zijn nummer heeft gegeven. Een man zit op het bankje naast haar. Het is Jean-Pierre Léaud, de hoofdrolspeler uit Truffauts film, die hier een *cameo appearance* maakt.

Het is de eerste film van Tsai Ming-liang waarin hij iets kwijtraakt. De Franse scènes hebben voor geen meter spanning en missen de verfijning die zijn overige werk kenmerkt. Het lijkt wel alsof, wanneer hij zijn camera in Parijs aanzet, hij overmeesterd wordt door de Franse klassieke filmstijl. Denk aan Krzystof Kieslowski, die in Polen een prachtig tienluik maakte, maar op het moment dat hij een Franse filmer werd versuikerde. Ook hij heeft een overgangsfilm, *La double vie de Véronique*, die deels in het ene en deels in het andere land

speelt. Maar daarin is hij al om. *What Time Is It There?* is alleen sterk in de beginscènes: die met de vader, het moment dat Lee zijn horloge verkoopt en de andere verhouding tot zijn moeder krijgt, dragen de film. Tsai Ming-liang draagt de film op aan zijn vader en aan die van zijn hoofdrolspeler.

Goodbye Dragon Inn (2003) laat ik buiten beschouwing. Het is een film die speelt terwijl voor de laatste keer in een bioscoop een film wordt vertoond. In de film zitten al Tsai's vaste acteurs, en hij bevat ook de humor en spanning die van hem bekend zijn. Er is een korte film, *The Skywalk Is Gone* (2002), waarin Chen terug is uit Parijs en onder de plek staat waar ze het horloge op de overloop heeft gekocht. Maar die overloop is weg. En dat klopt, was ook mijn ervaring toen ik een tweede keer in Taipei kwam. Na 2001 moeten voetgangers onderlangs via het metrostation naar de stad. De korte film is een verloopstukje naar Tsai's latere film, *The Wayward Cloud* uit 2005.

The Wayward Cloud is opnieuw een musical, liever gezegd, het is een watermeloenseksmusical. Nu zingen de protagonisten zelf, ook Lee. In Taipei heerst een tekort aan drinkwater. Op tv wordt middels spotjes het drinken van het sap van watermeloenen aanbevolen. Er zijn wedstrijden watermeloenpitspuwen. Lee is acteur in een pornofilm. In het korte verloopstukje *The Skywalk Is Gone* deed hij daar auditie voor. *The Wayward Cloud* begint als Lee een half opengesneden meloen likt en vingert alsof het een vagina is. De meloen ligt tussen de benen van de actrice in de film.

Chen zit ondertussen in een appartement en kan een koffer niet open krijgen. Ze is de cijfercode kwijt. Uit frustratie gooit ze de sleutel van de zijkamer waar de koffer staat door het raam. De weg buiten is opengebroken en wordt opnieuw geasfalteerd. In close-up lijkt het nieuwe asfalt op een zee.

Lee moet zich na de scène schoonmaken met papier, omdat er geen water is. De watermeloenpitten tikken op de badkamervloer. Lee beklimt het trapportaal van het flatgebouw en neemt een bad met shampoo in de watervoorziening op het dak, waar nog een

laagje water in staat. Als Chen slaapt komt er een grote zeepbel uit de kraan. Later spatten zeepbellen op haar lichaam open, terwijl ze doorslaapt.

Chen verzamelt waterflessen. Haar badkamer staat er vol mee, ook het bad. Ze werkt als suppoost in een museum en gooit er waterflessen uit het toiletraam, die ze later opraapt in de steeg ernaast. Ze vindt waterflessen tussen struiken in het park. Er dobberen ronddraaiende meloenen in de smalle rivier daar. Een vrouw loopt langs met een witte Samsonite, identiek aan die van Chen.

Chen steelt een halfvolle waterfles van Lee die op een bank in het park slaapt. Het is een bank die kan schommelen, en bestaat uit twee banken tegenover elkaar in een ronde stalen constructie. Met het water wast Chen de schil van een meloen schoon. Ze loopt eerst weg, komt dan terug met de gewassen meloen en gaat tegenover hem op de bank zitten. Je hoort een grassproeier. Als hij wakker wordt, slaapt zij. Hij drinkt het bodempje water uit zijn fles op. 'Verkocht jij geen horloges op de overloop?' vraagt ze als ze wakker is geworden. Het is de eerste tekst in de film die dan al vijfendertig minuten bezig is. Hij wacht even en knikt van niet. Hij kan liegen. Of niet. Ook al is het dezelfde acteur, het hoeft daarom niet noodzakelijkerwijs hetzelfde personage te zijn.

Lee kapt de sleutel van Chens zijkamer uit het asfalt met een groot hakmes. Water borrelt uit het gat in het asfalt omhoog. Chen geeft hem watermeloensap terwijl hij in de kamer codes uitprobeert op de koffer. Ze ontruimt de ijskast en legt er een watermeloen in. Hij gooit ondertussen het sap uit het raam. Hij veegt zijn mond af als ze komt kijken.

Chen wordt wakker van het gekreun op de verdieping boven haar. Lee slaapt na zijn werk bij de film in een van de antizelfmoordnetten in het trapportaal van de flat.

De film is bijzonder liefdevol. Chen opent de ijskast. Ze likt in de vriesdamp de schil van de meloen. Ze wrijft haar neus ertegen, ze zoent de meloen gepassioneerd. De krabben die ze gekocht heeft ontsnappen over de keukenvloer. Blootsvoets op ijzeren kommen staat ze de krabben op te rapen. Ze speelt dat ze zwanger is en houdt

de meloen onder haar trui. In het trappenhuis bevalt ze van een meloen.

De erotiek tussen Chen en Lee blijft beperkt tot eten. Hij slaapt onder de tafel waar ze krab hebben gegeten met een sigaret in zijn mond die zij met haar tenen vasthoudt. Hij spaart zijn krachten voor de film en de verliefdheid die opbloeit danst om de seksualiteit heen, wordt nauwelijks fysiek.

Het is moeilijk voor te stellen dat er op deze planeet een stad bestaat waarin meisjes midden in de nacht door een park naar huis kunnen wandelen zonder lastiggevallen te worden. Een miljoenenstad zelfs, en dat is Taipei. De seksualiteit in Tsai Ming-liangs films, explicitiet in *The Wayward Cloud*, wordt als ongemakkelijk ervaren. Tsai filmt gerust de onhandige kanten van seks, het gedoe. In iedere film is er de suggestie van biseksualiteit, in *The River* zelfs onbedoelde incest in de verduisterde herensauna. De vriend van de moeder in die film slaapt in een kamer op een bank waar met VHS-spelers pornobanden gekopieerd worden. Hij wil haar niet bevredigen.

I Don't Want To Sleep Alone (2006) speelt in Kuala Lumpur in Maleisië, waar Tsai geboren is. Er is een dubbelgangersperspectief, Lee speelt twee rollen. Een van de twee is verlamd en wordt verzorgd, de andere is een dakloze immigrant. De film begint met Lee en Chen naast elkaar. Hongerig kijken ze naar een straatventer die wokt. Lee gaat naar een bijeenkomst, een oplichter belooft geld als je inzet. Lee blijft als laatste over, heeft geen geld om in te zetten.

Een groep vrienden uit Bangladesh vindt tussen twee vuilcontainers een matras. Zij slepen het mee door een steeg. Chen loopt langs om vuil buiten te zetten. Onderweg komen de drie vrienden twee andere vrienden tegen. Zij helpen hen het matras verder te tillen. Als ze bijna thuis zijn en een weg oversteken, komen ze halverwege de strompelende, in elkaar geslagen Lee tegen. Ze zijn inmiddels met zes dragers. Negen dragers dragen het gevonden matras met Lee erop het huis in.

Mensen zijn hun kleren aan het wassen. Mensen vinden spullen

voor hun huis. Het gevonden matras wordt schoon geschobd. Er is een parallel met *The River*, Lee wordt verzorgd, hier door een van de jongens. Ze delen het matras.

In een leegstaande parkeergarage wordt water weggepompt. De leegstaande parkeergarage wordt weerspiegeld in het water. Het matras ligt onder een klamboe, waar smogwolken doorheen blazen. Als Lee vist in de vijver in de parkeergarage, landt er een grote vlinder op een schouder. Een visser aan een meertje in een parkeergarage: de regisseur maakt van de stad een bos.

Er is een vrijscène tussen de weer aangesterkte Lee en Chen, waarbij ze telkens moeten stoppen doordat ze moeten kuchen door de stofwolken. Ze slepen het matras naar de zolder boven de plek waar zij werkt en de verlamde man verzorgt. Lee ziet de man door een spleet tussen de planken, hij kijkt naar zichzelf. Zijn eigen verzorger komt binnen en dreigt hem met het losgewrikte deksel van een conservenblik de keel door te snijden.

Er is opnieuw een driehoeksverhouding, net als in *Vive l'Amour*. In veel films van Tsai Ming-Liang is er niet lang voor het eind een liefdesscène, met uitzondering van *The Wayward Cloud*, waarin seksualiteit het thema is.

De film die daarop volgt, *Visage* (2009), voorlopig Tsai's laatste film, is een absolute draak. Opnieuw speelt de film in Parijs, het Louvre geeft de regisseur de vrije hand. Wat in *What Time Is It There?* nog op een Franse besmetting lijkt, is in *Visage* zo ver uitgespreid dat er geen sprake meer is van zijn filmstijl. Je hoopt dat het een parodie betreft. Ming-liang heeft niet de kracht om door het Franse cliché heen te breken, waar bijvoorbeeld Michael Haneke in *Code inconnu* en *Caché* wel in slaagt, die genadeloos de Franse maatschappij fileert. Het euvel kan een te grote bewondering zijn voor de Franse cinema.

De opening van de film is gedenkwaardig. Lee's moeder hakt in de keuken het eten fijn. Altijd dezelfde keuken, het formicatafeltje in de kamer ervoor bij de gang, altijd dat eten. Lee ligt op bed. Later drinkt hij een glas water leeg en wil de ketel vullen aan de kraan. De kraan raakt los en er spuit water uit, de keuken in. Lee probeert de

kraan af te stoppen, maar het heeft geen effect, als een waterkanon schiet het omhoog. Hij wil met lappen en een emmer het water tegenhouden, maar ook de emmer spuit weg. Als hij in het gootsteenkastje de hoofdkraan probeert te sluiten, springt het water ook daar los en spuit eruit.

Het keukengerei drijft door de gang, langs het aquarium met de grote witte vis. Dezelfde witte vis die Lee na de dood van zijn vader een kakkerlak voerde, die mogelijk een reïncarnatie van zijn vader was.

En dan zijn we toch in Frankrijk en daar is weer de hoofdrolspeler uit Truffauts oude film. Hij slaapt in het park. Het sneeuwt er ook nog. Het was net nog in Père-Lachaise en nu zijn het de Tuileries. Een vogeltje valt uit een nest op zijn schouder en dan op de grond. De acteur pakt het vogeltje op, aait het, blaast ertegen, stopt het in zijn binnenzak en slaapt door.

De acteur loopt door het bos als Napoleon, met hand op zijn binnenzak. Tussen de bomen staan spiegels, er verschijnt een hert in de sneeuw. Zijn gewei slaat tegen de spiegels, doet ze trillen en geluid maken als grote pianosnaren.

Het is allemaal heel erg. Een vrouw tapet ook nog al haar ramen dicht.

De grime van een vrouw is niet wit genoeg, ze moet bleker, de huid doorschijnender, er moet wat schmink af. Het ziet er niet koud genoeg uit. ‘Ik wil dat haar huid van jade lijkt,’ zegt Lee. Hij zet het deksel van een conservenblik naast haar wang en bekijkt de reflectie.

Tussen de offers voor de gestorven moeder is een rode plastic speelgoedauto die in vlammen opgaat.

In Taipei spelen de vuilniswagens *Für Elise*. Zo horen de winkeliers wanneer ze hun vuilnis buiten kunnen brengen.

Een Franse actrice eet van het eten dat voor de moeder is geofferd. In het weerspiegeling van het aquarium met de witte vis verschijnt de moeder, etend.

Over de auteurs

Marian Boyer schreef achttien theaterteksten, waarvan drie stukken werden genomineerd voor de Taalunie Toneelschrijfprijs. Haar prozadebuut, *Het engelentransport* (2001), ontving nominaties voor de Marten Toonder/Geertjan Lubberhuizen-prijs en de Vrouw & cultuur Debuutprijs. Van 2002 tot 2009 was zij artistiek leider van het Platform Theaterauteurs. Haar eerste verhalenbundel *Een kleine storm* verscheen in 2009. Sinds 2010 publiceert zij wekelijks stukjes op haar site, waarvan de korte verhalen over koks zijn opgepikt door het kwartaalblad *Bouillon*. Haar derde roman, *Een geslaagd leven*, verschijnt in september 2012 bij De Geus. Boyer geeft toneelschrijven aan de Schrijfopleiding van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

Wim Brands (1959) is journalist en dichter. Hij schreef verhalen voor onder meer *Elsevier, Vrij Nederland*, VPRO-*Gids, Leidsch Dagblad* en het danstijdschrift *Notes*. Verder maakt hij voor tv het programma *Boeken* en voor de radio *Brands met boeken*. Hij publiceerde enkele dichtbundels; de recentste in 2010: *Neem me mee, zei de hond*.

Maarten van der Graaff (1987) debuteerde in het tijdschrift *nY*. Hij publiceerde gedichten op de website van *De Revisor* en schreef het essay ‘Menippus' drinkgelag’ over Facebook voor het ‘Goddelijk Gezicht’ van Deus ex Machina: een tijdschrift op Facebook. Hij exposeerde samen met Gruweletser Daniël Labruyère gedichten en beelden in de SingerSweatShop te Rotterdam en trad o.a. op bij ipoetry Live, City2Cities, en Vers van het Mes van Stichting Perdu. Hij werkt aan een bundel, schrijft daarnaast ook proza en blogt op maarten-vandergraaff.blogspot.com.

Daan Heerma van Voss (1986) is historicus, interviewer en schrijver. In 2010 debuteerde hij min of meer gelijktijdig met de roman *Een zondagsman* (Atlas), die goed werd ontvangen, en met de interviewbundel *De Kloof* (Balans). Verder schreef/schrijft hij voor *De Gids*, VPRO-*Gids, De Groene Amsterdammer, nrc.next* en *Hollands Diep*. In januari 2012 verschijnt zijn tweede roman, *Zonder tijd te verliezen*.

Auke Hulst (1975) werkt als freelance journalist voor onder meer NRC *Handelsblad, Vrij Nederland* en *De Standaard*. Hij debuteerde met de roman *Jij en ik en alles daartussenin* (2006) en maakte met tekenaar Raoul Deleo het literaire reisboek *De eenzame snelweg; in het spoor van Jack Kerouac* (2007). In 2009 verscheen de roman *Wolfskleren*, inclusief een cd van zijn studioproject Sponsored by Prozac. In 2012 zal zijn derde roman, *Kinderen van het Ruige Land*, verschijnen.

Hester Knibbe publiceerde een tiental dichtbundels. Recent verschenen van haar: *Bedrieglijke dagen* (2008), *Oogsteen* (2009, een keuze uit de gedichten van 1982-2008) en *Het hebben van schaduw* (2011). Haar werk werd onder meer bekroond met de Herman Gorterprijs en de A. Roland Holstprijs.

Peter van Lier (1960) is dichter en essayist. Hij debuteerde met het filosofische essay *Van absurdisme tot mystiek* (1994). Vervolgens publiceerde hij vijf dichtbundels, waarvan de eerste, *Miniem gebaar*, verscheen in 1995, en de laatste, *Hoor*, in 2010. Samen met beeldend kunstenaar Machteld van Buren maakte hij in 2011 *Wisseling van de wacht*, een gedichtencyclus waarin woord en beeld een eenheid vormen, als deel 134 in de Slibreeks uitgegeven door Stichting CBK Zeeland in Middelburg.

Erik Lindner (1968) verliet op zijn veertiende de middelbare school en werkte onder meer als docent aan de Gerrit Rietveld Academie. Van 1998 tot 2003 was hij als freelance programmamaker verbonden aan het Institut Néerlandais in Parijs. Hij debuteerde in 1996 als dichter in de Kleurenreeks van uitgeverij Perdu en verhuisde daarna

naar De Bezige Bij. Hij draagt sinds 1984 voor en was te gast op verschillende internationale festivals. In 2010 verscheen zijn dichtbundel *Terrein*.

Jan van Mersbergen (1971) schreef zes romans en werd vertaald in het Duits, Frans en Engels. Hij werd veelvuldig genomineerd voor literaire prijzen, maar won nooit. Zijn verhalen zijn gepubliceerd in *Vrij Nederland, Tirade, De Gids, Bunker Hill, Hard Gras, Wahwah* of voorgelezen bij de VPRO-radio. Hij schrijft artikelen over sport, literatuur en muziek.

Charlotte Mutsaers is schrijver en beeldend kunstenaar. Ze ontving in 2010 de P.C. Hooft-prijs.

Jamal Ouariachi (Amsterdam, 1978) publiceerde in 2010 zijn debuutroman *De vernietiging van Prosper Morèl*. Op www.jamalouariachi.nl houdt hij een weblog bij over politiek, media, film, muziek en literatuur. Hij schreef voor *nrc.next* en *HP/De Tijd*, en leverde bijdragen aan de bundels *WTF?! Volwassen worden na 11 september* en *Agents-provocateurs: 20 onder 35*. Momenteel werkt hij met Facebookfenomeen Louis Nanet aan een brievenboek en schrijft hij aan een tweede roman.

Gustaaf Peek (1975) is de schrijver van *Armin* (2006) en *Dover* (2008). In 2010 verscheen zijn roman *Ik was Amerika*, die bekroond werd met de BNG Nieuwe Literatuurprijs 2010.

Sanne Rooseboom (Utrecht, 1979) studeerde internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam. Ze werkte vijf jaar voor *Dagblad De Pers*, eerst op de buitenlandredactie, daarna als correspondente vanuit Londen (2008-2010). Nu is ze freelance journalist en beginnend schijfster. Haar artikelen verschenen onder meer in *Vrij Nederland, The Guardian* en *HP/De Tijd*. Het in dit nummer opgenomen verhaal is haar fictiedebuut.

Daan Stoffselsen (Utrecht, 1981) is medeoprichter, redacteur en recensent van recensieweb, freelance recensent voor o.a. NRC *Handelsblad* en coördinator van de website van Athenaeum Boekhandel, Athenaeum.nl.

Arjen van Veelen (1980) reist vrijwel dagelijks van Amsterdam naar Rotterdam, waar hij werkt als redacteur bij *nrc.next*. Hij studeerde klassieke talen en nieuwe media. In 2010 verscheen zijn debuut *Over rusteloosheid*. Hij werd geselecteerd voor de verhalenbundel *Agents-provocateurs: 20 onder 35*. Zijn veelgeprezen e-essay 'Een fantastisch Facebookleven in 61 eenvoudige overpeinzingen' kunt u gratis downloaden via www.arjenvanveelen.nl.

Maartje Wortel (1982) studeerde beeld & taal aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam. In 2007 won zij de juryprijs van Write Now!, waarna ze verschillende verhalen en columns publiceerde in o.a. *nrc.next, Tirade, De Gids, Passionate Magazine* en *De Brakke Hond*. Haar debuut, *Dit is jouw huis* (korte verhalen, 2009), werd bekroond met de Anton Wachterprijs 2010 en het hierin opgenomen verhaal 'Kranten' met de Venlo Nieuw Proza Prijs 2010. In 2011 verscheen haar eerste roman, *Half mens*.

B. Zwaal (1944) debuteerde in 1984 met de dichtbundel *fiere miniature*, waarna nog negen bundels volgden. De laatste, *zouttong*, werd genomineerd voor de VSB Poëzieprijs 2009. In voorbereiding zijn: *wijde maas* en *oever drinkt oever*. Hij was lange tijd werkzaam als regisseur bij bewegingstheater BEWTH (www.bewth.nl).